AcademicHub

Academic Hub Publishing

МАТЕРІАЛИ І ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Інноваційний розвиток науки, технологій та суспільства: від теорії до практики відбудови України

20 листопада 2026 р. · м. Київ

Збірник наукових праць

ISBN 978-617-8999-03-2
DOI 10.68134/ah.2026-11-20

2026

УДК 001.895:378(082)

ACADEMIC HUB PUBLISHING

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАУКИ, ТЕХНОЛОГІЙ ТА СУСПІЛЬСТВА: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Матеріали І Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції

м. Київ, 20 листопада 2026 р.

Редакційна колегія:

Прохорова Марина Едуардівна, к.е.н., доцент, завідувач кафедри економіки та менеджменту (ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України)

Стежко Надія Володимирівна, д.е.н., професор, професор кафедри міжнародної економіки (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана)

Циховська Елліна Дмитрівна, д.філол.н., професор, професор кафедри реклами та зв’язків з громадськістю (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Горбачук Олександр Іванович, к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародного бізнесу (Університет економіки та права «КРОК»)

Морозова Марина Едуардівна, к.пед.н., доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту (ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України)

Коваленко Юлія Олександрівна, к.е.н., доцент, заступник завідувача кафедри менеджменту (Національний університет «Київський авіаційний інститут»)

Піддубна Лариса Петрівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та менеджменту (ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України)

Савченко Ольга Ростиславівна, к.е.н., доцент, заступник декана факультету документальних комунікацій, менеджменту, технологій та фізики (Рівненський державний гуманітарний університет)

Пілецька Саміра Тимофіївна, д.е.н., професор · академік АЕН України, професор кафедри економіки (Державний університет «Київський авіаційний інститут»)

Голова редакційної колегії: Прохорова Марина Едуардівна, к.е.н., доцент

Голова організаційного комітету: Бадзюнь Максим Євгенійович

Відповідальний за випуск: Бадзюнь Максим Євгенійович

Верстка: Academic Hub

Інноваційний розвиток науки, технологій та суспільства: від теорії до практики відбудови України : матеріали І Всеукр. міждисциплінар. наук.-практ. конф., м. Київ, 20 листоп. 2026 р. — Київ : ФОП Бадзюнь М. Є., 2026. — 326 с. — ISBN 978-617-8999-03-2. — DOI https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20

ISBN 978-617-8999-03-2
DOI https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20

Збірник розповсюджується на умовах ліцензії **CC BY 4.0**
(https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.uk).

https://academic-hub.com.ua/archive/proceedings/innovatsiinyi-rozvytok-nauky-tekhnolohii

© Колектив авторів, 2026
© ФОП Бадзюнь М. Є. (Academic Hub Publishing), 2026

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

Дунаєва Тетяна Іванівна
КОМПЕНСАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВТРАТ СПРОЩЕНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ МІКРОПІДПРИЄМСТВ: ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ 11

СЕКЦІЯ 2. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Марков Федір Федорович
ДІАГНОСТИКА РИНКУ ФІНАНСОВОГО РАДНИЦТВА В УКРАЇНІ: РОЗРИВ МІЖ ПОПИТОМ, ПРОПОЗИЦІЄЮ ТА ДОВІРОЮ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 16

Назимко Валерія
ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ В УМОВАХ МАКРОФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ 21

Блажко Дарія Дмитрівна
ДЕРЖАВНІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ ПРИВАТНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ ТА БАР'ЄРИ 24

Гнатів Софія Любомирівна
РОЗШИРЕННЯ ПОДАТКОВОЇ БАЗИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ ЇХНЬОЇ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 27

СЕКЦІЯ 3. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ, САМОВРЯДУВАННЯ І ДЕРЖАВНА СЛУЖБА

Опанасюк Віталій Віталійович
МЕХАНІЗМИ ПРЕВЕНТИВНОГО ТА АДАПТИВНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ РЕЗОНАНСУ СЛАБКИХ СИГНАЛІВ 32

Одинець Тарас Ігорович
ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ, ЗАКОНОМІРНОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ 35

Гевко Богдан Романович
ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТИЧНОГО ПЕРЕВІЗНИКА ПІД ЧАС ОНЛАЙН-ПРОДАЖУ КВИТКІВ 40

Кузнецова Єлизавета Ігорівна
КОМПЛЕКСНИЙ МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ МЕДИЧНІЙ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ ДОВІРИ ДО СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я 43

Мартинова Вікторія Вікторівна
МОДЕЛЬ КОМПЛЕКСНОЇ СУПЕРВІЗІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 46

Сердюк Тетяна Олегівна
ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ТА ПРОФІЛАКТИКА ВИГОРАННЯ АДМІНІСТРАТОРІВ ПРИ РОБОТІ З ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ ГРОМАДЯН 51

Сердюк Тетяна Олегівна
НАПРЯМИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ 55

Вовк Софія Олександрівна
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЛОКАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРОГАЛИНИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ 59

СЕКЦІЯ 4. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Ковальська Леся Миколаївна
ЕКОНОМІЧНА СТІЙКІСТЬ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ І ГАЛУЗЕЙ 62

Бабич Валерія Костянтинівна
HR ЯК ДРАЙВЕР ESG-ТРАНСФОРМАЦІЇ ГАЗОРОЗПОДІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ 66

Бабій Вероніка Марківна, Уханова Інна Олегівна
АДАПТИВНІСТЬ ІМПОРТЕРІВ БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ТА ПРОМИСЛОВОЇ СИРОВИНИ В УМОВАХ НЕОБХІДНОСТІ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ 70

Назимко Валерія
ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ БЮДЖЕТНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ПОВНОВАЖЕННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ГОЛОВНИХ РОЗПОРЯДНИКІВ КОШТІВ 75

Даценко Юлія Володимирівна
УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ЗАКУПІВЕЛЬ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ 78

Марків Марія Михайлівна
ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНІ ІННОВАЦІЇ ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: НОВА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ВІДНОВЛЕННЯМ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ 81

СЕКЦІЯ 5. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Цвір Дмитро Анатолійович
МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДІЙНОСТІ БАГАТОКАНАЛЬНИХ ГЕНЕРАТОРНИХ СИСТЕМ НИЗЬКОІНТЕНСИВНИХ ЕЛЕКТРОМАГНІТНИХ СИГНАЛІВ ДЛЯ БІОМЕДИЧНИХ ЗАСТОСУВАНЬ 84

СЕКЦІЯ 6. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Воротнікова Злата Євгенівна, Левицька Катерина Романівна
ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ РОЗПІЗНАВАННЯ НОМЕРІВ ЗАЛІЗНИЧНИХ ВАГОНІВ ШЛЯХОМ АДАПТИВНОЇ ПОПЕРЕДНЬОЇ ОБРОБКИ ЗОБРАЖЕНЬ 87

Воротнікова Злата Євгенівна, Грищенко Владислав Олександрович
РОЗРОБКА СИСТЕМИ ПЕРСОНАЛІЗОВАНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ КОРИСТУВАЧІВ НА ОСНОВІ ГРАФОВОЇ БАЗИ ДАНИХ NEO4J 91

СЕКЦІЯ 7. СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ

Вознюк Вікторія Романівна
АНАЛІЗ МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ЕВОЛЮЦІЯ МЕХАНІЗМІВ CROSS-ATTENTION ТА ЇХ ПРАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ 94

СЕКЦІЯ 8. КІБЕРБЕЗПЕКА, КОМП’ЮТЕРНА ТА ПРОГРАМНА ІНЖЕНЕРІЯ

Федорняк Богдан Романович
ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ АВТОМАТИЗОВАНОГО ТЕСТУВАННЯ ЗА ВПЛИВОМ НА НАДІЙНІСТЬ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ІНТЕГРАЛЬНИЙ ІНДЕКС RTAEI 97

СЕКЦІЯ 9. КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

Сідляр Анастасія Юріївна
ФОРМИ СПОЖИВАННЯ ТЕЛЕВІЗІЙНОГО КОНТЕНТУ В УКРАЇНІ: ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ МУЛЬТИПЛАТФОРМНОГО ПРОДЮСУВАННЯ 100

Ліщук Марія
ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ СКРИНІ ЯК СИМВОЛУ ДОМУ ТА ЗАХИСТУ: КУЛЬТУРНИЙ КОД МИКОЛАЇВСЬКОГО РОЗПИСУ ТА КАССОНЕ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ 103

СЕКЦІЯ 10. МАРКЕТИНГ

Брюхно Оксана Вадимівна
ВІД ПЕРШИХ ДРУКОВАНИХ ГАЗЕТ ДО ФІЛОСОФСЬКОЇ ПРЕСИ: ІСТОРІЯ, РИНКИ ТА АВТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ «ЧОМУ?» 108

СЕКЦІЯ 11. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ В ЕКОНОМІЦІ

Петренко Олександр Миколайович
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ КЛІКСТРІМ-ЛОГІВ ДЛЯ ПАРАМЕТРИЗАЦІЇ АГЕНТ-ОРІЄНТОВАНИХ МОДЕЛЕЙ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ НЕРУХОМОСТІ 116

Касаджик Ілля Костянтинович
ВІДКЛАДЕНЕ ПЕРЕВІДКРИТТЯ ПОЗИЦІЇ КОНЦЕНТРОВАНОЇ ЛІКВІДНОСТІ ПІСЛЯ ПРОБОЮ МЕЖІ ДІАПАЗОНУ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ТЕСТ НА ДАНИХ UNISWAP V3 120

СЕКЦІЯ 12. МЕНЕДЖМЕНТ

Дубенський Роман Ігорович
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯК КАТАЛІЗАТОР РОЗВИТКУ ВІРТУАЛЬНИХ КОМАНД: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ 125

СЕКЦІЯ 13. ПРАВО

Палій Анастасія, Шаповалова Катерина Генадіївна
ДОСТОВІРНІСТЬ ТА ДОПУСТИМІСТЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ 128

Кус Мирослава Юріївна, Киян Володимир Якович
ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ВІД МОБІНГУ (ЦЬКУВАННЯ) ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ТИСКУ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ 133

Голик Данііл Романович
ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА У ПУБЛІЧНОМУ ДОГОВОРІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ 136

Наглій Єлісавета Володимирівна
КОМПЛЕКСНИЙ ПЛАН ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ 141

Заводна Аліна Миколаївна
ОСОБЛИВОСТІ ПІДТВЕРДЖЕННЯ СТРАХОВОГО СТАЖУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ 145

Кононенко Аліна Вячеславівна
КРИМІНАЛІСТИЧНА ГАБІТОЛОГІЯ: ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ ТА ЗНАЧЕННЯ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 150

Назимко Валерія
ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА: ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ РЕЄСТРАЦІЇ В ЄСІТС 154

Назимко Валерія
КІБЕРБЕЗПЕКА ТА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В АРХІТЕКТУРІ ЄСІТС 157

Переверзева Валерія Леонідівна
АДМІНІСТРАТИВНА ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ 160

Переверзева Валерія Леонідівна
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 163

Запара Олександра Валеріївна
НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ: ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ, ПОВНОВАЖЕННЯ ТА ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ 166

Запара Олександра Валеріївна
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОДАТКОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: АДМІНІСТРАТИВНИЙ І КРИМІНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ 170

Палій Анастасія
ШАХРАЙСТВО З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ 175

Хрипкова Елизавета
СУДОВА ПРАКТИКА У ПОДАТКОВИХ СПОРАХ 179

СЕКЦІЯ 14. ПСИХОЛОГІЯ

Лещенко Наталя Валеріївна
ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ПІСЛЯ ПЕРЕЖИВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ КРИЗИ 184

Клименко Ірина Сергіївна
КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ПСИХОКОРЕКЦІЇ ТРИВОЖНИХ СТАНІВ У ДІТЕЙ ТА ДОРОСЛИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ 187

Завадзкий Вадим Сергійович
КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДОРОСЛИХ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ХРОНІЧНОГО ВОЄННОГО СТРЕСУ 190

Буркан Олена Миколаївна
ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 193

Гаєвська Наталя Василівна
СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ЖІНОК-ВЕТЕРАНОК/УЧАСНИЦЬ БОЙОВИХ ДІЙ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ 197

Родіна Світлана Станіславівна
ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 201

Радзіховська Марія Юріївна, Кантарьова Наталія Василівна
ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ 205

Гриневич Вікторія Юріївна
ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ТА САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ФАХІВЦІВ ДОПОМІЖНИХ ПРОФЕСІЙ 210

Гаєвський Сергій Олександрович
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСІБ ІЗ ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ ВНАСЛІДОК АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ 214

Карпюк Віта Вікторівна
ПОДОЛАННЯ СТРЕСОВИХ СТАНІВ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА УМОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ 217

Филимонова Леся Володимирівна
ПЕРЕДУМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ОНЛАЙН-ПІДТРИМКИ ЖІНОК ІЗ ДОСВІДОМ ЛАТЕНТНОГО ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА 221

Неділько Максим Сергійович
ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ 225

Фьодорова Вікторія Вікторівна
ПСИХОЛОГІЧНІ ІНТЕРВЕНЦІЇ У ТРАВМА-ІНФОРМОВАНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ 228

Робота Аліса Михайлівна
ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА РОБОТИ ЗІ СНОВИДІННЯМИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГНУЧКОСТІ ЖІНОК: РЕЗУЛЬТАТИ АПРОБАЦІЇ 231

Колтак Поліна Ігорівна, Шиліна Наталія Євгенівна
ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ПІДЛІТКІВ ДО ТРИВАЛОГО ВОЄННОГО СТРЕСУ: ЧИННИКИ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ 235

Рогожан Тетяна Євгенівна
ПСИХОЛОГІЧНА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБНИМИ СТОСУНКАМИ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ СІМ'Ї 239

Торяник Назар Владиславович
ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО З ДІТЬМИ ТА ПІДЛІТКАМИ 243

Олійник Арсен Всеволодович
ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ РЕСТОРАННОЇ СФЕРИ 246

Назимко Валерія
ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЮРИСТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МОРАЛЬНОГО ДИСТРЕСУ, ПРОФЕСІЙНОЇ САМОЕФЕКТИВНОСТІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ 249

Чалова Світлана Олександрівна
ЕМПАТІЯ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ 252

Шевченко Олександр Анатолійович
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСІБ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ ОСОБИСТИМ ФАНДРЕЙЗИНГОМ: ЦІННОСТІ, ВИГОРАННЯ ТА СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ 255

Качан Катерина Юріївна
ГОТОВНІСТЬ ТРУДОВОГО КОЛЕКТИВУ ДО ПРИЙНЯТТЯ ВЕТЕРАНА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА УМОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ 258

Воскресенський Тарас Юрійович
ВІД ГІПЕРОПІКИ ДО ПАРТНЕРСТВА: ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ АВТОНОМІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В ПРОЦЕСІ РЕАБІЛІТАЦІЇ 262

Гордієнко Яна Олександрівна
ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ РЕЦИДИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У НАРКОЗАЛЕЖНИХ ОСІБ 266

СЕКЦІЯ 15. ПЕДАГОГІКА, ОСВІТА, ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОЛОГІЯ

Маліновська Марія Михайлівна
РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ ВПРАВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ 269

Гуарнієрі Камілла
ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ) 272

Крамська Ольга Борисівна
РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО ТА КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 276

Вербова Наталія Владиславівна
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДІТЕЙ ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ 279

Неймирок Альона Леонідівна
РОЗВИТОК МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ 284

Бузько Світлана Миколаївна
ВІД ГОТОВОЇ ВІДПОВІДІ ДО ВЛАСНОГО ВІДКРИТТЯ: ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОГО МИСЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ 287

Марчук Софія Василівна
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ТРИВОЖНИХ ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ 292

Колодєєв Тимур Олександрович
САМООСВІТНЯ КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА-ПРОГРАМІСТА: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА КОМПОНЕНТИ 296

Лаба Юлія Миколаївна
НАОЧНІ ІГРОВІ ВПРАВИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ 302

Карпухіна Марія Олександрівна
INTERVIEW FORMATS AND THEIR POTENTIAL FOR DEVELOPING SENIOR SCHOOL STUDENTS' ENGLISH LANGUAGE PRAGMATIC COMPETENCE 305

Самарський Максім Олександрович
ВИКОРИСТАННЯ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ У ПРОФОРІЄНТАЦІЙНІЙ РОБОТІ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ 308

СЕКЦІЯ 16. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Яворський Анатолій Вадимович
МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ 311

СЕКЦІЯ 17. МЕДИЦИНА

Вівсянник Володимир Васильович, Смерека Анастасія Іванівна, Гараздюк Іван Васильович, Маслянко Віталій Антонович
ПОРУШЕННЯ МІКРОЦИРКУЛЯЦІЇ У ПАТОГЕНЕЗІ М'ЯЗОВО-СУГЛОБОВОГО БОЛЬОВОГО СИНДРОМУ ПРИ ПОСТКОВІДНОМУ СИНДРОМІ 315

Девятка Олександр Євгенович, Коробенко Єлизавета Андріївна, Михайлевич Маргарита Вікторівна
ВПЛИВ УМОВ ВІЙНИ НА РОЗВИТОК І ТРАНСФОРМАЦІЮ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ 320

Цебак Юрій Володимирович
ВПЛИВ ХРОНІЧНОГО СТРЕСУ НА ПЕРЕБІГ ТА КЛІНІЧНІ ПРОЯВИ ЕНДОКРИННИХ ЗАХВОРЮВАНЬ У НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО КРИЗОВОГО ПЕРІОДУ 323

СЕКЦІЯ 1
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

УДК 657.3:334.722.012.63(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.001

Дунаєва Тетяна Іванівна
студент 2 курсу магістратури, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

КОМПЕНСАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВТРАТ СПРОЩЕНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ МІКРОПІДПРИЄМСТВ: ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ

Анотація. Тези присвячено проблемі інформаційних втрат, спричинених спрощеною фінансовою звітністю мікропідприємств, та обліково-аналітичним інструментам їх компенсації. Обґрунтовано, що спрощення, надані мікропідприємствам (скорочена фінансова звітність за НП(С)БО 25 за формами № 1-мс і № 2-мс, право не застосовувати податкові різниці за річного доходу до 40 млн грн, відсутність обов'язку оприлюднювати звітність), зменшують витрати на облікову роботу, але породжують аналітичний дефіцит – втрату інформації про грошові потоки, якість дебіторської заборгованості та узгодженість звітних показників. На прикладі мікропідприємства у сфері радіомовлення ТОВ «МЮЗІКРАДІО» за 2023–2025 рр. систематизовано, які інформаційні канали зникають унаслідок кожного спрощення, і запропоновано інструменти їх компенсації. Доведено, що для платників, які не коригують фінансовий результат на податкові різниці, облікова політика фактично стає податковою, тому облікові оцінки, зокрема резерв сумнівних боргів, потребують оцінки податкового ефекту й документального обґрунтування. Запропоновано матрицю узгодження показників фінансової, податкової та статистичної звітності з контрольними правилами; її апробація виявила завищення доходу в статистичній формі за 2024 р. на 19,8 %. Обґрунтовано використання коефіцієнта якості прибутку, розрахованого за реконструйованим грошовим потоком, як сигнального показника, що вказує на потребу в поглибленому аналізі. Результати можуть бути використані мікропідприємствами сфери послуг під час формування облікової політики та системи внутрішнього контролю.

Ключові слова: мікропідприємство, спрощена фінансова звітність, податкові різниці, облікова політика, резерв сумнівних боргів, узгодження звітності, внутрішній контроль.

Abstract. The paper addresses the information losses caused by simplified financial reporting of micro enterprises and accounting and analytical tools to compensate for them. It argues that the simplifications granted to micro enterprises (abridged financial statements under National Accounting Standard 25 in forms No. 1-ms and No. 2-ms, the right not to apply tax differences when annual income does not exceed UAH 40 million, no obligation to publish statements) reduce the cost of accounting but create an analytical gap: information on cash flows, the quality of receivables and the consistency of reported figures is lost. Using the case of MUSICRADIO LLC, a radio broadcasting micro enterprise, for 2023–2025, the study identifies which information channels disappear because of each simplification and proposes tools to compensate for them. It shows that for taxpayers who do not adjust accounting profit for tax differences, the accounting policy effectively becomes a tax policy, so accounting estimates, in particular the allowance for doubtful debts, require an assessment of their tax effect and documentary support. A matrix for reconciling financial, tax and statistical reporting with control rules is proposed; its application revealed that revenue in the 2024 statistical report was overstated by 19.8%. An earnings quality ratio based on reconstructed operating cash flow is proposed as a warning signal that calls for in-depth analysis.

Keywords: micro enterprise, simplified financial statements, tax differences, accounting policy, allowance for doubtful debts, reporting reconciliation, internal control.

Вступ

Малі та мікропідприємства становлять переважну більшість суб’єктів господарювання України, а державна політика до 2027 р. спрямована на їх відновлення та дерегуляцію [1]. Законодавство послідовно знижує для них облікове навантаження: мікропідприємства складають фінансову звітність за скороченими формами № 1-мс і № 2-мс без звіту про рух грошових коштів і приміток [2; 3], а платники з річним доходом до 40 млн грн мають право визначати об’єкт оподаткування податком на прибуток без коригування на податкові різниці [4, пп. 134.1.1]. У науковій літературі такі спрощення зазвичай розглядають як беззаперечну перевагу, що зменшує трансакційні витрати бізнесу [5; 6]. Водночас дослідження фінансової стійкості малих підприємств [7; 8] та побудови їх внутрішнього контролю [9] свідчать, що управлінські рішення в цьому секторі часто ухвалюють за браку достовірної інформації. Питання про те, яку саме інформацію втрачає підприємство, користуючись кожним зі спрощень, і як її відновити без повернення до повного обсягу звітності, досліджене недостатньо.

Мета і завдання

Мета дослідження – обґрунтувати поняття аналітичного дефіциту спрощеної звітності мікропідприємства та розробити облікові й податкові інструменти, що дають змогу компенсувати його з мінімальними витратами.

Методи

Використано системний підхід і порівняння (для зіставлення спрощень з інформаційними втратами), документальні та розрахунково-аналітичні прийоми контролю (зустрічна звірка форм № 2-мс, № 1-мс, № 2-підприємництво та податкової звітності), реконструкцію грошових потоків непрямим методом, коефіцієнтний аналіз, абстрактно-логічний метод. Емпіричною базою є фінансова звітність мікропідприємства ТОВ «МЮЗІКРАДІО» (КВЕД 60.10 «Діяльність у сфері радіомовлення») за 2023–2025 рр. і його статистична звітність за 2023–2024 рр.

Результати та обговорення

1. Аналітичний дефіцит як наслідок спрощень. Під аналітичним дефіцитом пропонуємо розуміти сукупність інформації, необхідної для управління та контролю, яку мікропідприємство перестає отримувати внаслідок правомірного застосування спрощених правил обліку, звітності та оподаткування. Кожне спрощення «вимикає» певний інформаційний канал, але його можна відновити внутрішнім інструментом, не включеним до обов’язкової звітності (табл. 1).

Таблиця 1

Спрощення для мікропідприємств, спричинені ними інформаційні втрати та інструменти компенсації

Спрощення	Інформація, що втрачається	Інструмент компенсації
Скорочені форми № 1-мс, № 2-мс без звіту про рух грошових коштів і приміток [3]	Грошові потоки, якість прибутку, розкриття облікових оцінок і виправлень помилок	Реконструкція операційного грошового потоку непрямим методом; коефіцієнт якості прибутку
Об’єкт оподаткування без податкових різниць [4, пп. 134.1.1]	Окремий податковий «фільтр» облікових оцінок: кожна оцінка безпосередньо змінює податок	Розділ облікової політики «Податкові наслідки облікових рішень»; документування оцінок
Відсутність обов’язку оприлюднення та аудиту звітності	Зовнішній контроль якості та узгодженості показників	Матриця узгодження фінансової, податкової та статистичної звітності перед поданням

Спрощення	Інформація, що втрачається	Інструмент компенсації
Право поєднувати функції керівника та бухгалтера, облік без поелементних витрат	Розмежування обов’язків; витрати за елементами для статистики	Календар контрольних процедур; аналітичні субрахунки витрат

Джерело: розроблено автором.

2. Облікова політика як податкова політика. Для платника, що не застосовує податкові різниці, фінансовий результат до оподаткування дорівнює об’єкту оподаткування (з поправкою лише на від’ємне значення минулих років). Тому вибір методу резерву сумнівних боргів, строків корисного використання чи визнання зменшення корисності є водночас податковим рішенням, а первинні документи, на яких ґрунтується оцінка (реєстр заборгованості за строками, акти звірки, інвентаризаційні описи), стають доказами у разі податкової перевірки. На досліджуваному підприємстві резерв не створювався, хоча дебіторська заборгованість за послуги за 2023–2025 рр. зросла з 1 662,2 до 3 316,9 тис. грн, а тривалість її обороту – з 50,5 до 66,2 дня. Розрахунок резерву методом класифікації за строками непогашення [10] дав орієнтовну суму 118,6 тис. грн (3,6 % заборгованості). Її нарахування зменшить прибуток до оподаткування 2025 р. на 4,6 % і податок на прибуток – приблизно на 21,3 тис. грн (118,6 × 18 %). Отже, пропонуємо включати до наказу про облікову політику мікропідприємства окремий розділ, у якому для кожної облікової оцінки зазначено метод, документальну основу та очікуваний податковий наслідок. Це підвищує достовірність оцінки активів і одночасно знижує ризик донарахувань через недоведеність витрат.
3. Матриця узгодження звітності. Мікропідприємство подає щонайменше три види звітів, що містять ті самі показники: фінансову звітність, податкові декларації та статистичну форму № 2-підприємництво. Через відсутність зовнішнього аудиту розбіжності між ними часто виявляє лише контролюючий орган. Пропонуємо матрицю, яку бухгалтер заповнює як останній крок перед підписанням звітності (табл. 2).

Таблиця 2

Матриця узгодження показників фінансової, податкової та статистичної звітності мікропідприємства

Показник	Фінансова звітність	Податкова звітність	Статистична звітність	Контрольне правило
Чистий дохід від реалізації	Ф. № 2-мс, ряд. 2000	Бази оподаткування ПДВ за 12 місяців	Ф. № 2-підприємництво, ряд. 400	2000 = 400; відхилення від бази ПДВ пояснюється авансами
Разом доходи	Ф. № 2-мс, ряд. 2280	Декларація з податку на прибуток, ряд. 01	–	Рівність
Фінансовий результат до оподаткування	Ф. № 2-мс, ряд. 2290	Декларація з податку на прибуток, ряд. 03	–	Рівність (без податкових різниць)
Амортизація за рік	Приріст зносу за ф. № 1-мс з урахуванням вибуття	–	Ф. № 2-підприємництво, ряд. 411	Уся амортизація, а не лише включена в собівартість
Чисельність і фонд оплати праці	Аналітичний облік рах. 66	Податковий розрахунок (ПДФО, ЄСВ)	Ф. № 2-підприємництво	Рівність

Джерело: розроблено автором на основі [3; 4].

Апробація матриці на даних ТОВ «МЮЗІКРАДІО» виявила дві розбіжності, не помічені під час складання звітності. За 2024 р. дохід у ряд. 400 статистичної форми (23 405,6 тис. грн) перевищує чистий дохід за ф. № 2-мс (19 534,3 тис. грн) на 3 871,3 тис. грн, або 19,8 %. Величина розбіжності майже дорівнює сумі ПДВ (19 534,3 × 1,2 = 23 441,2 тис. грн), що вказує на ймовірне включення податку до показника. За 2023 р. у ряд. 411 відображено лише 249,8 тис. грн амортизації, віднесеної до собівартості, тоді як загальна сума нарахованої амортизації становила 693,7 тис. грн. Імовірність таких помилок підвищена в мікропідприємств, які формують статистичну звітність в окремому програмному забезпеченні з ручним перенесенням даних.

4. Коефіцієнт якості прибутку як сигнальний показник. Відсутність звіту про рух грошових коштів не заважає розрахувати операційний грошовий потік непрямим методом за змінами статей балансу. Відношення чистого операційного грошового потоку до чистого прибутку на досліджуваному підприємстві становило 1,22 у 2023 р., 1,21 у 2024 р. і 0,80 у 2025 р. Падіння нижче одиниці збіглося зі зростанням іншої поточної дебіторської заборгованості в 20,7 раза (з 39,9 до 824,1 тис. грн) за формально стабільного прибутку. Отже, значення коефіцієнта менше одиниці доцільно розглядати як сигнал для поглибленого аналізу: воно може бути підставою для позапланової інвентаризації розрахунків і перевірки достатності резерву сумнівних боргів. Водночас дані одного підприємства за три роки не дають змоги вважати цей рівень універсальним порогом для всіх мікропідприємств. Такий показник розраховується за двома обов’язковими формами і не потребує додаткових облікових регістрів.

Висновки

Спрощення обліку та оподаткування для мікропідприємств слід оцінювати не лише за економією облікових витрат, а й за обсягом втраченої інформації. Наукова новизна результатів полягає в такому: 1) обґрунтовано поняття аналітичного дефіциту спрощеної звітності та систематизовано відповідність «спрощення – інформаційна втрата – інструмент компенсації»; 2) набуло подальшого розвитку положення про тотожність облікової та податкової політики для платників, які не застосовують податкові різниці, і запропоновано доповнити наказ про облікову політику розділом щодо податкових наслідків облікових оцінок; 3) удосконалено процедуру узгодження фінансової, податкової та статистичної звітності мікропідприємства у формі матриці з контрольними правилами як елемента внутрішнього контролю; 4) обґрунтовано використання коефіцієнта якості прибутку за реконструйованим грошовим потоком як сигнального показника для поглибленого аналізу. Запропоновані інструменти не потребують додаткового персоналу і можуть бути впроваджені в межах щомісячного та річного закриття облікового періоду. Перспективою подальших досліджень є перевірка сигнального значення коефіцієнта якості прибутку на ширшій вибірці мікропідприємств та автоматизація матриці узгодження в обліковому програмному забезпеченні з урахуванням гармонізації критеріїв розміру підприємств із Директивою 2013/34/ЄС [11].

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 821-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-р (дата звернення: 10.11.2026).
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (дата звернення: 10.11.2026).
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Спрощена фінансова звітність» : наказ Міністерства фінансів України від 25.02.2000 № 39. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00 (дата звернення: 10.11.2026).

4. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 10.11.2026).

5. Скрипник С. В., Лавров Р. В., Шепель І. В. Облік і оподаткування суб'єктів малого підприємництва. Економіка та суспільство. 2023. № 52. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-52-61.

6. Прийдак Т. Б., Лега О. В., Яловега Л. В., Мокієнко Т. В., Тютюнник С. В. Облік, оподаткування і контроль малого бізнесу в Польщі та Україні: практичний аспект. Ефективна економіка. 2024. № 9. DOI: 10.32702/2307-2105.2024.9.43.

7. Леонова Б., Островська О., Круш В. Підвищення стійкості фінансового стану суб'єктів малого бізнесу. Економіка та суспільство. 2023. № 56. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-56-65.

8. Хома І. Б., Панчак М.-І. М. Шляхи вирішення проблем щодо ліквідності та платоспроможності малих вітчизняних підприємств. Економічний простір. 2023. № 184. С. 148–152. DOI: 10.32782/2224-6282/184-26

9. Кріль А., Чубай В. Методичні підходи до формування системи внутрішнього контролю підприємств. Сталий розвиток економіки. 2025. № 1(52). С. 241–247. DOI: 10.32782/2308-1988/2025-52-33

10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» : наказ Міністерства фінансів України від 08.10.1999 № 237. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99 (дата звернення: 10.11.2026).

11. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings. Official Journal of the European Union. 2013. Vol. L 182. P. 19–76. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2013/34/oj (дата звернення: 10.11.2026)

СЕКЦІЯ 2
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.76:339.923(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.002

Марков Федір Федорович
доцент, доцент, Поліський національний університет

ДІАГНОСТИКА РИНКУ ФІНАНСОВОГО РАДНИЦТВА В УКРАЇНІ: РОЗРИВ МІЖ ПОПИТОМ, ПРОПОЗИЦІЄЮ ТА ДОВІРОЮ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. Проаналізовано стан ринку фінансового радництва в Україні в умовах євроінтеграції. За квартальними аналітичними довідками НКЦПФР на шести зрізах (30.06.2024–31.03.2026) побудовано інтегральний мінімаксний індекс за трьома показниками: пропозиція (інвестиційні фірми), попит (рахунки за договором з депонентом) і довіра (сумнівні інвестиційні проєкти). Кількість інвестиційних фірм скоротилася на 2,0% (з 152 до 149), кількість рахунків зросла на 42,2% (з 0,83 до 1,18 млн), а перелік сумнівних проєктів – на 40,6% (з 330 до 464). Індекс за рівних ваг знизився з 0,63 до 0,33 (на 47% від максимуму); за схем ваг пропозиції та довіри – до 0,25, а за ваги попиту залишився в межах 0,47–0,53. «Ножиці» між попитом і пропозицією розкрилися з –0,74 до +1,00. Порівняння з правом ЄС (MiFID II, Стратегія роздрібних інвестицій) і досвідом Великої Британії виявило дві прогалини: відсутність статусу незалежного радника та правового режиму фінансового планування. Обґрунтовано напрями реформ: статус незалежного радника, пропорційний режим для планерів без утримання коштів клієнтів, стандартизоване розкриття витрат і національний сертифікат.

Ключові слова: фінансове радництво, інвестиційне консультування, інтегральний індекс, НКЦПФР, MiFID II, євроінтеграція, регулювання.

Abstract. The paper diagnoses the financial advice market in Ukraine in the context of European integration. Using six quarterly cross-sections of the National Securities and Stock Market Commission (NSSMC) for 30 June 2024 – 31 March 2026, a min–max integral index is built from supply (investment firms), demand (securities accounts) and trust (doubtful investment projects) indicators. The number of investment firms fell by 2.0% (from 152 to 149), whereas accounts rose by 42.2% (from 0.83 to 1.18 million) and doubtful projects by 40.6% (from 330 to 464). The equal-weight index declined from 0.63 to 0.33 (47% below its maximum); under supply-weighted and trust-weighted schemes it fell to 0.25, but under the demand-weighted scheme stayed within 0.47–0.53. The demand–supply "scissors" widened from –0.74 to +1.00. Comparison with EU rules (MiFID II, the Retail Investment Strategy) and the UK experience reveals two gaps: no independent-adviser status and no legal regime for financial planning. Reform directions include an independent-adviser status, a proportionate regime for planners who do not hold client assets, standardised cost disclosure and a national certificate.

Keywords: financial advice, investment advice, integral index, NSSMC, MiFID II, European integration, regulation.

Вступ

Фінансове радництво – надання клієнтам персональних порад щодо заощаджень, інвестицій і страхування – у ЄС регулюється вимогами авторизації, оцінювання придатності, кваліфікації та стимулів [14]. В Україні роздрібний попит швидко зростає: портфель облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) у власності фізичних осіб досяг 163,0 млрд грн на 01.09.2026 [12]. Водночас ліцензоване інвестиційне консультування не розвивається: у 2023 р. видано одну ліцензію на нього [6], а серед ліцензій 2024 р. її немає [5, с. 27–28]. Українські публікації з фінансового консалтингу мають переважно якісний характер [4, с. 135];

кількісної діагностики співвідношення пропозиції, попиту та довіри на цьому ринку у проаналізованих джерелах не виявлено. Мета – діагностувати розвиток ринку фінансового радництва в Україні за співвідношенням пропозиції, попиту та довіри й визначити напрями гармонізації його регулювання з правом ЄС.

Методи

Використано мінімаксне нормування показників, інтегральний індекс за чотирма схемами ваг і порівняльно-правовий аналіз. Для стимуляторів (кількість інвестиційних фірм, рахунки за договором з депонентом) нормований показник j на дату t та інтегральний індекс становлять:

$z_{jt} = (x_{jt} - x_{j\min}) / (x_{j\max} - x_{j\min})$, (1)

$I_t = \Sigma\, w_j \cdot z_{jt}$, $\Sigma\, w_j = 1$, (2)

де для дестимулятора (кількість сумнівних проєктів) $z_{jt} = (x_{j\max} - x_{jt}) / (x_{j\max} - x_{j\min})$; w_j – ваги: рівні (1/3; 1/3; 1/3) і підвищені для пропозиції (0,5; 0,25; 0,25), попиту (0,25; 0,5; 0,25) або довіри (0,25; 0,25; 0,5). Дані – шість зіставних квартальних зрізів НКЦПФР (джерела – під табл. 1).

Результати та обговорення

За шість зрізів кількість інвестиційних фірм скоротилася з 152 до 149 (–2,0%), кількість рахунків за договором з депонентом зросла з 0,83 до 1,18 млн (+42,2%), а кількість сумнівних інвестиційних проєктів у переліку НКЦПФР – з 330 до 464 (+40,6%) (табл. 1). Отже, попит і ризики зростають, тоді як чисельність ліцензованих посередників не збільшується.

Таблиця 1

Показники пропозиції, попиту, довіри та інтегральний індекс I

Дата	Інвестиційні фірми, од.	Рахунки, млн	Сумнівні проєкти, од.	I (рівні)	I (пропоз.)	I (попит)	I (довіра)
30.06.2024	152	0,83	330	0,50	0,50	0,38	0,62
30.09.2024	154	0,87	338	0,63	0,68	0,50	0,71
31.12.2024	155	0,92	384	0,62	0,71	0,53	0,61
30.06.2025	154	1,02	439	0,52	0,60	0,53	0,44
31.12.2025	150	1,12	458	0,35	0,30	0,47	0,27
31.03.2026	149	1,18	464	0,33	0,25	0,50	0,25
Зміна за період, %	–2,0	+42,2	+40,6	–	–	–	–

Примітка: рахунки – за договором з депонентом; сумнівні проєкти – за переліком НКЦПФР; I – індекс за схемами ваг: рівні, підвищені для пропозиції, попиту, довіри. Джерело: розраховано автором за формулами (1)–(2) на основі [9; 10; 11; 2; 3; 1].

Індекс за рівних ваг зріс з 0,50 до 0,63 (30.09.2024), а потім знизився до 0,33 на 31.03.2026, тобто на 47% від максимуму. Причина – розбіжний рух складових: показник попиту зріс з 0 до 1, показник пропозиції впав з 1,00 (31.12.2024) до 0, а довіри – з 1,00 (30.06.2024) до 0. «Ножиці» між попитом і пропозицією, виміряні як $z_2 - z_1$, змінилися з –0,74 на 31.12.2024 до +1,00 на 31.03.2026. Результат стійкий до вибору ваг: за підвищеної ваги пропозиції або довіри індекс знижується до 0,25, а за підвищеної ваги попиту залишається в межах 0,47–0,53. Отже, падіння індексу зумовлене не зменшенням залучення населення, а відставанням пропозиції та довіри.

Одна з причин – регуляторна: ліцензія на інвестиційне консультування розрахована на інвестиційні фірми з вимогами до капіталу, корпоративного управління та внутрішнього контролю [7], що економічно недоцільно для малих радницьких компаній. Ринок вузький: понад 80% обсягу торгів припадає на ОВДП [3]. Здатність споживачів оцінювати якість поради обмежена: індекс фінансової грамотності у 2021 р. – 12,3 бала з 21 [13, с. 3].

Порівняння з правом ЄС (табл. 2) показує, що вимоги до ліцензованого консультування в Україні наближені до MiFID II, але залишаються дві прогалини: немає статусу незалежної поради та режиму для фінансового планування без рекомендацій щодо конкретних інструментів. Одного розкриття інформації недостатньо: за дослідженням Kantar Public роздрібні інвестори часто не розуміють структури витрат [16]. Тому Нідерланди з 2014 р. заборонили винагороди третіх осіб [16], Велика Британія з 31.12.2012 р. запровадила реформу RDR [15], а Стратегія роздрібних інвестицій (політична згода 18.12.2025) не вводить повної заборони на рівні Союзу, але посилює тест винагород і прозорість витрат [17].

Таблиця 2

Регулювання фінансового радництва: ЄС та Україна

Елемент	Європейський Союз	Україна: стан і напрям адаптації
Незалежна порада	MiFID II: окремий статус, заборона винагород третіх осіб [14]	Окремого статусу немає [8]; закріпити статус у законі
Планери без коштів клієнтів	MiFID II допускає національний режим для осіб без утримання коштів клієнтів [14]	Окремо не врегульовано; створити реєстр планерів при НКЦПФР
Винагороди й розкриття витрат	Заборона винагород третіх осіб (Нідерланди, Велика Британія); посилений тест винагород (Стратегія роздрібних інвестицій) [16; 15; 17]	Розкриття для залежної й заборона для незалежної поради; стандартизований звіт про витрати
Придатність і кваліфікація	Оцінювання придатності; вимоги до знань і компетентності [14]	Придатність передбачена ліцензійними вимогами [7]; стандарту професії немає [4, с. 136]; ввести сертифікат

Джерело: складено автором на основі [14; 16; 15; 17; 8; 7; 4, с. 136].

Напрями реформ випливають із виявлених бар’єрів. По-перше, закріпити в законі статус незалежного радника із забороною винагород третіх осіб. По-друге, запровадити пропорційний режим із реєстром для планерів, що не утримують кошти клієнтів. По-третє, стандартизувати звіт про витрати. По-четверте, створити національний сертифікат радника. Заходи слід узгодити із запровадженням особових інвестиційних рахунків (законопроєкт № 14296, внесений 12.12.2025 [3]), що збільшать попит на пораду.

Висновки

1. За шістьма зрізами НКЦПФР попит зростає (+42,2% рахунків), а пропозиція (–2,0% фірм) і довіра (+40,6% сумнівних проєктів) відстають; індекс знизився з 0,63 до 0,33. 2. Висновок стійкий до ваг: індекс падає за ваг пропозиції та довіри, а за ваги попиту залишається в межах 0,47–0,53. 3. Головні прогалини регулювання – відсутність статусу незалежного радника та режиму для фінансових планерів. 4. Напрями реформ: статус незалежної поради, реєстр планерів, стандартизоване розкриття витрат, національний сертифікат. Обмеження: індекс побудовано за трьома з дев’яти показників на шести нерівномірних зрізах, тому він діагностичний, а не прогностичний.

Список використаних джерел

1. Аналітична довідка за I квартал 2026 року. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. 2026. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2026/05/I-квартал-2026.pdf (дата звернення: 08.10.2026)

2. Аналітична довідка за II квартал 2025 року. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. 2025. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2025/09/ii-kvartal.pdf (дата звернення: 08.10.2026)

3. Аналітична довідка за IV квартал 2025 року. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. 2026. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2026/02/IV-квартал.pdf (дата звернення: 06.10.2026)

4. Другов О. О., Вавжиняк Д. Особистий фінансовий консалтинг: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми економіки та управління. 2023. Т. 7, № 1. С. 130–138. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/apr/30061/vse4-132-141.pdf (дата звернення: 08.10.2026).

5. Звіт про роботу Комісії у 2024 році. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. 2025. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2025/05/zvit-nktspfr-2024-rik.pdf (дата звернення: 08.10.2026)

6. НКЦПФР повідомила про значний відплив гравців на ринках капіталу 2023 року. Mind. 2024. URL: https://mind.ua/news/20274036-nkcpfr-povidomila-pro-znachnij-vidpliv-gravciv-na-rinkah-kapitalu-2023-roku (дата звернення: 08.10.2026)

7. Про затвердження Ліцензійних умов провадження професійної діяльності на ринках капіталу – діяльності з торгівлі фінансовими інструментами : рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 21.02.2024 № 208. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0420-24 (дата звернення: 06.10.2026)

8. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15 (дата звернення: 06.10.2026)

9. Про роботу НКЦПФР та стан ринків капіталу та організованих товарних ринків : аналітична довідка за II квартал 2024 року. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. 2025. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2025/04/analitychna-dovidka_2kv24_.pdf (дата звернення: 08.10.2026)

10. Про роботу НКЦПФР та стан ринків капіталу та організованих товарних ринків : аналітична довідка за III квартал 2024 року. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. 2025. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2025/04/analitychna-dovidka_3kv24_.pdf (дата звернення: 08.10.2026)

11. Про роботу НКЦПФР та стан ринків капіталу та організованих товарних ринків : аналітична довідка за IV квартал 2024 року. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. 2025. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2025/04/analitychna-dovidka_4kv24_.pdf (дата звернення: 06.10.2026)

12. Фізособи збільшили портфель ОВДП до рекордних 163 млрд грн. Фінансовий клуб. 2026. URL: https://www.finclub.net/news/fizosoby-zbilshyly-portfel-ovdp-do-rekordnykh-163-mlrd-hrn.html (дата звернення: 08.10.2026)

13. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021 році : звіт за результатами дослідження. Проєкт USAID «Трансформація фінансового сектору». 2021. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf (дата звернення: 08.10.2026)

14. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU (MiFID II). Official Journal of the European Union. 2014. No. L 173. P. 349–496.

15. Europe Economics. Retail Distribution Review: Post Implementation Review. Financial Conduct Authority. 2014.

16. Kantar Public. Disclosure, inducements, and suitability rules for retail investors study : final report. Publications Office of the European Union. 2022.

17. Retail investment strategy: Council and Parliament agree on package to empower consumers while boosting markets : press release. Council of the European Union. 2025. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/12/18/retail-investment-strategy-council-and-parliament-agree-on-package-to-empower-consumers-while-boosting-markets/ (дата звернення: 08.10.2026)

УДК 347.73:336.27(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.003

Назимко Валерія
студент, Дніпровський національний університет внутрішніх справ

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ В УМОВАХ МАКРОФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Анотація. Правове регулювання управління державним боргом України в умовах макрофінансової нестабільності набуває особливого значення внаслідок зростання бюджетного дефіциту, обмеженості внутрішніх фінансових ресурсів, валютних ризиків та необхідності забезпечення безперервного фінансування державних видатків під час воєнного стану. Основу нормативно-правового регулювання становлять положення Бюджетного кодексу України, зокрема статті 15-1, 16–18. Аналіз фактичної структури боргових зобов'язань свідчить про посилення залежності державних фінансів від зовнішнього кредитування. Станом на 31 серпня 2026 року сукупний державний та гарантований державою борг становив 9 602,89 млрд грн. Переважання пільгових довгострокових запозичень знижує поточну вартість обслуговування боргу, однак висока частка зовнішніх зобов'язань формує чутливість до валютних коливань. Удосконалення управління державним боргом потребує переходу від антикризового залучення ресурсів до системного управління борговою стійкістю на основі правової визначеності, прогнозованості бюджетної політики, контролю за умовними зобов'язаннями та відповідальності уповноважених органів за результативність боргових рішень.

Ключові слова: державний борг, боргова стійкість, бюджетно-правове регулювання, зовнішні запозичення, воєнний стан, макрофінансова нестабільність, Бюджетний кодекс України.

Abstract. Legal regulation of Ukraine's public debt management under macrofinancial instability is of particular importance due to the growing budget deficit, limited domestic financial resources, currency risks, and the need to ensure continuous financing of public expenditures during martial law. The regulatory framework is based on the provisions of the Budget Code of Ukraine, in particular Articles 15-1, 16–18. Analysis of the actual structure of debt obligations indicates a growing dependence of public finances on external lending. As of 31 August 2026, the total state and state-guaranteed debt amounted to UAH 9,602.89 billion. The predominance of concessional long-term borrowings reduces the current cost of debt servicing; however, the high share of external obligations creates sensitivity to exchange rate fluctuations. Improving public debt management requires a transition from predominantly crisis-driven resource mobilisation to systemic debt sustainability management based on legal certainty, fiscal policy predictability, control over contingent liabilities, and accountability of authorised state bodies for the effectiveness of debt decisions.

Keywords: public debt, debt sustainability, budgetary and legal regulation, external borrowings, martial law, macrofinancial instability, Budget Code of Ukraine.

Вступ

Правове регулювання управління державним боргом України в умовах макрофінансової нестабільності набуває особливого значення внаслідок зростання бюджетного дефіциту, обмеженості внутрішніх фінансових ресурсів, валютних ризиків та необхідності забезпечення безперервного фінансування державних видатків під час воєнного стану. Державний борг є сукупністю боргових зобов’язань держави щодо повернення отриманих і непогашених кредитів та позик, що виникають унаслідок державних запозичень. Основу нормативно-правового регулювання відповідних відносин становлять положення Бюджетного кодексу України, зокрема статті 15-1, 16–18, які визначають організаційні засади управління борговими зобов’язаннями, порядок здійснення державних запозичень, надання державних гарантій та встановлення граничних боргових показників. Відповідно до ст. 16 Бюджетного кодексу України державні запозичення здійснюються в межах, визначених законом про Державний

бюджет України, з урахуванням установлених законодавством винятків [1]. Середньострокова стратегія управління державним боргом розробляється

Міністерством фінансів України та затверджується Кабінетом Міністрів України, що забезпечує нормативний зв'язок між борговою політикою, бюджетним плануванням і прогнозуванням макроекономічних показників. Водночас в умовах воєнного стану традиційна модель обмеження боргового навантаження за допомогою кількісних показників потребує доповнення механізмами гнучкого управління зобов'язаннями. Зокрема, положення ст. 18 Бюджетного кодексу передбачають загальне обмеження державного боргу на рівні 60 % річного номінального ВВП, однак особливості бюджетного законодавства воєнного періоду допускають відступи від окремих загальних обмежень. Таким чином, ключовою правовою проблемою є необхідність забезпечення балансу між законодавчими обмеженнями боргового навантаження та потребою оперативного залучення фінансових ресурсів для виконання державних функцій [2].

Результати та обговорення

Аналіз фактичної структури боргових зобов'язань України свідчить про посилення залежності державних фінансів від зовнішнього кредитування та міжнародної фінансової підтримки. За офіційними даними Міністерства фінансів України, станом на 31 серпня 2026 року сукупний державний та гарантований державою борг становив 9 602,89 млрд грн, або 215,55 млрд дол. США. У його структурі державний зовнішній борг становив 7 341,72 млрд грн (76,45 %), внутрішній – 2 003,37 млрд грн (20,86 %), а гарантований державою борг – 257,81 млрд грн (2,68 %). При цьому близько 64,6 % боргового портфеля припадало на довгострокові пільгові кредити міжнародних фінансових організацій та урядів іноземних держав. Наведені показники дозволяють визначити дві суперечливі тенденції. З одного боку, переважання пільгових довгострокових запозичень знижує поточну вартість обслуговування державного боргу, забезпечує відтермінування значної частини платежів та зменшує ризики короткострокової неплатоспроможності. З іншого боку, висока частка зовнішніх зобов'язань формує значну чутливість боргового портфеля до коливань валютного курсу, змін умов міжнародного фінансування та політичних рішень держав-кредиторів. Зокрема, девальвація гривні збільшує гривневий еквівалент зобов'язань, номінованих в іноземній валюті, навіть за відсутності нових запозичень [4, с. 131].

Зокрема, у 2024 році Україна досягла домовленостей щодо обміну єврооблігацій із непогашеною основною сумою приблизно 20,5 млрд дол. США на нові боргові інструменти з меншою номінальною вартістю та відтермінованими виплатами. У грудні 2025 року було завершено обмін державних деривативів, прив'язаних до показників зростання ВВП, на нові єврооблігації, що дозволило усунути ризик значних майбутніх виплат, залежних від темпів економічного відновлення. За оцінками Міжнародного валютного фонду, оприлюдненими у лютому 2026 року, без подальших заходів із врегулювання боргових зобов'язань співвідношення державного боргу до ВВП могло б досягти 137,1 % у 2027 році за базовим сценарієм [3, с. 18].

Висновки

Перспективи вдосконалення правових механізмів управління державним боргом України пов'язані з формуванням комплексної системи бюджетно-правового регулювання, яка поєднуватиме середньострокове боргове планування, незалежний фінансовий контроль, оцінювання ризиків і прозорість виконання боргових зобов'язань. Відповідно до ч. 10 ст. 16 Бюджетного кодексу України стратегія управління державним боргом повинна формуватися з урахуванням показників Бюджетної декларації та закону про Державний бюджет України, однак в умовах воєнного стану ефективність стратегічного планування суттєво залежить від

достовірності прогнозів бюджетних надходжень, обсягів міжнародної допомоги та макроекономічних показників. Тому доцільним є нормативне посилення вимог до проведення регулярного стрес-тестування державного боргу за альтернативними сценаріями валютного курсу, процентних ставок, економічного зростання та обсягів зовнішнього фінансування.

Таким чином, удосконалення управління державним боргом України потребує переходу від переважно антикризового залучення фінансових ресурсів до системного управління борговою стійкістю, в основу якого мають бути покладені правова визначеність, прогнозованість бюджетної політики, контроль за умовними зобов'язаннями та відповідальність уповноважених державних органів за результативність боргових рішень.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. Відомості Верховної Ради України. № № 50–51. С. Ст. 572. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення: 15.11.2026)
2. Державний та гарантований державою борг України у серпні: середньозважена ставка знизилась до 4,37 %. Міністерство фінансів України. 2026. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/state_and_state-guaranteed_debt_of_ukraine_in_august_weighted_average_interest_rate_decreased_to_437-5941 (дата звернення: 15.11.2026)
3. Гарбінська-Руденко А. В., Вербіцький А. С. Правове регулювання державної боргової політики в умовах економічної нестабільності. Ірпінський юридичний часопис. 2026. № 2(23). С. 11–20. DOI: 10.33244/2617-4154-2(23)-2026-11-20
4. Прямухіна Н. В., Титаренко О. А. Інституційні та правові засади фіскального регулювання економічної безпеки держави. Економіка і організація управління. 2025. № 2. С. 122–133. DOI: 10.31558/2307-2318.2025.2.12

УДК 336.1:334.722(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.004

Блажко Дарія Дмитрівна
студент, Західноукраїнський національний університет
ORCID: 0009-0003-7549-0710

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ ПРИВАТНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ ТА БАР'ЄРИ

Анотація. У тезах розглянуто державні фінансові інструменти підтримки приватного підприємництва в Україні в умовах відбудови та визначено бар'єри, що обмежують їхню дієвість. На основі офіційної статистики програми «Доступні кредити 5-7-9%», Стратегії відновлення малого та середнього підприємництва до 2027 року й сучасних наукових досліджень проаналізовано напрями пільгового кредитування та його роль у забезпеченні підприємців оборотним та інвестиційним капіталом. Станом на 16 листопада 2026 р. від початку року в межах програми оформлено 32,3 тис. кредитів на 137,6 млрд грн, значну частину яких спрямовано в зону високого воєнного ризику. Показано, що державні програми знижують вартість фінансування, проте не усувають кредитної асиметрії: значна частина коштів спрямовується на оборотний капітал, а доступ до пільгових ресурсів нерівномірний за галузями й територіями. Обґрунтовано доцільність поступового переходу від компенсації відсоткової ставки до розподілу ризиків між державою та банками, поєднання кредитів із грантами й диференціації умов за регіонами. Результати можуть бути використані під час формування політики підтримки малого бізнесу та у фінансовому плануванні підприємців.

Ключові слова: приватне підприємництво, малий і середній бізнес, відбудова, пільгове кредитування, доступ до фінансування, кредитна асиметрія, державна підтримка.

Abstract. The paper examines state financial instruments supporting private entrepreneurship in Ukraine in the context of reconstruction and identifies the barriers that limit their effectiveness. Based on official statistics of the "Affordable Loans 5-7-9%" programme, the Strategy for the Recovery of Small and Medium-sized Enterprises until 2027 and recent academic studies, the author analyses the directions of preferential lending and its role in providing entrepreneurs with working and investment capital. As of 16 November 2026, 32.3 thousand loans worth UAH 137.6 billion had been issued since the beginning of the year, a large share of them in high military-risk zones. It is shown that state programmes reduce the cost of financing but do not eliminate credit asymmetry: a significant share of funds goes to working capital, and access to preferential resources is uneven across sectors and territories. The paper substantiates a gradual shift from interest rate compensation to risk sharing between the state and banks, a combination of loans with grants, and differentiation of conditions by region. The results can be used in shaping small business support policy and in financial planning by entrepreneurs.

Keywords: private entrepreneurship, small and medium-sized business, reconstruction, preferential lending, access to finance, credit asymmetry, state support.

Вступ

Відбудова України неможлива без активного приватного сектору, а головним обмеженням для нього лишається доступ до фінансування [4]. Для розв'язання цієї проблеми уряд схвалив Стратегію відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого та середнього підприємництва на період до 2027 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 821) [1]. Одним із інструментів, що заслуговують на увагу, стала програма «Доступні кредити 5-7-9%», у межах якої держава компенсує частину відсотків за кредитами бізнесу [2; 3]. Водночас наукові дослідження показують, що пільгові програми не усувають усіх бар'єрів, а інноваційні фінансові моделі малого й середнього бізнесу в поствоєнній економіці лише формуються [4; 5].

Мета і завдання

Мета роботи – оцінити можливості й обмеження державних фінансових інструментів підтримки приватного підприємництва в умовах відбудови та окреслити напрями їх удосконалення.

Методи

Використано порівняльний аналіз, узагальнення й систематизацію даних офіційної статистики Уряду України та Національного банку України, нормативних документів і наукових публікацій.

Результати та обговорення

Станом на 16 листопада 2026 р. від початку року в межах програми «Доступні кредити 5-7-9%» підприємці оформили 32,3 тис. кредитів на 137,6 млрд грн. Найбільше коштів спрямовано на кредитування в зоні високого воєнного ризику (46,7 млрд грн), розвиток переробних підприємств (31,91 млрд грн) та інвестиційні проєкти (23,65 млрд грн) [3]. Для підприємців у зоні високого воєнного ризику передбачено ставку за інвестиційними кредитами 1 % річних упродовж перших п'яти років, а далі 5 % [2]. З 2024 р. акцент зміщено на проєкти, що створюють робочі місця, модернізують виробництво, заощаджують енергію та відновлюють пошкоджені об'єкти [2].

З 1 липня 2026 р. у межах програми «Доступні кредити 5-7-9%» працює окремий напрям кредитування на відновлення зруйнованого або пошкодженого майна. Упродовж перших 2 років ставка за такими кредитами становить 0,1 %, а максимальна сума кредиту – до 150 млн грн. Надалі ставка становитиме 5, 7 або 9 % залежно від сегмента бізнесу та створення нових робочих місць [3].

Ринок кредитування бізнесу загалом швидко зростає: за оцінкою Національного банку, уже майже рік гривневі кредити бізнесу збільшуються більш ніж на 30 % на рік, а підприємства всіх розмірів нарощують запозичення [6]. Значну роль відіграє фінансування енергетичної стійкості: станом на 26 жовтня 2026 р. банки в межах спільного меморандуму забезпечили фінансування проєктів в енергетиці на 73 млрд грн, а валовий портфель «енергетичних» кредитів бізнесу становив 44,1 млрд грн [7].

Разом із тим державні програми лише пом'якшують кредитні обмеження: за оцінкою С. Ходакевич і М. Медько, вони не усувають кредитної асиметрії, а перерозподіляють її [4]. У 2025 р. ринкове кредитування зростало швидше за пільгове, і частка програми в гривневому портфелі бізнесу знизилася приблизно до 30 %. На початку 2026 р. близько 58 % коштів програми йшло на оборотний капітал і близько 42 % – на інвестиції, тобто програма більшою мірою стабілізує діяльність, ніж модернізує її [4]. Кредитування зосереджене в аграрному секторі, торгівлі та переробці, а поєднання кредитів із грантами обмежене [4].

Для підвищення дієвості пропонується поступово переходити від компенсації відсоткової ставки до інструментів розподілу ризиків, зокрема портфельних гарантій, запроваджувати регіональні кредитні коридори з диференційованими гарантіями, розвивати гібридний кредитний скоринг і стимулювати енергонезалежні підприємства [4]. Це узгоджується з розвитком інноваційних фінансових моделей малого й середнього бізнесу в поствоєнній економіці [5]. Для самого підприємця практичний висновок полягає в тому, щоб планувати грошові потоки з урахуванням розподілу пільгового капіталу між оборотними та інвестиційними потребами й поєднувати кілька джерел фінансування.

Висновки

Державні фінансові інструменти, передусім програма «Доступні кредити 5-7-9%», суттєво розширили доступ приватних підприємців до капіталу, а пільгові умови в зонах підвищеного воєнного ризику підтримують відновлення діяльності. Проте вони не усувають кредитної асиметрії й значною мірою фінансують оборотний капітал, а не розвиток. Подальше удосконалення доцільно спрямувати на розподіл ризиків між державою й банками, територіальну диференціацію умов і поєднання кредитів із грантами. Перспективним напрямом досліджень є оцінювання впливу пільгового кредитування на фінансові результати та стійкість малих підприємств.

Список використаних джерел

1. Інформація про реформу розвитку підприємництва. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. URL: https://me.gov.ua/Documents/Print/31f9c075-3504-4113-b42d-48c2de248b76?lang=uk-UA (дата звернення: 18.11.2026)
2. «Доступні кредити 5-7-9%»: щотижнева статистика. Кабінет Міністрів України. 2026. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/dostupni-kredyty-5-7-9-shchotyzhneva-statystyka13042026 (дата звернення: 18.11.2026)
3. «Зроблено в Україні»: за тиждень бізнес залучив 1,5 млрд грн доступних кредитів за програмою «5-7-9%». Кабінет Міністрів України. 2026. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/zrobleno-v-ukraini-za-tyzhden-biznes-zaluchyv-15-mlrd-hrn-dostupnykh-kredytiv-za-prohramoiu-5-7-9 (дата звернення: 18.11.2026)
4. Ходакевич С. І., Медько М. Б. Кредитна асиметрія як бар'єр доступності фінансування для МСБ в умовах воєнної невизначеності в Україні. Ефективна економіка. 2026. № 5. DOI: 10.32702/2307-2105.2026.5.143 (дата звернення: 18.11.2026).
5. Завалій Б. Ю., Гринько Т. В. Складові та принципи побудови інноваційних фінансових моделей малого й середнього бізнесу в умовах поствоєнної економіки. Економіка та суспільство. 2025. № 78. DOI: 10.32782/2524-0072/2025-78-23 (дата звернення: 18.11.2026).
6. Звіт про фінансову стабільність : перше півріччя 2026 р. Національний банк України. 2026. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2026-H1.pdf (дата звернення: 18.11.2026)
7. Банки забезпечили фінансування проєктів в енергетиці на 73 млрд грн. Національний банк України. 2026. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-zabezpechili-finansuvannya-proyektiv-v-energetitsi-na-73-mlrd-grn (дата звернення: 18.11.2026)

УДК 336.22:352(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.005

Гнатів Софія Любомирівна
студент, Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: 0009-0007-4620-7188

Науковий керівник: Назаркевич І. Б., доктор економічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка

РОЗШИРЕННЯ ПОДАТКОВОЇ БАЗИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ ЇХНЬОЇ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю зміцнення власної дохідної бази територіальних громад України в умовах воєнного стану та зростання видаткових потреб місцевих бюджетів. Метою роботи є визначення резервів розширення податкової бази та обґрунтування заходів, спрямованих на підвищення фінансової спроможності громад. Дослідження проведено на прикладі Солонківської територіальної громади Львівської області за 2021–2025 роки. Застосовано порівняльний, структурно-динамічний і факторний аналіз, узагальнення наукових джерел та сценарне моделювання. Встановлено, що надходження єдиного податку, плати за землю і податку на нерухоме майно сукупно збільшилися з 50 622,60 до 102 947,83 тис. грн. Найбільший внесок у приріст забезпечив єдиний податок, тоді як земельні платежі наприкінці періоду майже відповідали рівню 2021 року. Обґрунтовано заходи з актуалізації земельно-майнових відомостей, удосконалення інформаційної взаємодії та підтримки платників. За базовим сценарієм на 2027 рік розрахункові додаткові надходження становлять 361,95 тис. грн за одноразових витрат 280 тис. грн. Резерви зміцнення фінансової спроможності пов'язані передусім із якістю земельно-майнового обліку, достовірністю інформації про платників і систематичною взаємодією з контролюючими органами.

Ключові слова: місцеві податки і збори, податкова база, територіальна громада, фінансова спроможність, майнове оподаткування, податкове адміністрування.

Abstract. The relevance of this study arises from the need to strengthen the own-source revenues of Ukrainian territorial communities under martial law and increasing local expenditure pressures. The aim is to identify opportunities to broaden the local tax base and substantiate measures to improve the financial capacity of communities. The analysis focuses on the Solonkivska Territorial Community in Lviv Oblast over 2021–2025. Comparative, structural, dynamic and additive decomposition methods were used alongside a review of academic literature and scenario modelling. Aggregate revenues from the single tax, land payments and immovable property tax increased from UAH 50,622.60 thousand to UAH 102,947.83 thousand. The single tax accounted for the largest contribution to this increase, whereas land revenues in 2025 were close to their 2021 level. The study proposes updating property and land records, improving lawful information exchange with tax authorities and strengthening taxpayer information services. Under the baseline 2027 scenario, estimated additional revenues amount to UAH 361.95 thousand against one-off implementation costs of UAH 280 thousand. These figures are scenario assumptions rather than observed effects and require subsequent validation. The findings may inform local budget planning and tax revenue monitoring.

Keywords: local taxes and fees, tax base, territorial community, financial capacity, property taxation, tax administration.

Вступ

Фінансова спроможність територіальних громад визначає їхню здатність виконувати власні та делеговані повноваження, підтримувати комунальну інфраструктуру й забезпечувати населення суспільними послугами. В умовах воєнного стану значення стабільних джерел місцевих бюджетів посилюється внаслідок додаткових безпекових потреб, переміщення населення та нерівномірного відновлення економічної діяльності. Місцеві податки і збори

залишаються важливими для фінансової автономії громад, оскільки органи місцевого самоврядування впливають на окремі параметри їх справляння в установлених законом межах.

Згідно зі статтями 10 і 12 Податкового кодексу України до місцевих податків належать податок на майно та єдиний податок, а до місцевих зборів – туристичний збір і збір за місця для паркування транспортних засобів [1]. Водночас обсяг податкових надходжень не є тотожним рівню податкової автономії: громада не визначає самостійно всі елементи оподаткування. Д. Дема наголошує на необхідності розмежування власне місцевих податків і частини загальнодержавних платежів, зарахованих до місцевих бюджетів [2]. Ця відмінність має принципове значення для оцінювання реальних можливостей розширення дохідної бази.

Мета і завдання

Мета та завдання дослідження. Метою є визначення резервів розширення податкової бази територіальних громад і обґрунтування організаційних заходів для зміцнення їхньої фінансової спроможності в умовах воєнного стану. На прикладі Солонківської територіальної громади Львівської області проаналізовано динаміку основних місцевих податків за 2021–2025 роки, визначено внесок окремих платежів у загальну зміну надходжень, окреслено обмеження адміністрування та оцінено потенційний бюджетний результат запропонованих заходів.

Методи

Використано аналіз і узагальнення нормативно-правових та наукових джерел, горизонтальний і структурний аналіз бюджетних показників, адитивне розкладання приросту надходжень, порівняння та сценарне моделювання. Інформаційну основу становили систематизовані дані виконання бюджету Солонківської громади, державний вебпортал Open Budget, результати оцінювання фінансової спроможності громад та фахові публікації з проблем майнового оподаткування [3–7].

Результати та обговорення

Результати аналізу засвідчують, що основну частину досліджуваних місцевих платежів Солонківської громади формують єдиний податок, плата за землю та податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. У сукупності їхні надходження збільшилися з 50 622,60 тис. грн у 2021 році до 102 947,83 тис. грн у 2025 році, тобто на 52 325,23 тис. грн, або 103,4 %. Цей приріст є номінальним і сам собою не характеризує зміну реальної купівельної спроможності бюджету.

У таблиці 1 наведено розподіл загального приросту за видами місцевих податків, що дає змогу встановити їхній внесок у зміну сукупного показника.

Таблиця 1

Факторний розподіл приросту надходжень основних місцевих податків Солонківської територіальної громади за 2021–2025 роки

Вид податку	2021 р., тис. грн	2025 р., тис. грн	Зміна, тис. грн	Внесок, %
Єдиний податок	32 347,68	72 129,35	+39 781,67	76,03
Плата за землю	13 937,49	13 927,49	−10,00	−0,02
Податок на нерухоме майно	4 337,43	16 890,99	+12 553,56	23,99
Разом	50 622,60	102 947,83	+52 325,23	100,00

Джерело: розраховано за систематизованими показниками виконання бюджету Солонківської територіальної громади [6].

Зростання надходжень єдиного податку на 39 781,67 тис. грн забезпечило 76,03 % загального приросту трьох досліджуваних платежів. У 2025 році на нього припадало близько 70,1 % їх сукупного обсягу. Ця концентрація свідчить про значення малого підприємництва для місцевої дохідної бази, але водночас створює чутливість до змін умов господарювання, кількості платників та загальнодержавних правил спрощеного оподаткування. Зростання доходу від єдиного податку не можна автоматично пояснювати підвищенням ефективності його адміністрування без даних про динаміку кількості платників і нарахованих зобов'язань.

Податок на нерухоме майно забезпечив 23,99 % сукупного приросту. Його надходження зросли з 4 337,43 до 16 890,99 тис. грн, майже в 3,9 раза. Така динаміка узгоджується зі зростанням фіскального значення нерухомості для приміської громади, проте самі надходження не дозволяють виокремити вплив нової забудови, зміни ставок, обліку об'єктів або сплати раніше нарахованих зобов'язань. Тому першочерговим завданням є вдосконалення інформації про площу, тип, власників і правовий статус оподатковуваних об'єктів.

Найменш стійкою складовою залишалася плата за землю. У 2022 році її надходження скоротилися до 4 353,15 тис. грн порівняно з 13 937,49 тис. грн у 2021 році; у 2025 році вони майже відновили початковий рівень і становили 13 927,49 тис. грн. Таким чином, різниця між початковим і кінцевим роками дорівнювала лише −10,00 тис. грн. Зіставлення даних вказує на необхідність перевірки повноти земельного обліку, актуальності нормативної грошової оцінки та виконання договорів користування землею. Проте визначити величину фактично недоотриманих коштів без додаткової інформації не можна.

Згідно з рейтингом фінансової спроможності громад Львівської області за підсумками 2025 року Солонківська громада належала до групи з високим рівнем спроможності. Частка місцевих податків і зборів у доходах загального фонду без трансфертів становила 37,0 %, рівень дотаційності – −0,8 %, а частка капітальних видатків – 51,0 % [7]. Ці характеристики підтверджують вагому роль власної податкової бази, однак не усувають ризиків її нерівномірного розвитку. Показник 37,0 % має іншу базу розрахунку, ніж частки окремих податків у таблиці 1, тому безпосереднє порівняння цих величин є некоректним.

Розширення податкової бази не слід ототожнювати з підвищенням ставок. Д. Дема, І. Шубенко та С. Давидчук пов'язують зміцнення місцевих фінансів з ширшими податковими повноваженнями та ефективнішим використанням наявних джерел надходжень [3]. Х. Патицька визначає неповноту майнових реєстрів, недостатню взаємодію податкових органів із місцевим самоврядуванням та обмежені можливості обліку серед проблем адміністрування майнових податків [4]. О. Десятнюк, А. Крисоватий, Б. Шулюк, Ф. Ткачик і В. Маслій також обґрунтовують значення узгодження даних та співпраці фіскальних інституцій [5].

Для Солонківської громади сформовано три пов'язані напрями організаційних змін. Перший охоплює звірку даних про нерухомість із доступними відомостями державних реєстрів та уточнення об'єктів, щодо яких наявні інформаційні розбіжності. Другий передбачає систематизацію відомостей про земельні ділянки комунальної власності, кадастрові номери, нормативну грошову оцінку і строки орендних договорів. Третій спрямований на інформаційну підтримку підприємців, своєчасне оприлюднення чинних ставок і пільг та щоквартальне відстеження надходжень єдиного податку. Всі заходи повинні здійснюватися з дотриманням законодавчого розподілу повноважень між сільською радою і Державною податковою службою [1; 4].

Моніторинг результатів потребує розмежування адміністративних показників і фактичного бюджетного ефекту. Кількість перевірених об'єктів, частка усунених розбіжностей та періодичність оновлення реєстрів характеризують виконання організаційних завдань, але не дорівнюють додатковим надходженням. Фінансовий результат визначають лише за підтвердженими сумами, зарахованими до бюджету внаслідок конкретних заходів. Такий порядок зменшує ризик подвійного врахування одного платежу одночасно як результату

інвентаризації, цифровізації та консультаційної роботи. Для оцінювання програми слід також обліковувати поточні витрати на супровід даних, які не входять до первинного кошторису.

Для попередньої оцінки фінансових наслідків розроблено три сценарії на 2027 рік. У базовому сценарії прийнято умовні прирости податкового потенціалу: 1,0 % для нерухомості, 1,0 % для плати за землю та 0,2 % для єдиного податку за частки фактичної сплати додаткових зобов'язань 80 %. Відносно надходжень 2025 року отримано розрахункові додаткові ресурси відповідно 135,13; 111,42 і 115,41 тис. грн. Сукупний прогноз становить 361,95 тис. грн; за попередніх одноразових витрат 280 тис. грн чистий результат першого року дорівнює 81,95 тис. грн. Значення побудовані на авторських припущеннях, не характеризують доведений вплив запропонованих дій та підлягають уточненню за фактичними витратами, виявленими об'єктами й сплаченими зобов'язаннями.

Чутливість прогнозу проявляється в різниці між альтернативними результатами. За обережного сценарію додаткові надходження становлять 180,98 тис. грн і не покривають запланованих витрат; за оптимістичного – 610,50 тис. грн. Отже, позитивний результат базового сценарію не є гарантованим, а бюджетне рішення потребує зіставлення очікуваних надходжень із ризиком перевищення кошторису.

Обмеження дослідження пов'язані з відсутністю повного масиву даних про кількість об'єктів оподаткування, нараховані зобов'язання та податковий борг. Тому проведений факторний розклад встановлює внесок видів податків у зміну бюджетних надходжень, але не вимірює причинної ефективності їх адміністрування. Перспективним інструментом наступного етапу є інтегральний моніторинг повноти обліку, сплати, заборгованості та динаміки доходів після отримання відповідних відомостей ДПС.

Висновки

Дослідження Солонківської територіальної громади виявило зростання сукупних надходжень трьох основних місцевих податків за 2021–2025 роки за одночасної нерівномірності їхньої структури. Найбільший внесок у приріст забезпечив єдиний податок, найвищу відносну динаміку продемонструвало оподаткування нерухомості, тоді як земельні платежі лише повернулися до початкового рівня. Резерви зміцнення фінансової спроможності пов'язані передусім із якістю земельно-майнового обліку, достовірністю інформації про платників і систематичною взаємодією з контролюючими органами. Сценарні розрахунки визначили потенційний бюджетний результат комплексу заходів, проте його реалізація залежить від фактичного розширення оподатковуваної бази та виконання додаткових зобов'язань. Такий підхід поєднує фіскальні потреби громади з обмеженнями правового режиму воєнного стану та вимогами довгострокової бюджетної стійкості.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 18.11.2026).

2. Дема Д. І. Трансформація місцевих податків та зборів в Україні. Наукові горизонти. 2019. Т. 22, № 4 (77). С. 13–20. DOI: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-13-20

3. Дема Д. І., Шубенко І. А., Давидчук С. М. Місцеве оподаткування: сучасний стан та досвід країн Європейського Союзу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2023. № 28 (56). С. 69–76. DOI: 10.25264/2311-5149-2023-28(56)-69-76

4. Патицька Х. О. Удосконалення механізму адміністрування майнових податків в Україні: посилення ролі органів місцевого самоврядування. Світ фінансів. 2025. № 2 (83). С. 67–80. DOI: 10.35774/sf2025.02.067

5. Десятнюк О., Крисоватий А., Шулюк Б., Ткачик Ф., Маслій В. Емпіричні аспекти впливу взаємодії фіскальних інституцій на адміністрування майнових податків. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2025. Т. 2, № 61. С. 102–114. DOI: 10.55643/fcaptp.2.61.2025.4633

6. Бюджет Солонківської сільської територіальної громади (код 1352800000): доходи місцевого бюджету. Державний вебпортал бюджету для громадян Open Budget. URL: https://openbudget.gov.ua/local-budget/1352800000/local-incomes (дата звернення: 18.11.2026)

7. Експертна оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2025 року (рейтинг). Децентралізація. 2026. URL: https://decentralization.gov.ua/news/20584 (дата звернення: 18.11.2026)

СЕКЦІЯ 3
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ, САМОВРЯДУВАННЯ І ДЕРЖАВНА СЛУЖБА

УДК 351:001.18(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.006

Опанасюк Віталій Віталійович
кандидат економічних наук, доцент, associate Professor, Київський міжнародний університет
ORCID: 0000-0001-6569-9738

МЕХАНІЗМИ ПРЕВЕНТИВНОГО ТА АДАПТИВНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ РЕЗОНАНСУ СЛАБКИХ СИГНАЛІВ

Анотація. Розглянуто механізми превентивного та адаптивного державного управління в умовах, коли слабкі сигнали з різних сфер підсилюють один одного. Запропоновано розрізняти слабкий сигнал як зафіксовану в даних зміну, що ще не підтверджена адміністративним документом, і резонанс слабких сигналів як зростання зв'язності змін у кількох сферах одночасно. На прикладі України як екстремального та показового випадку окреслено дизайн дослідження: вікно ідентифікації 2015–2021 років і вікно валідації 2022–2026 років, чотири сфери аналізу, показники зв'язності на основі ковзних кореляцій та щільності мережі. Запропоновано три рівні реагування: моніторинг, готовність і активацію. Обґрунтовано припущення, що запізнення реакції виникає насамперед на стику сфер, де секторальне визнання ризиків не забезпечує цілісного бачення. Сформульовано емпіричну та нормативну гіпотези щодо запізнення між появою сигналу та його адміністративним визнанням. Показано, що превентивне управління потребує міжвідомчого моніторингу зв'язності, а не лише секторального оцінювання ризиків. Результати мають концептуально-методологічний характер і створюють основу для подальшої емпіричної перевірки на українських даних та для вибору термінів управлінських рішень у процесі відбудови.

Ключові слова: слабкі сигнали, резонанс, превентивне управління, адаптивне управління, міжсекторальна зв'язність, державне управління, відбудова України.

Abstract. The paper examines mechanisms of preventive and adaptive public administration in conditions where weak signals from different domains reinforce one another. A weak signal is defined as a change recorded in data that has not yet been confirmed by an administrative document, while weak-signal resonance is defined as growing connectivity of changes across several domains at once. Using Ukraine as an extreme and revelatory case, the study design is outlined: an identification window of 2015–2021, a validation window of 2022–2026, four analytical domains, and connectivity measures based on rolling correlations and network density. Three response levels are proposed: monitoring, preparedness and activation. The paper substantiates the assumption that response delays arise mainly at the junction of domains, where sectoral risk recognition does not provide an integrated view. Empirical and normative hypotheses are formulated concerning the lag between the appearance of a signal and its administrative recognition. It is shown that preventive governance requires interagency monitoring of connectivity rather than sectoral risk assessment alone. The results are conceptual and methodological in nature and provide a basis for further empirical testing on Ukrainian data and for timing managerial decisions during reconstruction.

Keywords: weak signals, resonance, preventive governance, adaptive governance, cross-domain connectivity, public administration, reconstruction of Ukraine.

Вступ

Відбудова України відбувається в умовах, коли виклики накопичуються одночасно в технологічній, демографічній, ресурсній та інституційно-фіскальній сферах. Державне управління традиційно реагує на них секторально: кожне відомство визнає ризик у межах

власної компетенції та власного циклу планування. Така логіка добре працює для окремих, добре описаних загроз, але гірше вловлює ситуації, коли початкові зміни в різних сферах малопомітні поодинці й набувають значення лише разом.

Поняття слабкого сигналу як раннього, ще неоформленого свідчення майбутніх змін ввів у науковий обіг Ансофф [1]; подальші роботи уточнили його структуру та способи розпізнавання [2]. Водночас дослідження катастроф і стійкості показують, що граничні можливості кризового реагування потребують переходу до превентивних і адаптивних підходів [3]. Проблеми, які не мають чіткого формулювання та єдиного власника, належать до класу «підступних» [4], а передбачувана, але проігнорована загроза описується метафорою сірого носорога [5]. Менш дослідженим залишається питання, як саме взаємодія слабких сигналів із різних сфер перетворює їх на предмет управлінського рішення.

Мета і завдання

Мета дослідження — обґрунтувати механізми превентивного та адаптивного державного управління в умовах резонансу слабких сигналів і визначити дизайн їх емпіричної перевірки на прикладі України.

Методи

Дослідження ґрунтується на аналізі України як екстремального та показового випадку, де різнорідні зміни накопичувалися протягом тривалого часу і були перевірені подальшими подіями. Часові межі поділено на вікно ідентифікації (2015–2021 роки), у якому фіксуються ранні зміни, та вікно валідації (2022–2026 роки), у якому перевіряється, чи справдилося очікуване. Аналіз проводиться за чотирма сферами: технологічно-інфраструктурною, демографічною, ресурсно-енергетичною та інституційно-фіскальною. Для кожної сфери добирається невеликий набір індикаторів із зазначенням джерела, періодичності та способу нормалізації. Слабкий сигнал фіксується тоді, коли зміна індикатора є статистично помітною, але адміністративне визнання відсутнє. Факт визнання підтверджується датованим державним документом. Зв’язність між сферами оцінюється за ковзними кореляціями та щільністю мережі індикаторів. Застосовуються також порівняльний аналіз і документальне відстеження рішень.

Результати та обговорення

Перше. Запропоновано розрізняти слабкий сигнал і резонанс слабких сигналів. Слабкий сигнал є зміною в даних однієї сфери, яка ще не набула адміністративного визнання. Резонанс виникає, коли такі зміни в кількох сферах стають взаємопов’язаними, тобто зростають кореляції та щільність мережі між індикаторами різних сфер. Саме резонанс, а не окремий сигнал, є підставою для посилення уваги з боку управління.

Друге. Запропоновано три рівні реагування, які відповідають стадіям розвитку ситуації: моніторинг, готовність і активація. На першому рівні відстежується динаміка індикаторів і зв’язності без обов’язкових управлінських дій. На другому рівні готуються сценарії, ресурси та розподіл відповідальності між відомствами. Третій рівень передбачає запуск заздалегідь підготовлених рішень. Така структура дозволяє діяти превентивно, не витрачаючи ресурси на дії, які є передчасними.

Третє. Сформульовано дві гіпотези. Емпірична гіпотеза стосується запізнення між появою сигналу та його адміністративним визнанням і зростання зв’язності сфер у вікні ідентифікації. Нормативна гіпотеза полягає в тому, що управління, побудоване на трьох рівнях реагування, скорочує це запізнення порівняно з суто секторальним визнанням ризиків. Перевірка спирається на таблицю індикаторів із датованими державними документами, що підтверджують визнання.

Четверте. Обґрунтовано припущення, що головне запізнення виникає на стику сфер. Кожна сфера може бути визнана й задокументована окремо, але документ, який описує їх спільну дію, з’являється пізніше. Тому механізм превентивного управління має передбачати міжвідомчий моніторинг зв’язності та спільну відповідальність за її оцінку.

Висновки

Резонанс слабких сигналів доцільно розглядати як окремий предмет державного управління, відмінний від окремих секторальних ризиків. Запропонований підхід поєднує визначення слабкого сигналу через адміністративне визнання, оцінку міжсферної зв’язності та триступеневу модель реагування. Він придатний для емпіричної перевірки на українських даних і може бути використаний у відбудові для раннього виявлення ризиків та вибору термінів управлінських рішень. Подальші дослідження передбачають формування переліку індикаторів, розрахунок показників зв’язності та перевірку гіпотез.

Список використаних джерел

1. Ansoff, H. I. (1975). Managing strategic surprise by response to weak signals. California Management Review, 18(2), 21–33.
2. Hiltunen E. The future sign and its three dimensions. Futures. 2008. Vol. 40, No. 3. P. 247–259. DOI: 10.1016/j.futures.2007.08.021
3. Boin A., McConnell A. Preparing for critical infrastructure breakdowns: The limits of crisis management and the need for resilience. Journal of Contingencies and Crisis Management. 2007. Vol. 15, No. 1. P. 50–59. DOI: 10.1111/j.1468-5973.2007.00504.x
4. Rittel H. W. J., Webber M. M. Dilemmas in a general theory of planning. Policy Sciences. 1973. Vol. 4, No. 2. P. 155–169. DOI: 10.4324/9781351179522-6
5. Wucker M. The gray rhino: How to recognize and act on the obvious dangers we ignore. St. Martin's Press. 2016.

УДК 351.86(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.007

Одинець Тарас Ігорович
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування, Університет Григорія Сковороди у Переяславі, Університет Григорія Сковороди у Переяславі
ORCID: 0009-0007-8486-7910

ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ, ЗАКОНОМІРНОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ

Анотація. У статті досліджуються поняття, принципи, закономірності реформування публічного управління у сфері національної безпеки. З'ясовано, що у науковій літературі є низка підходів до визначення публічного управління. Запропоновано осучаснене розуміння поняття з урахуванням надзвичайних умов розвитку України. Акцентовано увагу, що терміни «державне управління» та «публічне управління» не є тотожними, прирівнювання понять викликано відсутністю зафіксованих визначень на законодавчому рівні. Доведено, що умовою ефективного публічного управління національною безпекою в умовах війни є формування нової управлінської парадигми, що поєднує децентралізацію рішень, стратегічну координацію, інформаційну відповідальність та ціннісно-орієнтоване лідерство. Проаналізовано основні принципи функціонування системи забезпечення національної безпеки. Виокремлено принципи публічного управління національною безпекою: національного інтересу, комплексності, превентивності, інноваційності, відкритості, прозорості, безперервності. Визначено, що реформування системи публічного управління – складний процес послідовних, системних змін задля забезпечення стійкості держави, її здатності протистояти сучасним загрозам. Узагальнено закономірності процесів реформування публічного управління національною безпекою в умовах воєнного часу та євроінтеграції: системність, стратегічна орієнтованість, адаптивність, легітимність та довіра, визначальна роль людського капіталу, інтеграція.

Ключові слова: публічне управління, публічне управління у сфері національної безпеки, реформування системи публічного управління, національна безпека, євроінтеграція.

Abstract. The article examines the concepts, principles, and regularities of reforming public administration in the sphere of national security. It has been established that the academic literature contains a number of approaches to defining public administration. An updated understanding of the concept is proposed, taking into account the extraordinary conditions of Ukraine's development. Emphasis is placed on the fact that the terms "state administration" and "public administration" are not identical; equating the two concepts is caused by the absence of legislatively fixed definitions. It is proved that a condition for effective public administration of national security in wartime is the formation of a new management paradigm that combines decentralization of decisions, strategic coordination, information responsibility, and value-oriented leadership. The main principles of the functioning of the national security system are analyzed. The principles of public administration in the context of national security are singled out: national interest, comprehensiveness, preventiveness, innovativeness, openness and transparency, and continuity. It is determined that reforming the public administration system is a complex process of sequential, systemic changes aimed at ensuring the resilience of the state and its capacity to withstand modern threats. The regularities of the processes of reforming public administration of national security under wartime conditions and European integration are generalized: systemic nature, strategic orientation, adaptability, legitimacy and trust, the decisive role of human capital, and integration.

Keywords: public administration, public administration in the sphere of national security, reforming the public administration system, national security, European integration.

Вступ

Реформування системи публічного управління національною безпекою в умовах воєнного стану та євроінтеграції є ключовим чинником модернізації управлінської діяльності. Без

підвищення соціальної ефективності та результативності публічного управління неможливо побудувати сучасну економіку, сформувати справедливі суспільні відносини, вийти на новий рівень життя населення, домогтися покращення міжнародного іміджу, забезпечити національну безпеку. Отримання статусу кандидата на членство в ЄС – стимул для України продовжити вже розпочаті у сфері публічного управління реформи.

Сучасний стан національної моделі публічного управління характеризується комплексом проблем: відсутність нормативно-правового регулювання поняття «публічне управління», системності реформування та розвитку публічного управління, дієвого корпусу публічної служби. Актуальним є реформування системи публічного управління національною безпекою України, спрямоване на удосконалення управлінської системи, упровадження європейських принципів та цінностей, подолання системних проблем.

Мета і завдання

Трактувати поняття «публічне управління», «реформування системи публічного управління», проаналізувати основні принципи, закономірності реформування системи публічного управління національною безпекою України.

Методи

У роботі використано загальнонаукові методи, системний та аксіологічний підхід.

Результати та обговорення

Багатовимірність та міждисциплінарний характер поняття «публічне управління» зумовлюють його неоднозначне трактування у наукових дослідженнях. Сутнісний зміст публічного управління розкриває Л. Новак-Каляєва: «… діяльність органів державного управління, органів місцевого самоврядування, представників приватного сектору та інститутів громадянського суспільства в межах визначених законом повноважень і функціональних обов’язків щодо формування та реалізації управлінських рішень суспільного значення, політики розвитку держави» [1, С.144]. К. Колесникова вважає, що публічне управління є одним із видів суспільного управління, яке реалізується через делегування влади суспільству, зокрема через процес децентралізації [2,С.112]. У праці О. Вольської, концепт публічне управління−система, що складається з механізмів державного управління: правового, організаційного, політичного, економічного та механізму місцевого самоврядування [3,С.16]. А. Мельник зазначає, що публічне управління є видом діяльності, спрямованої на реалізацію загальних інтересів суспільства і складається з таких компонентів, як державне управління (де суб’єктами є органи державної влади) та громадське управління (де суб’єктами є громадські організації). Їхня узгоджена діяльність сприяє підвищенню ефективності управлінського впливу[4].

Зовнішні впливи і суспільні реформи в Україні, зокрема реалізація демократичних принципів врядування, сприяють трансформації державного управління на публічне управління. Ототожнювати означені терміни не можна. Зазначене прирівнювання понять викликано відсутністю на рівні законодавства зафіксованих визначень «державне управління» та «публічне управління»; розбіжностями між декларованими концептами та реальним станом речей. Вагомим чинником є інституційна слабкість громадянського суспільства у реалізації державної політики, її зорієнтованості на суспільні потреби.

В. Кадала, О. Гузенко надають авторську позицію трактування поняття «публічне управління» з урахуванням надзвичайних умов розвитку країни: «…сукупність способів і прийомів проведення управлінських циклів, у межах внутрішньої діяльності державних установ, які здатні забезпечити процес досягнення національних інтересів та цілей за рахунок

організації діяльності суб'єктів публічної сфери, представників широкої громадськості та окремих громадських організацій» [5, С.52].

Таким чином, публічне управління – дієвий механізм досягнення суспільно значущих результатів, національних інтересів та цілей завдяки синергії зусиль держави та громадянського суспільства, орієнтованих на демократичні цінності.

Докорінна зміна безпекового середовища, характер сучасних загроз, необхідність переосмислення управлінських підходів у діяльності органів публічної влади, запровадження воєнного стану актуалізували потребу в інституційній адаптивності; оперативності ухвалення рішень; координації суб'єктів сектору безпеки і оборони. З'явилася нова управлінська модель, заснована на принципах динамічної стійкості. Результатами цієї трансформації стали: створення цивільно-військових структур управління; цифровізація безпекових процесів; легітимізація мережевої взаємодії держави та громади.

Публічне управління у сфері національної безпеки характеризується закономірностями й особливостями міжгалузевої та функціональної управлінської діяльності: управлінські впливи спрямовані на своєчасне прогнозування, виявлення, попередження та нейтралізацію загроз національним інтересам; охоплюють інтереси особи, суспільства, держави; управлінська діяльність спрямована на збереження, захист і примноження накопичених матеріальних і духовних цінностей. В умовах війни в Україні сформувалась нова управлінська парадигма, ознаками якої є децентралізація рішень та стратегічна координація. Критерієм ефективності публічного управління національною безпекою постає адаптивне, інформаційно стійке, ціннісно-орієнтоване лідерство, відповідальне перед суспільством за збереження довіри до державних інститутів. «Управління в кризі» перейшло в «управління розвитком в умовах загрози». Успіх реформування публічного управління залежить від гармонізації українського законодавства з нормами ЄС, що має остаточно закріпити європейську модель державного управління в Україні.

Чинним законодавством визначені основні принципи функціонування системи забезпечення національної безпеки: верховенство права, підзвітність, законність, прозорість і дотримання засад демократичного цивільного контролю функціонування сектору безпеки й оборони; дотримання норм міжнародного права; розвиток сектору безпеки й оборони; демократичний цивільний контроль сектору безпеки й оборони; цілісність, узгодженість, системність планування у секторі безпеки і оборони; своєчасність та відповідність прийнятим рішенням щодо захисту національних інтересів України [6].

Г. Ситник, М. Орел стверджують, що принципами функціонування системи забезпечення національної безпеки є: дотримання балансу життєво важливих інтересів людини, суспільної групи, суспільства і держави; забезпечення верховенства права і дотримання законності; повага до суверенітету інших держав; забезпечення адекватності заходів із захисту національних інтересів наявним загрозам; активне залучення інститутів громадянського суспільства та ЗМІ до реалізації політики національної безпеки;

підтримка наукових досліджень у сфері забезпечення національної безпеки і спеціальна підготовка висококваліфікованих фахівців [7, С.135].

Серед основних принципів публічного управління в контексті національної безпеки Д. Міщенко та Л. Міщенко виділяють наступні принципи: національного інтересу; верховенства права; системності; превентивності; інноваційності; відкритості та прозорості; безперервності [8, С.31].

Реформування системи публічного управління визначено як складний процес послідовних, системних змін, мета яких–підвищення ефективності та результативності публічного управління, задоволення суспільних потреб відповідно до сучасних викликів та для досягнення запланованих результатів, стратегічних цілей. Реформування системи публічного управління національною безпекою є закономірним процесом, оскільки в умовах глобальних викликів та геополітичних змін Україна особливо потребує адаптивної стратегії, яка може

ефективно реагувати на інформаційні, енергетичні, військові загрози. Важливим для вибору засобів, методів, механізмів забезпечення національної безпеки є геополітичний та економічний аналіз.

Реформування публічного управління в контексті забезпечення національної безпеки та євроінтеграційних процесів характеризується такими закономірностями: системність (комплексний характер змін у військовій, правоохоронній, економічній, соціальній, екологічній, інформаційній, культурній та інших вимірах безпеки); стратегічна орієнтованість (прогнозування загроз та розробка превентивних заходів); адаптивність (оперативність прийняття рішень, гнучкість структур, можливість швидкого перерозподілу ресурсів); легітимність та довіра (довіра суспільства до державних інституцій, діяльність яких характеризується прозорістю, підзвітністю, верховенством права; участь громадян у процесах прийняття рішень); визначальна роль людського капіталу (ефективність нових інститутів залежить від зміни управлінської культури, професіоналізму та доброчесності кадрів); інтеграція (нерозривний зв'язок національної безпеки з міжнародними механізмами колективної безпеки структур (ЄС і НАТО).

Висновки

Публічне управління – дієвий механізм досягнення суспільно значущих результатів, національних інтересів та цілей завдяки синергії зусиль держави та громадянського суспільства, орієнтованих на демократичні цінності. Умовою ефективного публічного управління національною безпекою є формування нової управлінської парадигми, що поєднує децентралізацію рішень, стратегічну координацію, інформаційну відповідальність та ціннісно-орієнтоване лідерство. Принципи функціонування системи забезпечення національної безпеки: верховенство права, прозорість, підзвітність, цілісність та системність планування, демократичний цивільний контроль, комплексність, інноваційність, відкритість, прозорість, безперервність.

Реформування системи публічного управління – головне завдання євроінтеграційного процесу України; складний процес послідовних, системних змін, мета яких – підвищення ефективності та результативності публічного управління, задоволення суспільних потреб відповідно до сучасних викликів та для досягнення запланованих результатів, стратегічних цілей. Публічне управління у сфері національної безпеки ґрунтується на багатовимірному підході, який охоплює військові, кібернетичні, інформаційні, енергетичні та гуманітарні сфери. Центральними принципами такої трансформації є превентивність, стратегічна гнучкість і міжвідомча кооперація.

У контексті забезпечення національної безпеки та євроінтеграційних процесів реформування публічного управління характеризується такими закономірностями: системність, стратегічна орієнтованість, адаптивність, легітимність та довіра, визначальна роль людського капіталу, інтеграція.

Список використаних джерел

1. Куйбіда В. С., Білинська М. М., Петроє О. М. Публічне управління: термінол. слов. НАДУ. 2018. С. 144.
2. Колесникова К. О. Публічне адміністрування в Україні: огляд літературних джерел. Теорія та практика державного управління. 2013. Вип. 3. С. 112–119.
3. Вольська О. М. Публічне управління як системне явище в сучасному суспільстві. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2020. № 3. С. 15–20. DOI: 10.32851/2708-0366/2020.3.2
4. Мельник А. Ф., Монастирський Г. Л., Желюк Т. Л. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін. Економічна думка. 2009.

5. Кадала В. В., Гузенко О. П. Механізми публічного управління: наукові позиції та осучаснення змісту в умовах сьогодення. Центральноукраїнський вісник права та публічного управління. 2025. № 1 (9). С. 52–53. DOI: 10.32782/cuj-2025-1-6

6. Закон України «Про національну безпеку України». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2018. № 31. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (дата звернення: 14.11.2026)

7. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України. Міжрегіональна Академія управління персоналом. 2021. С. 135.

8. Міщенко Д. А., Міщенко Л. О. Модернізація публічного управління як інструменту нейтралізації загроз національній безпеці. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2025. № 2. С. 31. DOI: 10.51547/ppp.dp.ua/2025.2.5

УДК 347.763:004.738.5

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.008

Гевко Богдан Романович
кандидат економічних наук, асистент кафедри автотранспорту та логістики; президент ГС «Асоціація автомобільного транспорту України», Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя; ГС «Асоціація автомобільного транспорту України»
ORCID: 0000-0003-1639-2136

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТИЧНОГО ПЕРЕВІЗНИКА ПІД ЧАС ОНЛАЙН-ПРОДАЖУ КВИТКІВ

Анотація. У роботі запропоновано порядок перевірки фактичного перевізника під час онлайн-продажу квитків на автобусні рейси. Основна проблема полягає в тому, що сайт, який продає квиток, і підприємство, яке виконує поїздку, можуть бути різними учасниками. Пасажир повинен розуміти, хто його перевозить, а уповноважений орган — мати змогу перевірити право цього перевізника на відповідний рейс. Мета дослідження — визначити, які відомості потрібно пов'язати з кожним проданим квитком для виявлення прихованої комерційної діяльності. Розглянуто послідовність продажу, оплати та виконання поїздки, зіставлено функції продавця і перевізника. Запропоновано фіксувати назву перевізника, його реєстраційні дані, напрямок і дату рейсу, результат перевірки необхідних документів, оплату та повернення коштів. У разі заміни перевізника пасажира потрібно повідомляти, а попередні відомості — зберігати для перевірки. Пояснено, чому переказ виручки від продавця перевізнику не означає повторного продажу послуги. Запропоновані правила допомагають визначити учасників конкретної операції, проте самі по собі не доводять порушення. Практичне застосування потребує законних підстав обміну даними та перевірки на обмеженій групі рейсів. Очікуваний ефект слід оцінювати за повнотою відомостей, кількістю підтверджених порушень і витратами законних перевізників.

Ключові слова: пасажирські перевезення, детінізація, онлайн-продаж квитків, перевізник, оплата, державний контроль.

Abstract. This paper proposes a procedure for identifying the actual carrier when bus tickets are sold online. A ticket website and the company operating the journey may be different entities. Passengers should know who provides the transport service, while the competent authority should be able to verify the carrier's right to operate the relevant journey. The study aims to identify the information that should be linked to each ticket to help detect undeclared commercial activity. It examines ticket sales, payment and journey completion and compares the functions of the seller and the carrier. The proposed record includes the carrier's name and registration details, journey date and destination, document verification, payment and refunds. If the carrier changes, passengers should be informed and the previous record retained. Transferring ticket revenue from a seller to a carrier does not mean that the service has been sold twice. The proposal identifies the parties involved but does not establish an infringement by itself. Implementation requires lawful data exchange and a limited trial. Evaluation should cover information completeness, confirmed infringements and the costs imposed on compliant carriers.

Keywords: passenger transport, formalisation, online ticket sales, carrier, payment, state supervision.

Вступ

Квиток на автобус можна придбати на сайті, який сам не виконує перевезення. У такому продажу важливо встановити підприємство або підприємця, що фактично везе пасажира. Якщо в замовленні зазначено лише назву сервісу, перевірка конкретного перевізника ускладнюється. Це може створювати можливість продавати комерційні поїздки без належного розкриття їх виконавця.

Дослідження Д. Померанц [1] та Г. Клевена зі співавторами [2] пояснюють значення відомостей про господарські операції для податкового контролю. Для автобусного ринку пропонуємо застосувати цей підхід до конкретного квитка: встановлювати, хто продав послугу,

хто її виконав і як відбулася оплата. Правову основу для розгляду становлять закони про електронну комерцію [3] та автомобільний транспорт [4].

Мета і завдання

Мета — запропонувати зрозумілий порядок встановлення фактичного перевізника під час продажу квитка. Для цього визначаємо необхідні відомості про рейс, порядок їх перевірки та дії у разі заміни перевізника або скасування поїздки.

Методи

Проаналізовано функції продавця квитка і перевізника, послідовність оформлення замовлення та оплати. На цій основі сформовано авторські пропозиції. Приклад нижче є умовним; фактичний масштаб нелегальних перевезень у роботі не розраховується.

Результати та обговорення

Перша пропозиція — показувати фактичного перевізника до оплати. Поруч із ціною, датою та напрямком рейсу доцільно зазначати назву перевізника, його реєстраційні дані й контакт для звернень. Дані продавця квитка подаються окремо. Якщо рейс виконуватиме інший перевізник, потрібно оновити відомості та повідомити пасажира.

Друга пропозиція — перевіряти право виконувати саме цей рейс. Наявність ліцензії не замінює інших документів, потрібних для відповідного виду перевезення. Результат перевірки слід зберігати разом із датою. Якщо державний реєстр тимчасово недоступний, перевірку потрібно завершити пізніше або використати передбачений законний спосіб підтвердження документів. Технічний збій сам по собі не означає незаконної роботи.

Третя пропозиція — пов’язувати квиток, оплату й виконану поїздку одним номером замовлення. Умовний приклад: сайт продав квиток, утримав погоджену винагороду, а решту коштів переказав перевізнику. Це одна транспортна послуга. Для перевірки необхідно бачити первинний платіж, винагороду продавця і переказ перевізнику. Якщо поїздку скасовано, окремо фіксують повернення коштів. Оплачений квиток ще не підтверджує, що рейс відбувся.

Четверта пропозиція — перевіряти конкретні дії учасників. Сервіс може лише розміщувати оголошення, продавати квитки або сам організовувати перевезення. Ці функції слід встановлювати за договорами та фактичними діями. Виявлена розбіжність у записах є підставою для з’ясування обставин. Санкція потребує доведеного порушення, законної підстави та можливості оскарження рішення.

Для пасажира достатньо відомостей про перевізника, рейс і порядок звернення. Платіжні деталі та інші захищені відомості повинні отримувати лише особи, які мають на це право. Обмін даними має відповідати вимогам законодавства про захист персональних даних [5]. Нові обов’язки сервісів продажу та порядок доступу державних органів до інформації потребують належного правового врегулювання.

Запропонований порядок доцільно спочатку перевірити на обмеженій групі рейсів. Потрібно з’ясувати, для якої частки проданих квитків встановлено фактичного перевізника, скільки порушень підтверджено та скільки законних продажів було помилково обмежено. Окремо оцінюють час і витрати малого перевізника на виконання правил. Це дозволить перевірити користь пропозиції до її поширення на весь ринок.

Висновки

Для детінізації онлайн-продажу квитків пропонується пов’язати кожне замовлення з фактичним перевізником, необхідними документами та оплатою. Пасажир отримує зрозумілу інформацію про виконавця, а уповноважений орган — можливість перевірити конкретну

поїздку. Такий порядок може ускладнити приховування комерційних перевезень. Його результативність належить підтвердити практично; запровадження не повинне створювати необґрунтовані перешкоди для законної роботи.

Список використаних джерел

1. Pomeranz D. No Taxation without Information: Deterrence and Self-Enforcement in the Value Added Tax. American Economic Review. 2015. Vol. 105, No. 8. P. 2539–2569. DOI: 10.1257/aer.20130393
2. Kleven H. J., Kreiner C. T., Saez E. Why Can Modern Governments Tax So Much? An Agency Model of Firms as Fiscal Intermediaries. Economica. 2016. Vol. 83, No. 330. P. 219–246. DOI: 10.1111/ecca.12182
3. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19 (дата звернення: 16.11.2026)
4. Про автомобільний транспорт : Закон України від 05.04.2001 № 2344-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14 (дата звернення: 16.11.2026)
5. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17 (дата звернення: 16.11.2026)

УДК 351.77:316.774(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.009

Кузнецова Єлизавета Ігорівна
студент, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна

КОМПЛЕКСНИЙ МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ МЕДИЧНІЙ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ ДОВІРИ ДО СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація. У роботі обґрунтовано практичний підхід до підвищення суспільної довіри до системи охорони здоров'я шляхом інтеграції протидії медичній дезінформації в управлінські процедури. Дослідження спирається на авторську модель, розроблену в практичній частині магістерської роботи, та розглядає її можливості для застосування в територіальних громадах України. Запропонований механізм охоплює п'ять функціональних блоків: моніторингово-аналітичний, організаційно-координаційний, інформаційно-просвітницький, комунікаційно-зворотний і контрольно-оцінювальний. Визначено послідовність управлінських дій від виявлення інформаційної проблеми до оцінювання результатів і коригування рішень. Представлено план пілотного впровадження тривалістю до вісімнадцяти місяців із розмежуванням підготовчого, практичного та оцінювального етапів. Обґрунтовано систему показників, що включає рівень довіри, поінформованість про державні гарантії, своєчасність розгляду звернень, швидкість реагування на інформаційні загрози та задоволеність доступністю офіційної інформації. Особливу увагу приділено необхідності поєднувати доказову комунікацію з фактичним усуненням проблем отримання медичних послуг. Наголошено, що запропонована модель є проєктним рішенням, а її вплив на суспільну довіру потребує емпіричної перевірки. Практична цінність підходу полягає в можливості використання наявної інституційної інфраструктури та поступового поширення результативних практик після оцінювання пілотного застосування.

Ключові слова: суспільна довіра, державне регулювання, медична дезінформація, комунікація, зворотний зв'язок, пілотне впровадження.

Abstract. The paper substantiates a practical approach to strengthening public trust in the healthcare system by integrating responses to medical misinformation into public administration procedures. The study draws on an original model developed in the applied chapter of a master's thesis and examines its potential implementation in Ukrainian territorial communities. The proposed mechanism consists of five interconnected functional components: monitoring and analysis, organizational coordination, information and education, two-way communication and feedback, and performance assessment. A continuous management cycle is outlined, beginning with the identification of an information problem and ending with the evaluation and adjustment of administrative decisions. A pilot implementation plan covering up to eighteen months is proposed, including preparation, practical implementation, and evaluation stages. The paper identifies indicators for assessing outcomes, including public trust, awareness of publicly guaranteed healthcare services, timeliness of complaint handling, response speed to information threats, and satisfaction with access to official information. Particular attention is paid to linking evidence-based communication with the actual resolution of problems experienced by patients. The model is presented as a proposed administrative solution rather than an already validated intervention. Its effectiveness requires empirical assessment in pilot communities using comparable baseline and follow-up measurements.

Keywords: public trust, healthcare governance, medical misinformation, communication, patient feedback, pilot implementation.

Вступ

Суспільна довіра до системи охорони здоров’я формується не лише під впливом результатів лікування, а й через досвід взаємодії громадян із закладами та державними інституціями. В умовах інформаційних загроз недостатня узгодженість офіційних повідомлень і обмежені можливості отримати відповідь на звернення посилюють ризик поширення

недостовірних уявлень про медичні послуги. У практичній частині магістерського дослідження запропоновано комплексний механізм, що пов’язує інформаційне реагування з удосконаленням управлінських рішень. Такий підхід узгоджується з міжнародними рекомендаціями щодо управління інфодемією та зміцнення довіри до публічних інституцій [1; 2].

Мета і завдання

Метою є розкриття структури, послідовності реалізації та підходів до оцінювання запропонованого комплексного механізму підвищення суспільної довіри до системи охорони здоров’я й протидії медичній дезінформації на рівні територіальних громад.

Методи

Використано аналіз нормативно-правових і наукових джерел, систематизацію управлінських інструментів, структурно-функціональне моделювання та проєктний підхід до планування пілотного впровадження. Оцінювання результативності запропоновано здійснювати шляхом порівняння вихідних і підсумкових показників; фактичне пілотне випробування в межах цієї роботи не проводилося. Для практичного збирання даних пропонується щоквартальне анонімне опитування мешканців пілотних громад через онлайн-анкету Google Forms із можливістю паперового заповнення в закладах охорони здоров’я, а моніторинг інформаційного середовища — шляхом щотижневого аналізу відкритих повідомлень офіційних сторінок установ і публічних дописів у соціальних мережах.

Результати та обговорення

У практичному розділі магістерської роботи комплексний механізм визначено як систему взаємопов’язаних суб’єктів, інструментів і процедур, спрямованих на достовірну державну комунікацію, залучення громадян до оцінювання медичних послуг, реагування на інформаційні загрози та коригування управлінських рішень. Його принципами є законність, відкритість, доказовість, доступність інформації, міжвідомча координація, підзвітність і орієнтація на потреби населення. Потенційними учасниками визначено МОЗ України, НСЗУ, Центр громадського здоров’я, органи місцевого самоврядування, медичні заклади й інститути громадянського суспільства в межах їхніх повноважень [3; 4].

Перший, моніторингово-аналітичний, блок передбачає опитування населення, аналіз звернень і спостереження за публічним інформаційним середовищем. Другий, організаційно-координаційний, забезпечує розподіл відповідальності, обмін інформацією та узгодження реагування. Третій, інформаційно-просвітницький, спрямований на поширення зрозумілих роз’яснень щодо державних гарантій, профілактики та доказових методів лікування. Четвертий, комунікаційно-зворотний, охоплює звернення, консультації й інформування громадян про результати розгляду їхніх пропозицій. П’ятий, контрольно-оцінювальний, передбачає вимірювання показників і коригування заходів. Усі п’ять блоків функціонують як єдиний цикл, а не як відокремлені інформаційні кампанії.

Практичний алгоритм містить п’ять послідовних дій: виявлення проблеми, координацію відповідальних суб’єктів, реалізацію комунікаційних заходів, отримання зворотного зв’язку та оцінювання з подальшим коригуванням. Наприклад, у разі поширення недостовірної інформації про оплату послуг у межах Програми медичних гарантій пропонується спочатку перевірити обставини та характер звернень, після чого забезпечити узгоджене роз’яснення умов отримання послуг. Якщо повторні скарги зберігаються, необхідно перевіряти не лише зрозумілість повідомлень, а й організаційні процедури надання допомоги. Цей приклад є модельним, а не описом проведеного експерименту [4].

Для апробації механізму запропоновано триетапний план тривалістю до 18 місяців. Протягом 1–3 місяців слід визначити учасників пілоту, розподілити функції, оцінити наявні

ресурси та зафіксувати початкові показники. Упродовж 4–12 місяців — запровадити процедури інформаційної взаємодії, удосконалити канали зворотного зв'язку, проводити інформаційно-просвітницькі заходи й моніторинг дезінформації. Упродовж 13–18 місяців — повторно виміряти показники, проаналізувати звернення, скоригувати процедури та визначити можливості поширення механізму.

Оцінювання пропонується проводити за п’ятьма основними індикаторами: рівень суспільної довіри; частка громадян, які знають про державні гарантії; своєчасність розгляду звернень; швидкість реагування на інформаційні загрози; задоволеність доступністю офіційної інформації. Для порівняння необхідні зіставні вибірки, однакові методики опитувань і єдині критерії оброблення даних. За можливості доцільно залучати громади порівняння, де заходи ще не реалізовувалися. Важливо розрізняти короткострокові результати комунікації та довгострокову зміну довіри, на яку також впливають якість медичних послуг, безпекова ситуація та економічні чинники [2; 5]. Як умовний кількісний орієнтир для пілотного проєкту можна встановити підвищення частки респондентів, які висловлюють довіру до системи охорони здоров’я, з 40 % (гіпотетичне вихідне значення) до 50 % (цільове значення) протягом 18 місяців; фактичний базовий рівень і реалістичність цілі необхідно уточнити за результатами початкового опитування.

Перевагою запропонованого підходу є орієнтація на використання наявних інституційних і цифрових ресурсів. Водночас проведення опитувань, навчання персоналу та підготовка матеріалів потребують додаткового організаційного й фінансового забезпечення. Пілотне застосування дозволило б уточнити ресурсні потреби, перевірити реалістичність строків і визначити організаційні обмеження.

Висновки

Обґрунтований у практичній частині магістерської роботи комплексний механізм дає змогу поєднати моніторинг інформаційних ризиків, міжвідомчу координацію, доказову комунікацію, участь громадян та оцінювання результатів у безперервний управлінський цикл. Його науково-практичне значення полягає в переході від окремих інформаційних заходів до системного реагування, за якого звернення громадян стають підставою для вдосконалення управлінських процедур. Запропонований 18-місячний план і система показників формують основу для майбутнього пілотного випробування. Підтвердження впливу механізму на суспільну довіру потребує емпіричної перевірки. Наукова новизна запропонованого підходу полягає не в окремих засобах протидії дезінформації, а в їх інтеграції з міжвідомчою координацією, зворотним зв’язком і коригуванням управлінських рішень у єдиний циклічний механізм, адаптований для пілотного застосування на рівні територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Infodemic. World Health Organization. URL: https://www.who.int/health-topics/infodemic (дата звернення: 18.11.2026)
2. Trust and Public Policy: How Better Governance Can Help Rebuild Public Trust. OECD Publishing. 2017. DOI: 10.1787/9789264268920-en
3. Про схвалення Стратегії розвитку системи охорони здоров’я на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2025 № 34-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2025-р (дата звернення: 18.11.2026).
4. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19 (дата звернення: 18.11.2026).
5. OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions – 2024 Results: Building Trust in a Complex Policy Environment. OECD Publishing. 2024. DOI: 10.1787/9a20554b-en

УДК 364.4-051:159.944.4(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.010

Мартинова Вікторія Вікторівна
магістр, Бердянський державний педагогічний університет

МОДЕЛЬ КОМПЛЕКСНОЇ СУПЕРВІЗІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У тезах обґрунтовано роль супервізії як чинника підтримки психологічної безпеки працівників соціальної сфери в умовах воєнного стану. На основі вторинного аналізу результатів міжрегіонального та регіонального емпіричних досліджень систематизовано механізми захисного впливу супервізії на психологічне благополуччя фахівців (когнітивно-аналітичний, емоційно-ресурсний, рефлексивно-смисловий) та виокремлено сім груп організаційно-ресурсних бар'єрів її впровадження. Представлено авторську структурно-функціональну модель комплексної супервізійної підтримки персоналу комунальних надавачів соціальних послуг, побудовану на синтезі процесуальної семивимірної моделі П. Говкінса та Р. Шохета, концепції поведінкового самоменеджменту Ф. Кенфера та рекомендацій із психосоціальної підтримки на робочому місці. Розкрито зміст чотирьох блоків моделі, дворівневої системи охоплення, операційного регламенту, етичних запобіжників та критеріально-рівневого моніторингу ефективності. Узагальнення результатів дослідження доводить, що підвищення захисного потенціалу супервізії потребує переходу від епізодичних грантових ініціатив до регулярної внутрішньоорганізаційної практики з чітким інституційним відокремленням супервізії від адміністративного контролю. Перспективи подальших розвідок полягають в емпіричній апробації запропонованої моделі та оцінюванні її довгострокового впливу на зниження плинності кадрів у соціальних службах.

Ключові слова: супервізія, психологічна безпека, соціальні працівники, професійне вигорання, вторинна травматизація, структурно-функціональна модель, воєнний стан.

Abstract. The paper substantiates the role of supervision as a factor in supporting the psychological safety of social sector workers under martial law. Based on a secondary analysis of interregional and regional empirical studies, the mechanisms of supervision's protective impact on specialists' psychological well-being (cognitive-analytical, emotional-resource, and reflective-semantic) are systematized, and seven groups of organizational and resource barriers to its implementation are identified. The author presents a structural-functional model of comprehensive supervisory support for the staff of municipal social service providers, built on the synthesis of P. Hawkins and R. Shohet's seven-eyed process model, F. Kanfer's concept of behavioral self-management, and workplace psychosocial support guidelines. The content of the model's four blocks, the two-tier coverage system, operational regulations, ethical safeguards, and criteria-level efficiency monitoring are revealed. The findings demonstrate that enhancing the protective potential of supervision requires a transition from episodic grant-funded initiatives to regular intra-organizational practice with clear institutional separation of supervision from administrative control. Prospects for further research lie in the empirical approbation of the proposed model and assessing its long-term impact on reducing staff turnover in social services.

Keywords: supervision, psychological safety, social workers, professional burnout, secondary traumatization, structural-functional model, martial law.

Вступ

В умовах повномасштабної війни в Україні суттєво зросло психоемоційне навантаження на працівників соціальної сфери внаслідок масової травматизації населення, вимушеного переміщення громадян, збільшення кількості осіб з інвалідністю внаслідок війни, появи нових вразливих категорій отримувачів соціальних послуг. Постійна взаємодія з людьми у кризових ситуаціях на тлі власного травматичного досвіду війни зумовлює подвійний ризик психологічного виснаження, вторинної травматизації та професійного вигорання фахівців.

За таких умов особливої актуальності набуває пошук ефективних напрямків впровадження професійної підтримки спеціалістів соціальної служби в умовах воєнного стану. Ефективним інституційним ресурсом збереження психологічної безпеки та життєстійкості працівників соціальної сфери виступає систематичне впровадження супервізії. Попри закріплення гарантій супервізії у Законах України «Про соціальні послуги» (від 17.01.2019 р. № 2671-VIII), «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» (від 15.01.2025 р. № 4223-IX), 17 державних стандартах соціальних послуг [2], Наказ Мінсоцполітики «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо супервізії працівників, які надають соціальні послуги» (від 12.06.2020 р. № 414) та Положенні про супервізію (постанова КМУ від 06.08.2026 р. № 993), існує суттєвий розрив між законодавчими нормами та практикою їх реалізації на місцях [2; 3]. Недостатня розробленість цілісних організаційно-методичних механізмів впровадження супервізії як чинника підтримки психологічної безпеки соціальних працівників в умовах воєнного стану зумовлює актуальність дослідження.

Мета і завдання

Метою дослідження є теоретико-методичне обґрунтування ролі супервізії у підтримці психологічної безпеки фахівців соціальної сфери та розроблення структурно-функціональної моделі комплексної супервізійної підтримки персоналу комунальних надавачів соціальних послуг в умовах воєнного стану.

Методи

Для досягнення поставленої мети та розв’язання визначених завдань використано комплекс наукових методів: загальнонаукові – аналіз, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення наукових праць і нормативно-правової бази з питань організації супервізійного супроводу в соціальній сфері; спеціальні та емпіричні – методи вторинного аналізу емпіричних даних, нормативно-правового аналізу та порівняльного аналізу, застосовані для оцінювання стану нормативно-методичного регулювання супервізії в Україні, виявлення системних бар’єрів її впровадження, порівняння масштабного міжрегіонального дослідження у чотирьох областях України (Maestral International, Нацсоцслужба, ЮНІСЕФ, 2025 р.) із результатами регіонального дослідження в соціальних службах Харківської області (проведеного у 2025 р. ХНУ імені В. Н. Каразіна у партнерстві з Університетом м. Ульм у межах проєкту ЮНІСЕФ, І. А. Євдокимова); структурно-функціональне моделювання – для розроблення моделі комплексної супервізійної підтримки психологічної безпеки соціальних працівників в умовах воєнного стану.

Результати та обговорення

Аналіз сучасних наукових досліджень та емпіричних даних засвідчує, що супервізія забезпечує захисний ефект через створення безоцінного, конфіденційного простору, який сприяє легітимізації переживань страху, гніву чи «професійного безсилля» [1; 5; 6]. Систематизація результатів масштабного міжрегіонального дослідження «Впровадження супервізії для працівників соціальної сфери в Україні» (Бойко О., Бредфорд Б., Семенко І. та ін., Maestral International, Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка, Нацсоцслужба, ЮНІСЕФ, 2025 р. N = 2446 респондентів) [2] дозволила виокремити три взаємопов’язані механізми впливу супервізії на психологічне благополуччя фахівця: когнітивно-аналітичний (полягає в раціональному осмисленні та перетворенні ситуації невизначеності на кероване професійне завдання, дозволяє розділити відповідальність за складні кейси (69,17%), знімає надмірний тягар індивідуальної вразливості), емоційно-ресурсний (забезпечує легалізацію переживань у безпечному середовищі та освоєння технік самодопомоги (26,58%), що запобігають емоційному виснаженню, формують стресостійкість (резильєнтність) і

підтримують ресурсний стан фахівця) та рефлексивно-смисловий (покликаний підтримувати професійну ідентичність й рефлексію власного внеску, що дозволяє нейтралізувати симптоми моральної травми та відчуття професійного безсилля, зберігаючи сенс діяльності й задоволеність працею навіть у кризових умовах війни) [2; 8; 9]. Водночас порівняльне зіставлення даних масштабного міжрегіонального дослідження «Впровадження супервізії для працівників соціальної сфери в Україні» [2] та регіонального емпіричного дослідження (ХНУ імені В. Н. Каразіна у партнерстві з Університетом м. Ульм у межах проєкту ЮНІСЕФ, 2025 р., N = 73 респонденти, Харківська обл.) [3] виявило сім груп бар'єрів, що стримують системне впровадження супервізії: дефіцит часу та висока інтенсивність робочого навантаження; обмеженість фінансових ресурсів та низький рівень оплати праці; неврахування часу на супервізію в калькуляціях вартості соцпослуг; гострий кадровий дефіцит підготовлених супервізорів і відсутність цієї посади в Національному Класифікаторі професій ДК 003:2010; підміну супервізії адміністративною «ревізією»; інфраструктурні та технічні обмеження конфіденційності; неоднорідність фахової підготовки кадрів та безпекові ризики воєнного часу [2; 3]. Слід зазначити, що найбільшу небезпеку несе поєднання ролей лінійного керівника і супервізора в одній особі, що призводить до руйнування довіри та перетворює супервізію на додатковий стресор [2].

Для подолання виявлених суперечностей розроблено структурно-функціональну модель комплексної супервізійної підтримки психологічної безпеки працівників соціальної сфери, теоретичним підґрунтям якої виступає синтез процесуальної семивимірної моделі П. Говкінса та Р. Шохета, концепції поведінкового самоменеджменту Ф. Кенфера та «Методичних рекомендацій щодо запровадження психосоціальної підтримки на робочому місці для роботодавців» (2025 р.) [1; 4]. Модель інтегрує чотири взаємопов'язані блоки:

1. Концептуально-цільовий та методологічний блок визначає мету, базові принципи (конфіденційності й етичної захищеності, добровільності та суб'єктності запиту, партнерства й розмежування ролей, чутливості до психологічної травми й безпечності, системності та безперервності), трансформовані функції супервізії (підтримувальну, освітню, профілактично-захисну, наставницьку, модераторську) та дворівневу архітектуру охоплення: базовий рівень (планова підтримка всіх фахівців першої лінії) і спеціалізований рівень (для працівників, які супроводжують високотравматизовані категорії населення, включно з екстреним реагуванням).
2. Організаційно-змістовий та процесуальний блок розмежовує ролі чотирьох суб'єктів (супервізанта, організаційно незалежного супервізора, координатора супервізійного процесу та керівника установи) й операціоналізує три технологічні вектори підтримки: емоційного розвантаження та професійної рефлексії; раціонального аналізу та розмежування відповідальності, який впроваджується через прикладне застосування процесуальної моделі П. Говкінса та Р. Шохета під час розбору складних робочих випадків; збереження внутрішніх ресурсів та розвитку навичок саморегуляції на підставі інтеграції алгоритмів поведінкового самоменеджменту Ф. Кенфера. Операційний регламент поєднує чотири формати роботи (очно в укриттях або онлайн із дотриманням цифрової безпеки): планову індивідуальну супервізію (1 раз/міс., 50–60 хв), планову групову інтервізію (1–2 рази/міс., 90 хв), планову тематичну групову супервізію (1 раз/міс., 90 хв або за запитом колективу) та екстрену кризову супервізію (протягом 2 год. після травмувального інциденту, 30–45 хв).
3. Організаційно-алгоритмічний та нормативно-ресурсний блок модифікує алгоритм супервізійного циклу у три укрупнені етапи: діагностично-підготовчий – вивчення потреби у супервізії, її планування та підготовку до проведення з укладанням контракту на проведення супервізії; основний – проведення супервізії із протоколом безпеки під час повітряних тривог; завершально-обліковий із деперсоніфікованим протоколом/звітом з фіксацією узагальненої динаміки психоемоційного стану

фахівця та видачу підтвердження проходження супервізії встановленого зразка [5]. Кадрово-експертне забезпечення спирається на поєднання зовнішніх супервізорів (через механізм запитів до обласних центрів соціальних служб та участі фахівців громад у навчальних програмах (зокрема участь у проєкті ГО «Ліга соціальних працівників України» з ЮНІСЕФ та НССС України) [6] і підготовку внутрішніх супервізорів на базі ЗВО (зокрема за сертифікатною програмою ХНУ ім. В. Н. Каразіна) [7] та багатоканального фінансування за кошти місцевих бюджетів (у межах програм соціального захисту та підтримки кадрового потенціалу громад), цільового грантового фінансування, а також за рахунок партнерської й технічної допомоги НГО.

4. Захисно-регулятивний та діагностично-оцінювальний блок встановлює систему етичних запобіжників (інституційну заборону поєднання ролей керівника й супервізора, неможливість використання матеріалів сесій для атестації чи санкцій, протокол кризової маршрутизації фахівців із ознаками посттравматичного стресового розладу або гострого стресу до клінічних спеціалістів) та критеріально-рівневий моніторинг (на старті впровадження, через 6 місяців та за підсумками річного циклу) за когнітивно-аналітичним, емоційно-ресурсним і рефлексивно-смисловим критеріями з виокремленням низького (кризового), середнього (адаптивного) та високого (ресурсно-стабілізуючого) рівнів ефективності.

Таким чином, запропонована модель відповідає специфіці роботи соціальних служб України в умовах воєнного стану, поєднуючи нормативну регламентацію супервізії з гнучкою адаптацією організаційно-управлінських механізмів до кризових викликів сьогодення.

Висновки

Узагальнення результатів дослідження доводить, що в умовах воєнного стану супервізія є критично важливим чинником збереження психологічної безпеки та профілактики емоційного вигорання й вторинної травматизації фахівців соціальної сфери. Підвищення її захисного потенціалу потребує переходу від епізодичних грантових ініціатив до регулярної внутрішньоорганізаційної практики з чітким інституційним відокремленням супервізії від адміністративного контролю. Розроблена структурно-функціональна модель інтегрує методологічні, процесуальні, ресурсні та діагностичні механізми в цілісний управлінський цикл, що забезпечує створення безпечного простору професійної рефлексії, оперативну кризову стабілізацію персоналу та збереження кадрового потенціалу комунальних надавачів соціальних послуг. Перспективи подальших розвідок полягають в емпіричній апробації запропонованої моделі та оцінюванні її довгострокового впливу на зниження плинності кадрів у соціальних службах.

Список використаних джерел

1. Астремська І. В. Супервізія : профілактика та корекція емоційного вигорання працівників професій допомоги : монографія. Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили. 2024. С. 132 с..

2. Бойко О., Бредфорд Б., Семенко І. Впровадження супервізії для працівників соціальної сфери в Україні : звіт дослідження (30 верес. 2025 р.). Maestral International ; ЮНІСЕФ в Україні ; Нац. соц. сервіс. служба України. 2025. С. 57 с.. URL: https://knowledge.unicef.org/resource/supervision-social-service-workforce-ukraine-current-state-challenges-and-recommendations (дата звернення: 13.10.2026)

3. Євдокимова І. А. Супервізія в соціальній роботі: організаційні практики та бар'єри впровадження в соціальних службах України (на прикладі Харківської області). Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи. 2026. № 109. С. 59–63. DOI: 10.31392/UDU-nc.series5.2026.109.11

4. Методичні рекомендації щодо запровадження психосоціальної підтримки на робочому місці для роботодавців. Міністерство економіки України : офіц. вебсайт. URL:

https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9c7657d6-c0ec-4559-aa22-c7f91f3bf009&title=MetodichniRekomendatsiiSchodoZaprovadzhenniaPsikhosotsialnoiPidtrimkiNaRobochomuMist (дата звернення: 01.07.2026)

5. Галайдюк В. В., Лоріашвілі Л. С., Пєша І. В. Навчально-методичне забезпечення організації соціальної роботи та надання соціальних послуг у територіальних громадах : навч. посіб. НУБіП України ; ГО «Ліга соціальних працівників України». 2025. С. 316 с.. URL: https://www.lswu.org/_files/ugd/739c89_5476ba9d6dab44b69bdda1f258597f46.pdf (дата звернення: 05.07.2026)
6. Стартував тренінг «Підготовка супервізорів для працівників надавача соціальних послуг». ГО «Ліга соціальних працівників України» : офіц. вебсайт. 2026. URL: https://www.lswu.org.ua/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%B2-%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%96%D0%BD%D0%B3-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B0-%D1%81%D1%83%D0%BF%D0%B5%D1%80/ (дата звернення: 17.10.2026)
7. Стартували курси підвищення кваліфікації «Супервізія в соціальній роботі» на базі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Соціологічний факультет ХНУ імені В. Н. Каразіна : офіц. вебсайт. 2025. URL: https://socio.karazin.ua/news/194-startuvali-kursi-pidvischennya-kvalifikatsii-%C2%ABsuperviziya-v-sotsialniy-roboti%C2%BB-na-bazi-harkivskogo-natsionalnogo-universitetu-imeni-v-n-karazina (дата звернення: 17.10.2026)
8. Щербакова О. Супервізія в соціальній роботі під час війни: інструмент профілактики вигорання та професійного зростання. Sociопростір : міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. 2025. № 15. С. 54–61. DOI: 10.26565/2218-2470-2025-15-06
9. Carpenter J., Webb C., Bostock L., Coomber C. Effective Supervision in Social Work and Social Care. Social Care Institute for Excellence (SCIE). 2012. P. 28 p.. URL: https://www.researchgate.net/publication/374724552_Effective_supervision_in_social_work_and_social_care (дата звернення: 24.10.2026)

УДК 159.944.4:35.08(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.011

Сердюк Тетяна Олегівна
студент, ХНЕУ ім.Семена Кузнеця

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ТА ПРОФІЛАКТИКА ВИГОРАННЯ АДМІНІСТРАТОРІВ ПРИ РОБОТІ З ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ ГРОМАДЯН

Анотація. На сучасному етапі розвитку публічного управління в Україні особливої актуальності набувають питання забезпечення якості, доступності та людяності адміністративних послуг. В умовах повномасштабної війни, соціально-економічної нестабільності та трансформації соціальної політики центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) перетворилися на ключові точки взаємодії держави та громадянина. Щодня адміністратори фронт-офісів працюють із вразливими категоріями населення, зокрема внутрішньо переміщеними особами, ветеранами війни, особами з інвалідністю та людьми похилого віку. Постійне перебування в епіцентрі людського болю, висока інтенсивність комунікації та сувора регламентованість адміністративних процедур створюють значне психоемоційне навантаження на персонал і зумовлюють ризик швидкого професійного вигорання. Метою роботи є аналіз чинників професійного вигорання адміністраторів при роботі з вразливими категоріями громадян та розроблення комплексних напрямів формування їхньої психологічної стійкості. Визначено системні недоліки у сфері профілактики вигорання персоналу ЦНАПів та запропоновано чотири рівні втручання: організаційно-управлінський, освітньо-компетентнісний, психолого-супервізійний і нормативно-методичний. Комплексна реалізація запропонованих заходів дозволить мінімізувати ризики емоційного вигорання фахівців, зберегти кадровий потенціал ЦНАПів і забезпечити високий стандарт чуйного, безбар'єрного та якісного обслуговування вразливих категорій громадян.

Ключові слова: психологічна стійкість, професійне вигорання, адміністратори ЦНАП, вразливі категорії громадян, травмоінформований підхід, профілактика вигорання, публічне управління.

Abstract. At the current stage of public administration development in Ukraine, issues of ensuring the quality, accessibility and humanity of administrative services are becoming particularly relevant. Amid full-scale war, socio-economic instability and transformation of social policy, administrative service centres (ASCs) have become key points of interaction between the state and citizens. Every day, front-office administrators work with vulnerable categories of the population, including internally displaced persons, war veterans, persons with disabilities and the elderly. Constant exposure to human suffering, high communication intensity and strict regulation of administrative procedures create significant psycho-emotional burden on staff and cause a risk of rapid professional burnout. The purpose of the study is to analyse the factors of professional burnout among administrators working with vulnerable categories of citizens and to develop comprehensive directions for building their psychological resilience. Systemic shortcomings in the field of ASC staff burnout prevention are identified, and four levels of intervention are proposed: organisational-managerial, educational-competence, psychological-supervisory and normative-methodological. The comprehensive implementation of the proposed measures will minimise the risks of emotional burnout, preserve the personnel potential of ASCs and ensure a high standard of responsive, barrier-free and high-quality service for vulnerable categories of citizens.

Keywords: psychological resilience, professional burnout, ASC administrators, vulnerable categories of citizens, trauma-informed approach, burnout prevention, public administration.

Вступ

На сучасному етапі розвитку публічного управління в Україні особливої актуальності набувають питання забезпечення якості, доступності та людяності адміністративних послуг. В умовах повномасштабної війни, соціально-економічної нестабільності та трансформації соціальної політики центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) перетворилися на

ключові точки взаємодії держави та громадянина. Щодня адміністратори фронт-офісів працюють із вразливими категоріями населення: внутрішньо переміщеними особами, ветеранами війни та членами їхніх сімей, особами з інвалідністю, людьми похилого віку, а також громадянами, які втратили житло чи близьких. Постійне перебування в епіцентрі людського болю, висока інтенсивність комунікації та сувора регламентованість адміністративних процедур створюють значне психоемоційне навантаження на персонал і зумовлюють ризик швидкого професійного вигорання.

Поняття психологічної стійкості та синдрому емоційного вигорання працівників сервісної та публічної сфери є надзвичайно актуальним. Проблеми професійного становлення фахівців, стресостійкості та профілактики емоційного виснаження досліджуються у працях таких провідних вітчизняних і зарубіжних учених, як О. Кокун, Л. Карамушка, С. Максименко, Т. Зайчикова, К. Маслач, Х. Фройденбергер та ін. Проте, попри значну кількість психологічних досліджень, питання інституціоналізації механізмів психологічного захисту та профілактики вигорання саме адміністраторів ЦНАП в умовах кризових суспільних викликів залишається недостатньо розробленим і потребує системного управлінського вирішення.

Мета і завдання

Метою даної роботи є аналіз чинників професійного вигорання адміністраторів при роботі з вразливими категоріями громадян та розроблення комплексних напрямів формування їхньої психологічної стійкості в системі надання адміністративних послуг.

Методи

Діяльність адміністратора ЦНАП регламентується Законом України «Про адміністративні послуги» та передбачає безпосередній прийом суб’єктів звернень, консультування, перевірку пакетів документів і видачу результатів послуг [1]. Специфіка цієї роботи полягає у поєднанні високої нормативної відповідальності з необхідністю постійної емоційної включеності. Основними чинниками, що провокують розвиток синдрому емоційного вигорання в адміністраторів фронт-офісів, є:

- висока інтенсивність та щільність міжособистісних контактів із громадянами, які перебувають у стані гострого стресу, розгубленості або психологічної травми;
- феномен вторинної травматизації та «втоми від співчуття» (compassion fatigue), що виникає внаслідок регулярного опрацювання життєвих історій втрат під час оформлення статусів ВПО, соціальних виплат чи компенсацій за пошкоджене й знищене майно;
- дисбаланс між значними емоційними витратами фахівця та обмеженими організаційними можливостями для відновлення внутрішніх ресурсів протягом робочого дня;
- висока конфліктогенність сервісного середовища, спричинена тривалим очікуванням у чергах, технічними збоями електронних реєстрів, складністю законодавчих вимог або цифровими бар’єрами для літніх заявників;
- недостатня сформованість у працівників навичок травмоінформованої комунікації та алгоритмів поведінки у нестандартних емоційно напружених ситуаціях.

Важливо зазначити, що тривале ігнорування ознак емоційного вигорання призводить не лише до погіршення ментального та фізичного здоров’я самих працівників, а й до зниження якості публічного сервісу. Професійна деформація проявляється у формальному ставленні до заявників, зниженні емпатії, зростанні кількості помилок під час роботи з документами, підвищенні плинності кваліфікованих кадрів і, як наслідок, падінні рівня довіри громадян до органів влади.

У розвинених країнах світу управління людськими ресурсами у сфері публічних послуг базується на превентивному підході до збереження ментального здоров’я персоналу. Кадрові політики муніципальних сервісних центрів країн ЄС та Північної Америки

передбачають обов’язкову ротацію працівників між фронт- та бек-офісами, регулярні професійні супервізії, запровадження стандартів травмоінформованого обслуговування та доступ до штатних або залучених психологів.

Результати та обговорення

В Україні ж функціональне навантаження на ЦНАПи за останні роки суттєво зросло внаслідок розширення переліку соціальних і ветеранських послуг, проте система психологічного супроводу та захисту самих адміністраторів розвивається нерівномірно. Проведений аналіз практики організації роботи центрів надання адміністративних послуг дозволяє виокремити низку системних недоліків у сфері профілактики вигорання персоналу, серед яких:

– відсутність у структурі більшості ЦНАПів посад практичних психологів або налагодженої системи зовнішньої психологічної підтримки та супервізії;
– епізодичний характер навчальних заходів із розвитку стресостійкості, емоційного інтелекту та навичок безбар’єрної взаємодії;
– недостатнє використання інструментів внутрішньої ротації кадрів для зменшення безперервного часу роботи фахівця на прийомі громадян;
– брак спеціально облаштованих зон відпочинку та психологічного розвантаження у приміщеннях фронт-офісів;
– нерозвиненість культури психогігієни в колективах та упередженість працівників щодо своєчасного звернення по фахову психологічну допомогу.

Важливо зазначити, що подолання зазначених проблем потребує комплексного поєднання управлінських, освітніх та психологічних інструментів на рівні кожного органу місцевого самоврядування [3]. Психологічна стійкість адміністратора має розглядатися не лише як індивідуальна риса особистості, а як керована професійна компетентність, формування якої забезпечується організаційним середовищем.

Таким чином, головними напрямами підвищення психологічної стійкості та профілактики вигорання адміністраторів ЦНАП при роботі з вразливими категоріями громадян є:

1. На організаційно-управлінському рівні — впровадження гнучких графіків ротації персоналу (чергування роботи у фронт-офісі з опрацюванням документів у бек-офісі), встановлення регламентованих технологічних перерв після роботи зі складними випадками, облаштування кімнат психологічного відновлення та оптимізація потоків відвідувачів через попередній електронний запис і якісну навігацію.
2. На освітньо-компетентнісному рівні — систематичне навчання адміністраторів принципам безбар’єрності та травмоінформованого підходу відповідно до завдань Національної стратегії із створення безбар’єрного простору в Україні [2], опанування технік активного слухання, деескалації конфліктів, емоційної саморегуляції та встановлення здорових психологічних меж у професійному спілкуванні [4].
3. На психолого-супервізійному рівні — запровадження регулярних групових супервізій та балінтовських груп для безпечного обговорення складних комунікативних кейсів, проведення анонімного моніторингу рівня професійного вигорання колективу та забезпечення конфіденційного індивідуального консультування кризовими психологами [5].
4. На нормативно-методичному рівні — розроблення чітких стандартів сервісної поведінки та алгоритмів реагування у конфліктних або надзвичайних ситуаціях, а також інтеграція модулів із збереження ментального здоров’я до програм підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування.

У свою чергу, важливу роль відіграє формування підтримувальної організаційної культури та розвиток емоційного лідерства керівників ЦНАП. Своєчасне визнання керівництвом високої складності праці адміністраторів, відкритий зворотний зв’язок, наставництво

для нових працівників і заохочення взаємопідтримки в команді суттєво знижують рівень тривожності та запобігають розвитку хронічного професійного стресу.

Висновки

Отже, психологічна стійкість адміністраторів є фундаментальною умовою стабільної та ефективної роботи системи надання адміністративних послуг в умовах суспільних трансформацій. Комплексна реалізація запропонованих організаційних, навчальних і супервізійних заходів дозволить мінімізувати ризики емоційного вигорання фахівців, зберегти кадровий потенціал ЦНАПів і забезпечити високий стандарт чуйного, безбар’єрного та якісного обслуговування вразливих категорій громадян.

Список використаних джерел

1. Про адміністративні послуги : Закон України від 06 верес. 2012 р. № 5203-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № № 32. С. Ст. 409.
2. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квіт. 2021 р. № 366-р. Урядовий кур'єр. № № 78.
3. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця. ДП «Інформ.-аналіт. агентство». 2012. С. 200 с..
4. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: ґендерні аспекти. Міленіум. 2004. С. 264 с..
5. Карамушка Л. М., Зайчикова Т. В. Проблема синдрому «професійного вигорання» в педагогічній діяльності в зарубіжній та вітчизняній психології. Актуальні проблеми психології. 2002. Т. Т. 1, ч. 6. С. 210–217.

УДК 35.077.6:004.738.5(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.012

Сердюк Тетяна Олегівна
студент, ХНЕУ ім.Семена Кузнеця

НАПРЯМИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Анотація. В умовах трансформації системи публічного управління, цифровізації суспільних відносин та європейської інтеграції України особливого значення набуває питання підвищення якості адміністративних послуг. Ефективність їх надання є одним із ключових показників спроможності держави забезпечувати реалізацію прав, свобод і законних інтересів громадян. Актуальність проблематики посилюється необхідністю функціонування органів публічної влади в умовах воєнного стану, відновлення територіальних громад та зростання потреб громадян у доступних і якісних адміністративних послугах. Метою дослідження є визначення основних напрямів і розроблення практичних шляхів удосконалення системи надання адміністративних послуг в Україні з урахуванням сучасних тенденцій розвитку публічного управління, цифровізації та європейських стандартів належного врядування. Визначено шість пріоритетних напрямів удосконалення: подальша цифровізація адміністративних послуг, вдосконалення діяльності центрів надання адміністративних послуг, спрощення адміністративних процедур, підвищення професійної компетентності персоналу, запровадження дієвих механізмів контролю якості та адаптація системи до потреб вразливих категорій населення й умов воєнного стану. Реалізація запропонованих заходів має сприяти формуванню людиноцентричної, доступної, прозорої та ефективної системи надання адміністративних послуг, орієнтованої на реальні потреби суспільства.

Ключові слова: адміністративні послуги, публічне управління, цифровізація, центри надання адміністративних послуг, електронне урядування, адміністративні процедури, якість обслуговування.

Abstract. In the context of public administration transformation, digitalization of social relations and Ukraine's European integration, the issue of improving the quality of administrative services gains special significance. The efficiency of their provision is one of the key indicators of the state's capacity to ensure the realization of citizens' rights, freedoms and legitimate interests. The relevance of this issue is reinforced by the need for public authorities to operate under martial law, the restoration of territorial communities and the growing demand for accessible and high-quality administrative services. The purpose of the study is to identify the main directions and develop practical ways to improve the system of administrative services provision in Ukraine, taking into account current trends in public administration development, digitalization and European standards of good governance. Six priority directions for improvement are identified: further digitalization of administrative services, improvement of administrative service centers, simplification of administrative procedures, enhancement of personnel professional competence, introduction of effective quality control mechanisms, and adaptation of the system to the needs of vulnerable population groups under martial law conditions. Implementation of the proposed measures should contribute to the formation of a human-centered, accessible, transparent and effective system of administrative services provision oriented to the real needs of society.

Keywords: administrative services, public administration, digitalization, administrative service centers, e-governance, administrative procedures, service quality.

Вступ

Актуальність дослідження. В умовах трансформації системи публічного управління, цифровізації суспільних відносин та європейської інтеграції України особливого значення набуває питання підвищення якості адміністративних послуг. Ефективність їх надання є одним із ключових показників спроможності держави забезпечувати реалізацію прав, свобод і законних інтересів громадян. Сучасна модель публічного адміністрування передбачає перехід

від бюрократично орієнтованої системи управління до сервісної держави, у центрі діяльності якої перебуває людина, її потреби та інтереси.

Актуальність зазначеної проблематики посилюється необхідністю функціонування органів публічної влади в умовах воєнного стану, відновлення територіальних громад, внутрішнього переміщення населення та зростання потреб громадян у доступних і якісних адміністративних послугах. За таких обставин удосконалення механізмів їх надання є не лише напрямом адміністративної реформи, а й важливою передумовою зміцнення довіри суспільства до державних інституцій.

Мета і завдання

Мета дослідження полягає у визначенні основних напрямів і розробленні практичних шляхів удосконалення системи надання адміністративних послуг в Україні з урахуванням сучасних тенденцій розвитку публічного управління, цифровізації та європейських стандартів належного врядування.

Результати та обговорення

Виклад основного матеріалу. Адміністративні послуги посідають важливе місце в системі публічного адміністрування, оскільки безпосередньо пов'язані із забезпеченням реалізації прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги», адміністративна послуга є результатом здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямованим на набуття, зміну чи припинення прав та обов'язків такої особи відповідно до закону.

Сучасна система адміністративних послуг в Україні характеризується поступовим розширенням мережі центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП), розвитком електронних сервісів, запровадженням принципу «єдиного вікна» та спрощенням окремих адміністративних процедур. Водночас наявність нормативно-правової бази та інституційної інфраструктури не усуває всіх проблем, пов'язаних із доступністю, оперативністю, прозорістю та якістю обслуговування громадян [1, 2].

Серед основних проблем доцільно виокремити надмірну бюрократизацію окремих процедур, дублювання документів, недостатній рівень міжвідомчої електронної взаємодії, нерівномірність територіальної доступності послуг, недостатню цифрову грамотність окремих категорій населення, а також кадрові й технічні обмеження в діяльності органів місцевого самоврядування. Особливо гостро ці проблеми проявляються в територіальних громадах, які зазнали наслідків бойових дій, мають пошкоджену інфраструктуру або приймають значну кількість внутрішньо переміщених осіб.

У зв'язку із цим удосконалення системи адміністративних послуг має здійснюватися комплексно та охоплювати декілька взаємопов'язаних напрямів.

Першим пріоритетним напрямом є подальша цифровізація адміністративних послуг. Розвиток електронного урядування повинен передбачати не лише переведення традиційних адміністративних процедур в онлайн-формат, а й докорінне переосмислення механізмів взаємодії між громадянами та органами публічної влади. Важливим завданням є створення єдиної цифрової екосистеми, яка забезпечуватиме можливість отримання максимальної кількості послуг дистанційно, без необхідності особистого відвідування відповідних установ.

Особливу увагу необхідно приділити інтеграції інформаційних систем державних органів, розвитку електронного документообігу, використанню електронного підпису та автоматизованому обміну інформацією між державними реєстрами. Це дозволить реалізувати принцип одноразового подання інформації, відповідно до якого громадянин не повинен повторно надавати державі відомості, що вже перебувають у розпорядженні публічних органів.

Водночас цифровізація має супроводжуватися належним рівнем кібербезпеки, захисту персональних даних та безперервності функціонування інформаційних систем.

Другим напрямом є вдосконалення діяльності центрів надання адміністративних послуг. ЦНАП виступають основною інституційною ланкою забезпечення доступності адміністративних послуг на місцевому рівні. Тому їх подальший розвиток повинен передбачати модернізацію матеріально-технічної бази, розширення переліку доступних послуг, покращення умов обслуговування та запровадження єдиних стандартів якості.

Важливим практичним кроком є розвиток мобільних ЦНАП та виїзного обслуговування населення, особливо у віддалених населених пунктах, де відсутня належна транспортна інфраструктура. Такий підхід сприятиме забезпеченню рівного доступу до адміністративних послуг незалежно від місця проживання особи. Крім того, доцільно посилити безбар'єрність центрів, забезпечивши їх фізичну доступність для осіб з інвалідністю, людей похилого віку та інших маломобільних груп населення [3].

Третім важливим напрямом є спрощення адміністративних процедур та оптимізація нормативно-правового регулювання. Надмірна кількість документів, складність процедур і тривалі строки розгляду заяв негативно впливають на якість адміністративного обслуговування. У зв'язку із цим необхідним є проведення систематичного перегляду адміністративних процедур з метою усунення застарілих вимог, скорочення кількості необхідних документів та ліквідації дублювання повноважень між органами влади.

Доцільним є ширше застосування принципів пропорційності, правової визначеності, обґрунтованості адміністративних рішень та презумпції правомірності дій особи. Важливим інструментом оптимізації має стати стандартизація процедур, установлення чітких строків надання послуг та забезпечення зрозумілого інформування заявників про порядок їх отримання. Це сприятиме зменшенню адміністративного навантаження як на громадян, так і на суб'єктів надання послуг.

Четвертим напрямом виступає підвищення професійної компетентності працівників, залучених до надання адміністративних послуг. Якість адміністративного обслуговування значною мірою залежить від професійної підготовки персоналу, його комунікативних навичок, правової культури та здатності ефективно взаємодіяти з громадянами. У цьому контексті необхідно запроваджувати систематичне підвищення кваліфікації працівників ЦНАП і державних органів, організовувати навчання з питань цифрової грамотності, адміністративного законодавства, антикорупційних стандартів та інклюзивної комунікації.

Водночас важливо формувати в працівників орієнтацію на потреби людини, що передбачає не формальне виконання посадових обов'язків, а надання якісної, своєчасної та доступної допомоги заявникам. Доцільним є також упровадження систем оцінювання результативності роботи персоналу з урахуванням відгуків громадян та об'єктивних показників якості обслуговування.

П'ятим напрямом є запровадження дієвих механізмів контролю та оцінювання якості адміністративних послуг. Ефективна система публічного управління повинна передбачати постійний моніторинг якості адміністративного обслуговування. Для цього доцільно використовувати соціологічні опитування, електронні системи оцінювання, аналіз звернень і скарг громадян, а також регулярне проведення внутрішнього та зовнішнього аудиту діяльності суб'єктів надання адміністративних послуг.

Оцінювання доцільно здійснювати за такими критеріями, як доступність, своєчасність, прозорість, зручність, результативність та задоволеність отримувачів послуг. Важливо, щоб результати такого оцінювання не мали виключно статистичного характеру, а використовувалися для виявлення системних недоліків і прийняття управлінських рішень щодо їх усунення [4].

Шостим напрямом є адаптація системи адміністративних послуг до потреб вразливих категорій населення та умов воєнного стану. Особливого значення набуває забезпечення

безперервності надання послуг внутрішньо переміщеним особам, ветеранам війни, особам з інвалідністю, постраждалим від збройної агресії та громадянам, які проживають на деокупованих територіях. Для цього необхідно розвивати дистанційні та мобільні формати обслуговування, забезпечувати належне інформаційне супроводження заявників, удосконалювати механізми міжвідомчої взаємодії та створювати умови для оперативного відновлення роботи ЦНАП у разі пошкодження їх інфраструктури.

Окремої уваги потребує впровадження принципу безбар'єрності, який передбачає не лише фізичну доступність установ, а й зрозумілість інформації, доступність цифрових ресурсів та можливість отримання допомоги особами з різними потребами.

Таким чином, реалізація зазначених напрямів потребує узгоджених дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Важливо забезпечити належне фінансування відповідних заходів, удосконалити міжвідомчу координацію та сформувати систему стратегічного планування розвитку адміністративних послуг на державному й місцевому рівнях.

Висновки

Отже, удосконалення системи адміністративних послуг в Україні є комплексним завданням, реалізація якого потребує поєднання правових, організаційних, інституційних, кадрових і технологічних заходів. Основними пріоритетами мають стати поглиблення цифровізації, модернізація діяльності ЦНАП, спрощення адміністративних процедур, підвищення професійної компетентності персоналу, запровадження ефективного контролю якості та забезпечення безбар'єрності адміністративного обслуговування.

Очікуваним результатом реалізації запропонованих заходів має стати формування людиноцентричної, доступної, прозорої та ефективної системи надання адміністративних послуг, орієнтованої на реальні потреби суспільства. При цьому принципово важливим є перехід від формального виконання адміністративних процедур до забезпечення якісного результату для отримувача послуги. Саме такий підхід відповідатиме європейським стандартам належного врядування, сприятиме підвищенню довіри громадян до публічної влади та зміцненню інституційної спроможності Української держави.

Список використаних джерел

1. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17 (дата звернення: 19.11.2026)
2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20 (дата звернення: 19.11.2026)
3. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг : Закон України від 15.07.2021 № 1689-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20 (дата звернення: 19.11.2026)
4. Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 № 90-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/90-2006-р (дата звернення: 19.11.2026)

УДК 351.85:378.4(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.013

Вовк Софія Олександрівна
студент, Донбаська державна машинобудівна академія

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЛОКАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРОГАЛИНИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Анотація. У тезах досліджено проблемні аспекти нормативно-правового забезпечення релокації закладів вищої освіти України в умовах дії правового режиму воєнного стану. Метою роботи є виявлення системних прогалин і колізій у чинному освітньому та бюджетному законодавстві, що опосередковує переміщення університетів, а також обґрунтування пропозицій щодо його вдосконалення. Використано формально-юридичний метод для аналізу Законів України «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про правовий режим воєнного стану», постанови Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 № 1146 (із змінами 2024–2025 рр.) та наказів Міністерства освіти і науки України, а також системно-структурний аналіз і метод правового моделювання. Отримані результати свідчать, що регулювання релокації здійснюється фрагментарно через індивідуальні розпорядчі акти, а точкові коефіцієнти у формульному фінансуванні не компенсують у повному обсязі витрати на утримання пошкоджених майнових комплексів у прифронтових регіонах. Практичне значення полягає в обґрунтуванні доповнень до Закону України «Про вищу освіту» та розробленні структури урядового Типового порядку релокації й державної підтримки переміщених університетів.

Ключові слова: державна освітня політика, релокація закладів вищої освіти, воєнний стан, нормативно-правове забезпечення, правові прогалини, публічне управління.

Abstract. The theses examine the problematic aspects of the regulatory and legal framework for the relocation of higher education institutions in Ukraine under the legal regime of martial law. The purpose of the study is to identify systemic gaps and collisions in current educational and budgetary legislation governing university displacement, as well as to substantiate proposals for its improvement. The formal-legal method was applied to analyze the Laws of Ukraine "On Higher Education", "On Education", "On the Legal Regime of Martial Law", Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1146 dated December 24, 2019 (as amended in 2024–2025), and orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine, alongside systemic-structural analysis and the method of legal modeling. The obtained results indicate that relocation is regulated fragmentarily through individual administrative acts, while targeted coefficients in formula-based funding do not fully compensate for the costs of maintaining damaged property complexes in frontline regions. The practical significance lies in substantiating amendments to the Law of Ukraine "On Higher Education" and developing the structure of a governmental Standard Procedure for the relocation and state support of displaced universities.

Keywords: state educational policy, relocation of higher education institutions, martial law, regulatory and legal framework, legal gaps, public administration.

Вступ

Повномасштабна збройна агресія проти України зумовила безпрецедентні виклики для національної системи вищої освіти, спричинивши вимушене переміщення закладів освіти із територій бойових дій та тимчасово окупованих територій у безпечніші регіони держави. Збереження їхнього кадрового, наукового та освітнього потенціалу залишається одним із головних завдань державної політики як під час війни, так і на етапі повоєнної відбудови країни. Проте управлінська практика свідчить, що релокація університетів відбувалася за відсутності цілісного законодавчого регулювання, що досі ускладнює їхню повноцінну роботу та розвиток.

Мета і завдання

Мета і завдання дослідження полягає у виявленні системних прогалин і колізій у чинному законодавстві України, що регулює релокацію закладів освіти в умовах воєнного стану, та обґрунтуванні пропозицій щодо формування цілісного нормативно-правового механізму їх державної підтримки.

Методи

У процесі підготовки тез використано формально-юридичний метод для аналізу змісту чинних нормативно-правових актів у сфері вищої освіти та воєнного стану, системно-структурний аналіз - для встановлення взаємозв’язку між правовим регулюванням та ефективністю публічного управління релокованими ЗВО та метод правового моделювання - для формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Результати та обговорення

Результати дослідження. Комплексний аналіз нормативно-правової бази України свідчить про відсутність спеціального законодавчого акта або комплексної постанови Кабінету Міністрів України, які б системно регламентували правовий статус релокованих закладів освіти, порядок їх переміщення, ресурсного забезпечення та подальшого функціонування.

По-перше, на законодавчому рівні відсутня юридична дефініція поняття «релокація закладу освіти» або «тимчасово переміщений заклад освіти». Закон України «Про вищу освіту» [1] визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи вищої освіти, однак містить лише фрагментарні перехідні положення, ухвалені у зв’язку з агресією рф, які не формують цілісного інституційно-правового режиму діяльності переміщених університетів. Аналогічно, Закон України «Про освіту» (зокрема ст. 57-1, що гарантує права учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану) [2] та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [3] закріплюють загальні засади функціонування державних установ в особливий період, проте не визначають специфічних адміністративних процедур зміни місцезнаходження закладів вищої освіти.

Правове регулювання релокації у 2014 році та починаючи з 2022 року здійснювалося переважно шляхом видання індивідуальних розпорядчих актів - наказів Міністерства освіти і науки України про тимчасове переміщення конкретних закладів освіти до моменту завершення воєнного стану. Такий точковий підхід породив низку правових колізій.

Відсутній уніфікований порядок, саме в межах тимчасового переміщення, передачі в безоплатне користування державного чи комунального нерухомого майна приймаючих установ для розміщення адміністративних, навчальних та лабораторних підрозділів релокованого закладу освіти. При цьому переміщений заклад зобов'язаний одночасно нести витрати на утримання та охорону пошкодженого або законсервованого майнового комплексу за основним місцем реєстрації, а також сплачувати комунальні й експлуатаційні платежі за місцем тимчасового розташування.

Чинна формула розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 № 1146 [4], передбачає фінансування оренди приміщень, незастосування понижувального коефіцієнта масштабу діяльності та підвищений показник регіональної підтримки для тимчасово переміщених закладів вищої освіти (1,1 із додатковою надбавкою 0,03 за утримання майна за юридичною адресою), зазначені точкові коригування мають усереднений характер. Вони не компенсують у повному обсязі витрати на утримання й охорону пошкоджених майнових комплексів у прифронтових регіонах, втрату надходжень спеціального фонду через знищення лабораторної бази та тривале призупинення формульного фінансування у 2022–2023 роках.

Правової невизначеності набуває питання дистанційної роботи науково-педагогічних працівників, які набули статусу внутрішньо переміщених осіб або вимушено перебувають за

межами України, незважаючи на спроби точкового регулювання окремих аспектів праці у воєнний час [5].

Подолання зазначеного правового вакууму потребує переходу від ситуативного адміністративного реагування до інституціоналізованої державної політики. Першочерговим кроком має стати доповнення Закону України «Про вищу освіту» [1] окремою нормою, що закріплює правовий статус релокованого закладу вищої освіти, гарантії збереження його автономії, майнових прав та особливий режим державної підтримки. На підзаконному рівні доцільно розробити та затвердити постановою Кабінету Міністрів України Типовий порядок релокації, функціонування та державної підтримки закладів вищої освіти в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, який регламентуватиме спрощений механізм міжвідомчої передачі навчально-лабораторних площ, порядок утримання або консервації наявного майна, запровадження спеціального коригувального коефіцієнта бюджетного фінансування та державних програм забезпечення службовим житлом релокованих науково-педагогічних кадрів.

Висновки

Відсутність системного законодавчого врегулювання процесу релокації закладів вищої освіти в Україні створює суттєві правові, майнові та фінансові перешкоди для їх стабільного функціонування в умовах воєнного стану. Реалізація запропонованих змін шляхом законодавчого закріплення статусу релокованого ЗВО та ухвалення єдиного урядового порядку їх переміщення і ресурсної підтримки дозволить уніфікувати управлінські рішення, захистити майнові й трудові права учасників освітнього процесу та зберегти стратегічний освітньо-науковий потенціал для повоєнної відбудови держави.

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту : Закон України від 01 лип. 2014 р. № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 18.11.2026)
2. Про освіту : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/stru (дата звернення: 18.11.2026)
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 18.11.2026)
4. Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 груд. 2019 р. № 1146. Офіційний вісник України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF#Text (дата звернення: 18.11.2026)
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2136-IX. Офіційний вісник України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20/conv#Text (дата звернення: 18.11.2026)

СЕКЦІЯ 4
ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 334.7:005.334(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.014

Ковальська Леся Миколаївна
викладач, ВСП Львівський фаховий коледж харчових технологій та бізнесу НУХТ

ЕКОНОМІЧНА СТІЙКІСТЬ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ І ГАЛУЗЕЙ

Анотація. Економічна стійкість підприємств є важливою передумовою збереження виробничого потенціалу, зайнятості та відновлення галузей національної економіки в умовах воєнних ризиків і структурних змін. Мета дослідження полягає в узагальненні основних чинників економічної стійкості підприємств України та визначенні практичних напрямів їх відновлення. Методологічну основу становлять системний підхід, аналіз і синтез наукових джерел, порівняння, узагальнення та структурно-логічний метод. Розглянуто фінансові, виробничі, кадрові, інноваційні й ринкові складові стійкості підприємств і галузей. Обґрунтовано, що відновлення не повинно обмежуватися відтворенням пошкоджених активів, а має передбачати технологічне оновлення, підвищення енергоефективності, цифровізацію управління та диверсифікацію ринків збуту. Запропоновано комплекс заходів, який охоплює фінансове планування, управління ризиками, розвиток кадрового потенціалу, зміцнення логістики й використання державних інструментів підтримки. Практичне значення результатів полягає в можливості застосування визначених напрямів під час розроблення антикризових і стратегічних планів підприємств. Реалізація комплексного підходу сприятиме підвищенню адаптивності суб'єктів господарювання та формуванню основ для довгострокового конкурентоспроможного розвитку. Узгодженість управлінських рішень на рівні підприємства та державної політики відновлення є важливою умовою переходу від короткострокового виживання до стійкого розвитку.

Ключові слова: економічна стійкість, відновлення підприємств, фінансова стабільність, інновації, цифровізація, управління ризиками, конкурентоспроможність.

Abstract. The economic resilience of enterprises is an important prerequisite for preserving production capacity, employment and the recovery of national economic sectors amid wartime risks and structural change. This study aims to summarize the key factors of enterprise resilience in Ukraine and identify practical directions for recovery. The methodology combines a systems approach, analysis and synthesis of academic sources, comparison, generalization and a structural-logical method. The paper considers the financial, production, human-resource, innovation and market dimensions of resilience. It argues that recovery should not be limited to replacing damaged assets; it should also involve technological renewal, improved energy efficiency, digital management and diversification of sales markets. A set of measures is proposed, covering financial planning, risk management, workforce development, stronger logistics and the use of public support instruments. The practical value of the findings lies in their potential application when designing enterprise crisis-response and strategic development plans. A comprehensive approach can improve businesses' adaptability, support continuity of operations and create conditions for long-term competitiveness. Coordination between enterprise-level management decisions and public recovery policies is essential, particularly in financing investment, rebuilding production capacity and mitigating risks that individual businesses cannot effectively manage on their own.

Keywords: economic resilience, enterprise recovery, financial stability, innovation, digitalization, risk management, competitiveness.

Вступ

Повномасштабна війна, руйнування інфраструктури, перебої з енергопостачанням, логістичні обмеження, дефіцит кадрів і зміни споживчого попиту посилили невизначеність діяльності українських підприємств. Водночас від їхньої здатності зберігати операційну діяльність і відновлювати виробничі можливості залежить стійкість ланцюгів постачання, зайнятість населення та потенціал відбудови країни. За оцінкою спільного звіту уряду України, Світового банку, Європейського Союзу та ООН, потреби України у відновленні й реконструкції станом на кінець 2024 року оцінювалися у 524 млрд доларів США на десятирічний період [1]. Це підкреслює масштаб завдання та важливість ефективного залучення приватного сектору.

Мета і завдання

Метою роботи є визначення ключових складових економічної стійкості підприємств і обґрунтування практичних напрямів відновлення підприємств та галузей економіки України в умовах кризових викликів.

Методи

Для досягнення мети використано системний підхід до розгляду підприємства як сукупності взаємопов’язаних фінансових, виробничих, кадрових і ринкових елементів; аналіз та синтез наукових публікацій; порівняння й узагальнення підходів до управління економічною стійкістю; структурно-логічний метод для формування практичних рекомендацій.

Результати та обговорення

Економічну стійкість підприємства доцільно трактувати як здатність зберігати життєздатність, адаптуватися до зовнішніх змін, ефективно використовувати ресурси та відновлювати діяльність після кризового впливу. Вона не зводиться лише до позитивного фінансового результату: важливими є безперервність виробництва, стабільність постачання, збереження персоналу, гнучкість бізнес-моделі та спроможність задовольняти змінний попит. Дослідження економічної стійкості підприємства акцентують на взаємозв’язку ресурсного забезпечення, управлінських рішень і здатності системи зберігати ефективність у мінливому середовищі [2; 3].

Першою складовою стійкості є фінансова стабільність. Підприємствам необхідно прогнозувати рух грошових коштів, контролювати дебіторську та кредиторську заборгованість, переглядати структуру витрат і оцінювати можливі сценарії зміни доходів. Особливого значення набуває сценарне планування: базовий сценарій має доповнюватися оцінкою негативного розвитку подій, зокрема зростання вартості енергії та сировини, затримок постачання чи тимчасового скорочення попиту. Г. Партин та А. Загородній наголошують на потребі адаптації бізнес-моделей до воєнних ризиків, побудови дієвих фінансових моделей і координації зусиль підприємств та держави [3].

Другою складовою є виробничо-технологічна стійкість. Відновлення потужностей варто поєднувати з модернізацією обладнання, енергоощадними рішеннями, резервними джерелами живлення, переглядом логістичних маршрутів і формуванням альтернативних каналів постачання. Такий підхід дозволяє не лише відновити обсяги виробництва, а й зменшити вразливість до повторних збоїв. Для підприємств переробної промисловості державні грантові програми є одним із доступних інструментів фінансування створення, розвитку та відновлення виробничих потужностей; умови й строки подання заявок необхідно перевіряти за актуальними повідомленнями Міністерства економіки України [4].

Третьою складовою є кадрова й організаційна стійкість. Втрата працівників, міграція та невизначеність умов праці можуть обмежувати можливості підприємства навіть за наявності обладнання і фінансування. Тому важливо інвестувати у професійне навчання,

взаємозамінність працівників, розвиток цифрових компетентностей і безпечні умови праці. Паралельно доцільно впроваджувати цифрові інструменти управління запасами, замовленнями, фінансами та взаємодією з клієнтами. Системний моніторинг показників діяльності допомагає керівництву раніше виявляти загрози й оперативно коригувати рішення [2].

Четвертою складовою є ринкова адаптивність. Залежність від одного постачальника, покупця або каналу збуту підвищує ризик зупинення діяльності. Підприємствам доцільно розширювати клієнтську базу, розглядати нові регіональні й зовнішні ринки, використовувати електронну торгівлю та переглядати асортимент відповідно до актуальних потреб споживачів. На галузевому рівні важливими є кооперація підприємств, відновлення внутрішніх ланцюгів доданої вартості та розвиток партнерств між виробниками, логістичними компаніями, закладами освіти й науковими установами.

Узагальнення опрацьованих джерел дає змогу запропонувати комплексну модель підвищення стійкості, що передбачає п’ять послідовних етапів: 1) діагностика фінансових, виробничих, кадрових і ринкових ризиків; 2) визначення критичних процесів, без яких діяльність підприємства неможлива; 3) розроблення плану безперервності діяльності та відновлення; 4) залучення власних, кредитних, грантових та інвестиційних ресурсів; 5) постійний моніторинг результатів і коригування плану. Для оцінювання ефективності рекомендовано відстежувати ліквідність, рентабельність, продуктивність праці, тривалість простоїв, частку альтернативних постачальників, енергоємність і темпи відновлення виробничих потужностей.

Важливо, щоб підтримка на рівні держави доповнювала, а не замінювала управлінську відповідальність підприємства. Державні інструменти можуть зменшувати бар’єри доступу до фінансування, підтримувати відновлення пошкоджених потужностей і стимулювати інвестиції. Натомість підприємство має забезпечувати прозоре планування, обґрунтування потреб у фінансуванні та контроль за використанням ресурсів. Узгодженість цих дій є важливою умовою переходу від короткострокового виживання до стійкого розвитку.

Висновки

Економічна стійкість є багатовимірною характеристикою підприємства, що формується завдяки взаємодії фінансових, виробничих, кадрових, технологічних та ринкових чинників. Відновлення підприємств і галузей України має поєднувати відтворення втрачених потужностей із модернізацією, цифровізацією, підвищенням енергоефективності й диверсифікацією господарських зв’язків. Практичним результатом дослідження є запропонована послідовність дій від діагностики ризиків до моніторингу ефективності відновлення. Її застосування разом із належною державною та інвестиційною підтримкою може підвищити адаптивність підприємств, зменшити ймовірність тривалих зупинок і посилити внесок бізнесу у відновлення національної економіки.

Список використаних джерел

1. World Bank; Government of Ukraine; European Commission; United Nations. Ukraine Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4): February 2022 – December 2024. World Bank. 2025. DOI: 10.1596/42908

2. Беліменко О. Економічна стійкість підприємства. Scientia fructuosa. 2024. Т. 154, № 2. С. 63–77. DOI: 10.31617/1.2024(154)04

3. Партин Г. О., Загородній А. Г. Шляхи фінансової стабілізації діяльності підприємств України за умов воєнного стану та в повоєнний період. Економіка та суспільство. 2025. № 71. DOI: 10.32782/2524-0072/2025-71-51.

4. Міністерство економіки та довкілля України. Зроблено в Україні: Мінекономіки почало приймання заявок на гранти для розвитку та відновлення переробних підприємств у 2026 році. 2026. URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail/df469145-1a3f-44f5-a553-8b3ff85efe3c?lang=uk-UA&title=ZroblenoVUkraini (дата звернення: 27.10.2026)

5. Іванюк У. В., Микита Н. О. Методико-прикладні засади управління економічною стійкістю підприємств в умовах турбулентності. Бізнес Інформ. 2024. № 12. С. 310–316. DOI: 10.32983/2222-4459-2024-12-310-316

6. Хаустова В. Є., Решетняк О. І. Резильєнтність економіки: сутність і виклики для України. Бізнес Інформ. 2023. № 7. С. 30–41. DOI: 10.32983/2222-4459-2023-7-30-41

УДК 005.95:502.131.1(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.015

Бабич Валерія Костянтинівна
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти, Запорізький національний університет
ORCID: 0009-0007-5589-686X

HR ЯК ДРАЙВЕР ESG-ТРАНСФОРМАЦІЇ ГАЗОРОЗПОДІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Анотація. У роботі розглянуто роль HR у впровадженні принципів ESG у газорозподільній галузі України. Актуальність теми пов'язана з війною, небезпекою для ремонтних бригад, браком кваліфікованих працівників та потребою відновлювати і модернізувати газові мережі. Мета роботи – показати, чому розвиток персоналу має відбуватися разом із технічним оновленням галузі, та визначити практичні напрями участі HR у цих змінах. Для цього використано аналіз документів ЄС, міжнародних стандартів звітності, матеріалів міжнародних організацій і відкритої звітності європейських операторів газових мереж. Розглянуто приклади Cadent і Gas Networks Ireland, зокрема навчання технічних фахівців, залучення молоді та розвиток культури безпеки. На основі зіставлення цих підходів запропоновано три напрями для української галузі: визначення критичних компетенцій, системне навчання й наставництво, а також спільну аналітику HR і виробничих служб. Зроблено висновок, що ESG не повинен обмежуватися звітністю. Його практична цінність полягає в кращому управлінні ризиками, захисті працівників і підготовці галузі до відновлення. Запропоновані підходи є аналітичними рекомендаціями та не видаються за результати опитувань або оцінювання конкретних українських підприємств.

Ключові слова: ESG, HR, газорозподільна галузь, кадрова стійкість, людський капітал, безпека праці.

Abstract. This paper examines the role of HR in applying ESG principles in Ukraine's gas distribution sector. The topic is particularly relevant because of the war, risks faced by repair crews, shortages of skilled workers, and the need to restore and modernize gas networks. The aim is to explain why employee development must keep pace with technical modernization and to identify practical ways in which HR can support these changes. The paper draws on an analysis of EU documents, international reporting standards, materials published by international organizations, and publicly available reports from European gas network operators. It considers the experience of Cadent and Gas Networks Ireland, including technical training, opportunities for young specialists, and workplace safety culture. Based on these examples, three directions are proposed for Ukraine: identifying critical skills and staffing risks, developing regular training and mentoring, and combining HR data with operational information. The main conclusion is that ESG should not be limited to reporting. Its value lies in better risk management, stronger employee protection, and improved readiness for reconstruction. These proposals are analytical recommendations, not findings from employee surveys or a direct assessment of Ukrainian companies.

Keywords: ESG, HR, gas distribution sector, workforce resilience, human capital, occupational safety.

Вступ

Газова галузь працює лише доти, доки є люди, які її обслуговують: помічають небезпеку, ремонтують пошкодження, не дають розподіленню газу між населеними пунктами зупинитися. Жодна модернізація та інноваційні технології цього не зможуть замінити. В українських енергетичних компаніях питання кадрів стоїть особливо гостро: війна руйнує інфраструктуру, країна зазнає демографічних втрат, бракує кваліфікованих робітників, а попереду ще й відбудова. Міжнародне енергетичне агентство підкреслює, що енергетична безпека України залежить від стійкості інфраструктури [1], а МОП вказує на проблеми з робочою силою та навичками [2]. За різними прогнозами вже в 2029 році Україна досягне критичної ланки по дефіциту робочої сили та невідповідності навичок потребам роботодавця.

Газорозподіл має свою специфіку роботи. Це критична інфраструктура, яку обслуговують бригади, розкидані по різних територіях. Багато хто з працівників вчиться безпосередньо на об'єкті, бо більшість навичок у цій професії не здобути в аудиторії. Газорозподіл, на сьогоднішній день, це не лише технічна функція, а робота на межі. Бригади виїжджають у зони підвищеної небезпеки, іноді під обстрілами, щоб повернути людям тепло та газ. У таких умовах людський капітал енергетичних компаній – це не просто ресурс, а питання виживання галузі, де знання передаються в польових умовах. Тому робота з молоддю, наставництво й кадровий резерв стосуються не лише HR: від них залежить, чи буде газ безпечно надходити споживачам. Правові рамки галузі задає Закон України «Про ринок природного газу» [3].

Мета і завдання

Мета роботи – показати, як HR може підтримати безпечну роботу газорозподільної галузі під час війни та її подальшу модернізацію. Для цього важливо пояснити зв’язок кадрових ризиків із ESG, розглянути досвід європейських операторів і запропонувати підходи, які можна адаптувати в Україні.

Методи

У роботі використано аналіз нормативних документів і міжнародних стандартів, а також порівняння відкритих матеріалів про HR-практики європейських газових операторів. Власних опитувань або досліджень персоналу підприємств не проводилося.

Результати та обговорення

Інтеграція з ЄС означає, що й від працівників потрібні нові навички. Директива (ЄС) 2024/1788 задає правила для ринків природного й відновлюваного газу та водню [4], а Регламент (ЄС) 2024/1787 стосується скорочення викидів метану в енергетиці [5]. Для українських операторів це радше орієнтири, до яких варто наближатися, а не готовий перелік обов'язків: автоматично вони не поширюються. Але навіть орієнтири вимагають змін на практиці. Щоб виявляти витоки, враховувати екологічні ризики та працювати з новим обладнанням і цифровими системами, мало купити техніку чи отримати допомогу від міжнародних партнерів, людей треба системно навчати, щоб модернізація обладнання йшла в парі з розвитком компетентностей, щоб працівники впевнено застосовували нові інструменти у щоденній роботі, підвищуючи стійкість та безпеку енергетичної інфраструктури.

Саме тому HR варто розглядати як інструмент, через який реалізуються всі три складові ESG:

У соціальній частині (S) це насамперед охорона праці й навчання. HR разом із виробничими службами планує інструктажі та тренування аварійних сценаріїв, стежить, щоб обов'язкове навчання проходили всі, а не лише ті, хто вже має досвід. Окремий напрям: залучення молоді через практики й наставництво та адаптація ветеранів, які повертаються до роботи й потребують і професійної підтримки, і врахування вимог безпеки. До цього ж належать рівні можливості та добробут працівників, зокрема в умовах постійної напруги через війну.

У сфері управління (G) HR відповідає за те, щоб кадрові рішення були зрозумілими: прозорий добір, чіткі критерії оцінювання та просування, відповідальність керівників за безпеку своїх команд. Важливо й те, щоб працівник міг сказати про небезпеку чи порушення, не боячись наслідків. Якщо канали зворотного зв'язку існують лише на папері, ризики лишаються непомітними до першої аварії.

В екологічній частині (E) внесок HR менш очевидний, але не менш важливий. Обладнання для виявлення витоків дає результат лише тоді, коли люди вміють ним користуватися, знають, як безпечно ремонтувати мережу, і розуміють, чому кожен витік має значення. Тому

HR разом із технічними службами формує вимоги до компетенцій, програми навчання та способи оцінити, чи справді знання застосовуються на практиці.

Для опису цієї думки є готові інструменти, зокрема GRI 403, який допомагає описати управління безпекою праці, а GRI 404 дає змогу виміряти розвиток персоналу [6; 7].

Уявімо районну службу, де складні аварійні ремонти під тиском уміють виконувати лише двоє досвідчених працівників. Один з них мобілізується, другий наближається до пенсії. Жодна модернізація мережі цього ризику не усуне: коли виникне пошкодження, виконувати ремонт буде нікому. Саме тут потрібен HR. Разом із виробничими службами він виявляє такі посади, добирає наступників, організовує наставництво та тренування, а потім перевіряє, чи нові працівники справді опанували навичку. Так кадрова політика напряму впливає на безпеку постачання газу та стійкість мережі.

Досвід європейських операторів показує, що такий підхід працює на практиці. Британська компанія Cadent, яка обслуговує газові мережі, пов'язує безпеку з розвитком персоналу: у неї є програми професійного навчання, стажування, підтримки різноманіття та спільноти працівників [8]. Ірландська Gas Networks Ireland у звіті за 2024 рік описує технічне навчання, програму учнівства та окрему програму розвитку жінок-лідерок, за яку отримала нагороду Engineers Ireland [9]. Показово, що там же компанія розкриває дані про культуру безпеки: працівники подали 915 повідомлень про потенційні небезпеки через мобільний застосунок, а підрядники ще 4834 [9]. Звісно, ці приклади не гарантують, що такі програми спрацюють і в Україні. Проте вони показують головне: навчання технічних бригад, залучення різних груп працівників і готовність повідомляти про ризики можна вбудувати в стратегію сталого розвитку газового оператора.

Для української галузі я пропоную адаптувати три взаємопов'язані інструменти. Перший: карта критичних компетенцій і кадрових ризиків. Вона показує, які посади залежать від рідкісних навичок, і дозволяє заздалегідь готувати наступників. Другий: співпраця з закладами професійної освіти, оплачувані практики, наставництво, тренування аварійних сценаріїв і програми адаптації ветеранів з урахуванням вимог безпеки. Третій: спільна аналітика HR і виробничих служб. Вона відстежує, скільки критичних посад мають резерв, чи завершують працівники обов'язкове навчання, як довго закриваються технічні вакансії, скільки людей звільняються за власним бажанням і скільки повідомлень про небезпеки надходить.

ESG в Україні потрібен не для формальної звітності, а щоб зробити ризики та результати компанії зрозумілішими для працівників, громад, партнерів і потенційних інвесторів. Водночас європейські правила звітності у 2026 році переглянули та спростили: обсяг обов'язків залежить від встановлених критеріїв, тому ESRS не можна вважати універсальною юридичною вимогою для кожного українського оператора [10]. Практична користь ESG для газорозподілу полягає в тому, що ризики стають більш керованими, персонал краще готовий відновлювати мережі, управлінським рішенням більше довіряють, а потребу в модернізації легше обґрунтувати.

Висновки

Отже, стратегічна роль HR у ESG-трансформації газорозподільної галузі полягає у перетворенні кадрової політики на систему забезпечення виробничої, соціальної та екологічної стійкості. Безперервне відтворення компетенцій, участь персоналу в культурі безпеки й вимірюваність кадрових рішень створюють підґрунтя для реальної, а не декларативної трансформації. Запропоновані заходи потребують подальшої галузевої перевірки.

Список використаних джерел

1. Ukraine's Energy Security and the Coming Winter. International Energy Agency. 2024. URL: https://www.iea.org/reports/ukraines-energy-security-and-the-coming-winter (дата звернення: 06.11.2026)

2. Decent Work Country Programme Ukraine 2026–2029. International Labour Organization. 2026. URL: https://www.ilo.org/resource/report/decent-work-country-programme-ukraine-2026-2029 (дата звернення: 06.11.2026)

3. Про ринок природного газу : Закон України від 09.04.2015 № 329-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19 (дата звернення: 06.11.2026)

4. Directive (EU) 2024/1788 on common rules for the internal markets for renewable gas, natural gas and hydrogen. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1788/oj (дата звернення: 06.11.2026)

5. Regulation (EU) 2024/1787 on the reduction of methane emissions in the energy sector. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1787/oj (дата звернення: 06.11.2026)

6. GRI 403: Occupational Health and Safety 2018. Global Reporting Initiative. 2018. URL: https://www.globalreporting.org/standards/ (дата звернення: 06.11.2026)

7. GRI 404: Training and Education 2016. Global Reporting Initiative. 2016. URL: https://www.globalreporting.org/standards/ (дата звернення: 06.11.2026)

8. Sustainability Reporting. Cadent Gas. URL: https://cadentgas.com/social-responsibility/sustainability/report (дата звернення: 06.11.2026)

9. Sustainability in Action 2024. Gas Networks Ireland. 2024. URL: https://www.gasnetworks.ie/sites/default/files/2025-10/Sustainability-Report-2024.pdf (дата звернення: 06.11.2026)

10. Omnibus I: simplification of corporate sustainability reporting and due diligence. European Parliament. 2026. URL: https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/carriage/first-omnibus-package-on-sustainability-proposal-amending-csrd-and-csddd/report (дата звернення: 06.11.2026)

УДК 339.562:691(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.016

Бабій Вероніка Марківна
студент, Одеський національний економічний університет

Уханова Інна Олегівна
кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри Міжнародних економічних відносин, Одеський національний економічний університет, м. Одеса

АДАПТИВНІСТЬ ІМПОРТЕРІВ БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ТА ПРОМИСЛОВОЇ СИРОВИНИ В УМОВАХ НЕОБХІДНОСТІ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Анотація. Актуальність теми обґрунтована тим, що воєнні руйнування інфраструктури України сформували масштабний попит на будівельні ресурси, а через втрату локальних потужностей виник структурний дефіцит, що потребує оцінювання адаптивності імпортерів до логістичних бар'єрів та євроінтеграційних нормативних вимог. Метою дослідження є обґрунтування засад підвищення адаптивності підприємств-імпортерів будівельних матеріалів та формування орієнтирів переходу до гібридної моделі забезпечення ринку відбудови. Для досягнення мети в дослідженні застосовано методи систематизації, логічного узагальнення, метод Gap-аналізу для оцінки дефіцитних розривів. Узагальнення практичних кейсів довело зміну підходів імпорту та адаптації бізнес-моделей імпортерів будівельних матеріалів та промислової сировини, зокрема через розбудову хабів в ЄС, прямі контракти, функціонування Дунайського кластеру та гарантії ЕСА. Доведено ризикованість тривалої абсолютної імпортної залежності ринку та запропоновано триетапну довгострокову модель трансформації будівельного сектору, зокрема через залучення прямих іноземних інвестицій та локалізації виробництва за підтримки міжнародних страхових агенцій та індустріальних парків, що забезпечить формування самодостатнього національного кластера виробників будівельних матеріалів та промислової сировини в умовах необхідності відбудови України.

Ключові слова: адаптивність підприємств, імпорт будівельних матеріалів, відбудова України, Gap-аналіз, прямі іноземні інвестиції, локалізація.

Abstract. The relevance of this topic stems from the fact that the destruction of Ukraine's infrastructure due to the war has created a massive demand for construction resources. The loss of local production capacity has resulted in a structural deficit, necessitating an assessment of how importers adapt to logistical barriers and regulatory requirements aligned with European integration. The study aims to establish the foundations for enhancing the adaptability of enterprises that import construction materials and to outline a transition toward a hybrid model for supplying the reconstruction market. To achieve this, the research employs methods of systematization, logical generalization, and gap analysis to evaluate supply shortages. An examination of practical case studies reveals a shift in import strategies and the adaptation of business models among importers-notably through the development of hubs within the EU, the establishment of direct contracts, the operation of the Danube cluster, and the utilization of Export Credit Agency (ECA) guarantees. The study highlights the risks associated with prolonged, absolute reliance on imports and proposes a three-stage, long-term model for transforming the construction sector. This model focuses on attracting foreign direct investment and localizing production—supported by international insurance agencies and industrial parks—to foster a self-sufficient national cluster of manufacturers of construction materials and industrial raw materials, essential for the reconstruction of Ukraine.

Keywords: adaptability of enterprises, import of construction materials, reconstruction of Ukraine, gap analysis, foreign direct investment, localization.

Вступ

Повномасштабна війна проти України спричинила безпрецедентні руйнування критичної, житлової та промислової інфраструктури, перетворивши майбутнє відновлення держави на масштабний інвестиційно-будівельний проєкт. За оцінками Світового банку загальна

вартість реконструкції вже перевищує 400-580 мільярдів доларів США, де лише потреба в будівельних матеріалах та базових ресурсах оцінюється у понад 65 мільярдів доларів США [1]. Попри те, що національний промисловий сектор зберігає потенціал і здатен у перспективі закрити до 80% внутрішнього попиту, воєнні руйнування ключових потужностей (зокрема, втрата великих металургійних комбінатів, заводів із виробництва листового скла та енергоємних підприємств будівельних сумішей) зумовили глибокий структурний дефіцит.

У цих умовах Україна вимушено трансформується з експортера промислової сировини в активного імпортера. Відтак, критично важлива роль у забезпеченні темпів відбудови переходить до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, якими є підприємства-імпортери будівельних матеріалів та промислової сировини, а їхня спроможність безперебійно постачати ресурси безпосередньо залежить від рівня їхньої адаптивності до змін макросередовища [2]. На відміну від стандартної ринкової кон'юнктури, де обсяги імпорту визначаються плановими темпами зростання ВВП та інвестиційною активністю приватного капіталу, сучасний ринок будівельних ресурсів України перебуває під впливом факторів руйнування та впровадження державних і міжнародних програм відбудови, що формує нові орієнтири для формування моделей діяльності вітчизняних підприємств-імпортерів [3].

Мета і завдання

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування засад економічної адаптивності підприємств-імпортерів будівельних матеріалів та промислової сировини в умовах воєнних шоків, а також розробка рекомендацій щодо забезпечення поетапної локалізації виробництва для ефективного покриття потреб відбудови України. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: провести оцінку дефіцитного розриву ринку будівельних ресурсів за допомогою інструментарію Gap-аналізу; систематизувати та узагальнити практичний досвід адаптації провідних вітчизняних імпортерів; визначити стратегічні орієнтири розвитку ринку та розробити модель його подальшої трансформації для подолання імпортозалежності й формування національного кластера будівельної індустрії.

Методи

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових та спеціальних економічних методів, застосування яких дозволило забезпечити системність та обґрунтованість отриманих результатів і висновків. У процесі дослідження було застосовано такі підходи та методичні інструменти: аналіз дефіцитного розриву використано як аналітичний інструмент для зіставлення прогнозованих потреб відбудови України із виробничим потенціалом підприємств та чинною пропускною спроможністю імпортних каналів; метод порівняльного аналізу задіяно для дослідження реального досвіду та практичних моделей адаптації провідних українських імпортерів; метод логічного узагальнення використано для розробки моделі довгострокового розвитку ринку.

Результати та обговорення

Згідно із оцінкою збитків та потреб, розробленими Світовим банком у співпраці з Урядом України та Європейською комісією, за сукупною вартістю необхідних відновлювальних робіт країна перебуває в умовах безпрецедентного за обсягами попиту, при цьому просторово-галузевий розподіл руйнувань свідчить про високу концентрацію попиту у трьох критичних секторах, кожен з яких висуває специфічні вимоги до якісних характеристик, номенклатури та часу постачання будівельних ресурсів. Житловий сектор (понад 40% загальної матеріалоємності відбудови) формує критичний попит на матеріали для первинного ремонту та капітального будівництва. Транспортна та логістична інфраструктура (близько 25-30% попиту) вимагає масованого залучення важких конструкційних матеріалів, а швидкість

відновлення транспортних артерій є критичною для усієї економіки країни. Критична енергетична та соціальна інфраструктура (понад 20% попиту) створює терміновий попит на вузькоспеціалізовані матеріали, а також модульні збірні конструкції для швидкого відновлення об'єктів соціального призначення [3].

Специфіка майбутнього попиту передбачає кілька послідовних хвиль матеріального забезпечення, зокрема перша з них потребує максимальні обсяги швидкого імпорту покрівельних матеріалів, скла, легких металоконструкцій та портативних систем електропостачання; друга хвиля (тобто вже масштабна відбудова) зміщує акцент на значні обсяги цементу, будівельної арматури, важких бетонних конструкцій та теплоізоляції, а третя хвиля (безпосередня повоєнна модернізація) формуватиме підвищений попит на високотехнологічну будівельну хімію, інженерні системи тощо [3].

Оцінка спроможності вітчизняної економіки забезпечити масштабні проєкти повоєнного відновлення вимагає застосування аналізу дефіцитного розриву. Для кількісного виміру такого розриву було розраховано співвідношення між середньорічними потребами відбудови та сукупними можливостями вітчизняного ринку за ключовими матеріалоємними позиціями, результати якого узагальнено в Таблиці 1.

Таблиця 1

Результати Gap-аналізу дефіцитного розриву між потребами відбудови та сукупним постачанням будівельних ресурсів в Україну

Категорія	Середньорічна потреба	Випуск	Імпортний потенціал	Розрив	Покриття, %
Термополіроване скло (млн кв. м)	24,0	0,0	15,5	-8,5	64,6%
Будівельна арматура (млн тонн)	1,8	0,8	0,6	-0,4	77,8%
Важкий прокат (млн тонн)	0,45	0,05	0,25	-0,15	66,7%
Гіпсокартонні плити (млн кв. м)	30,0	6,0	18,0	-6,0	80,0%
Будівельний бітум (млн тонн)	0,70	0,10	0,45	-0,15	78,6%
Цемент та клінкер (млн тонн)	9,0	6,5	1,8	-0,7	92,2%
Теплоізоляційна вата (млн куб. м)	4,5	2,2	1,8	-0,5	88,9%

Джерело: складено авторами за [4].

Таким чином, до зони критичного розриву відносяться сегменти термополірованого скла та важкого фасонного прокату, імпортний потік покриває лише 64,6% потреби у склі та 66,7% потреби у важкому прокаті, а обмеженість розширення імпорту пов’язана із складністю транспортування крихких вантажів сухопутними кордонами. До зони високого дефіцитного розриву віднесені будівельна арматура, гіпсокартон та дорожній бітум (розрив на рівні 20-22%), імпортні канали стримуються браком автоцистерн для бітуму та обмеженою пропускною спроможністю залізничних переходів. Зона помірного дефіцитного розриву включила цемент та мінераловатну теплоізоляцію, він може бути перекритий за рахунок імпортних поставок з ЄС чи Туреччини. Таким чином, головними бар'єрами для подолання дефіцитного розриву за рахунок імпорту є інфраструктурні обмеження.

Практичний аналіз адаптивності провідних українських імпортерів дозволяє виділити чотири ключові стратегічні вектори трансформації бізнес-моделей та імпорту (Рис. 1).

[Рисунок 1 — формат зображення не підтримується]

Рис. 1. Ключові вектори трансформації бізнес-моделей великих системних імпортерів будівельних матеріалів

Джерело: розроблено авторами за [4, 5].

Таким чином, практичні кейси свідчать, що провідні вітчизняні імпортери та дистриб'ютори будівельних матеріалів провели трансформацію операційної діяльності, перетворившись з торговельних посередників на міжнародні холдинги, які володіють власними хабами в ЄС.

Результати дозволяють припустити, що стратегічним завданням для держави та суб'єктів імпортного бізнесу виступає побудова гібридної моделі забезпечення, яка поєднує гнучкі мережі постачання із поетапною локалізацією виробничих потужностей всередині країни. Залучення ПІІ та розвиток локального виробництва будівельних матеріалів передбачає реалізацію трьох послідовних стратегічних етапів (Рис. 2).

[Рисунок 2 — формат зображення не підтримується]

Рис. 2. Етапи трансформації ринку будівельних матеріалів України

Джерело: розроблено авторами за [6].

Запропонована модель унаочнює логіку стратегічного переходу від імпортозалежності ринку відбудови до формування внутрішнього промислового кластера та доводить, що вирішення проблеми дефіцитного розриву потребує не просто розширення закордонних постачань, а трансферу технологій та інвестицій: від зміцнення імпортних каналів на першому етапі до стимулювання припливу ПІІ та заснування спільних підприємств в індустріальних парках на другому, з виходом на рівень внутрішнього самозабезпечення.

Висновки

У результаті проведеного дослідження визначено галузеву специфіку матеріаломісткого попиту відбудови, ключовими рушіями якого є житловий, транспортний та інфраструктурно-соціальний сектори. Оцінювання ринкової кон'юнктури підтвердило, що розширенню закордонних постачань насамперед перешкоджають інфраструктурні обмеження сухопутних кордонів. Водночас систематизація векторів адаптації імпортного бізнесу до воєнних шоків та логістичних блокад дозволила виявити їхню високу гнучкість. Суб'єкти ЗЕД ефективно нівелюють ризики через заснування хабів у прикордонних країнах ЄС, перехід на пряме контрактування з глобальними виробниками, формування буферних запасів та залучення гарантій європейських експортно-кредитних агентств. Зважаючи на це, обґрунтовано, що поетапна реалізація заходів з інфраструктурного зміцнення каналів імпорту, а також стимулювання створення спільних підприємств в індустріальних парках за підтримки міжнародних інструментів страхування дозволить подолати дефіцитні розриви та сформувати самодостатній національний кластер, здатний стабільно покривати базові потреби відбудови України.

Список використаних джерел

1. Список використаних джер
2. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. World Bank. 2025. URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released (дата звернення: 12.11.2026)
3. Структурні зміни та виклики в будівельній індустрії України: аналіз та прогнози. KSE. 2024. URL: https://kse.ua/kse-media/wp-content/uploads/2024/09/08122411/02_09_24_zvit_strukturni_zmini_ta_vikliki_v_budivelnii-_industrii-.pdf (дата звернення: 12.11.2026)

4. Голюк В., Нерянова І. Сучасний стан і перспективи розвитку українського ринку будівельних матеріалів. Економіка та суспільство. 2024. 68. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-68-70

5. Головна сторінка Держстат | Державна служба статистики України. Державна служба статистики України. URL: https://stat.gov.ua (дата звернення: 11.11.2026)

6. Державна митна служба України : офіційний вебпортал. URL: http://customs.gov.ua (дата звернення: 11.11.2026)

7. Городніченко Ю. О., Сологуб І. В., Ведер ді Мауро Б. Реконструкція України: принципи та політика. CEPR Press. 2022. С. 508.

УДК 336.27:347.73(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.017

Назимко Валерія
студент, Дніпровський національний університет внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ БЮДЖЕТНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ПОВНОВАЖЕННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ГОЛОВНИХ РОЗПОРЯДНИКІВ КОШТІВ

Анотація. Правовий статус суб'єктів бюджетних правовідносин визначається сукупністю законодавчо встановлених прав, обов'язків, повноважень та юридичної відповідальності, що виникають у процесі формування, розподілу, використання та контролю бюджетних ресурсів. Особливе місце в системі цих суб'єктів посідають головні розпорядники бюджетних коштів, які забезпечують реалізацію державної та місцевої бюджетної політики в межах відповідних бюджетних призначень. Відповідно до ст. 22 Бюджетного кодексу України головними розпорядниками коштів державного бюджету можуть виступати міністерства, визначені законодавством органи державної влади та інші уповноважені установи. Принципова відмінність головного розпорядника від розпорядників нижчого рівня полягає в наявності організаційно-управлінських і контрольних повноважень щодо підвідомчої мережі установ. Зміст бюджетних повноважень головних розпорядників включає організацію підготовки бюджетних пропозицій, затвердження кошторисів, управління коштами та забезпечення звітності. Юридична відповідальність головних розпорядників є необхідним елементом їхнього правового статусу та гарантією законності бюджетного процесу; за відповідні порушення можуть застосовуватися як заходи впливу згідно зі ст. 117 Бюджетного кодексу, так і адміністративна чи кримінальна відповідальність посадових осіб. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах воєнного стану, коли підвищені ризики неефективного використання публічних ресурсів зумовлюють необхідність посилення внутрішнього контролю та персональної управлінської підзвітності. Подальший розвиток правового статусу головних розпорядників має ґрунтуватися на поєднанні управлінської самостійності, чітко визначених меж повноважень, результативного фінансового контролю та невідворотності юридичної відповідальності.

Ключові слова: бюджетні правовідносини, головний розпорядник бюджетних коштів, бюджетні повноваження, юридична відповідальність, бюджетний контроль, програмно-цільовий метод, фінансова дисципліна.

Abstract. The legal status of subjects of budget legal relations is determined by a set of legislatively established rights, obligations, powers and legal liability arising in the process of formation, distribution, use and control of budget resources. A special place in the system of these subjects belongs to chief administrators of budget funds, who ensure the implementation of state and local budget policy within the relevant budget appropriations. The content of budget powers of chief administrators includes organizing the preparation of budget proposals, approving estimates, managing funds and ensuring reporting. The legal liability of chief administrators is a necessary element of their legal status and a guarantee of the legality of the budget process. These issues become particularly relevant under martial law, when increased risks of inefficient use of public resources necessitate strengthening internal control and personal managerial accountability. Further development of the legal status of chief administrators should be based on a combination of managerial autonomy, clearly defined limits of powers, effective financial control and inevitability of legal liability for proven violations.

Keywords: budget legal relations, chief administrator of budget funds, budget powers, legal liability, budget control, program-based budgeting, financial discipline.

Вступ

Правовий статус суб’єктів бюджетних правовідносин визначається сукупністю законодавчо встановлених прав, обов’язків, повноважень та юридичної відповідальності, що

виникають у процесі формування, розподілу, використання та контролю бюджетних ресурсів. Особливе місце в системі цих суб'єктів посідають головні розпорядники бюджетних коштів, які забезпечують реалізацію державної та місцевої бюджетної політики в межах відповідних бюджетних призначень. Відповідно до ст. 22 Бюджетного кодексу України [1] головними розпорядниками коштів державного бюджету можуть виступати міністерства, визначені законодавством органи державної влади та інші уповноважені установи, тоді як на місцевому рівні відповідні повноваження здійснюють, зокрема, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи місцевих рад та їхні структурні підрозділи. Принципова відмінність головного розпорядника від розпорядників нижчого рівня полягає в наявності організаційно-управлінських і контрольних повноважень щодо підвідомчої мережі установ. Наприклад, Міністерство освіти і науки України як головний розпорядник коштів за відповідними бюджетними програмами не лише забезпечує фінансування визначених законодавством освітніх заходів, але й організовує бюджетне планування, визначає результативні показники та контролює використання асигнувань підпорядкованими установами. Отже, правовий статус головного розпорядника має комплексний характер, поєднуючи функції бюджетного планування, управління фінансовими ресурсами та забезпечення фінансової дисципліни.

Результати та обговорення

Зміст бюджетних повноважень головних розпорядників конкретизується положеннями ч. 5 ст. 22 Бюджетного кодексу України, які передбачають організацію підготовки бюджетних пропозицій і запитів, отримання бюджетних призначень, затвердження кошторисів розпорядників нижчого рівня, управління бюджетними коштами, організацію їхнього внутрішнього контролю та забезпечення звітності. Важливе значення має застосування програмно-цільового методу бюджетування, нормативні засади якого закріплено у ст. 20 Бюджетного кодексу України. Його використання передбачає встановлення конкретної мети бюджетної програми, завдань, напрямів використання коштів та результативних показників, що дозволяють оцінити ефективність бюджетних видатків. Водночас відповідно до ст. 23 Кодексу взяття бюджетних зобов'язань та здійснення платежів допускаються лише за наявності відповідних бюджетних призначень, за винятком законодавчо передбачених випадків [4].

Юридична відповідальність головних розпорядників бюджетних коштів становить необхідний елемент їхнього правового статусу та виступає гарантією законності бюджетного процесу. Стаття 116 Бюджетного кодексу України визначає порушення бюджетного законодавства, серед яких особливе значення мають нецільове використання бюджетних коштів, порушення порядку взяття бюджетних зобов'язань, недотримання встановлених процедур бюджетного планування, а також порушення вимог щодо бюджетної звітності. Відповідно до ст. 117 Кодексу за такі порушення можуть застосовуватися заходи впливу, зокрема попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства, зупинення операцій з бюджетними коштами, призупинення або зменшення бюджетних асигнувань та інші передбачені законом заходи [2, с. 190]. Водночас необхідно розмежовувати заходи впливу за порушення бюджетного законодавства, що застосовуються до учасників бюджетного процесу, та персональну юридичну відповідальність посадових осіб. Зокрема, ст. 164-12 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає адміністративну відповідальність за визначені порушення бюджетного законодавства, а за наявності відповідного складу кримінального правопорушення може застосовуватися ст. 210 Кримінального кодексу України.

Особливої актуальності питання вдосконалення правового статусу головних розпорядників бюджетних коштів набуває в умовах воєнного стану, коли необхідність оперативного фінансування оборони, соціального захисту населення, відновлення пошкодженої інфраструктури та забезпечення функціонування органів державної влади супроводжується підвищеними ризиками неефективного використання публічних ресурсів. Важливим інструментом забезпечення законності виступає система внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту,

організацію яких передбачено ст. 26 Бюджетного кодексу України. Її функціонування має забезпечувати своєчасне виявлення фінансових ризиків, перевірку достовірності бюджетної звітності, оцінювання результативності бюджетних програм і попередження порушень фінансової дисципліни [3, с. 80]. Окремого значення набуває посилення персональної управлінської підзвітності керівників головних розпорядників, оскільки розподіл функцій між фінансовими підрозділами, відповідальними виконавцями бюджетних програм і підвідомчими установами інколи ускладнює визначення причин неефективних управлінських рішень.

Висновки

Отже, подальший розвиток правового статусу головних розпорядників бюджетних коштів має ґрунтуватися на поєднанні достатньої управлінської самостійності, чітко визначених меж бюджетних повноважень, результативного фінансового контролю та невідворотності юридичної відповідальності за доведені порушення, що сприятиме підвищенню ефективності управління публічними фінансами України.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. Відомості Верховної Ради України. № № 50–51. С. Ст. 572. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення: 15.11.2026)
2. Західна О., Круглякова В., Рахвал І. Бюджетна політика україни: стан, оцінювання, перспективи. Молодий вчений. 2023. № № 10 (122). С. 194–199. DOI: 10.32839/2304-5809/2023-10-122-38
3. Пономаренко В. В. Особливості статусу Національної поліції як розпорядника бюджетних коштів. Національний університет «Одеська юридична академія». 2025. С. 241 с..
4. Фінансово-бюджетна політика в умовах воєнного стану. Фінансовобюджетна політика в умовах воєнного стану. 2024. DOI: 10.31617/k.knute.2024-04-17-18

УДК 658.71:640.43

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.018

Даценко Юлія Володимирівна
студент, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID: 0009-0003-9262-9673

Науковий керівник: Тульчинська С. О., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ЗАКУПІВЕЛЬ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Анотація. У тезах розглянуто проблеми планування закупівель на підприємствах ресторанного господарства в умовах коливань попиту, перебоїв постачання та обмеженості оборотних ресурсів. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні доступного організаційно-аналітичного підходу до визначення пріоритетів закупівель і контролю запасів. Застосовано методи узагальнення наукових джерел, порівняння управлінських альтернатив і систематизації показників результативності. Запропоновано послідовність рішень, що охоплює аналіз фактичного споживання сировини, вартісну ABC-класифікацію, визначення контрольних рівнів запасів, погодження графіків поставок і перевірку відхилень. Обґрунтовано необхідність розмежовувати нормативне списання сировини за технологічними картами та непродуктивні втрати внаслідок псування або нестачі. Показано, що пріоритетний контроль економічно значущих позицій доцільно поєднувати з урахуванням строків придатності й технологічної незамінності інгредієнтів. Запропоновано оцінювати результативність через оборотність запасів, частку позапланових закупівель, вартість непродуктивних списань і випадки дефіциту. Для ілюстрації практичного застосування підходу розглянуто організаційні особливості планування закупівель у ресторані. Наведений підхід має рекомендаційний характер; кількісна оцінка економічного ефекту потребує перевірених облікових даних за зіставні періоди. Зроблено висновок про доцільність поєднання простих аналітичних інструментів із визначенням відповідальності за замовлення та контроль залишків.

Ключові слова: планування закупівель, ресторанне господарство, товарні запаси, ABC-аналіз, постачання, операційна ефективність.

Abstract. The paper addresses procurement planning challenges in restaurant enterprises facing fluctuating demand, supply disruptions and limited working capital. Its purpose is to substantiate an accessible organizational and analytical approach to identifying procurement priorities and controlling inventories. The research uses literature review, comparison of management alternatives and systematization of performance indicators. A sequential decision-making approach is proposed, including analysis of actual ingredient consumption, value-based ABC classification, determination of inventory control levels, coordination of delivery schedules and monitoring of deviations. The paper emphasizes the distinction between routine ingredient consumption recorded through standardized recipes and non-productive losses caused by spoilage or shortages. It argues that value-based priorities should be supplemented by shelf-life constraints and the technological importance of ingredients. Procurement performance is proposed to be assessed using inventory turnover, the share of unplanned purchases, the cost of non-productive write-offs and the frequency of stock-outs. Practical organizational aspects are illustrated by a restaurant enterprise. The proposed framework is a set of recommendations rather than evidence of achieved financial savings: reliable quantitative estimates require comparable operational records. It is concluded that simple analytical tools can support procurement decisions when combined with clear responsibility for ordering, receiving supplies and monitoring inventory balances.

Keywords: procurement planning, restaurant enterprise, inventories, ABC analysis, delivery schedules, operational efficiency.

Вступ

Підприємства ресторанного господарства поєднують потребу в безперервному забезпеченні кухні сировиною з обмеженими термінами її зберігання. Коливання відвідуваності, нерівномірність споживання окремих інгредієнтів і відхилення в строках постачання можуть спричиняти одночасно дефіцит одних позицій та надлишки інших. Дослідження управління запасами в закупівельній діяльності наголошують на необхідності врахування невизначеності та взаємозв'язку складських і закупівельних рішень [1; 2].

Мета і завдання

Мета дослідження — визначити послідовність удосконалення планування закупівель у ресторані на основі доступних облікових даних. Методи дослідження: аналіз наукових джерел, ABC-класифікація продажів і логічне моделювання закупівельного процесу.

Результати та обговорення

На прикладі організації закупівель ресторану «Вино і Вуса» (ТОВ «ВВ-УСПІХ») розглянуто типову послідовність операцій: визначення потреб кухні, перевірка залишків, погодження замовлення, приймання продукції та облікове відображення її використання. Наявність автоматизованого обліку Syrve створює можливість використовувати дані про рух сировини для управлінського аналізу, однак сама по собі автоматизація не замінює правила формування замовлень.

Першим кроком є ABC-аналіз реалізованого асортименту, що визначає пріоритетні для забезпечення позиції [3; 4]. За даними Syrve ресторану «Вино і Вуса» за 01.09–18.11.2026 група А охоплювала 25,59 % позицій кухні та формувала 80,29 % вартості продажів до знижок. Однак ці частки не характеризують витрати на сировину: для їх планування потрібне зіставлення продажів із технологічними картами, термінами придатності та можливістю заміни інгредієнтів.

Другим кроком є визначення контрольного рівня залишку з урахуванням споживання за строк постачання й страхового запасу. Третім — розподіл відповідальності за замовлення, приймання та контроль запасів. Такі заходи спрямовані на обмеження надлишків і ризику дефіциту [2; 5].

Результативність доцільно оцінювати за оборотністю запасів, часткою позапланових закупівель, непродуктивними списаннями та випадками дефіциту. Нормативне використання сировини не є втратами; без зіставлення даних до і після впровадження не можна стверджувати про фактичне скорочення витрат.

Висновки

Поєднання ABC-класифікації продажів, контролю залишків, графіків постачання та розподілу відповідальності створює основу для обґрунтованішого планування закупівель. Очікується зниження ризику дефіциту, надлишків і позапланових закупівель, однак фактичні зміни оборотності та списань потрібно перевіряти за зіставними даними до і після впровадження.

Список використаних джерел

1. Тульчинська С. О., Кривда О. В., Горєвой Д. А. Управління товарними запасами в системі закупівельної діяльності підприємства в ризикових умовах. Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2024. № 29. С. 106–110. DOI: 10.20535/2307-5651.29.2024.308820

2. Ботін М. Інноваційні підходи до управління запасами у сфері ресторанного бізнесу. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2025. Т. 342, № 3(1). С. 235–240.

DOI: 10.31891/2307-5740-2025-342-3(1)-34

3. Шендерівська Л. П., Варварова А. К. ABC-XYZ аналіз в системі управління запасами підприємства. Підприємництво і торгівля. 2024. № 41. С. 126–136. DOI: 10.32782/2522-1256-2024-41-16
4. Калайтан Т. В., Герасименко Т. О. ABC-аналіз в управлінні продуктовими запасами на підприємствах ресторанного бізнесу. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2020. № 59. С. 132–138. DOI: 10.36477/2522-1205-2020-59-17
5. Угрімова І. В., Сергейчук К. В. Теоретичні засади управління товарними запасами підприємства. Вісник НТУ «ХПІ». Економічні науки. 2024. № 6. DOI: 10.20998/2519-4461.2024.6.64.

УДК 005.591.6:004.8(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.019

Марків Марія Михайлівна
кандидат економічних наук, доцент, доцентка, Університет Короля Данила
ORCID: 0000-0002-1974-219X

ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНІ ІННОВАЦІЇ ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: НОВА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ВІДНОВЛЕННЯМ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ

Анотація. У тезах досліджено можливості поєднання людиноцентричного підходу та технологій штучного інтелекту у системі управління відновленням українського бізнесу в умовах повномасштабної війни та повоєнної трансформації. Актуальність теми зумовлена масштабом руйнувань, дефіцитом трудових ресурсів, порушенням логістичних ланцюгів і необхідністю підвищення продуктивності підприємств. Мета дослідження — обґрунтувати концептуальну модель управління відновленням бізнесу, у якій штучний інтелект посилює управлінські можливості, а людина залишається центральним суб'єктом ухвалення рішень. Методологічну основу становлять аналіз і синтез наукових та аналітичних джерел, порівняння міжнародних рекомендацій, систематизація практик цифрової трансформації та концептуальне моделювання. У результаті визначено чотири взаємопов'язані компоненти запропонованої моделі: людиноцентричне лідерство й розвиток компетентностей; застосування ШІ для аналітики та підтримки рішень; адаптивна організація бізнес-процесів; відповідальне управління даними, ризиками й результатами. Обґрунтовано, що ефективність відновлення залежить не від самого факту впровадження технологій, а від їх узгодження з потребами працівників, клієнтів і громад, прозорості алгоритмічних рішень та збереження людського контролю. Практичне значення результатів полягає у можливості використання моделі малими й середніми підприємствами для підвищення стійкості, інноваційності та конкурентоспроможності.

Ключові слова: людиноцентричні інновації, штучний інтелект, відновлення бізнесу, управління, цифрова трансформація, економічна стійкість, малі та середні підприємства.

Abstract. The paper explores how a human-centred approach and artificial intelligence can be combined in Ukrainian business recovery management during the full-scale war and subsequent transformation. The relevance of the topic is determined by extensive physical damage, labour shortages, disrupted supply chains and the need to improve enterprise productivity. The purpose of the study is to substantiate a conceptual model of business recovery management in which artificial intelligence strengthens managerial capabilities while people remain central decision-makers. The methodological basis includes the analysis and synthesis of academic and policy sources, comparison of international recommendations, systematisation of digital transformation practices and conceptual modelling. The study identifies four interrelated components of the proposed model: human-centred leadership and skills development; AI-enabled analytics and decision support; adaptive organisation of business processes; and responsible governance of data, risks and outcomes. The findings suggest that recovery effectiveness depends not merely on technology adoption, but on aligning digital tools with the needs of employees, customers and communities, ensuring algorithmic transparency and preserving meaningful human oversight. The practical value of the model lies in its potential application by small and medium-sized enterprises seeking to strengthen resilience, innovation capacity and competitiveness.

Keywords: human-centred innovation, artificial intelligence, business recovery, management, digital transformation, economic resilience, small and medium-sized enterprises.

Вступ

Відновлення українського бізнесу відбувається в умовах, коли традиційні управлінські підходи не завжди забезпечують необхідну швидкість і гнучкість реагування. За оцінкою п’ятого звіту Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA5), станом на 31 грудня 2025 р. прямі збитки України перевищили 195 млрд дол. США, а загальні потреби у відновленні та

реконструкції на десятирічний період оцінено у 587,7 млрд дол. США [1]. Паралельно підприємства стикаються з нестачею працівників, переміщенням виробництв, енергетичними ризиками, логістичними обмеженнями та зміною споживчого попиту. За таких обставин відновлення не може зводитися лише до фізичного відтворення зруйнованих активів: воно потребує оновлення бізнес-моделей, управлінських компетентностей і способів створення цінності.

Мета і завдання

Мета дослідження — обґрунтувати концептуальну модель людиноцентричного управління відновленням українського бізнесу на основі відповідального використання штучного інтелекту. Для досягнення мети поставлено такі завдання: узагальнити ключові виклики відновлення підприємств; визначити можливості ШІ для підтримки управлінських процесів; систематизувати принципи людиноцентричного та відповідального впровадження технологій; сформувати складові інтегрованої моделі управління.

Методи

У роботі використано методи аналізу та синтезу для опрацювання наукових і аналітичних джерел, порівняльний метод — для зіставлення підходів до цифрової трансформації та відповідального використання ШІ, систематизацію — для групування управлінських інструментів, а також концептуальне моделювання — для побудови інтегрованої моделі. Дослідження має аналітико-концептуальний характер і ґрунтується на вторинних даних та опублікованих дослідженнях; власне опитування підприємств або експериментальна перевірка моделі в межах цієї роботи не проводилися.

Результати та обговорення

Аналітичні матеріали свідчать, що українські підприємства потребують одночасного посилення операційної стійкості та цифрових спроможностей. У звіті ОЕСР щодо цифрової трансформації бізнесу в Україні зазначено, що малі та середні підприємства становлять 99,9% усіх підприємств, забезпечують 81,6% зайнятості в бізнес-секторі та формують 70,2% доданої вартості. Водночас війна спричинила значні втрати активів, людського капіталу й логістичних можливостей [2; 5]. Окреме дослідження ПРООН, засноване на опитуванні 628 керівників мікро-, малих і середніх підприємств, підтверджує важливість аналізу реальних потреб бізнесу та бар’єрів його відновлення [3]. Це означає, що управлінські рішення мають враховувати не лише технологічну готовність підприємства, а й доступність навичок, фінансування, інфраструктури та підтримки працівників.

Штучний інтелект може посилити відновлення бізнесу за кількома напрямами. По-перше, аналітичні системи та інструменти прогнозування допомагають оцінювати попит, виявляти ризики постачання, моделювати сценарії та визначати пріоритети використання обмежених ресурсів. По-друге, генеративний ШІ може підтримувати підготовку комунікацій, маркетингових матеріалів, інструкцій, навчального контенту та внутрішньої документації. По-третє, автоматизація повторюваних операцій дає змогу працівникам зосередитися на завданнях, що потребують професійного судження, творчості та взаємодії з клієнтами. По-четверте, цифрові інструменти можуть сприяти персоналізації послуг і швидшій адаптації пропозиції до змін потреб споживачів. Водночас наведені можливості є напрямами потенційного застосування, а не гарантією автоматичного зростання продуктивності: результат залежить від якості даних, інтеграції технологій у процеси та компетентності користувачів.

На основі узагальнення джерел запропоновано чотирикомпонентну модель людиноцентричного управління відновленням бізнесу. Перший компонент — людиноцентричне лідерство та розвиток компетентностей. Він передбачає залучення працівників до визначення

проблем і пошуку рішень, навчання цифрових навичок, підтримку психологічної безпеки та врахування потреб різних груп персоналу. Другий компонент — ШІ-аналітика та підтримка рішень: використання інструментів для прогнозування, аналізу сценаріїв, обробки інформації та підготовки альтернатив. Остаточне рішення щодо критично важливих питань залишається за відповідальними керівниками.

Третій компонент — адаптивна організація бізнес-процесів. Він охоплює перегляд ланцюгів постачання, гнучкі формати праці, цифрові канали продажів і сервісу, партнерську кооперацію та тестування нових продуктів і бізнес-моделей. Четвертий компонент — відповідальне управління даними, ризиками й результатами. Він включає перевірку точності результатів ШІ, захист персональних і комерційних даних, оцінювання упередженості, прозорість використання алгоритмів і визначення відповідальних осіб. Такий підхід узгоджується з оновленими принципами ОЕСР щодо надійного ШІ, які наголошують на повазі до прав людини, прозорості, безпеці та підзвітності [4].

Практична реалізація моделі може здійснюватися циклічно: діагностика потреб і ризиків підприємства; визначення процесів, у яких ШІ створює вимірювану користь; залучення працівників до проєктування змін; пілотне впровадження з людським контролем; оцінювання результатів і масштабування ефективних рішень. Доцільно оцінювати не лише фінансові показники, а й продуктивність праці, якість обслуговування, швидкість відновлення процесів, задоволеність працівників, доступність послуг і рівень ризиків. Отже, людиноцентричність виступає не додатковою соціальною характеристикою, а умовою довгострокової результативності цифрової трансформації.

Висновки

Людиноцентричні інновації та штучний інтелект можуть стати взаємодоповнювальними чинниками відновлення українського бізнесу. Запропонована модель поєднує розвиток людського потенціалу, використання ШІ для аналітики й підтримки рішень, адаптацію бізнес-процесів та відповідальне управління технологічними ризиками. Її ключовий принцип полягає в тому, що технології мають посилювати можливості працівників і керівників, а не усувати людську відповідальність. Практична цінність підходу полягає у можливості адаптації до потреб малих і середніх підприємств, які формують значну частину економічної активності України. Подальші дослідження доцільно спрямувати на емпіричну перевірку моделі в різних галузях і регіонах, оцінювання економічного ефекту від використання ШІ та визначення умов, за яких цифрові інновації забезпечують інклюзивне й стійке відновлення.

Список використаних джерел

1. Government of Ukraine, World Bank Group, European Commission, United Nations. Ukraine Fifth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA5): February 2026. 2026. URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released (дата звернення: 17.11.2026).
2. Enhancing Resilience by Boosting Digital Business Transformation in Ukraine. OECD Publishing. 2024. DOI: 10.1787/c2e06e50-en
3. United Nations Development Programme (UNDP). Assessment of the Impact of the War on Micro, Small, and Medium-sized Enterprises in Ukraine. 2024. URL: https://www.undp.org/ukraine/publications/assessment-impact-war-micro-small-and-medium-sized-enterprises-ukraine (дата звернення: 17.11.2026).
4. Yeung K. Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. OECD/LEGAL/0449. 2024. Vol. 59, No. 1. P. 27–34. DOI: 10.1017/ilm.2020.5
5. SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2024: Building Resilience in Challenging Times. OECD Publishing. 2024. DOI: 10.1787/3197420e-en

СЕКЦІЯ 5
ТЕХНІЧНІ НАУКИ

УДК 621.373.5:615.84

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.020

Цвір Дмитро Анатолійович
аспірант кафедри біомедичної інженерії, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID: 0000-0002-7927-4586

МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДІЙНОСТІ БАГАТОКАНАЛЬНИХ ГЕНЕРАТОРНИХ СИСТЕМ НИЗЬКОІНТЕНСИВНИХ ЕЛЕКТРОМАГНІТНИХ СИГНАЛІВ ДЛЯ БІОМЕДИЧНИХ ЗАСТОСУВАНЬ

Анотація. У роботі розглянуто методи забезпечення надійності багатоканальних генераторних систем низькоінтенсивних електромагнітних сигналів для експериментальних біомедичних застосувань. Метою дослідження є систематизація факторів, що впливають на працездатність генераторних каналів, і формування методичного підходу до аналізу потенційних відмов. Як приклад використано восьмиканальну систему з ручним встановленням параметрів у частотних діапазонах 0,3–12 ГГц та заданою максимальною вихідною потужністю 20 мВт на канал. Розглянуто нестабільність електроживлення, температурні впливи, несправності високочастотних з'єднань та взаємний вплив каналів. Запропоновано застосування аналізу видів і наслідків відмов для визначення пріоритетів технічного контролю. Сформовано послідовність перевірки електричних з'єднань, вихідних характеристик, температурної стійкості та одночасної роботи генераторів. Окреслено принципи встановлення критеріїв прийнятності та документування несправностей. Розмежовано перевірку поточної працездатності й статистичне оцінювання надійності, для якого потрібні тривалі спостереження. Запропонований підхід може бути використаний для планування лабораторних випробувань, але потребує експериментальної перевірки. У роботі не наведено непідтверджених числових оцінок безвідмовності та не заявлено про проходження випробувань на відповідність медичним стандартам.

Ключові слова: багатоканальний генератор, електромагнітні сигнали, надійність, аналіз відмов, температурна стабільність, біомедична інженерія.

Abstract. The paper examines methods for ensuring the reliability of multichannel low-intensity electromagnetic signal generation systems intended for experimental biomedical applications. The aim is to systematize factors affecting generator operability and to develop a methodological approach to potential failure analysis. An eight-channel manually controlled system operating in frequency ranges from 0.3 to 12 GHz, with a specified maximum output power of 20 mW per channel, is used as a technical example. Power supply instability, temperature effects, radio-frequency connector failures, and interactions between channels are considered. Failure modes and effects analysis is proposed as a tool for prioritizing technical inspections. A verification sequence is formulated covering electrical connections, output characteristics, temperature-related changes, and simultaneous operation of multiple generators. Principles for defining acceptance criteria and documenting detected faults are outlined. Functional operability is distinguished from statistical reliability indicators, which require long-term observations and sufficient failure data. The proposed approach may support laboratory test planning, but its practical effectiveness requires experimental validation. No unverified failure-rate estimates or claims of medical-device conformity are presented in this study.

Keywords: multichannel generator, electromagnetic signals, reliability, failure analysis, temperature stability, biomedical engineering.

Вступ

Багатоканальні генераторні системи забезпечують формування електромагнітних сигналів із різними частотними, амплітудними та часовими характеристиками. Зі збільшенням кількості каналів зростає кількість компонентів, відмова яких може порушити виконання заданої функції. Для систем із ручним керуванням додатковими факторами є помилки налаштування та відсутність автоматичного моніторингу. Короткочасне підтвердження працездатності не дорівнює кількісному підтвердженню надійності. Методичну основу аналізу відмов становить IEC 60812:2018 [1]; підходи до температурних випробувань наведено в IEC 60068-2-14:2023 [2], а процеси життєвого циклу систем розглянуто в ISO/IEC/IEEE 15288:2023 [3].

Мета і завдання

Обґрунтувати методи забезпечення надійності багатоканальної генераторної системи шляхом визначення потенційних відмов, контрольованих параметрів і послідовності технічних випробувань.

Методи

Застосовано структурно-функціональний аналіз, метод FMEA та узагальнення підходів до випробувань. Розглянуто восьмиканальну систему з ручним керуванням: канали 1 і 6 працюють у діапазоні 0,3–0,5 ГГц; канал 4: 0,6–1,2 ГГц; канал 5: 2–4 ГГц; канали 3 і 7: 4–6 ГГц; канали 2 і 8: 8–12 ГГц. Задана верхня межа вихідної потужності становить 20 мВт на канал. Це вихідні характеристики конфігурації, а не результати нових вимірювань. Експериментальні випробування надійності в межах роботи не проводилися.

Результати та обговорення

Фактори відмов. Основні потенційні причини порушень: нестабільність живлення, температурний дрейф, несправності кабелів і роз’ємів, неузгодження навантаження та взаємний вплив каналів. Тому контроль має охоплювати як окремі канали, так і одночасну роботу генераторів.

Аналіз відмов. Метод FMEA [1] передбачає визначення виду, причини, наслідку та способу виявлення відмови. Для генератора можливі: відсутність сигналу, відхилення частоти чи потужності, порушення живлення, пошкодження з’єднань та небажані спектральні складові. Для попереднього ранжування використовують показник:

$$\mathbf{Rpn = s \cdot o \cdot d,\ (1)}$$

де S характеризує тяжкість наслідків, O — оцінку виникнення, D — складність виявлення. Шкали оцінювання визначають заздалегідь. RPN не є ймовірністю відмови; однакові його значення можуть відображати різні комбінації ризиків. Високотяжкі наслідки слід розглядати окремо, навіть за невеликого RPN.

Контроль параметрів. Після перевірки живлення й з’єднань вимірюють частоту, потужність і спектр кожного каналу на узгодженому навантаженні. Зміни характеристик до і після випробування визначають за формулами:

$$\Delta x = x_2 - x_1,\ (2)$$

$$\delta = (\Delta x / x_1) \cdot 100\ \%,\ x_1 \neq 0.\ (3)$$

Величини x_1 і x_2 відповідають результатам до і після впливу. Допустимі межі визначають до випробування відповідно до функціональних вимог та невизначеності вимірювань [4]. Самі відхилення не встановлюють причини несправності.

Температурні та функціональні випробування. Параметри вимірюють до і після зміни температурних умов, а за можливості також під час впливу. Режими визначають з урахуванням умов експлуатації компонентів; IEC 60068-2-14:2023 [2] використовують як методичний

орієнтир. Перевіряють також різні комбінації активних каналів. Температурна стійкість не доводить довготривалу безвідмовність.

Послідовність перевірки: (1) огляд конструкції; (2) FMEA; (3) поканальні вимірювання; (4) перевірка одночасної роботи; (5) температурні й тривалі випробування; (6) документування та зіставлення результатів із визначеними критеріями. Протокол містить конфігурацію, умови, тривалість, вимірювальні прилади та виявлені несправності.

Кількісна надійність. За наявності достатніх даних і обґрунтованого припущення про сталу інтенсивність відмов застосовують модель:

$$R(t) = \exp(-\lambda t), \quad (4)$$

де $R(t)$ — імовірність безвідмовної роботи протягом часу t; λ — інтенсивність відмов. Без експериментального визначення λ модель не підтверджує надійність прототипу. Модель системи залежить від необхідності одночасної роботи всіх каналів.

Висновки

Систематизовано потенційні відмови восьмиканальної системи та запропоновано послідовність перевірки її працездатності. FMEA визначає пріоритети контролю, а поканальні, спільні й температурні випробування створюють основу для виявлення порушень. Кількісне оцінювання надійності потребує подальших експериментів і даних про відмови.

Список використаних джерел

1. Failure modes and effects analysis (FMEA and FMECA). International Electrotechnical Commission. 2018. DOI: 10.3403/30310523
2. Environmental testing. Part 2-14: Tests. Test N: Change of temperature. International Electrotechnical Commission. 2023. URL: https://webstore.iec.ch/en/publication/71503 (дата звернення: 17.11.2026)
3. ISO/IEC/IEEE 15288:2023. Systems and software engineering. System life cycle processes. 2023. DOI: 10.1109/IEEESTD.2023.10123367.
4. JCGM 100:2008. Evaluation of measurement data. Guide to the expression of uncertainty in measurement. 2008. DOI: 10.59161/JCGM100-2008E.
5. Medical devices. Application of risk management to medical devices. ANSI/AAMI/ISO 14971:2019; Medical devices—Application of risk management to medical devices. 2019. DOI: 10.2345/9781570207181.ch1

СЕКЦІЯ 6
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 004.932:656.2

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.021

Воротнікова Злата Євгенівна
кандидат технічних наук, доцент, Приазовський державний технічний університет
ORCID: 0000-0002-0746-5981

Левицька Катерина Романівна
студент, Приазовський Державний Технічний Університет

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ РОЗПІЗНАВАННЯ НОМЕРІВ ЗАЛІЗНИЧНИХ ВАГОНІВ ШЛЯХОМ АДАПТИВНОЇ ПОПЕРЕДНЬОЇ ОБРОБКИ ЗОБРАЖЕНЬ

Анотація. Автоматизація обліку залізничних вагонів за допомогою відеокамер ускладнюється низкою чинників: перепадами освітлення, забрудненням і корозією поверхні, розмиттям у русі та низькою роздільною здатністю кадрів. Оскільки один фіксований алгоритм покращення зображення не здатний однаково ефективно усунути всі типи спотворень, актуальним є розроблення методу адаптивної попередньої обробки залежно від якості конкретного відеокадру. Метою роботи є дослідження впливу методів попередньої обробки зображень на якість автоматизованого розпізнавання номерів залізничних вагонів, а також розроблення підходу до вибору відповідного методу залежно від характеристик вхідного зображення. Пропонується система, у якій для пошуку та вирізання ділянки з номером вагона застосовується нейромережева модель YOLO, а для розпізнавання символів — Tesseract OCR. Між цими етапами розташовується адаптивний модуль попередньої обробки, що обирає спосіб покращення зображення залежно від оцінених характеристик фрагмента: яскравості, контрастності, рівня шуму, чіткості контурів і розміру. Застосування адаптивної попередньої обробки зображень дає змогу не виконувати зайві операції над якісними кадрами та підбирати спосіб покращення відповідно до наявних спотворень, що підвищує точність автоматизованого розпізнавання номерів залізничних вагонів.

Ключові слова: розпізнавання номерів вагонів, адаптивна попередня обробка зображень, YOLO, Tesseract OCR, CLAHE, комп'ютерний зір, залізничний рухомий склад.

Abstract. Automation of railway wagon accounting using video cameras is complicated by a number of factors: lighting variations, surface contamination and corrosion, motion blur, and low frame resolution. Since a single fixed image enhancement algorithm cannot equally effectively eliminate all types of distortions, the development of an adaptive pre-processing method depending on the quality of a specific video frame is relevant. The aim of the work is to study the influence of image pre-processing methods on the quality of automated recognition of railway wagon numbers, as well as to develop an approach to selecting the appropriate method depending on the characteristics of the input image. A system is proposed in which the YOLO neural network model is used to detect and crop the wagon number region, and Tesseract OCR is used for character recognition. Between these stages, an adaptive pre-processing module selects the image enhancement method based on evaluated fragment characteristics: brightness, contrast, noise level, edge sharpness, and fragment size. The application of adaptive image pre-processing makes it possible to avoid unnecessary operations on high-quality frames and to select the enhancement method according to the existing distortions, thereby increasing the accuracy of automated railway wagon number recognition.

Keywords: wagon number recognition, adaptive image pre-processing, YOLO, Tesseract OCR, CLAHE, computer vision, railway rolling stock.

Вступ

Постановка задачі. Автоматизація обліку залізничних вагонів за допомогою відеокамер ускладнюється низкою чинників: перепадами освітлення, забрудненням і корозією поверхні, розмиттям у русі та низькою роздільною здатністю кадрів. Оскільки один фіксований алгоритм покращення зображення не здатний однаково ефективно усунути всі типи спотворень, актуальним є розроблення методу адаптивної попередньої обробки залежно від якості конкретного відеокадру.

Мета і завдання

Мета дослідження. Метою роботи є дослідження впливу методів попередньої обробки зображень на якість автоматизованого розпізнавання номерів залізничних вагонів, а також розроблення підходу до вибору відповідного методу залежно від характеристик вхідного зображення. Для досягнення цієї мети необхідно розглянути основні чинники, які погіршують якість зображень номерів вагонів, проаналізувати методи усунення їх впливу, визначити послідовність роботи системи розпізнавання, реалізувати базовий варіант без додаткової обробки та порівняти його з варіантами, у яких застосовуються різні методи покращення зображень, а також розробити алгоритм адаптивного вибору обробки та визначити показники оцінки його ефективності.

Результати та обговорення

Результати дослідження. Під час розроблення системи автоматичного розпізнавання необхідно враховувати умови, у яких отримуються зображення вагонів. Однією з поширених проблем є недостатнє або нерівномірне освітлення, а також низька контрастність, коли колір символів майже не відрізняється від кольору поверхні вагона. Важливим чинником є стан самої поверхні: пил, бруд, іржа та механічні пошкодження можуть перекривати частини цифр або створювати додаткові елементи, які заважають розпізнаванню. Також на результат впливають цифрові шуми, розмиття через рух вагона або камери та недостатня кількість пікселів після виділення ділянки номера. Отже, перед розпізнаванням бажано оцінювати стан зображення та за потреби покращувати його [1].

Попередня обробка зображень потрібна для того, щоб зробити символи більш помітними та полегшити роботу алгоритмів комп'ютерного зору [2]. До основних методів попередньої обробки належать:

- Перетворення кольорового зображення у відтінки сірого зменшує обсяг даних і спрощує подальше застосування методів фільтрації та підвищення контрастності [1].
- Метод CLAHE підвищує контрастність локально, тобто для окремих ділянок зображення, що особливо корисно тоді, коли номер освітлений нерівномірно. Водночас надмірне підсилення контрасту може зробити шуми помітнішими, тому параметри методу потрібно підбирати обережно [3].
- Фільтрація (медіанний фільтр та гаусове згладжування) допомагає прибирати окремі завади та зменшувати кількість шумів, проте за сильного впливу може зробити межі цифр менш чіткими [1].
- Адаптивна бінаризація перетворює зображення на чорно-біле з визначенням порогу для окремих ділянок зображення, що корисно за нерівномірного освітлення, але якщо цифри пошкоджені або закриті брудом, може призвести до втрати важливих деталей [2].
- Методи відновлення та підвищення чіткості покращують видимість дрібних деталей за низької роздільної здатності або сильного розмиття, але потребують додаткових обчислювальних ресурсів і можуть створювати штучні деталі [1, 2].

Для дослідження пропонується використовувати систему, у якій процес розпізнавання складається з кількох послідовних етапів. Для пошуку та вирізання ділянки з номером вагона

застосовується нейромережева модель YOLO. Після виділення фрагмента виконується оцінювання його якості за такими характеристиками, як середня яскравість, контрастність, рівень шуму, чіткість контурів і розмір фрагмента. Для розпізнавання символів використовується Tesseract OCR, який аналізує підготовлений фрагмент і формує текстове значення номера з подальшою перевіркою на відповідність установленому формату. Попередня обробка розташовується між етапами роботи YOLO [4] та OCR [5].

Оскільки використання одного методу обробки для всіх зображень не завжди дає хороший результат, доцільно використовувати адаптивний підхід, за якого метод обробки вибирається залежно від стану конкретного зображення. Якщо якість зображення достатня, фрагмент одразу передається до OCR. Якщо виявлено низьку контрастність, застосовується CLAHE; за наявності помітних шумів працює фільтрація; за нерівномірного освітлення задіємо адаптивну бінаризацію; для фрагментів із недостатньою роздільною здатністю або розмиттям використовуються методи підвищення роздільної здатності та відновлення чіткості. Загальну послідовність роботи такого підходу продемонстровано на рис. 1.

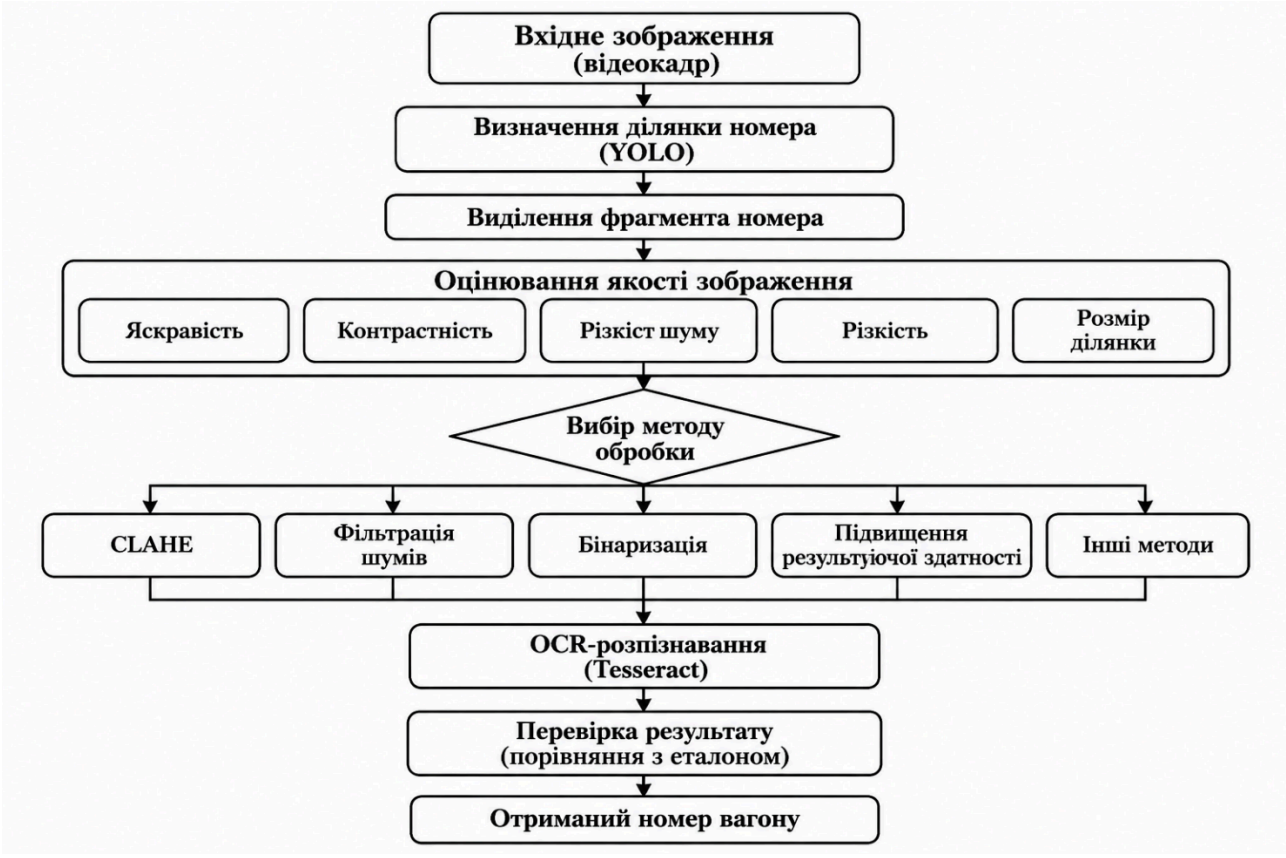

Рис. 1. Узагальнена схема роботи системи автоматизованого розпізнавання номерів залізничних вагонів з адаптивною попередньою обробкою зображень.

Запропонований підхід також передбачає можливість відмови від автоматичного розпізнавання, якщо зображення має надто низьку якість (наприклад, за сильного розмиття або значного пошкодження символів), що краще, ніж виводити результат із суттєвими помилками.

Для перевірки ефективності підходу сформовано методику експериментального дослідження на наборі зображень залізничних вагонів, отриманих у різних умовах, із заздалегідь записаними еталонними номерами. Спочатку виконується базове розпізнавання без попередньої обробки, далі окремо перевіряється вплив CLAHE, фільтрації шумів, адаптивної бінаризації та їх комбінацій, а на завершальному етапі йде робота адаптивного алгоритму. Оцінювання результатів здійснюється за точністю розпізнавання окремих символів, точністю

розпізнавання повного номера, рівнем помилок CER та часом обробки одного зображення. Програмна реалізація системи базується на мові програмування Python, бібліотеці OpenCV, моделі YOLO [4] та Tesseract OCR [5] у середовищі Google Colab.

Висновки

Висновки та перспективи. Застосування адаптивної попередньої обробки зображень дає змогу не виконувати зайві операції над якісними кадрами та підбирати спосіб покращення відповідно до наявних спотворень, що підвищує точність автоматизованого розпізнавання номерів залізничних вагонів. Практичне значення роботи полягає в можливості використання розробленого модуля попередньої обробки як частини програмної системи автоматизованого контролю залізничного рухомого складу між системою виявлення номера та засобом розпізнавання символів.

Перспективою подальших досліджень є проведення порівняльних експериментів зі штучно зміненими характеристиками освітленості, шуму та розмиття, побудова порівняльних таблиць і графіків точності та швидкодії, а також впровадження системи для автоматичного збору номерів вагонів під час проходження рухомого складу через контрольні ділянки.

Список використаних джерел

1. Gonzalez R. C., Woods R. E. Digital Image Processing. Pearson. 2018.

2. Szeliski R. Computer Vision: Algorithms and Applications. Springer. 2022.

3. Zuiderveld K. Contrast Limited Adaptive Histogram Equalization. Graphics Gems IV. Academic Press. 1994. P. 474–485. DOI: 10.1016/b978-0-12-336156-1.50061-6

4. Redmon J., Divvala S., Girshick R., Farhadi A. You Only Look Once: Unified, Real-Time Object Detection. Proceedings of the IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition. 2016. P. 779–788. DOI: 10.1109/cvpr.2016.91

5. Smith R. An Overview of the Tesseract OCR Engine. Proceedings of the Ninth International Conference on Document Analysis and Recognition (ICDAR). 2007. P. 629–633. DOI: 10.1109/icdar.2007.4376991

УДК 004.65:004.738.5

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.022

Воротнікова Злата Євгенівна
кандидат технічних наук, доцент, Приазовський державний технічний університет
ORCID: 0000-0002-0746-5981

Грищенко Владислав Олександрович
студент, Приазовський Державний Технічний Університет

РОЗРОБКА СИСТЕМИ ПЕРСОНАЛІЗОВАНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ КОРИСТУВАЧІВ НА ОСНОВІ ГРАФОВОЇ БАЗИ ДАНИХ NEO4J

Анотація. Одним із важливих напрямів розвитку сучасних соціальних платформ є вдосконалення механізмів взаємодії між користувачами. Зі збільшенням кількості учасників соціальної мережі зростає складність пошуку нових контактів, які відповідають інтересам та соціальному оточенню конкретної людини. Традиційні методи пошуку переважно враховують окремі характеристики користувачів, проте не завжди забезпечують повноцінний аналіз взаємозв'язків між ними. У дослідженні розглянуто підхід до розробки системи персоналізованих рекомендацій користувачів соціальної мережі на основі графової бази даних Neo4j. Запропоновано структуру графової моделі, яка враховує користувачів, їхні інтереси, публікації та соціальні взаємозв'язки. Розглянуто можливість формування рекомендацій на основі спільних контактів, подібності інтересів та участі у тематичних групах. Для визначення релевантності рекомендацій запропоновано комбінований рейтинговий показник, що враховує кількість спільних контактів, подібність інтересів та спільну участь у групах із відповідними ваговими коефіцієнтами. Використання мови запитів Cypher дозволяє здійснювати обхід графа та знаходити потрібні комбінації вузлів і зв'язків. Перспективою подальших досліджень є програмна реалізація запропонованої системи, експериментальне оцінювання якості рекомендацій та вдосконалення алгоритмів персоналізації з використанням методів машинного навчання.

Ключові слова: графова база даних, Neo4j, персоналізовані рекомендації, соціальна мережа, Cypher, спільні контакти, рейтинговий показник.

Abstract. One of the important directions in the development of modern social platforms is the improvement of interaction mechanisms between users. As the number of participants in a social network grows, the complexity of finding new contacts that match the interests and social environment of a specific person increases. Traditional search methods mainly consider individual characteristics of users but do not always provide a complete analysis of the relationships between them. This study examines an approach to developing a personalized user recommendation system for a social network based on the Neo4j graph database. A graph model structure is proposed that takes into account users, their interests, publications, and social relationships. The possibility of generating recommendations based on mutual contacts, similarity of interests, and participation in thematic groups is considered. A combined relevance score is proposed, incorporating the number of mutual contacts, interest similarity, and shared group membership with corresponding weight coefficients. The Cypher query language enables graph traversal and identification of required combinations of nodes and relationships. Future research directions include software implementation of the proposed system, experimental evaluation of recommendation quality, and improvement of personalization algorithms using machine learning methods.

Keywords: graph database, Neo4j, personalized recommendations, social network, Cypher, mutual contacts, relevance score.

Вступ

Постановка задачі. Одним із важливих напрямів розвитку сучасних соціальних платформ є вдосконалення механізмів взаємодії між користувачами. Зі збільшенням кількості учасників соціальної мережі зростає складність пошуку нових контактів, які відповідають інтересам та соціальному оточенню конкретної людини. Традиційні методи пошуку переважно

враховують окремі характеристики користувачів, проте не завжди забезпечують повноцінний аналіз взаємозв'язків між ними. Тому актуальним завданням є розробка системи персоналізованих рекомендацій із використанням графової моделі даних, яка дозволить враховувати структуру соціальних зв'язків, спільні інтереси та активність користувачів.

Мета і завдання

Мета дослідження. Метою дослідження є розробка підходу до формування персоналізованих рекомендацій користувачів соціальної мережі на основі графової бази даних Neo4j; визначення структури зберігання соціальних взаємозв'язків та розробка алгоритму пошуку потенційно цікавих контактів.

Результати та обговорення

Результати дослідження. Для реалізації системи аналізу соціальної мережі запропоновано використання графової моделі даних, яка забезпечує представлення користувачів та їхніх взаємодій у вигляді взаємопов'язаної структури. Основою такої моделі є вузли та зв'язки, що дозволяють відображати різні типи соціальних відносин [1].

Для зберігання та обробки інформації пропонується використовувати систему керування графовими базами даних Neo4j. У межах розроблюваної системи передбачається використання таких типів вузлів: User (користувач), Post (публікація), Group (спільнота), Interest (інтерес). Зв'язки між вузлами описуватимуть дружні відносини, підписки, участь у групах, вподобання та інші види взаємодії. Кожен вузол може містити додаткові властивості, наприклад ідентифікатор користувача, ім'я, дату реєстрації та перелік інтересів.

Одним із основних завдань системи є пошук потенційних контактів на основі аналізу структури соціального графа. Для цього пропонується використовувати принцип спільних сусідів, відповідно до якого користувачам можуть рекомендуватися особи, з якими вони ще не мають безпосереднього зв'язку, але мають спільних знайомих. Чим більше спільних контактів мають два користувачі, тим вищою може бути ймовірність їхньої потенційної взаємодії [5].

Для реалізації пошуку таких зв'язків у Neo4j використовується мова запитів Cypher, яка дозволяє здійснювати обхід графа та знаходити потрібні комбінації вузлів і зв'язків [2]. Наприклад, за допомогою відповідних запитів можна визначити користувачів, які мають спільних друзів, але ще не встановили прямого зв'язку між собою.

Окрім спільних контактів, важливим критерієм рекомендацій є подібність інтересів користувачів. Для її визначення можна аналізувати належність користувачів до однакових тематичних груп, їхні вподобання та взаємодію з публікаціями. Поєднання декількох критеріїв дозволяє отримати більш точні результати порівняно з використанням лише одного показника [4].

Для визначення релевантності рекомендацій пропонується застосовувати комбінований рейтинговий показник:

формула

де R(u,v) — загальний показник релевантності рекомендації для користувачів u та v; F(u,v) — показник кількості спільних контактів; I(u,v) — показник подібності інтересів; G(u,v) — показник спільної участі у групах; α, β, γ — вагові коефіцієнти відповідних критеріїв, сума яких дорівнює одиниці.

Запропонована модель дозволяє враховувати декілька характеристик соціальної взаємодії та формувати рейтинг потенційних контактів. Значення вагових коефіцієнтів можуть змінюватися залежно від пріоритетів рекомендаційної системи.

Архітектура програмного застосунку передбачає використання клієнт-серверної взаємодії. Серверна частина реалізовуватиме обробку запитів користувачів, виконання

алгоритмів аналізу та взаємодію з графовою базою даних Neo4j. Для розробки серверної частини доцільно використовувати Node.js та Express.js, а для створення користувацького інтерфейсу бібліотеку React. Отримані результати аналізу відображатимуться у вигляді списку рекомендованих користувачів та графічної моделі соціальних зв'язків.

Окремим етапом розробки є оцінювання ефективності запропонованого алгоритму. Для цього доцільно використовувати метрики Precision@K, Recall@K та F1-score, які дозволяють оцінити точність і повноту рекомендацій [4]. Також передбачається дослідження часу виконання запитів залежно від кількості вузлів та зв'язків у графовій базі даних. Це дасть можливість визначити ефективність обраної моделі та перспективи її використання для обробки великих обсягів соціальних даних [3].

Висновки

Висновки та перспективи. У дослідженні розглянуто підхід до розробки системи персоналізованих рекомендацій користувачів соціальної мережі на основі графової бази даних Neo4j. Запропоновано структуру графової моделі, яка враховує користувачів, їхні інтереси, публікації та соціальні взаємозв'язки. Розглянуто можливість формування рекомендацій на основі спільних контактів, подібності інтересів та участі у тематичних групах. Використання комбінованого рейтингового показника дозволяє враховувати декілька критеріїв під час визначення потенційно цікавих контактів.

Перспективою подальших досліджень є програмна реалізація запропонованої системи, експериментальне оцінювання якості рекомендацій, дослідження продуктивності графових запитів та вдосконалення алгоритмів персоналізації з використанням методів машинного навчання.

Список використаних джерел

1. Cypher Manual. Neo4j Documentation. URL: https://neo4j.com/docs/cypher-manual/current/ (дата звернення: 13.11.2026)
2. Graph Data Science Library. Neo4j Documentation. URL: https://neo4j.com/docs/graph-data-science/current/ (дата звернення: 13.11.2026)
3. Aggarwal C. C. Recommender Systems: The Textbook. Springer. 2016.
4. Easley D., Kleinberg J. Networks, Crowds, and Markets: Reasoning About a Highly Connected World. Cambridge University Press. 2010.

СЕКЦІЯ 7
СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ

УДК 004.8:004.932

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.023

Вознюк Вікторія Романівна
студент, Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського

АНАЛІЗ МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ЕВОЛЮЦІЯ МЕХАНІЗМІВ CROSS-ATTENTION ТА ЇХ ПРАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Анотація. Незважаючи на стрімкий розвиток штучного інтелекту, він досі лишається недосконалим. Дане дослідження зумовлене зростанням використання великих візуально-мовних моделей у критичних системах прийняття рішень, де генерування ШІ об'єктних галюцинацій створює серйозні ризики. Метою роботи є системний аналіз першопричин хибних візуалізацій у моделях LLaVA, BLIP-2 та дослідження способів їх мінімізації. Також продемонстровано метрики, що дозволяють оцінити моделі в умовах випадкової, популярної та змагальної вибірки об'єктів. В результаті дослідження визначили, що галюцинації виникають переважно через домінування мовних статистичних зв'язків над візуальними доказами, отриманими через механізми перехресної уваги. У змагальних вибірках точність моделей критично знижується, що свідчить про вразливість до лінгвістичних упереджень. У висновку приходимо до необхідності перегляду підходів до візуального налаштування інструкцій, а також впровадження керування увагою для підвищення надійності систем розпізнавання у складних умовах. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості безпечної інтеграції мультимодальних систем у процеси дистанційного зондування та автоматизованої оцінки пошкоджень інфраструктури під час відбудови України. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку алгоритмів збалансування навчальних даних і масштабування архітектур для аналізу відеоконтенту та просторових тривимірних моделей.

Ключові слова: великі візуально-мовні моделі, об'єктні галюцинації, штучний інтелект, перехресна увага, візуальне налаштування інструкцій, системний аналіз.

Abstract. Despite the rapid development of artificial intelligence, it remains imperfect. This research is driven by the increasing use of large vision-language models in critical decision-making systems, where AI-generated object hallucinations pose severe risks. The aim of this study is a systematic analysis of the root causes of erroneous visual outputs in LLaVA and BLIP-2 models, along with an exploration of methods to minimize them. Furthermore, metrics were employed to evaluate the models under conditions of random, popular, and adversarial object sampling. The research results indicate that hallucinations primarily arise due to the dominance of statistical linguistic associations over visual evidence extracted via cross-attention mechanisms. Under adversarial sampling conditions, model accuracy decreases critically, indicating a vulnerability to linguistic biases. The findings highlight the necessity of revising approaches to visual instruction tuning, as well as implementing attention management to enhance the reliability of recognition systems in complex environments. The practical significance of the obtained results lies in enabling the safe integration of multimodal systems into remote sensing and automated infrastructure damage assessment during the reconstruction of Ukraine. Future research should focus on developing training data balancing algorithms and scaling architectures for video content and 3D spatial scene analysis.

Keywords: large vision-language models, object hallucinations, artificial intelligence, cross-attention, visual instruction tuning, systems analysis.

Вступ

Останніми роками можна помітити тенденцію штучного інтелекту до переходу від ізольованих моделей обробки природної мови (NLP) та комп'ютерного зору (CV) до інтегрованих мультимодальних архітектур. Великі візуально-мовні моделі, такі як LLaVA (Large Language and Vision Assistant) та BLIP-2 (Bootstrapping Language-Image Pre-training), демонструють безпрецедентну здатність до високоякісного аналізу зображень, генерування описів та ведення діалогів [1]. Такий науковий прорив став можливим завдяки візуальному налаштуванню, яке використовує машинно-генеровані інструкції для адаптації розуміння візуальних вхідних даних.

Однак попри значні успіхи, масштабування цих моделей виявилося критично вразливим, що загрожує використанню у сферах, де помилки є недопустимими. Ця проблема відома як «об'єктні галюцинації» — феномен, при якому модель генерує відповіді, що при цьому по факту відсутні. Традиційні метрики оцінювання, такі як CHAIR (Caption Hallucination Assessment with Image Relevance), показали, що моделі з візуальним налаштуванням інструкцій часто виявляються більш схильними до галюцинацій, ніж простіші попередники [2]. Це створює серйозні проблеми для прикладного застосування штучного інтелекту, наприклад, у оцінюванні руйнувань, де хибна ідентифікація «уламків» може дезорієнтувати спецслужби. Відповідно, аналіз механізмів виникнення галюцинацій та розробка методів їх об'єктивного вимірювання є одним із найактуальніших завдань сучасної комп'ютерної інженерії.

Мета і завдання

Метою цієї роботи є комплексне дослідження феномену об'єктних галюцинацій у сучасних великих візуально-мовних моделях, виявлення їх архітектурних першопричин та оцінювання ефективності існуючих підходів.

Методи

В основі дослідження лежить аналітичний підхід, що спирається на використання бенчмарку POPE (Polling-based Object Probing Evaluation), спеціально розробленого для стабільного та гнучкого оцінювання об'єктних галюцинацій. На відміну від метрики CHAIR, POPE використовує підхід бінарного опитування. Моделі надається зображення та запитання формату: «Чи є об'єкт на цьому зображенні?» з вимогою надати чітку відповідь «Так» або «Ні» [3].

Вибірка структурує негативні, тобто відсутні на зображенні, об'єкти за трьома маркерами:

1. Випадкова вибірка: Негативні об'єкти генеруються випадково з усього набору.
2. Популярна вибірка: Використовуються об'єкти, які найчастіше зустрічаються в усьому наборі даних, проте відсутні на поточному зображенні.
3. Змагальна вибірка: Негативні об'єкти підбираються на основі наявності спільних рис з тими, які дійсно наявні на зображенні (наприклад, питання про «стілець», якщо на фото є «стіл», але в дійсності стілець відсутній).

У межах дослідження було розглянуто особливості моделей LLaVA-1.5 та BLIP-2, які пройшли етап візуального налаштування інструкцій. Теоретичне порівняння їхньої стійкості до об'єктних галюцинацій базується на критеріях бенчмарку POPE з фокусом на ключові метрики — точність (Accuracy) та гармонійне середнє (F1-score), що відображають баланс між розпізнаванням та здатністю моделі уникати хибнопозитивних значень.

Результати та обговорення

Системний аналіз сучасних візуально-мовних моделей демонструє, що головним показником якості їхньої роботи є поєднання візуального енкодера з великою мовною моделлю. У моделі BLIP-2 для цього використовується проміжний модуль Q-Former, який за допомогою

механізму перехресної уваги витягує лише найрелевантніші візуальні ознаки та передає їх в текст [1]. Натомість LLaVA-1.5 застосовує простіший підхід, який дозволяє транслювати безпосередньо візуальні токени [1].

Попри різні методи, обидві моделі вразливі до об’єктних галюцинацій. Аналіз оцінювання за методологією POPE показує чітку закономірність: якщо на випадковій вибірці моделі зберігають високу точність, то при переході до популярної/змагальної вибірок показники Accuracy та F1-score суттєво знижуються. Першопричиною цього явища є домінування статистичних мовних зв’язків над фактичними візуальними доказами [4]. Коли модель бачить на зображенні об’єкти, що часто зустрічаються разом з іншими предметами, мовна складова по суті «додумує» відсутній об’єкт, ігноруючи реальні вимоги. У контексті відбудови України цей недолік має критичне значення. Інтеграція мультимодальних систем у процеси дистанційного зондування Землі, аналізу супутникових знімків та аерофотозйомки відкриває значний потенціал для автоматизованої оцінки пошкоджень інфраструктури. Проте в умовах складної візуальної сцени (завали, задимлення, руйнування) лінгвістичні упередження моделі можуть призводити до хибної ідентифікації критичних об’єктів або некоректної класифікації ступеня руйнувань. Мінімізація таких ризиків потребує перегляду візуального налаштування інструкцій — зокрема, збільшення частки негативних прикладів у навчальних вибірках та впровадження методів динамічного керування увагою для посилення ваги візуальних токенів під час генерації відповіді [5].

Висновки

У роботі було проведено аналіз проблеми об'єктних галюцинацій у великих візуально-мовних моделях (на прикладі LLaVA-1.5 та BLIP-2) та ролі механізмів перехресної уваги в їх виникненні. Також було встановлено, що основною причиною хибних візуалізацій є перевага накопичених лінгвістичних упереджень над візуальними даними, що найбільше проявляється в умовах змагальної вибірки бенчмарку POPE.

Підвищення надійності мультимодальних систем є необхідною умовою для їх безпечного впровадження у прикладні задачі, зокрема для автоматизованого моніторингу та оцінки пошкоджень інфраструктури. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення алгоритмів збалансування навчальних датасетів, удосконалення механізмів керування увагою, а також на масштабування мультимодальних архітектур для аналізу відеопотоків і просторових тривимірних сцен.

Список використаних джерел

1. Comparing-Image-to-Text-Models-BLIP-BLIP2-and-LLaVA. GitHub. URL: https://github.com/AthiraSreenath/Comparing-Image-to-Text-Models-BLIP-BLIP2-and-LLaVA (дата звернення: 17.11.2026)

СЕКЦІЯ 8
КІБЕРБЕЗПЕКА, КОМП’ЮТЕРНА ТА ПРОГРАМНА ІНЖЕНЕРІЯ

УДК 004.415.53:004.052.3

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.024

Федорняк Богдан Романович
студент, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Науковий керівник: Костишин Л. П., кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри диференціальних рівнянь і прикладної математики, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ АВТОМАТИЗОВАНОГО ТЕСТУВАННЯ ЗА ВПЛИВОМ НА НАДІЙНІСТЬ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ІНТЕГРАЛЬНИЙ ІНДЕКС RTAEI

Анотація. Інструменти автоматизованого тестування зазвичай обирають за зручністю, вартістю та сумісністю. Їх внесок у надійність програмного забезпечення оцінюють рідко. Мета роботи — розробити й перевірити методику кількісного оцінювання ефективності таких інструментів з орієнтацією на надійність. Запропоновано інтегральний індекс RTAEI — зважене середнє геометричне семи нормованих критеріїв, один з яких характеризує відносне зниження ймовірності відмови за моделлю росту надійності Гоела–Окумото; ваги визначаються ентропійним методом із нижньою межею ваги критерію надійності, а деградацію виявляють контрольними межами Шухарта. Методику реалізовано у вебзастосунку мовою Python і перевірено автоматизованими тестами, а також імітаційно на 600 наборах даних із відомим еталонним рейтингом та на вимірюваннях двох інструментів для вебзастосунку із засіяними дефектами. Індекс краще за рівні й експертні ваги відновлює рейтинг за надійністю і знижує інструменти з незбалансованим профілем; значну деградацію виявлено за два випуски у 77–80 % випадків. Частину переваги зумовлено нижньою межею ваги надійності, а реальний кейс має лише демонстраційний характер і не підтверджує гіпотез статистично.

Ключові слова: автоматизоване тестування, надійність програмного забезпечення, інтегральний індекс, ентропійні ваги, модель Гоела–Окумото, контрольні межі Шухарта.

Abstract. Test automation tools are usually selected by usability, cost and compatibility, while their contribution to software reliability is rarely quantified. The aim of this work is to develop and validate a method for quantifying the effectiveness of such tools with respect to reliability. We propose the RTAEI composite index, a weighted geometric mean of seven normalised criteria, one of which is the relative reduction of failure probability estimated with the Goel–Okumoto reliability growth model; weights are obtained by the entropy method with a lower bound on the reliability weight, and degradation is detected with Shewhart control limits. The method is implemented in software and validated by simulation on 600 datasets with a known reference ranking and on measurements of two tools against a web application with seeded defects. The index recovers the reliability-based ranking better than equal and expert weights and lowers the rank of unbalanced tools; substantial degradation was detected within two releases in 77–80 % of cases. The results support using RTAEI for reliability-oriented tool selection and monitoring, although part of the advantage stems from the lower bound on the reliability weight and the real-world case is only illustrative.

Keywords: test automation, software reliability, composite index, entropy weights, Goel–Okumoto model, Shewhart control limits.

Вступ

Автоматизоване тестування стало основним засобом забезпечення якості програмного забезпечення (ПЗ) в умовах коротких циклів випуску. Наявні підходи до вибору інструментів

(AHP, TOPSIS, зважена сума) спираються на експертні ваги й узагальнені показники [3], а кількісний зв'язок між інструментом і надійністю продукту досліджено недостатньо. Для оцінювання надійності застосовують моделі росту надійності, зокрема неоднорідний пуассонівський процес Гоела–Окумото [1] та S-подібну модель Ямади [2]. Окрема проблема — нестабільні тести (flaky tests), що спотворюють результати прогонів [5]. Додатково потребує обґрунтування вибір способу агрегування критеріїв у складених індексах [4]: за адитивної згортки сильні допоміжні показники компенсують слабку надійність.

Мета і завдання

Мета — розробити й експериментально перевірити методику оцінювання ефективності інструментів автоматизованого тестування за впливом на надійність ПЗ. Завдання: 1) обґрунтувати систему критеріїв і спосіб згортки; 2) реалізувати методику в програмному засобі; 3) перевірити її на даних із відомим еталоном і на реальних вимірюваннях; 4) оцінити здатність виявляти деградацію інструмента в часі.

Методи

Індекс RTAEI обчислюється як зважене середнє геометричне семи критеріїв $x_1 \ldots x_7$ на шкалі [0; 1] з нижньою межею значень $\varepsilon = 0{,}05$: $\mathrm{RTAEI} = (x_1')^{w_1} \cdot \ldots \cdot (x_7')^{w_7}$, де $x_j' = \max(x_j; \varepsilon)$, w_j — ваги, $\Sigma w_j = 1$. Критерії x_1–x_6 — ефективність виявлення дефектів, повнота покриття, швидкість зворотного зв'язку, стабільність тестів, низька вартість супроводу, інтеграція з CI/CD (часові показники відповідають характеристикам якості за ISO/IEC 25022 і 25023 [8]); x_7 — відносне зниження ймовірності відмови за моделлю [1, 2]. Ваги визначаються ентропійним методом за вікном останніх випусків; критерій x_6 має фіксовану вагу 0,10, а вага x_7 не менша за $w_{min} = 0{,}30$. Для виявлення деградації використано контрольні межі Шухарта [7] на ряді RTAEI за випусками. Імітаційне дослідження організовано за схемою ADEMP [6]: три профілі даних (збалансований, «маскування» слабкої надійності, слабкий допоміжний критерій), по 200 повторень, ступінь узгодженості з еталоном — коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Реальний кейс — застосунок зі списком задач із 12 засіяними дефектами, шість випусків, Playwright і Puppeteer, 120 запусків. Програмний засіб (Python, Streamlit, SQLite) перевірено 38 автоматизованими тестами.

Результати та обговорення

Результати узгодженості з еталоном наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Коефіцієнт Спірмена з еталонним рейтингом за надійністю (середнє за 200 повторень)

Схема	Збалансований	Маскування	Слабкий допоміжний
RTAEI (p = 0)	0,77	0,59	0,63
Зважена сума, ті самі ваги	0,76	0,54	0,69
Рівні ваги, p = 0	0,63	0,28	0,41
Ваги AHP	0,71	0,42	0,63

RTAEI перевершує рівні ваги в усіх профілях і ваги AHP у двох профілях; відносно зваженої суми з тими самими вагами його перевага статистично підтверджена лише в профілі «маскування», а в профілі зі слабким допоміжним критерієм індекс поступається. Інструменти з незбалансованим профілем отримують нижчі місця, ніж за зваженої суми (на 0,09–0,21 місця). Значна частина переваги зумовлена нижньою межею ваги надійності: за $w_{min} = 0{,}15$ результат помітно гірший. Контрольні межі виявляють деградацію на 0,4 і більше за два

випуски у 77–80 % випадків (для 0,2 — 50 %) за частоти хибних попереджень 6,8 %. На реальних вимірюваннях конвеєр працює коректно: індекс різко знижується, коли зміна локаторів вимагає переписати всі сценарії. Кейс має два інструменти й засіяні дефекти, тому є демонстрацією, а не статистичним підтвердженням. Дані статистичного експерименту — модельні, тому висновки потребують перевірки на проєктах із природними дефектами.

Висновки

Запропоновано індекс RTAEI, що поєднує тестові метрики з прогнозним критерієм надійності та обмежує компенсацію слабкої надійності сильними допоміжними показниками. Методику реалізовано в програмному засобі й перевірено на модельних і реальних вимірюваннях. Подальші дослідження — перевірка на реальних проєктах із природними дефектами та порівняння з байєсівськими моделями росту надійності.

Список використаних джерел

1. Goel A. L., Okumoto K. Time-Dependent Error-Detection Rate Model for Software Reliability and Other Performance Measures. IEEE Transactions on Reliability. 1979. Vol. R-28, No. 3. P. 206–211. DOI: 10.1109/TR.1979.5220566
2. Yamada S., Ohba M., Osaki S. S. S-Shaped Reliability Growth Modeling for Software Error Detection. IEEE Transactions on Reliability. 1983. Vol. R-32, No. 5. P. 475–484. DOI: 10.1109/tr.1983.5221735
3. Garousi V., Mäntylä M. V. When and what to automate in software testing? A multi-vocal literature review. Information and Software Technology. 2016. Vol. 76. P. 92–117. DOI: 10.1016/j.infsof.2016.04.015
4. Greco S., Ishizaka A., Tasiou M., Torrisi G. On the Methodological Framework of Composite Indices: A Review of the Issues of Weighting, Aggregation, and Robustness. Social Indicators Research. 2019. Vol. 141, No. 1. P. 61–94. DOI: 10.1007/s11205-017-1832-9
5. Luo Q., Hariri F., Eloussi L., Marinov D. An Empirical Analysis of Flaky Tests. Proceedings of the 22nd ACM SIGSOFT International Symposium on Foundations of Software Engineering (FSE 2014). 2014. P. 643–653. DOI: 10.1145/2635868.2635920
6. Morris T. P., White I. R., Crowther M. J. Using simulation studies to evaluate statistical methods. Statistics in Medicine. 2019. Vol. 38, No. 11. P. 2074–2102. DOI: 10.1002/sim.8086
7. Shewhart W. A. Economic Control of Quality of Manufactured Product. D. Van Nostrand. 1931. Vol. 9, No. 2. P. 364–389. DOI: 10.1002/j.1538-7305.1930.tb00373.x
8. Kuz M., Bezghachniuk Y., Horodenko T., Nezamai B., Oliinyk A. Methods for quality assessment of standardized software time indicators. Scientific Journal of the Ternopil National Technical University. 2026. Vol. 121, No. 1. P. 88–98. DOI: 10.33108/visnyk_tntu2026.01.088

СЕКЦІЯ 9
КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

УДК 654.19:316.774(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.025

Сідляр Анастасія Юріївна
студент, Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого
ORCID: 0009-0003-8781-1446

ФОРМИ СПОЖИВАННЯ ТЕЛЕВІЗІЙНОГО КОНТЕНТУ В УКРАЇНІ: ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ МУЛЬТИПЛАТФОРМНОГО ПРОДЮСУВАННЯ

Анотація. Розглянуто форми споживання телевізійного контенту в Україні та їх значення для мультиплатформного продюсування, зокрема для вибору платформ розповсюдження. Запропоновано класифікацію форм споживання за шістьма критеріями – типом медіасервісу, способом поширення контенту, моделлю оплати, часовою організацією перегляду, пристроєм і форматом контенту. Показано, що українське телебачення зберігає масову аудиторію (63 % щотижневих глядачів), проте глядачі дедалі частіше поєднують ефірний перегляд з OTT-платформами та YouTube. За результатами власного опитування (N = 158) 70,3 % респондентів скоротили перегляд прямого ефіру, а 74,7 % дивляться телевізійний контент на інших платформах. Частка диджитал-напряму однієї з найбільших медіагруп зросла з 10 % до майже 50 % доходів, що засвідчує вплив платформи розповсюдження на джерело доходу. Побудовано модель мультиплатформного продюсування з чотирьох блоків – вхідних параметрів проєкту, платформ розповсюдження контенту та послідовності вікон, монетизації в кожному вікні й показників ефективності. Перевірка на двох умовних сценаріях підтвердила лише внутрішню узгодженість моделі, яка є робочим інструментом планування й потребує подальшої перевірки.

Ключові слова: українське телебачення, форми споживання медіаконтенту, OTT-платформи, YouTube, мультиплатформне продюсування, вікна розповсюдження, монетизація.

Abstract. The article examines the forms of television content consumption in Ukraine and their significance for multiplatform production, in particular for choosing distribution platforms. A classification of consumption forms is proposed using six criteria: media service type, content distribution method, payment model, time organisation of viewing, device and content format. Television retains a mass audience (63% of weekly viewers), yet viewers increasingly combine broadcast viewing with OTT platforms and YouTube. In the author's own survey (N = 158), 70.3% of respondents reported watching less live broadcast, and 74.7% watch television content on other platforms. The digital share of one of the largest media groups' revenue grew from 10% to almost 50%, which shows that the distribution platform increasingly determines the source of income. A multiplatform production model is built from four blocks: project inputs, content distribution platforms and window sequence, monetisation in each window, and performance indicators. Testing on two hypothetical scenarios confirmed only the internal consistency of the model, which is a working planning tool that requires further testing.

Keywords: Ukrainian television, forms of media consumption, OTT platforms, YouTube, multiplatform production, release windows, monetisation.

Вступ

Українське телебачення функціонує в умовах співіснування ефірного мовлення, кабельних і супутникових мереж, OTT-сервісів і відеоплатформ. Перехід від однієї моделі до іншої має кумулятивний характер, адже кожна наступна форма не замінює попередню, а доповнює її. Закон України «Про медіа» розрізняє телемовників, провайдерів аудіовізуальних медіа-сервісів на замовлення та провайдерів платформ спільного доступу до відео [1], тобто

закріплює насамперед тип сервісу, а форми споживання, що визначає поведінка глядача, залишає поза регулюванням. У науковій літературі зміни в досвіді аудиторії дедалі частіше описують з погляду глядача, а не лише через технологію доставки [2]. За таких умов актуальним стає розроблення інструментарію, який пов'язує дані про форми споживання з рішеннями мультиплатформного продюсування щодо вибору платформ розповсюдження телевізійного контенту та його монетизації.

Мета і завдання

Мета – охарактеризувати форми споживання телевізійного контенту українською аудиторією та обґрунтувати їх значення для мультиплатформного продюсування. Завдання – розробити класифікацію форм споживання й показати, як вони визначають вибір платформ і послідовність вікон розповсюдження телевізійного контенту в мультиплатформному продюсуванні.

Методи

Використано аналіз наукових джерел і галузевої статистики, порівняльний аналіз стратегій медіагруп і метод класифікації. Власне онлайн-опитування проведено у листопаді 2026 року (N = 158; групи 18–24, 25–44 і 45+ років налічують відповідно 72, 55 і 31 особу). Вибірка зручна й нерепрезентативна, тому результати опитування показують напрям відмінностей, а не їх масштаб. Модель побудовано методом моделювання рішень продюсера та перевірено на двох умовних сценаріях.

Результати та обговорення

Класифікація форм споживання. Форму споживання визначено як відтворюваний спосіб організації контакту аудиторії з аудіовізуальним контентом, що склався за певних технологічних, часових, змістових та економічних умов. Її відмежовано від акту споживання як одиничного епізоду перегляду. Критеріями класифікації слугують тип медіасервісу, спосіб поширення контенту, модель оплати, часова організація перегляду, пристрій і формат контенту. Режим уваги й соціальний контекст уточнюють форму, але не є критеріями її виокремлення. Спосіб поширення в законі враховано лише як межу між ліцензуванням і реєстрацією [1].

Зміни в поведінці аудиторії. За даними дослідження «МедіаТрек 2025», телебачення щотижня дивляться 63 % опитаних, з них 30 % користуються лише ефіром, кабелем чи супутником, 21 % поєднують їх з OTT, а 12 % – лише OTT [3]. Спосіб поширення не збігається з формою споживання. Власне опитування засвідчило, що за останні 5–10 років рідше дивитися телеканали в прямому ефірі стали 70,3 % респондентів, а телевізійний контент на інших платформах дивляться 74,7 %, насамперед як фрагменти в соціальних мережах і повні випуски на YouTube. У групі 18–24 роки шоу або серіал найчастіше дивляться як випуск на YouTube (62,5 %), а в групі 45+ років прямий ефір на OTT-платформах дивляться 13 із 31 респондента. Як джерело новин Telegram-канали входять до трьох найчастіших у 75,9 % респондентів, а телебачення – у 15,2 %.

Джерела доходу. За повідомленням групи 1+1 media, частка диджитал-напряму зросла з 10 % у 2020 році до майже 50 % у 2025 році, тоді як частка реклами скоротилася з майже 70 % до близько 40 % [4]. Платформа розповсюдження дедалі більше визначає джерело доходу, а разом із ним і залежність телеканалу від правил платформ та вимірювання аудиторії їхніми операторами.

Модель мультиплатформного продюсування. Теоретичною основою слугують дослідження вікон розповсюдження телевізійного контенту [5; 6]. Модель складається з чотирьох блоків: вхідних параметрів проєкту (права, бюджет, цільова аудиторія), платформ розповсюдження контенту та послідовності вікон, монетизації в кожному вікні та показників

ефективності. Для кожного вікна передбачено окреме джерело доходу чи сегмент аудиторії, а правила вибору платформ розповсюдження контенту пов'язано з формами споживання, тому для групи 18–24 роки першою платформою розповсюдження може бути YouTube, а для групи 45+ років – OTT-платформа з лінійним мовленням. Рішення про збереження, зміну чи закриття вікна ухвалюють за показниками, які порівнюють у межах одного проєкту між вікнами, а не між платформами. Перевірка на двох умовних сценаріях і зіставлення з відкритими практиками засвідчують лише внутрішню узгодженість моделі.

Висновки

Телебачення в Україні зберігає масову аудиторію, але втратило роль центрального елемента медіарепертуару, а форми його споживання визначає поєднання технологій, часу перегляду, моделі оплати й пристрою, а не лише спосіб поширення. Класифікація за шістьма критеріями дає змогу описати кожен акт споживання поєднанням ознак. Зростання частки диджитал-напряму в доходах медіагруп свідчить про те, що платформа розповсюдження впливає на джерело доходу. Запропонована модель мультиплатформного продюсування придатна для планування вікон розповсюдження, проте потребує перевірки на проєктах, не використаних під час її побудови. Перспективи подальших досліджень пов'язані зі збором даних про доходи окремих вікон і репрезентативним опитуванням аудиторії.

Список використаних джерел

1. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20 (дата звернення: 17.11.2026)
2. Lotz A. D., Johnson C., Gray J. Rethinking watching: A viewer-centred approach to understanding the changing audience experience. International Journal of Cultural Studies. 2026. Vol. 29, No. 1. P. 20–37. DOI: 10.1177/13678779251370389
3. МедіаТрек 2025 : презентація результатів кількісного дослідження медіаспоживання українців. НСТУ. 2026. С. 48. URL: https://corp.suspilne.media/wp-content/uploads/2026/04/mediatrek2025_ivent02kvitnya-pr_260406.pdf (дата звернення: 17.11.2026)
4. Частка реклами в доходах 1+1 media за п'ять років скоротилась майже в два рази. Forbes Ukraine. 2026. URL: https://forbes.ua/news/chastka-reklami-v-dokhodakh-11-media-za-pyat-rokiv-skorotilas-mayzhe-v-dva-razi-04022026-36074 (дата звернення: 17.11.2026)
5. Doyle G. From television to multi-platform: Less from more or more for less? Convergence. 2010. Vol. 16, No. 4. P. 431–449. URL: https://core.ac.uk/download/9381652.pdf (дата звернення: 17.11.2026)
6. Doyle G. Digitization and changing windowing strategies in the television industry: Negotiating new windows on the world. Television & New Media. 2016. Vol. 17, No. 7. P. 629–645. DOI: 10.1177/1527476416641194

УДК 749.1:745.51(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.026

Ліщук Марія
студент, Університет митної справи та фінансів

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ СКРИНІ ЯК СИМВОЛУ ДОМУ ТА ЗАХИСТУ: КУЛЬТУРНИЙ КОД МИКОЛАЇВСЬКОГО РОЗПИСУ ТА КАССОНЕ У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджується феномен традиційної скрині як універсального архетипу дому, родинної пам'яті та сакрального захисту в контексті повоєнного відновлення України. Здійснено глибокий порівняльний культурологічний аналіз італійського ренесансного кассоне та української традиційної скрині (регіональні особливості Дніпропетровщини), виявлено їхні спільні паралелі та принципові відмінності. Розглянуто семантику та естетичний потенціал миколаївського розпису як носія унікального народного коду без зооморфних мотивів у порівнянні з петриківською традицією. Обґрунтовано культурологічну необхідність звернення до архетипу скрині та ренесансних парадигм саме в епоху криз і повоєнного відродження як інструменту ментальної реабілітації та побудови майбутнього. Розглянуто можливості інтеграції мотивів миколаївського розпису в інтер'єри укриттів, шкіл і реабілітаційних центрів, а також його потенціал як психотерапевтичного інструменту для подолання ПТСР. Проаналізовано роль цифровізації та штучного інтелекту у збереженні та популяризації культурної спадщини. Офіційне внесення миколаївського розпису до списку елементів Нематеріальної культурної спадщини Дніпропетровщини закладає міцний фундамент для майбутнього розвитку українського суспільства.

Ключові слова: повоєнна відбудова, традиційна скриня, кассоне, миколаївський розпис, петриківський розпис, культурний код, арт-терапія.

Abstract. This article examines the phenomenon of the traditional chest as a universal archetype of home, family memory, and sacred protection within the context of Ukraine's post-war reconstruction. A comprehensive comparative cultural analysis is conducted between the Italian Renaissance cassone and the traditional Ukrainian chest (specifically focusing on regional features from the Dnipropetrovsk region), identifying both their parallels and fundamental differences. The semantics and aesthetic potential of the Mykolaiv style of folk painting—characterized as a unique folk code devoid of zoomorphic motifs—are explored and contrasted with the Petrykivka tradition. The study substantiates the cultural necessity of engaging with the archetype of the chest and Renaissance paradigms—particularly during eras of crisis and post-war revival—as a tool for mental rehabilitation and the construction of the future. The possibilities of integrating Mykolaiv folk painting motifs into the interiors of shelters, schools, and rehabilitation centres are examined, alongside its potential as a psychotherapeutic instrument for overcoming PTSD. The role of digitalization and artificial intelligence in preserving and promoting cultural heritage is also analysed. The official inclusion of the Mykolaiv folk painting in the list of Intangible Cultural Heritage of the Dnipropetrovsk region lays a solid foundation for the future development of Ukrainian society.

Keywords: post-war reconstruction, traditional chest, cassone, Mykolaiv folk painting, Petrykivka folk painting, cultural code, art therapy.

Вступ

Постійні виклики та руйнування, спровоковані сучасною ситуацією в країні, а саме введенням воєнного стану, з кожним днем підіймають резонність питання відбудови та регенерації інфраструктури та житлового фонду, але дійсно ґрунтовна відбудова не має жодного шансу без глибокого переосмислення та відновлення в першу чергу ментального стану населення, реставрації культурного коду та національної ідентичності, що складається з різнобарвних перлин регіональних традицій, адже кожна з них зберігає свою кодову систему знаків та символів. Ця система візуалізує собою скарбницю вірувань та філософських засад

народу, що у поєднанні формує загальну картину світогляду наших предків. Крім того, яскраво експонує високий рівень творчості та майстерності нашої нації.

На жаль, у вихрі переслідуючих нас подій, мільйони українців втратили свої домівки, а саме поняття «дім» набуло сакрального та більш ностальгічного характеру. Тим часом актуальність культурних традицій та артефактів, і що зберігають коріння та традиції швидко зростає, адже вони відіграють роль носія чогось до болі рідного та знайомого, в особливості це відчутно в елементах декоративно-ужиткового мистецтва. Одним з таких артефактів по праву можна вважати Миколаївській розпис (регіональний феномен колишнього Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії, сучасна Дніпропетровщина), який протягом значного часу перебував у тіні свого «побратима» — Петриківського розпису. Це неповторний приклад прояву національної ідентичності та сакральної традиції, актуальність якого особливо гостро постає в умовах воєнної загрози культурному спадку України.

Мета і завдання

Метою статті виступає порівняння української культурної традиції декоративно-ужиткового мистецтва з європейським аналогом. На прикладі компаративного аналізу розкрити спільні та відмінні риси та роздивитися систему філософських та семантичних засад задля інтеграції їхнього потенціалу в сучасні практики повоєнного відновлення України.

Методи

Ще найдавнішим нашим предкам було притаманним відображення свого бачення на стінах домівок, що з часом еволюціонувало у складні знаково-символічні системи. У філософсько-антропологічному вимірі скриня постає не просто предметом ужиткового меблювання, а першоформацією «дому в мініатюрі», своєрідним архітектурним мікрокосмом та найдавнішим сховищем найціннішого — родинної скарбниці, документів і реліквій.

В епоху соціальних потрясінь і руйнувань матеріального світу скриня виступає архетипом «переносного дому», що зберігає не тільки найцінніші матеріальні цінності, але і частину коріння роду. Для глибшого розуміння цього феномену необхідний компаративний культурологічний аналіз двох видатних традицій — італійського ренесансного кассоне, як символу відродження після потрясінь XIV–XV століть, та української традиційної скрині сьогоднішнього часу:

Результати та обговорення

В далеку від нас добу Відродження, кассоне були одним з ключових елементів проведення весільного обряду та показником заможності нареченої. Скриня передавалася невістці у новий дім чоловіка та зберігала її посаг. Тим самим символізуючи створення нової родини, нового осередку суспільства та неперервність династії. В українській традиційній культурі скриня виконувала тотожну сакрально-соціальну роль: будучи центром інтер'єру хати та показником заможності, вона супроводжувала дівчину-наречену, акумулюючи енергію багатьох поколінь, а в сьогоднішній українській реальності набуває сакрального значення як рятівний ковчег пам'яті та осереддя незнищенного родинного простору.

Попри спільність функцій, порівняння цих об'єктів виявляє низку принципових відмінностей у формотворенні та світоглядній орієнтації:

1. Матеріально-конструктивна пластика та архітектоніка:

Кассоне втілювало монументальні архітектурні форми палацового меблярства епохи Ренесансу, імітуючи римські саркофаги або античні архітектурні ордери (із застосуванням різьблених пілястр, позолоти, масивних левових лап чи фігурних ніжок). Українська скриня — це лаконічна, міцна конструкція з дощок місцевих порід деревини (часто на довгастих

ніжках-брусках), адаптована під традиційний інтер'єр української хати, де кожен елемент підпорядкований ужитковій ергономіці та сакральній геометрії простору.

2. Образотворча мова та семантичний фокус:

Кассоне оздоблювалося за допомогою складного сюжетного живопису (spalliere) або глибокого рельєфного різьблення, де домінували антропоморфні фігури, міфологічні герої, алегоричні сюжетні композиції та біблійні епізоди (прославляння індивідуального статусу роду та гуманістичних ідей античності).

Миколаївський розпис української скрині передає семантичний код виключно за допомогою рослинно-орнаментальних засобів (мальв, вазонів, гілок), повністю відкидаючи сюжетність та антропоморфізм. Це чистий, суворий канонічний код, в якому повністю відсутні зооморфні та сюжетні фігури, а акцент зміщено на абстрактно-медитативну геометрію та космологічні цикли природи.

3. Філософсько-світоглядне підґрунтя:

Італійське кассоне відображає антропоцентричну модель світу європейського Відродження, де на перший план виходить людина-творець, світська велич династії та тріумф раціонального розуму над хаосом.

Українська скриня з миколаївським розписом живиться філософією антеїзму (кровний, сакральний зв'язок із природою та землею) і кордоцентризму (емоційно-духовне занурення у внутрішній світ, «серце» людини), де майстер виступає не світським живописцем-індивідуалістом, а посередником між людиною та вічними силами Космосу й Роду.

Звернення до феномену скрині та порівняння європейського ренесансного досвіду з українськими регіональними практиками у періоди повоєнної відбудови виконує кілька фундаментальних функцій для суспільства, що переживає травму війни:

Італійське кассоне народилося в епоху Ренесансу — періоду колосального переосмислення світу після епідемій, воєн і криз. Сучасна Україна проходить крізь подібний цивілізаційний злам. Звернення до досвіду Відродження доводить, що справжня відбудова починається не з бетону, а з відродження культури, гуманізму та віри в творчу спроможність людини. Скриня і кассоне в цьому контексті виступають метафорою «збирання розколотого світу наново».

Коли мільйони людей втрачають фізичні домівки, виникає гостра потреба у збереженні ментального простору безпеки. Архетип скрині як мініатюрного дому дозволяє людині перенести своє коріння, пам'ять та ідентичність у будь-яке нове середовище. Це потужний якір проти травми вигнання та дезорієнтації.

Порівняння локального миколаївського розпису з італійським ренесансним мистецтвом виводить українську регіональну спадщину з латентного стану («темного поля») на загальноєвропейський рівень, доводячи, що українське народне мистецтво є повноцінною частиною світового гуманістичного дискурсу.

Відновлення країни вимагає спиратися на незнищенні смисли. Унікальний код миколаївського розпису з його філософією «світла з темряви» (сяючі квіти на темно-зеленому тлі нічного степу) перетворюється на візуальний маніфест незламності та життєствердження, який гармонійно інтегрується в сучасну архітектуру укриттів, арт-терапію та предметний дизайн.

Досліджуючи мистецький простір Придніпров’я, доцільно порівняти Миколаївську школу з класичною Петриківською традицією:

Петриківка характеризується світлоносною естетикою, ажурністю, білим або чорним лаковим тлом, рухливими мазками («цибулька», «зернятко») та наявністю казкових зооморфних мотивів (птахів).

Миколаївський розпис базується на феномені «глухого» (темного) тла (насичений темно-зелений чи охристий колір, що асоціюється з родючими чорноземами та нічним степом). Техніка передбачає площинне писання, багатошаровість та попереднє промальовування елементів білою базою, що створює неповторний ефект 3D-об'єму та світіння квіток із

темряви. У класичній «миколаївці» повністю відсутні зооморфні мотиви, що робить орнамент суворо рослинним, медитативним та наближеним до сакральної геометрії.

Миколаївський розпис насичений глибокими сакральними кодами. Найяскравішим елементом є мальва, яка символізує тривимірність Світового Древа (коріння — світ пращурів; стебло — земний світ людей; бутон — небесний космос і нащадки). Троїстість пронизує всю композицію, відсилаючи до давньослов'янського культу Роду й Берегинь. Використання дуальних (двокольорових) квіток, розділених навпіл контрастними фарбами, є українським аналогом інь-янь, що втілює гармонійне співіснування протилежностей. Рух елементів проти годинникової стрілки символізує звертання до пам'яті пращурів, перетворюючи скриню на потужний оберег роду.

Сьогодні завдання науки, мистецтва та архітектури полягає в трансформації цієї спадщини на дієві інструменти повоєнного відновлення:

-Інтеграція мотивів миколаївського розпису в інтер'єри укриттів, шкіл і реабілітаційних центрів (через панно та стінописи) дозволяє візуально «одомашнити» простір, зняти гостроту травматичного стресу та повернути відчуття безпеки.

-Ритмічність нанесення рослинних орнаментів і робота з кольором є потужним психотерапевтичним інструментом для подолання ПТСР у ветеранів та цивільних громадян.

-Створення сучасних меблів, модульних систем зберігання та скринь-сейфів для родинних архівів, що концептуально продовжують традицію кассоне та української скрині, формуючи нову якість предметного середовища повоєнних осель.

В епоху стрімкого розвитку технологій цифровізація мистецтва стає невіддільною частиною його збереження. Для Миколаївського розпису та музейних фондів (зокрема Новомосковського історико-краєзнавчого музею ім. П.Калнишевського) створення цифрових архівів і «цифрових двійників» (digital twins) є життєво необхідним «віртуальним страхуванням» від руйнувань унаслідок війни.

Водночас проведений експеримент із генеративним штучним інтелектом (Gemini) виявив характерні «точки провалу» машинних алгоритмів: втрату філософії «темного поля» (ШІ спершу намагається відтворити світлий фон), появу неканонічних зооморфних мотивів (птахів) та відсутність внутрішньої семантики. Машина здатна бездумно скопіювати поверхневу візуальну форму, але вона не вкладає у виріб глибоку сакральну логіку та філософський сенс. Проте як допоміжний інструмент верифікації та глобальної популяризації через платформи на кшталт Google Arts & Culture, цифрові технології разом із міжнародними правовими механізмами (Конвенція ЮНЕСКО 1970 року) надійно захищають культурний код України.

Висновки

Повоєнна відбудова України є комплексним цивілізаційним процесом, що охоплює регенерацію ментального здоров'я суспільства та відродження глибоких пластів національної ідентичності. Зіставлення європейського ренесансного досвіду (кассоне) та української традиційної культури (скриня з елементами миколаївського розпису) через виявлення як спільних архетипних рис, так і принципових пластиково-семантичних відмінностей, доводить універсальність прагнення людини до створення безпечного дому і захисту роду.

Звернення до цих архетипів саме в часи повоєнного відродження діє як потужний ментальний ресурс, що допомагає подолати травму руйнації, відновити спадковість поколінь та інтегрувати незнищенний український духовний код у європейський гуманістичний контекст. Офіційне внесення миколаївського розпису до списку елементів Нематеріальної культурної спадщини Дніпропетровщини закладає міцний фундамент для майбутнього розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Андрушко Л. М., Ясінський В. Вплив зеленого кольору на психіку та фізіологічні функції людини. *Науковий вісник Львівського державного університету*. 2017. Вип. 1. С. 134–143.

2. Артеменко А. П., Бобловський О. Ю. Від глобалізації до індивідуалізації: топологія міжкультурної взаємодії. Щедра садиба плюс. 2014.

3. Белоусова N. М. Петриківський декоративний розпис як явище народної культури. Наукова думка. 2005.

4. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. Мистецтво. 1995.

5. Давимук С. Цифровізація мистецтва як вагомий тренд формування нової моделі культури: ретроспективний аналіз. Народознавчі зошити. 2025. № 1 (181). С. 95–109. DOI: 10.15407/nz2025.01.095

6. Іттен Й. Мистецтво кольору. Видавництво Жупанського. 2017.

7. Калашнікова О. Л. Штучний інтелект у розвитку технологічних інструментів експертизи культурних цінностей. Український правовий вимір : пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики : матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 23 трав. 2025 р.). 2025. С. 375–378. URL: https://drive.google.com/file/d/1-77AYYnDA-DhhWmiHeEs1DjLtkXxZDjb/view (дата звернення: 18.06.2026)

8. Кара-Васильєва Т. В. Історія українського мистецтва. Мистецтво. 2012. С. 408–410. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059307.pdf (дата звернення: 19.11.2026)

9. Конвенція ЮНЕСКО 1970 р. Про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності (Париж, 14 листопада 1970 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_163 (дата звернення: 19.11.2026)

10. Кримський С. Б. Архетипи української культури. Українська культура : лекції / за ред. Д. Антоновича. 1993. С. 473–492.

11. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2008.

СЕКЦІЯ 10
МАРКЕТИНГ

УДК 070.4:1(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.027

Брюхно Оксана Вадимівна
старший економіст, Національний банк України
ORCID: 0009-0008-1192-3683

ВІД ПЕРШИХ ДРУКОВАНИХ ГАЗЕТ ДО ФІЛОСОФСЬКОЇ ПРЕСИ: ІСТОРІЯ, РИНКИ ТА АВТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ «ЧОМУ?»

Анотація. У статті розглянуто, як змінилися функції газет після переходу оперативних новин в онлайн і за яких умов спеціалізоване українське видання могло б залучити платних читачів. На основі історичного порівняння, галузевих даних і сценарного бюджету простежено розвиток преси від ранніх періодичних видань до сучасних передплатних моделей. Розмежовано наклад, перегляди сторінок і кількість передплатників, оскільки кожен із цих показників вимірює різні відносини між виданням і його читачами. Автор пропонує «Чому?» — незалежну україномовну газету, яка бере подію тижня за відправну точку для філософського питання. Уявні відповіді історичних мислителів мали б посилатися на їхні першоджерела й пояснювати межі кожної аналогії. Для пілотного накладу в тисячу примірників за ціною 160 грн кожен продаж 600 примірників дає орієнтовний дефіцит 19 000 грн, тоді як продаж 800 залишає 5 000 грн до оподаткування. Цифровий пілот, два альтернативні варіанти першої шпальти й платні передзамовлення дали б змогу перевірити попит до друку. Повторні оплати та здатність покривати редакційні витрати із зароблено доходу стануть підставою для рішень щодо наступних випусків.

Ключові слова: газети, філософська преса, журналістика, передплата, редакційна незалежність, економіка медіа.

Abstract. This paper examines how the functions of newspapers have changed as breaking news has moved online and under what conditions a specialist Ukrainian publication could attract paying readers. Historical comparison, industry data and a scenario budget trace the development of the press from early periodicals to contemporary subscription models. Circulation, page views and subscriber counts are distinguished because each measures a different relationship between a publication and its readers. The author proposes Why?, an independent Ukrainian-language newspaper that takes an event of the week as the starting point for a philosophical question. Imagined responses by historical thinkers would identify their primary sources and explain the limits of each analogy. For a pilot run of one thousand copies priced at UAH 160 each, selling 600 copies produces an estimated deficit of UAH 19,000, while selling 800 leaves UAH 5,000 before tax. A digital pilot, two alternative front pages and paid pre-orders would test demand before printing. Repeat payments and the ability to cover editorial costs from earned revenue would inform decisions about subsequent issues.

Keywords: newspapers, philosophical press, journalism, subscriptions, editorial independence, media economics.

Вступ

“The unexamined life is not worth living.” — Socrates, Apology, 38a [1].

Online news travels faster than print, but newspapers select events, compare arguments and document their time. Which functions can sustain paying readers in Ukraine?

Мета і завдання

Trace newspaper production and use, distinguish print, magazine and digital formats, and design a Ukrainian philosophical newspaper.

Методи

Historical comparison, secondary statistics, editorial modelling and scenario budgets. Market indicators are assessed separately.

Результати та обговорення

Ancient Roman public notices and handwritten newsletters were predecessors of newspapers. They lacked the regular mass circulation associated with the modern printed press. Johann Carolus's Relation, published in Strasbourg from 1605, is widely recognised as the earliest printed periodical newspaper. Its emergence marked an economic transition from news copied by hand for wealthy clients to a product that could be reproduced and issued regularly [2].

One of the earliest periodicals printed in what is now Ukraine was the French-language Gazette de Léopol, published in Lviv in 1776. The first Ukrainian-language newspaper in Galicia, Zoria Halytska, began publication in 1848 [3]. The history of printing on the territory of present-day Ukraine and the history of Ukrainian-language periodicals thus have different chronological starting points. Table 1 traces the principal stages.

Table 1. Stages in the evolution of the newspaper Source: Author, based on [2; 3; 4].

Таблиця 1

Period	Change in format	Economic and social function
1605	Relation, Strasbourg	News sold as a reproducible periodical.
1776 / 1848	Gazette de Léopol / Zoria Halytska	Local and Ukrainian-language press emerges.
19th–20th centuries	Mass printing and advertising	Daily news, notices and public debate.
21st century	Web, apps, subscriptions	Editorial brand extends beyond print.

Social and video platforms now lead news consumption across surveyed markets (Table 2). Among 18–24-year-olds who had not read a newspaper in the preceding week, 56% had never read one regularly. This percentage describes recent non-readers [5].

Delays, paper and delivery costs, free online news and personalised feeds constrain print. War and displacement disrupt Ukrainian distribution; their effects remain unmeasured. Ukrposhta still offers the official newspapers Uriadovyi Kurier and Holos Ukrainy in its 2026 catalogue [6; 7; 8].

Of 13.76 million New York Times subscribers, most paid for digital access alone (Table 2). Quarterly digital-only subscription revenue rose 14.6% year on year; print fell 0.7% [9]. Copies, paying accounts and page views measure different activities.

Table 2. What the reported indicators measure Source: [5; 9; 10; 11].

Таблиця 2

Indicator	Reported value	Interpretation
Reuters Institute, 2026	54% used social or video platforms for news.	Surveyed audiences across markets [5].
New York Times, Q3 2026	13.22 million digital-only subscribers.	One publisher's paying audience [9].
Japan, Oct 2025	24 million copies per day.	Aggregate print circulation [10].
Ukrainska Pravda, Q4 2025	49.2 million monthly page views.	Online traffic, including repeat visits [11].

Publication frequency matters, but it is only one distinguishing feature. Newspapers generally follow current events through dated reports and shorter articles. Magazines typically organise issues by theme and publish essays, interviews and signed columns that remain relevant for longer. There are also weekly newspapers with extensive analysis and magazines that respond to breaking news [4]. This distinction matters for the proposed project: calling it a newspaper entails regular editorial engagement with events beyond the compilation of timeless aphorisms.

Table 3. The newspaper, the magazine and the digital news outlet Source: Author, based on [4].

Таблиця 3

Criterion	Newspaper	Magazine	Digital news outlet
Publication rhythm	Regular news agenda	Thematic issue	Continuous updating
Typical item	Report, explainer, column	Essay, long-form feature	Article, video, newsletter
Reader value	Selection and context	Depth and lasting reference	Accessibility and speed
Revenue	Subscriptions, copy sales, advertising	Single-issue sales, subscriptions	Subscriptions, advertising, membership

The Financial Times and The Wall Street Journal specialise in business reporting; Yomiuri Shimbun retains a substantial print readership. Ukrainska Pravda, NV and Ekonomichna Pravda illustrate the influence of digital newsrooms, while Ukraine's official newspapers retain a practical print function [6; 7; 8; 9; 10; 11].

The claim that society generally takes a negative view of philosophy would require a separate representative survey. A testable hypothesis is that difficult language, perceived distance from academic debate and a lack of obvious practical benefit limit interest among some readers. Before launch, readers could be asked what they associate with the word "philosophy", whether they would read short analyses, and whether their interest changes after seeing a sample issue.

Philosophy Now and New Philosopher publish in print and online [12; 13]. Why? would enter this existing niche by linking philosophical questions to the week's news.

Table 4 distinguishes retailer selections, catalogue availability and expert recognition. None measures how many people worldwide actually read a philosopher [14; 15; 16].

Table 4. Philosophers and texts featured in 2026 selections Source: Author, based on [14; 15; 16].

Таблиця 4

Author	Work or tradition	Basis for inclusion and possible newspaper topic
Marcus Aurelius	Meditations; Stoicism	Barnes & Noble bestseller selection; attention and discipline [14].
Albert Camus	The Myth of Sisyphus; the absurd	Barnes & Noble selection; work and meaning [14].
Friedrich Nietzsche	Beyond Good and Evil	Barnes & Noble selection; how convictions become fashionable [14].
Plato / Seneca	Republic / Letters to Lucilius	Barnes & Noble selection; justice and time [14].
Taras Liutyi	Skhodyt porozhnia povnia (An Empty Full Moon Rises)	Book of the Year 2026 selection; nihilism [15].

Author	Work or tradition	Basis for inclusion and possible newspaper topic
Petro Kraliuk	Istoriia filosofii: Ukraina (History of Philosophy: Ukraine)	Book of the Year 2026 selection; Ukraine's intellectual tradition [15].

Why? is conceived as an independent Ukrainian-language fortnightly of 12–16 pages with a digital edition and QR links. Its readers include students, teachers, educated non-specialists and creative and social professionals. It examines algorithms, economic freedom, responsibility, personal and collective memory, justice, law and consumption. Facts, interpretations and literary experiments would be clearly identified.

A NEWSPAPER ABOUT THE PHILOSOPHY OF EVERYDAY LIFE

WHY?

Big questions in plain language

PILOT ISSUE • 2027 • No. 1 **AUTHOR'S CONCEPT**

WHY DO WE TRUST ALGORITHMS?

Freedom of choice in the age of artificial intelligence

Algorithms increasingly decide for us what to read, watch and buy, and even whom to talk to. We delegate part of our everyday decisions because doing so is convenient, quick and often efficient. But do we remain truly free?

Philosophers call this the paradox of "soft loss of autonomy": when control becomes so subtle that it seems to be our own. In this logic, an algorithm becomes more than an instrument. It becomes a partner in shaping our worldview.

In this issue, we examine how technology influences our freedom, responsibility and ability to think critically. Can we remain ourselves in a world where even our desires are predicted by machines? • pp. 2–3

Money and freedom

Does financial independence give us freedom, or create new dependencies? We examine how economic choices shape our dignity and sense of happiness. • p. 4

The right to doubt

Why does doubt become such an important skill in an age of information overload? On critical thinking, manipulation and learning to stand up to the world's imposed certainties. • p. 5

Can AI be held responsible?

If artificial intelligence makes a decision, who answers for the consequences? We examine the ethical limits of technology and whether we can demand morality from machines. • p. 6

ALSO IN THIS ISSUE

The philosophy of stress: how to hold on to yourself in a fast-moving world • p. 7
Why we need beauty: aesthetics as a basic need • p. 8
A short guide: five books that will change how you think • p. 8

Figure 1. Front page of Why? English rendering of the proposed Ukrainian newspaper.

Source: O. V. Briukhno, concept and editorial structure. The original mock-up was visualised using generative AI.

Table 5. Editorial plan for one issue of Why? Source: Author's editorial model.

Таблиця 5

Section	Sample question	Editorial task

Section	Sample question	Editorial task
Cover story	Why do we trust algorithms?	Establish the facts, present competing positions and explain terms.
Philosophers comment	What would Socrates have said about fake news?	Label reconstructions of historical positions explicitly.
Money and freedom	Does income make us independent?	Connect economics, law and ethics.
Two dissenting views	Should digital identification be compulsory?	Present the arguments for and against, without implying a consensus.
Philosophy in a minute	What is the categorical imperative?	Give a concise explanation and an everyday example.
Reader's letter / QR link	What struck you as unjust this week?	Start a conversation, collect feedback and test demand.

A distinctive feature is a series of short "comments" by philosophers on current news, written as a literary device. These texts are editorial reconstructions. They cannot be presented as authentic statements by historical figures, rediscovered interviews or literal translations of their works. Every column would carry the label "An imagined response inspired by the thinker's ideas", a reference to the primary text and a brief note on the limits of the analogy. Without these safeguards, the newspaper would spread misinformation and undermine its educational purpose.

An independent academic adviser would help editors check concepts against primary texts and avoid attributing views on unfamiliar technologies to historical thinkers. Living thinkers would participate in any commentary published in their names.

A digital pilot would test demand before a limited print run for subscribers, book events and universities. With content held constant, an A/B test would compare two cover lines: "A Philosophical Newspaper" and "A Newspaper About Difficult Questions in Plain Language". Demand requires paid orders and viability requires a printer's quotation.

Table 6. Illustrative budget for one pilot issue (UAH) Source: Author's calculations, UAH.

Таблиця 6

Item	Cautious scenario	Optimistic scenario
Copies printed / sold	1,000 / 600	1,000 / 800
Price per copy	160	160
Gross revenue from copy sales	96,000	128,000
Printing / editorial / other costs	55,000 / 28,000 / 8,000	55,000 / 28,000 / 8,000
Distribution (25% of revenue)	24,000	32,000
Estimated balance before tax	−19,000	+5,000

The estimates exclude VAT, returns, launch financing, payroll outside the issue budget and reserves. The positive balance is therefore provisional. Paid membership, lectures and clearly labelled book advertising offer additional revenue options subject to editorial independence.

Table 7. Testable outlook for newspapers and the Why? project, 2027–2029 Source: Author's conditional forecast.

Таблиця 7

Year	Expected development	Indicator
2027	Digital news leads; specialist titles test subscriptions and print specials.	Paying readership; pilot sales.

Year	Expected development	Indicator
2028	More specialised newsletters and reader clubs; QR links connect print and web.	Repeat sales, retention, revenue per reader.
2029	A paying community may sustain a small title. Growth is uncertain.	Issue margin, earned revenue share, editorial independence.

Test both covers with regular philosophy readers and those who bought no philosophy books in the past year. Track pre-orders, reading time, QR visits and repeat payments alongside stated preferences.

Identify the source work and editorial reconstruction in every historical mini-column. Keep book advertisements separate from reviews, avoid spurious quotations in headlines and maintain a public corrections log.

Benchmark the pilot against a newsletter and a specialist magazine before commissioning regular print runs.

Висновки

The decline of print as the primary carrier of breaking news leaves intact the public value of selecting and explaining events. The digital transformation of major publishers, Ukraine's continuing print subscription market and existing philosophical periodicals show that these formats can coexist. Whether a new title will attract paying readers remains to be tested. Why? offers another point of entry into philosophy: a current event gives rise to a question, and the question to several arguments that readers can examine. Its practical novelty lies in short newspaper commentaries openly identified as reconstructions and in the use of current reporting to explore philosophical ideas. The first measure of success should be readers' willingness to return regularly and pay for an independent publication. A social media follower count cannot establish that commitment.

Список використаних джерел

1. Plato. Apology. 38a. Greek text and English translation. URL: https://socrates-plato.org/en/ (дата звернення: 19.11.2026).
2. Müller J. Globalizing the Thirty Years War: Early German Newspapers and their Geopolitical Perspective on the Atlantic World. German History. 2020. Vol. 38, no. 4. P. 550–567. DOI: 10.1093/gerhis/ghaa018.
3. Press. Internet Encyclopedia of Ukraine. URL: https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CP%5CR%5CPress.htm (дата звернення: 19.11.2026).
4. University of Illinois Library. Introduction to Newspapers and Magazines. URL: https://guides.library.illinois.edu/periodicals/introduction (дата звернення: 19.11.2026).
5. Reuters Institute for the Study of Journalism. Overview and key findings of the 2026 Digital News Report. 2026. URL: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2026/dnr-executive-summary (дата звернення: 19.11.2026).
6. Ukrposhta. Periodicals: 2026 catalogue. URL: https://www.ukrposhta.ua/ua/periodychni-vydannia (дата звернення: 19.11.2026).
7. Ukrposhta. Uriadovyi Kurier: print subscription. URL: https://peredplata.ukrposhta.ua/index.php?product_id=89746&route=product%2Fproduct (дата звернення: 19.11.2026).
8. Holos Ukrainy. Print subscriptions. URL: https://www.golos.com.ua/print (дата звернення: 19.11.2026).
9. The New York Times Company. Quarterly Report on Form 10-Q for the quarter ended September 30, 2026. U.S. Securities and Exchange Commission. 2026. URL: https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/71691/000007169126000041/nyt-20260930.htm (дата звернення: 19.11.2026).
10. Reuters Institute for the Study of Journalism. Japan. Digital News Report 2026. URL: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2026/japan (дата звернення: 19.11.2026).

11. Institute of Mass Information. Online media rankings unchanged as traffic declines for most sites: IMI study. 2026. URL: https://imi.org.ua/news/rejtyng-onlajn-media-bez-zmin-ale-trafik-bilshosti-sajtiv-znyzyvsya-doslidzhennya-imi (дата звернення: 19.11.2026).
12. Philosophy Now. About Philosophy Now. URL: https://philosophynow.org/about (дата звернення: 19.11.2026).
13. New Philosopher. Independent philosophy magazine. URL: https://www.newphilosopher.com/ (дата звернення: 19.11.2026).
14. Barnes & Noble. Philosophy books. Retail selection consulted on 18.11.2026. URL: https://www.barnesandnoble.com/collections/books/philosophy?Ns=P_Display_Name%7C1 (дата звернення: 19.11.2026).
15. The 28th All-Ukrainian Book of the Year ranking: summer leaders. Ukrainian Literary Gazette. 2026. URL: https://litgazeta.com.ua/message/xkhviii-vseukrainskyj-rejtynh-knyzhka-roku-2026-lidery-lita/ (дата звернення: 19.11.2026).
16. Knyharnia Ye. Philosophy. Retail catalogue consulted on 18.11.2026. URL: https://book-ye.com.ua/nehudozhnja-literatura/filosofija/ (дата звернення: 19.11.2026).

СЕКЦІЯ 11
МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 330.46:332.72:004.6

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.028

Петренко Олександр Миколайович
аспірант кафедри фінансових технологій і підприємництва, Сумський державний університет
ORCID: 0009-0008-8491-0867

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ КЛІКСТРІМ-ЛОГІВ ДЛЯ ПАРАМЕТРИЗАЦІЇ АГЕНТ-ОРІЄНТОВАНИХ МОДЕЛЕЙ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ НЕРУХОМОСТІ

Анотація. Головним методологічним викликом під час розробки сучасних агент-орієнтованих моделей (ABM) електронних ринків є проблема емпіричного калібрування мікроповедінки учасників. Більшість існуючих симуляцій ринку нерухомості спирається на довільні припущення або синтетичні розподіли параметрів, що суттєво знижує їхню прогностичну здатність в умовах цифрової економіки. У дослідженні запропоновано прикладний підхід до побудови поведінкової логіки агентів цифрової платформи нерухомості на основі інтелектуального аналізу серверних журналів подій та потоків кліків (clickstream data mining). Розроблено конвеєр трансформації неструктурованих телеметричних логів маркетплейсу (показів у видачі, глибини пагінації, застосування фільтрів, тривалості сесій та мікроконверсій) у параметри імовірнісних дерев рішень агентів. Застосування методів кластеризації сесій дозволяє виокремити гетерогенні поведінкові архетипи користувачів, оцінити порогові значення когнітивної втоми та оцифрувати вплив позиційного зміщення (position bias) на видимість об'єктів. Запропонована процедура емпіричної ініціалізації забезпечує достовірне відтворення трансакційної воронки «знизу вгору» та формує надійний аналітичний інструментарій для сценарного тестування алгоритмів ранжування, мінімізації цифрових терть пошуку й оптимізації ліквідності сучасних PropTech-маркетплейсів.

Ключові слова: інтелектуальний аналіз даних, клікстрім, агент-орієнтоване моделювання, цифрова платформа нерухомості, PropTech, поведінкові евристики, емпіричне калібрування.

Abstract. The main methodological challenge in developing modern agent-based models (ABM) of electronic markets is the problem of empirical calibration of participants' micro-behaviour. Most existing real estate market simulations rely on arbitrary assumptions or synthetic parameter distributions, which significantly reduces their predictive capacity in the digital economy. This study proposes an applied approach to constructing the behavioural logic of agents in a digital real estate platform based on intelligent analysis of server event logs and clickstream data mining. A pipeline for transforming unstructured marketplace telemetry logs (search impressions, pagination depth, filter application, session duration and micro-conversions) into parameters of probabilistic agent decision trees has been developed. The application of session clustering methods enables the identification of heterogeneous behavioural archetypes of users, estimation of cognitive fatigue thresholds, and quantification of position bias effects on object visibility. The proposed empirical initialisation procedure ensures reliable bottom-up reproduction of the transactional funnel and provides a robust analytical toolkit for scenario testing of ranking algorithms, minimisation of digital search frictions, and liquidity optimisation of modern PropTech marketplaces.

Keywords: data mining, clickstream, agent-based modeling, digital real estate platform, PropTech, behavioral heuristics, empirical calibration.

Вступ

Перехід операцій з нерухомістю в цифровий простір перетворив онлайн-платформи (PropTech-маркетплейси) на базову інфраструктуру для зведення покупців, орендарів і

продавців [1]. У межах парадигми агент-орієнтованого моделювання (Agent-Based Modeling, ABM) подібні платформи виступають як складні адаптивні системи, де макроекономічні показники — швидкість закриття угод (Time-on-Market), конверсія та цінова динаміка — формуються виключно «знизу вгору» внаслідок локальних рішень тисяч автономних агентів за умов обмеженої раціональності [2, 3].

Якщо загальна концептуальна архітектура та інституційні правила моделі цифрової платформи можуть бути формалізовані шляхом поєднання протоколів MAIA, ODD+D, FREIDA та TRACE [4, 5], то найгострішою прикладною проблемою залишається емпірична параметризація когнітивного ядра. Традиційна ініціалізація атрибутів агентів за допомогою рівномірних або нормальних випадкових розподілів перетворює симуляцію на абстрактну теоретичну модель. Натомість сучасні вебплатформи щосекунди генерують масиви цифрових слідів — клікстрім-дані (clickstream logs), які є прямим емпіричним відбитком процесу прийняття рішень людиною перед екраном пристрою [6, 7]. В умовах високої волатильності попиту та зростання конкуренції між цифровими екосистемами інтеграція реальних даних клікстріму дозволяє перетворити ABM на високоточний data-driven симулятор для попереднього тестування продуктових і монетизаційних гіпотез без ризиків для реального трафіку платформи.

Мета і завдання

Метою дослідження є розроблення методики інтелектуального аналізу клікстрім-логів (Data Mining) для емпіричної параметризації поведінкових евристик та імовірнісних дерев рішень в агент-орієнтованій моделі цифрової платформи нерухомості.

Методи

Дослідження спирається на багатофазний підхід до емпіричної типізації агентів за Smajgl et al. [8], методи інтелектуального аналізу вебданих (Web Usage Mining / Clickstream Analytics), алгоритми неконтрольованого машинного навчання (кластеризація користувацьких сесій) та протокол верифікації на основі патернів (Pattern-Oriented Modeling, POM) [9].

Для переходу від «сирих» серверних записів (JSON/CSV логів подій фронтенду та бекенду) до числових параметрів агентів у середовищі симуляції розроблено чотириетапний конвеєр обробки даних:

Сесіонізація та реконструкція треків (Sessionization): групування атомарних HTTP-запитів і подій трекінгу за ідентифікатором користувача (user_id, session_id) у часові вікна активності (з порогом неактивності $\Delta t = 30$ хв) та побудова послідовних графів переходів між станами інтерфейсу.

Інженерія поведінкових ознак (Feature Engineering): агрегування низькорівневих подій у вектор характеристик сесії: глибина скролінгу сторінки результатів пошуку (SRP), частота зміни фільтрів за ціною/локацією, час затримки на картці оголошення (dwell time), коефіцієнт клікабельності залежно від рангу видачі (CTR by rank).

Кластеризація поведінкових профілів: застосування алгоритмів кластеризації (зокрема, k-means та DBSCAN для відсікання пошукових ботів і парсерів) у просторі виділених ознак для отримання дискретних архетипів агентів-покупців із емпіричними вагами їхньої частки в популяції.

Оцінка умовних імовірностей переходів: побудова емпіричних функцій розподілу (ECDF) та матриць переходів ланцюгів Маркова для параметризації вузлів дерев рішень агентів.

Результати та обговорення

Основним результатом застосування запропонованої методики є пряме відображення (mapping) телеметричних метрик клікстріму у параметри алгоритмічних правил поведінки агентів платформи. Схему трансформації сирих логів у обчислювальні змінні ABM систематизовано в таблиці 1.

Таблиця 1

Матриця трансформації сирих подій клікстріму у параметри поведінкової логіки ABM

Подія / метрика у логах Клікстріму (Raw Logs)	**Метод обробки (Data Mining)**	**Параметр / евристика в алгоритмічному ядрі ABM**
search_filter_apply (застосування фільтрів пошуку: параметри бюджету, площі, району)	Частотний аналіз, сумісні емпіричні розподіли	Ініціалізація векторів обмежень агента у Правилі пошуку та фільтрації на старті сесії (Ci)
srp_impression (показ у результатах пошуку), pagination_click (перехід між сторінками видачі), scroll_depth (глибина прокручування)	Аналіз виживаності (Survival Analysis) глибини перегляду	Поріг когнітивної уваги Nmax у Правилі обмеженої уваги (відсікання об'єктів за межами видимого екрана)
listing_card_click (клік на картку оголошення), позиція об'єкта у видачі (r)	Логістична регресія / крива затухання уваги (Position Bias)	Базова імовірність мікроконверсії P(Click | r) та вага візуальних бейджів («ТОП», «Перевірено»)
dwell_time (тривалість перегляду) на сторінці об'єкта, photo_gallery_swipe (гортання галереї фотографій)	Аналіз порогових квантилів залученості	Оцінка відповідності об'єкта внутрішньому порогу прийнятності (Umin) у Правилі задоволення (Satisficing)
contact_reveal (відкриття контактних даних), chat_send (надсилання повідомлення в чат), favorite_add (додавання до обраного)	Побудова матриці переходів трансакційної воронки	Імовірність генерації цільового ліда P(Lead | View) та зупинки пошукового циклу агента
Динаміка views_count (кількість переглядів) та ctr (показник клікабельності) у кабінеті продавця за період ΔT	Аналіз часових рядів та точок зміни ціни (price_drop_event — подія зниження ціни)	Чутливість продавця до дефіциту уваги у Правилі цінової адаптації (дисконт або купівля Boost-просування)

Кластеризація масивів сесій за описаним конвеєром дозволяє відмовитися від гіпотези однорідного покупця і виділити у моделі три стійкі поведінкові кластери агентів-шукачів:

«Фокусовані прагматики» (High-Intent Seekers): задають жорсткі параметри фільтрації, переглядають лише перші 10–15 позицій видачі (висока чутливість до алгоритму ранжування), характеризуються тривалим часом вивчення картки об'єкта та високою конверсією у відкриття контактів.

«Широкі дослідники ринку» (Window Shoppers / Explorers): генерують велику глибину пагінації з частими скиданнями фільтрів, проте мають вкрай низьку ймовірність генерації ліда за одну сесію, створюючи інформаційний шум для продавців (завищена кількість показів без конверсії).

«Чутливі до цінових сигналів» (Bargain Hunters): використовують сортування за зростанням ціни замість дефолтного алгоритмічного ранжування, ігнорують платні промо-мітки та переважно реагують на нещодавні знижки (price_drop).

Важливим етапом дата-майнінгу (відповідно до блоку Data evaluation фреймворку TRACE) є очищення історичних логів від ендогенного алгоритмічного зміщення платформи (algorithmic & position bias). Оскільки оголошення на першій сторінці отримують кліки не лише через свою об'єктивну привабливість, а й через сам факт перебування в топ-видачі, у моделі розмежовано ймовірність потрапляння в зону уваги P(Seen | Rank) та умовну привабливість об'єкта P(Click | Seen, Xj), де Xj — вектор локальних характеристик оголошення

відносно сусідніх карток на екрані. Така декомпозиція дозволяє проводити у симуляторі контрфактичні експерименти: змінювати логіку сортування або правила платного просування без втрати поведінкової достовірності агентів.

Висновки

Перенесення акценту на інтелектуальний аналіз клікстрім-логів вирішує фундаментальну проблему емпіричного обґрунтування агент-орієнтованих моделей цифрових платформ. Запропонований конвеєр перетворення сирих телеметричних подій на параметри дискретних евристик (глибини уваги, локального порівняння, задоволення та адаптації продавця) забезпечує безшовний зв'язок між реальною поведінкою користувачів PropTech-маркетплейсів та імітаційним моделюванням. На макрорівні це дозволяє верифікувати модель за реальними показниками конверсійної воронки та експозиції об’єктів (POM-валідація), а у прикладному бізнес-аспекті — використовувати симулятор як віртуальну лабораторію (in silico A/B testing) для проєктування алгоритмів ранжування та маршрутизації лідів, які мінімізують цифрові тертя пошуку та максимізують загальну ліквідність ринку нерухомості.

Список використаних джерел

1. Baum A., Saull A., Braesemann F. PropTech 2020: The future of real estate. Saïd Business School, University of Oxford. 2020. DOI: 10.2139/ssrn.3601242
2. Tesfatsion L. Agent-based computational economics: Growing economies from the bottom up. Artificial Life. 2002. Vol. 8, No. 1. P. 55–82. DOI: 10.1162/106454602753694765
3. Simon H. A. A behavioral model of rational choice. The Quarterly Journal of Economics. 1955. Vol. 69, No. 1. P. 99–118. DOI: 10.2307/1884852
4. Ghorbani A., Bots P., Dignum V., Dijkema G. MAIA: A framework for developing agent-based social simulations. Journal of Artificial Societies and Social Simulation. 2013. Vol. 16, No. 2. P. 9. DOI: 10.18564/jasss.2166
5. Müller B., Bohn F., Dreßler G., Groeneveld J., Klassert C., Martin R., Schlüter M., Schulze J., Weise H., Schwarz N. Describing human decisions in agent-based models – ODD + D, an extension of the ODD protocol. Environmental Modelling & Software. 2013. Vol. 48. P. 37–48. DOI: 10.1016/j.envsoft.2013.06.003
6. Fradkin, A. (2015). Search frictions and the design of online marketplaces. In Auctions, market mechanisms and their applications. Springer. DOI: 10.4108/EAI.8-8-2015.2260850
7. Loberto M., Luciani A., Pangallo M. The potential of big housing data: An application to the Italian real estate market. Bank of Italy. 2018. DOI: 10.2139/ssrn.3259838
8. Smajgl A., Brown D. G., Valbuena D., Huigen M. G. A. Empirical characterisation of agent behaviours in socio-ecological systems. Environmental Modelling & Software. 2011. Vol. 26, No. 7. P. 837–844. DOI: 10.1016/j.envsoft.2011.02.011
9. Grimm V., Revilla E., Berger U., Jeltsch F., Mooij W. M., Railsback S. F., Thulke H. H., Weiner J., Wiegand T., DeAngelis D. L. Pattern-oriented modeling of agent-based complex systems: Lessons from ecology. Science. 2005. Vol. 310, No. 5750. P. 987–991. DOI: 10.1126/science.1116681

УДК 336.744:519.86

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.029

Касаджик Ілля Костянтинович
магістрант кафедри оптимального керування та економічної кібернетики, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
ORCID: 0009-0006-6935-0393

Науковий керівник: Васильєв О. Б., кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри оптимального керування та економічної кібернетики, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІДКЛАДЕНЕ ПЕРЕВІДКРИТТЯ ПОЗИЦІЇ КОНЦЕНТРОВАНОЇ ЛІКВІДНОСТІ ПІСЛЯ ПРОБОЮ МЕЖІ ДІАПАЗОНУ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ТЕСТ НА ДАНИХ UNISWAP V3

Анотація. Постачальник ліквідності в протоколі Uniswap V3 після виходу ціни за межу діапазону зазвичай одразу перевідкриває позицію навколо нової ціни. Отримано точну формулу вартості позиції із симетричним у логарифмі ціни діапазоном і доведено, що в межах діапазону функція вартості строго зростає та логарифмічно увігнута. Звідси виведено потраєкторну тотожність: без урахування комісій і за зсуву ціни в межах півширини негайне перевідкриття програє відкладеному тоді й лише тоді, коли до моменту відкладеного входу ціна повертається, і в першому наближенні втрачає половину зворотного зсуву логарифма ціни. На хвилинних даних пулу USDC/WETH 0,05 % в мережі Ethereum за 05.05.2021–14.09.2026 для півширини 0,2 через годину після пробою ціна була зміщена назад у 60 випадках із 90, а 80 % пробоїв припали на хвилини із сигналом турбулентного стану прихованої марковської моделі. У ретроспективному тесті на всьому ряді відкладення входу до спаду волатильності, але не довше ніж на 60 хвилин, підвищує середньорічну дохідність із −29,0 % до −5,6 %, а виграш додатний у 91 зі 113 річних вікон. Більшу частину виграшу дає сама затримка, а пасивний широкий діапазон лишається кращим.

Ключові слова: концентрована ліквідність, Uniswap V3, перевідкриття позиції, функція вартості, логарифмічна увігнутість, прихована марковська модель, ретроспективний тест.

Abstract. A Uniswap V3 liquidity provider usually reopens a position around the new price as soon as the price leaves its range. For a range symmetric in log price, we derive the exact position value and prove that it is strictly increasing and log-concave within the range. This yields a pathwise identity: ignoring fees and for post-breakout moves within the half-width, immediate re-entry loses to deferred re-entry if and only if the price has reverted by then, and to first order it loses half of the reverse log-price move. On one-minute data from the USDC/WETH 0.05% pool on Ethereum (05.05.2021–14.09.2026), for a half-width of 0.2 the price had moved back one hour after the breakout in 60 of 90 cases, and 80% of breakouts fell on minutes with the turbulent-state signal of a hidden Markov model. In a full-sample backtest, deferring re-entry until volatility subsides, but for at most 60 minutes, raises the annualized return from −29.0% to −5.6%, with a gain in 91 of 113 one-year windows. Most of the gain comes from the delay itself, and a passive wide range remains better.

Keywords: concentrated liquidity, Uniswap V3, position re-entry, value function, log-concavity, hidden Markov model, backtest.

Вступ

У протоколі Uniswap V3 постачальник ліквідності отримує комісії, лише поки ціна всередині його діапазону [1]. Вузький діапазон дає більше комісій, але й більшу втрату відносно портфеля з безперервним перебалансуванням (loss-versus-rebalancing, LVR) [2]; у 17 великих пулах у 2021 р. непостійні втрати постачальників (260,1 млн USD) перевищили їхні комісії (199,3 млн USD) [3]. Режимні моделі волатильності [4; 5] мало допомагають вибрати

ширину діапазону, бо час релаксації режимного ланцюга (19 хв) значно менший за горизонт такого рішення [6], але можуть підказати, коли саме перевідкривати позицію.

Мета і завдання

Мета роботи: обґрунтувати правило відкладеного перевідкриття позиції з фіксованою шириною. Завдання: знайти точну функцію вартості позиції, аналітично порівняти негайне й відкладене перевідкриття та перевірити висновок на даних і ретроспективним тестом.

Методи

Нехай Pt – ціна ETH у USDC, Xt = ln Pt. Позиція з центром c і півшириною d містить ліквідність L на відрізку цін [ec−d, ec+d]; за формулами Uniswap V3 [1] при c − d ≤ X ≤ c + d вона складається з

Таблиця 1

	(1)

одиниць ETH і USDC відповідно; поза відрізком у позиції лишається один актив.

Твердження 1. Нехай u = X − c, q = e−d/2. Відношення вартості позиції V = eXx + y до її вартості в момент відкриття (u = 0) при −d ≤ u ≤ d дорівнює

Таблиця 2

	(2)

а поза відрізком φd(u) = (1 + ed/2)/2 при u > d і φd(u) = φd(−d) eu+d при u < −d.

Доведення. Із (1) V = Lec/2(2eu/2 − q − q eu), зокрема V0 = 2Lec/2(1 − q); друга рівність у (2) перевіряється зведенням до спільного знаменника. Поза відрізком x = 0 або y = 0, і вартість стала або пропорційна ціні. □

У (2) перший доданок є вартістю портфеля 50/50 без перебалансування, другий – втратою від концентрації (для d = 0,2 на межах u = d і u = −d це 5,81 % і 4,76 % початкової вартості).

Лема. На [−d, d] функція φd строго зростає й логарифмічно увігнута, φd(0) = 1, φ'd(0) = 1/2, φ'd(d) = 0; якщо d < ln 2, вона також строго увігнута.

Доведення. Диференціюючи (2), маємо

формула

Отже, φ'd > 0 при u < d, а φ"d < 0 при u > d − 2 ln 2, тобто на всьому відрізку, якщо d < ln 2. Крім того,

формула

бо 1 − 2q eu/2 + eu > (1 − eu/2)2 ≥ 0; тому (ln φd)" < 0. □

Нехай у момент τ ціна вийшла з діапазону з центром c у напрямку ξ ∈ {−1, 1}, вийшовши за межу на ε = ξ(Xτ − c) − d ≥ 0, і Zt = ξ(Xt − Xτ) – зсув після пробою (Zt < 0 означає повернення ціни). Стратегія I одразу відкриває позицію з центром Xτ. Стратегія D залишає стару позицію відкритою до моменту зупинки σ ≥ τ і лише тоді відкриває нову з центром Xσ.

Твердження 2. Нехай −d ≤ Zt ≤ d на [τ, σ]. Без урахування комісій, газу й витрат на обмін капітали стратегій у момент σ задовольняють тотожність

Таблиця 3

	(3)

де функція Rd(z), задана правою частиною (3) із заміною Zσ на z за фіксованого ε, строго зростає на [−d, d], Rd(0) = 1 і Rd(z) = 1 + z/2 + O(z2) при z → 0. Отже, знак WI(σ) − WD(σ) збігається зі знаком Zσ, а при Zσ ≥ 0 і d < ln 2 відносний виграш негайного входу Rd(Zσ) − 1 не перевищує Zσ/2.

Доведення. Вимірюємо капітал в одиницях активу, який D тримає після пробою (USDC при ξ = 1, ETH при ξ = −1); відношення капіталів від цього не залежить. При ξ = 1 за твердженням 1

формула

причому WI(τ) = WD(τ) і φd(v) = φd(d) при v ≥ d; випадок ξ = −1 зводиться до цього тотожністю φd(u) e−u = φd(−u). При z ≥ −ε маємо Rd(z) = φd(z), що зростає за лемою; при z < −ε похідна ln Rd дорівнює (ln φd)'(z) − (ln φd)'(d + ε + z) > 0, бо (ln φd)' строго спадає на [−d, d], а z < d + ε + z < d. Розклад випливає з φ'd(0) = 1/2 і φ'd(d) = 0, а оцінка – з увігнутості: φd(z) ≤ 1 + z/2. □

Наслідок. Тотожність (3) не залежить від моделі ціни. Усереднення дає E[1 − Rd(Zσ)] = −E Zσ/2 + O(E Zσ2): з точністю до членів другого порядку відкладення вигідне, якщо після пробою ціна в середньому повертається (E Zσ < 0). Наприклад, для d = 0,2 і ε = 0 зсув Zσ = −0,05 дає Rd − 1 = −2,43 %, а Zσ = 0,05 дає +2,23 %.

Правило перевідкриття задається моментом зупинки

Таблиця 4

	(4)

де T = 60 хв, st ∈ {0, 1} – сигнал високої волатильності, обчислений лише за даними до хвилини t включно; негайному входу відповідає σ = τ. Основний сигнал st = 1{πt(3) > η}, η = 0,3, де πt(j) – апостеріорна ймовірність стану j трирежимної прихованої марковської моделі (HMM; стани впорядковано за зростанням дисперсії, стан 3 турбулентний) з причинним фільтром

Таблиця 5

	(5)

де rt = Xt − Xt−1, aij – перехідні ймовірності, gj(0) = pj, gj(r) = (1 − pj) N(r; μj, wj) при r ≠ 0, де N – нормальна щільність із середнім μj і дисперсією wj; параметри оцінено онлайновим EM-алгоритмом [5] із кроком (t + 20)−0,8. Контрольні сигнали: st ∈ 1 з T = 5, 20 або 60 хв (фіксована затримка); випадковий сигнал; детектор рівня st = 1{vt > θ} з експоненційно зваженою оцінкою дисперсії

Таблиця 6

	(6)

і півперіодом h = 10, 60 або 360 хв; детектор сплеску st = 1{rt2 > θ'vt} з h = 60 хв, що діє одну хвилину; запізнення сигналу фільтра на 1 і 2 хв. Пороги θ, θ' і частку випадкового сигналу підібрано так, щоб сигнальних хвилин було 6,1 %, як в основного сигналу; пороги визначено за всім рядом.

Дані: обміни пулу USDC/WETH 0,05 % в мережі Ethereum із 05.05.2021 до 14.09.2026 (2 818 340 хвилинних приростів rt). Рушій ретроспективного тесту обчислює вартість позиції за (1), комісію за хвилину як γLQt/Λt (γ = 0,05 %, Qt – обсяг обмінів, Λt – активна ліквідність пулу), газ 5 USD і комісію обміну без цінового впливу; капітал 1 млн USD; d = 0,2 відповідає цінам від −18 % до +22 % відносно ціни входу, пасивний діапазон має d = 3,0. Середньорічну

дохідність обчислено на всьому ряді, на періодах 2021–2023 і 2024–2026 рр. та на 113 ковзних річних вікнах із кроком 14 діб.

Результати та обговорення

Для d = 0,2 правило негайного перевідкриття дає 90 пробоїв. Права частина (3) збігається з відношенням капіталів, обчисленим прямо за (1), з точністю 3·10−15, а умова −d ≤ Zt ≤ d протягом години порушилася лише в 2 пробоях. Пробої збігаються зі сплесками волатильності: 80 % із них сталися у хвилини з πt(3) > 0,3, хоча таких хвилин лише 6,1 %, а середня сума rt2 за годину після пробою в 34,6 раза більша за середню на всьому ряді. Після пробою ціна здебільшого повертається (табл. 1): через 60 хв Z < 0 у 60 випадках із 90, і негайний вхід у середньому програє 0,74 % капіталу (наближення −E Z/2 дає 0,67 %), тоді як комісії позиції I за цю годину в середньому становлять лише 0,06 %. Для d = 0,1 (294 пробої) середній зсув через 60 хв дорівнює −0,67 % (стандартна похибка 0,18 %), а середній програш негайного входу 0,43 %.

Таблиця 1

Зсув ціни після пробою й програш негайного входу без комісій для d = 0,2 (90 пробоїв; у дужках стандартна похибка)

Показник	5 хв	20 хв	60 хв
Середній зсув Z після пробою, %	−0,72 (0,37)	−0,96 (0,47)	−1,33 (0,48)
Частка пробоїв із Z < 0, %	56,7	63,3	66,7
Середнє Rd(Z) − 1 за (3), %	−0,41 (0,21)	−0,56 (0,25)	−0,74 (0,26)
Перший порядок: половина середнього зсуву, %	−0,36	−0,48	−0,67

Ретроспективний тест (табл. 2) враховує комісії, газ і подальші пробої. Для d = 0,2 відкладення за сигналом фільтра підвищує дохідність із −29,0 % до −5,6 % річних, а кількість перевідкриттів зменшується з 90 до 67 за середнього часу очікування близько 20 хв; для d = 0,1 дохідність зростає з −37,6 % до −22,9 %. На ковзних вікнах різниця «відкладене мінус негайне» для d = 0,2 у середньому становить 14,5 відсоткового пункту (в. п.; медіана 16,7) і додатна в 91 зі 113 вікон.

Більшу частину виграшу на всьому ряді й на вікнах дає сама затримка, що узгоджується з наслідком і табл. 1: фіксована затримка 60 хв дає −9,9 % замість −29,0 %, а на вікнах 10,0 із 14,5 в. п. Сигнал фільтра додає до неї 4,3 в. п. на всьому ряді й 4,5 в. п. на вікнах, але із запізненням на 1 хв перевага на вікнах зникає (0,7 в. п.). Детектор рівня (6) з h = 10 хв на всьому ряді не поступається фільтру (−5,2 % проти −5,6 %); детектор сплеску на всьому ряді (−17,9 %) не кращий за фіксовану затримку.

Таблиця 2

Середньорічна дохідність (%) позиції з півшириною d = 0,2 за різних правил перевідкриття

Правило перевідкриття	2021–2026	2021–2023	2024–2026
Негайне перевідкриття	−29,0	−39,0	+1,7
Випадковий сигнал	−29,0	−39,1	+4,6
Фіксована затримка 60 хв	−9,9	−19,2	+3,8
Детектор сплеску (сигнал 1 хв)	−17,9	−29,4	+3,9
Детектор рівня (EWMA, 10 хв)	−5,2	−11,4	+4,1
Фільтр HMM, запізнення 2 хв	−9,3	−17,9	+3,2

Правило перевідкриття	2021–2026	2021–2023	2024–2026
Фільтр HMM, запізнення 1 хв	−5,0	−12,6	+2,8
Фільтр HMM ($\pi t(3) > 0{,}3$)	−5,6	−12,8	+6,3
Пасивний широкий діапазон ($d = 3{,}0$)	+2,9	−0,9	+7,9

Результат має межі. Для $d \geq 0{,}35$ стійкого виграшу немає (для $d = 0{,}35$ на всьому ряді за відкладеного входу −6,5 % проти −1,3 % за негайного). У суцільному прогоні 2024–2026 рр. виграш нестійкий: для $d = 0{,}2$ фільтр із запізненням на 1 хв додає 1,1 в. п., випадковий сигнал 2,9 в. п. Дані охоплюють один пул, ціновий вплив не враховано; поріг 0,3, час 60 хв і півперіод 10 хв обрано з кількох варіантів на тих самих даних.

Висновки

1. Для позиції із симетричним у логарифмі ціни діапазоном отримано точну функцію вартості (2), доведено її строге зростання й логарифмічну увігнутість і виведено потраєкторну тотожність (3) для порівняння негайного й відкладеного перевідкриття.
2. На даних USDC/WETH після пробоїв вузьких діапазонів ціна в середньому повертається, тому відкладений вхід виграє: для $d = 0{,}2$ дохідність на всьому ряді зростає з −29,0 % до −5,6 % річних, а виграш додатний у 91 зі 113 річних вікон.
3. Практичне правило: після пробою чекати до години, доки оцінка дисперсії (6) з $h =$ 10 хв не опуститься нижче порога (у тесті його визначено за всім рядом). Пасивний широкий діапазон лишається кращим. Подальші дослідження: перевірка на інших пулах, урахування цінового впливу, вибір σ як задача оптимальної зупинки.

Інструмент штучного інтелекту Claude (Anthropic) використано для допомоги з програмним кодом, формулами й редагуванням тексту; за зміст, обчислення та висновки відповідає автор.

Список використаних джерел

1. Adams H., Zinsmeister N., Salem M., Keefer R., Robinson D. Uniswap v3 Core. 2021. URL: https://uniswap.org/whitepaper-v3.pdf (дата звернення: 19.11.2026)
2. Milionis J., Moallemi C. C., Roughgarden T., Zhang A. L. Automated Market Making and Loss-Versus-Rebalancing. arXiv. 2022. DOI: 10.48550/arXiv.2208.06046.
3. Loesch S., Hindman N., Richardson M. B., Welch N. Impermanent Loss in Uniswap v3. arXiv. 2021. DOI: 10.48550/arXiv.2111.09192.
4. Hamilton J. D. A New Approach to the Economic Analysis of Nonstationary Time Series and the Business Cycle. Econometrica. 1989. Vol. 57, No. 2. P. 357–384. DOI: 10.2307/1912559
5. Cappé O. Online EM Algorithm for Hidden Markov Models. Journal of Computational and Graphical Statistics. 2011. Vol. 20, No. 3. P. 728–749. DOI: 10.1198/jcgs.2011.09109
6. Kasadzhyk I., Vasyliev O. Relaxation time versus decision horizon: the value of regime information in concentrated liquidity range selection. Проблеми інформатики та комп'ютерної техніки (ПІКТ-2026) : праці XV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 12–14 листоп. 2026 р. 2026. P. 60–62.

СЕКЦІЯ 12
МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 005.95:005.8:004

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.030

Дубенський Роман Ігорович
аспірант, Університет економіки та права "КРОК"
ORCID: 0009-0008-7805-6545

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯК КАТАЛІЗАТОР РОЗВИТКУ ВІРТУАЛЬНИХ КОМАНД: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ

Анотація. У статті досліджено вплив цифрової трансформації на формування та розвиток віртуальних команд у сучасному проєктному менеджменті. Актуальність теми обумовлена стрімким поширенням дистанційних форматів роботи та зростаючою потребою організацій у ефективних системах управління розподіленими командами. Мета дослідження полягає у визначенні ключових чинників цифрової трансформації, що безпосередньо впливають на організаційну архітектуру віртуальних команд, та розробці системного підходу до управління ними. Методологічну основу роботи складають системний аналіз, порівняльний метод та узагальнення наукових джерел і практичного досвіду українських і міжнародних компаній. За результатами дослідження визначено чотири рівні цифрової зрілості організацій у контексті управління командами. Запропоновано системну модель, що охоплює технологічний, організаційний та людський виміри управління віртуальними командами. Встановлено, що ефективність цифрової трансформації залежить не лише від впровадження технологій, а й від зрілості організаційної культури та рівня цифрових компетентностей учасників команди. Практична цінність результатів полягає у можливості їх використання як теоретичної основи для розроблення рекомендацій з управління розподіленими командами в умовах діджиталізації. Отримані висновки є актуальними як для вітчизняних організацій, так і для міжнародних компаній, що здійснюють цифрову трансформацію бізнес-процесів. Перспективою подальших досліджень є розроблення практичного інструментарію оцінювання цифрової зрілості для конкретних типів організацій та проєктів.

Ключові слова: цифрова трансформація, віртуальні команди, системний підхід, проєктний менеджмент, діджиталізація, організаційна архітектура, цифрова зрілість.

Abstract. This paper examines the impact of digital transformation on the formation and development of virtual teams in contemporary project management. The relevance of the topic is driven by the rapid expansion of remote work formats and the growing organisational need for effective management systems for distributed teams. The purpose of the study is to identify the key drivers of digital transformation that directly influence the organisational architecture of virtual teams and to develop a systems approach to their management. The methodological basis comprises systems analysis, comparative methods, and a synthesis of academic literature and practical experience of Ukrainian and international companies. Four levels of digital maturity are identified in the context of team management. A systems model encompassing the technological, organisational, and human dimensions of virtual team management is proposed. It is established that the effectiveness of digital transformation depends not only on technology adoption but also on the maturity of organisational culture and the digital competencies of team members. The practical value of the findings lies in their potential as a theoretical foundation for developing recommendations for managing distributed teams under digitalisation conditions. A further research perspective is the development of practical tools for assessing digital maturity for specific types of organisations and projects.

Keywords: digital transformation, virtual teams, systems approach, project management, digitalization, organizational architecture, digital maturity.

Вступ

Прискорення цифрової трансформації бізнес-середовища суттєво змінило підходи до організації командної роботи. Якщо ще десятиліття тому віртуальні команди вважалися нішевим форматом, переважно притаманним IT-галузі, то сьогодні вони стали стандартною практикою в більшості секторів економіки. За даними McKinsey, понад 70% організацій у світі використовують розподілені команди на постійній основі (Bughin et al., 2023). В Україні цей тренд додатково посилився під впливом воєнного часу та масової релокації бізнесу, що зробило питання ефективного управління віртуальними командами критично важливим.

Попри значний масив досліджень у сфері комунікацій, мотивації та ризик-менеджменту віртуальних команд (Greimel et al., 2023; Tucker et al., 2023), системний погляд на цифрову трансформацію саме як на каталізатор — рушійну силу, що кардинально перебудовує організаційну архітектуру команд — залишається недостатньо розробленим. Це й визначає актуальність представленого дослідження.

Мета і завдання

Мета дослідження — розкрити системний характер впливу цифрової трансформації на розвиток віртуальних команд та запропонувати модель управління, що враховує технологічний, організаційний і людський виміри.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

– визначити ключові чинники цифрової трансформації, що формують середовище для віртуальних команд;
– систематизувати рівні цифрової зрілості організацій у контексті управління командами;
– запропонувати системну модель управління віртуальними командами в умовах діджиталізації.

Методи

У дослідженні використано методи системного аналізу, порівняльного аналізу наукових джерел, а також узагальнення практичного досвіду українських та міжнародних компаній у сфері управління розподіленими командами. Теоретичну основу склали роботи у сфері цифрової трансформації, проєктного менеджменту та організаційної поведінки.

Результати та обговорення

Цифрова трансформація впливає на віртуальні команди через три взаємопов'язані виміри: технологічний, організаційний і людський. Технологічний вимір охоплює хмарні платформи, інструменти асинхронної та синхронної комунікації (MS Teams, Slack, Zoom), системи управління проєктами (Jira, Asana, Notion) та аналітичні дашборди моніторингу продуктивності. Саме доступність і зрілість цих інструментів визначає технічну можливість існування команди (Martins et al., 2004).

Організаційний вимір стосується перебудови структур управління: цифрова трансформація стимулює перехід від ієрархічних до мережевих моделей, де ролі і відповідальність розподіляються динамічно відповідно до завдань проєкту, а не посадових інструкцій. Гнучкі методології (Agile, Scrum, Kanban) стають природним організаційним середовищем для цифрово зрілих команд (Liao, 2017).

Людський вимір є найбільш складним: цифрова трансформація вимагає від учасників команди нових компетентностей — не лише технічних, а й соціальних: здатності до асинхронної співпраці, міжкультурної комунікації, самоорганізації та управління власним часом у розподіленому середовищі.

На основі аналізу практичного досвіду компаній запропоновано чотири рівні цифрової зрілості організацій у контексті управління командами: 1) початковий (розрізнені

інструменти, відсутність стандартів); 2) функціональний (базова цифрова інфраструктура, часткова стандартизація); 3) інтегрований (єдина екосистема платформ, Agile-підходи, зрілі KPI); 4) трансформаційний (проактивна аналітика, AI-асистовані рішення, повна автономія команди). Перехід між рівнями є нелінійним і залежить від галузі, розміру організації та рівня цифрових компетентностей керівництва.

Висновки

Цифрова трансформація є не просто технологічним оновленням, а системним каталізатором, що перебудовує саму природу командної роботи. Ефективне управління віртуальними командами в умовах діджиталізації потребує системного підходу, який одночасно охоплює технологічну інфраструктуру, організаційні моделі та розвиток цифрових компетентностей учасників. Запропонована чотирирівнева модель цифрової зрілості дозволяє організаціям діагностувати поточний стан і визначати пріоритети розвитку. Перспективою подальших досліджень є розроблення практичного інструментарію оцінювання цифрової зрілості для конкретних типів організацій та проєктів.

Список використаних джерел

1. Bughin J., Hazan E., Ramaswamy S., Mangels M., Jacobson R., Rezchakov S., Silvestri L. Skill shift: Automation and the future of the workforce. McKinsey Global Institute. 2023. URL: https://www.mckinsey.com/capabilities/people-and-organizational-performance/our-insights/skill-shift-automation-and-the-future-of-the-workforce (дата звернення: 10.11.2026)
2. Greimel N. S., Kanbach D. K., Chelaru M. Virtual teams and transformational leadership: An integrative literature review and avenues for further research. Journal of Innovation and Knowledge. 2023. Vol. 8, No. 2. Art. 100351. DOI: 10.1016/j.jik.2023.100351
3. Tucker C., Olsen B., Hale R. T. Trust and commitment: A comparative study of virtual team communication across industries. Team Performance Management: An International Journal. 2023. Vol. 29, No. 1–2. P. 152–165. DOI: 10.1108/TPM-04-2022-0032
4. Martins L. L., Gilson L. L., Maynard M. T. Virtual teams: What do we know and where do we go from here?. Journal of Management. 2004. Vol. 30, No. 6. P. 805–835. DOI: 10.1016/j.jm.2004.05.002
5. Liao C. Leadership in virtual teams: A multilevel perspective. Human Resource Management Review. 2017. Vol. 27, No. 4. P. 648–659. DOI: 10.1016/j.hrmr.2016.12.010
6. Vial G. Understanding digital transformation: A review and a research agenda. Journal of Strategic Information Systems. 2019. Vol. 28, No. 2. P. 118–144. DOI: 10.1016/j.jsis.2019.01.003

СЕКЦІЯ 13
ПРАВО

УДК 347.94:004.8(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.031

Палій Анастасія
студент, Дніпровський державний університет внутрішніх справ

Шаповалова Катерина Генадіївна
доктор юридичних наук, адвокат., доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-4027-7576

ДОСТОВІРНІСТЬ ТА ДОПУСТИМІСТЬ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Анотація. У матеріалах досліджено проблеми достовірності та допустимості електронних доказів у цивільному судочинстві України, які загострюються внаслідок розвитку генеративного штучного інтелекту. Розглянуто процесуальні вимоги до подання електронних доказів, їх відмежування від електронних документів та критерії оцінювання судом. Особливу увагу приділено скріншотам листування в месенджерах, електронним повідомленням, аудіозаписам і зображенням, зміст яких може бути змінено або створено штучно. На основі норм Цивільного процесуального кодексу України, наукових публікацій і практики Верховного Суду проаналізовано ризики помилкового визнання матеріалів недостовірними або, навпаки, прийняття підробленої інформації без належної перевірки. Показано, що дотримання вимог до форми подання доказу саме по собі не підтверджує правдивості його змісту, а використання штучного інтелекту не завжди виключає доказове значення матеріалу. Запропоновано поєднувати правовий, технічний і змістовий аналіз, зокрема перевірку походження та цілісності файлу, дослідження метаданих і зіставлення відомостей з іншими доказами. Наголошено на важливості змагальності, розподілу обов'язку доказування та критичного ставлення до результатів автоматизованих детекторів ШІ. Зроблено висновок, що комплексна перевірка сприяє обґрунтованій оцінці електронних матеріалів і захисту процесуальних прав сторін.

Ключові слова: електронні докази, допустимість доказів, достовірність доказів, генеративний штучний інтелект, цивільне судочинство, судова практика.

Abstract. The paper addresses the reliability and admissibility of electronic evidence in Ukrainian civil proceedings amid the development of generative artificial intelligence. It examines procedural rules for submitting evidence, differences between electronic evidence and electronic documents, and judicial assessment criteria. Attention is given to messenger screenshots, electronic messages, audio recordings, and images that may be altered or generated artificially. Drawing on the Civil Procedure Code of Ukraine, academic studies, and Supreme Court decisions, the paper considers the risks of rejecting authentic materials or accepting fabricated information without verification. Compliance with procedural requirements does not automatically confirm the accuracy of a file's content, and AI-generated material is not necessarily devoid of evidentiary value. A combined legal, technical, and substantive approach is proposed, including the examination of file origin, integrity, metadata, and consistency with other evidence. The study highlights the burden of proof, the adversarial principle, and the limitations of automated AI detectors. Comprehensive verification can facilitate reasoned judicial evaluation and protect the parties' procedural rights.

Keywords: electronic evidence, admissibility of evidence, reliability of evidence, generative artificial intelligence, civil proceedings, case law.

Вступ

Електронні докази широко використовують у цивільному судочинстві, зокрема для підтвердження листування, платежів та інших обставин. Водночас розвиток генеративного штучного інтелекту (далі — ШІ) дає змогу створювати правдоподібні повідомлення, зображення й аудіозаписи, що ускладнює перевірку їхнього походження та достовірності.

Мета і завдання

Мета - з’ясувати особливості перевірки електронних доказів у цивільному судочинстві з урахуванням розвитку генеративного ШІ.

Методи

Використано аналіз законодавства та судової практики, порівняння наукових позицій і моделювання умовної практичної ситуації.

Результати та обговорення

Відповідно до ст. 76 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) електронні докази є самостійним засобом доказування. За ст. 100 ЦПК України до них належать електронні документи, вебсторінки, текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані й інші дані в електронній формі [1]. М. В. Парасюк наголошує, що поняття електронного доказу ширше за поняття електронного документа. Зокрема, відсутність електронного підпису автора під звичайним повідомленням у месенджері сама по собі не виключає його доказового значення. Проте це не підтверджує особи відправника та достовірності змісту [3, с. 389]. Відповідно до ст. 77–80 ЦПК України встановлюють критерії належності, допустимості, достовірності й достатності доказів, а ст. 89 передбачає їх оцінювання судом окремо та в сукупності, без наперед установленої сили [1]. Дотримання процесуальних вимог під час подання електронного доказу ще не підтверджує достовірності його змісту. Водночас сама можливість використання ШІ не означає, що доказ підроблено. Тому важливо перевірити його походження, цілісність та зв'язок з іншими обставинами справи. Порядок подання електронних доказів визначено у ст. 100 ЦПК України. Відповідно до ч. 2 цієї статті їх подають в оригіналі або в електронній копії, на яку накладено кваліфікований електронний підпис, якщо законом не передбачено іншого порядку засвідчення. За ч. 3 ст. 100 ЦПК України допускається подання паперової копії, посвідченої в установленому законом порядку, яка не вважається письмовим доказом. Згідно з ч. 4 учасник справи, який подає копію, повинен зазначити про наявність оригіналу в нього або іншої особи. За ч. 5 суд може витребувати оригінал, а якщо його не подано і відповідність копії оригіналу поставлено під сумнів, такий доказ не береться до уваги [1]. Водночас положення ст. 5 і 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [2] регулюють електронні документи, тому їх положення не можна автоматично поширювати на всі види електронних доказів. Особливі труднощі виникають зі скріншотами, електронною поштою та листуванням у месенджерах. К. Резворович і А. Павлюк у своєму дослідженні вказують на проблеми автентичності таких матеріалів та їх процесуальної оцінки, а саме: скріншот відображає зміст повідомлення, проте не завжди дозволяє встановити автора, повноту листування чи можливі зміни. Тому для перевірки важливо дослідити оригінальні повідомлення, відомості про облікові записи, час спілкування та інші докази. Навіть метадані не є беззаперечним підтвердженням справжності, оскільки їх також можна змінити [4, с. 126–127].

Показовою є постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 28 листопада 2025 року у справі № 161/21832/23, де у спорі щодо позики суд досліджував скріншоти листування у Viber та зазначив, що паперова копія електронного доказу не є

недопустимою лише через форму подання. Позивачка не заперечувала належності їй номера телефону, а зміст повідомлень оцінювався разом з іншими матеріалами. Верховний Суд погодився з використанням листування як доказу часткового виконання зобов'язання [7]. Вважаємо, що позиція Верховного Суду у цій справі підтверджує необхідність оцінювати скріншот разом з іншими доказами. Важливим є не лише зміст повідомлення, а й можливість встановити учасників листування та підтвердити обставини, на які посилається сторона. Водночас генеративний ШІ дозволяє не лише змінювати цифрові матеріали, а й створювати правдоподібні повідомлення, зображення та записи, не пов'язані з реальними подіями. О. І. Андрухів і Д. В. Кушерець, розглядаючи застосування ШІ в доказуванні, зазначають: «Системи аналізу доказів мають бути доступними для всіх сторін, а алгоритми – достатньо прозорими для можливості їх оспорювання» [5, с. 34]. Отже, їхній висновок стосується насамперед змагальності та можливості перевірити автоматизований аналіз. О. О. Кармаза і Т. В. Федоренко, досліджуючи правове регулювання використання ШІ в судочинстві, обґрунтовують необхідність удосконалення цивільного процесуального законодавства. Зокрема, науковиці пропонують визначити в ЦПК зміст поняття штучного інтелекту, випадки, способи, межі та порядок його застосування в цивільному судочинстві [6, с. 115]. Така позиція свідчить про необхідність чіткого правового регулювання використання ШІ, проте залишається науковою пропозицією, а не чинною процесуальною вимогою. На нашу думку, використання ШІ може бути корисним для перевірки інформації, проте доказове значення такого матеріалу має оцінювати суд відповідно до встановлених процесуальних правил. Окремої уваги потребує питання, яку саме обставину сторона намагається підтвердити матеріалом, створеним за допомогою ШІ. Наприклад, штучно створене зображення не доводить, що зображена на ньому подія справді відбулася. Проте воно може мати доказове значення у спорі про захист честі, гідності чи ділової репутації як частина публікації, зміст і факт поширення якої досліджує суд. Тому штучне походження матеріалу не повинно автоматично призводити до його відхилення. Насамперед необхідно встановити, які саме обставини він може підтверджувати. Ризики, пов'язані з використанням ШІ, виникають і під час підготовки процесуальних документів. Так, в постанові Верховного Суду від 10 червня 2026 року у справі № 390/2226/24 суд зазначив, що відомості з вебсайту OLX про вартість майна не можна визнавати недопустимими лише через джерело їх походження. Водночас у касаційній скарзі було виявлено посилання на неіснуючі судові рішення та вигадані правові висновки. Верховний Суд наголосив, що подання недостовірної інформації суперечить вимозі добросовісного користування процесуальними правами за ст. 44 ЦПК України, та звернув увагу на ризики використання ШІ без належної перевірки [8]. Хоча постанова не встановлює спеціальних правил допустимості ШІ-згенерованих доказів, вона підкреслює необхідність перевіряти інформацію перед її поданням до суду.

На нашу думку, з урахуванням зазначених ризиків доцільно поєднувати три напрями перевірки електронних доказів: правовий, технічний і змістовий. Такий поділ пропонуємо на основі аналізу положень цивільного процесуального законодавства та наукових досліджень. Правовий напрям охоплює зв'язок доказу з предметом доказування, законність його отримання та дотримання порядку подання відповідно до вимог ЦПК України [1]. Технічний передбачає перевірку походження файлу, його цілісності та метаданих. Зокрема, О. І. Андрухів і Д. В. Кушерець звертають увагу на можливості використання сучасних технологій для виявлення слідів редагування цифрових документів та аналізу метаданих [5, с. 33]. Змістовий напрям полягає у перевірці узгодженості інформації з іншими доказами у справі. Вважаємо, що поєднання цих напрямів дозволяє повніше оцінити цифровий матеріал, не встановлюючи нових умов його допустимості. Зокрема, порівняння хеш-значень дозволяє перевірити, чи змінювався файл після його фіксації, якщо збережено початкове хеш-значення, але не підтверджує достовірності його змісту. Практичне застосування цього підходу розглянемо на умовному прикладі спору про захист честі, гідності та ділової репутації. У соціальній мережі поширено аудіозапис, на якому нібито чути голос відповідача, що повідомляє відомості, які позивач

вважає недостовірними. Однак відповідач заперечує належність йому голосу та стверджує, що запис створено за допомогою ШІ. У такому випадку необхідно перевірити походження й цілісність запису, факт його поширення, особу поширювача та можливість ідентифікувати мовця. Якщо для встановлення цих обставин потрібні спеціальні знання в іншій, ніж право, сфері, без яких це зробити неможливо, а сторони не надали відповідних висновків експертів або такі висновки викликають сумніви щодо їх правильності, суд може призначити експертизу за умов, передбачених ст. 103 ЦПК України [1].

При цьому результат автоматичного детектора ШІ не є беззаперечним доказом підроблення. О. І. Андрухів і Д. В. Кушерець зазначають, що алгоритми ШІ можуть давати помилкові результати через технічні збої, неякісні дані або недосконалість моделей [5, с. 34]. Тому висновок такого детектора не варто розглядати окремо від інших доказів. Важливо також дотримуватися правил розподілу обов’язку доказування. За ч. 1 ст. 81 ЦПК України кожна сторона повинна довести обставини, на які посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених Кодексом. Водночас за ч. 6 цієї статті доказування не може ґрунтуватися на припущеннях [1]. У наведеному прикладі позивач має довести факт поширення спірної інформації та інші обставини, якими обґрунтовує свої вимоги. Якщо відповідач стверджує, що аудіозапис створено за допомогою ШІ, такі доводи також потребують підтвердження. Однак саме заперечення справжності запису не звільняє позивача від обов’язку довести обставини своїх вимог. Тому суд має оцінити подані докази в сукупності відповідно до ст. 89 ЦПК України [1].

Висновки

Розвиток генеративного ШІ не змінює основних правил цивільного доказування, проте вимагає уважнішого підходу до перевірки електронних матеріалів. На нашу думку, поєднання правового, технічного та змістового аналізу дозволяє краще розмежувати порушення порядку подання доказу, сумніви щодо його справжності та достовірності змісту. Це допоможе зменшити ризик використання підроблених матеріалів і водночас забезпечити реалізацію права сторін на доказування.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 17.10.2026)
2. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15 (дата звернення: 17.10.2026)
3. Парасюк М. В. Електронні (цифрові) докази в цивільному процесі. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Т. 1, № 4. С. 387–392. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/338183 [DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.1.60] (дата звернення: 17.10.2026)
4. Резворович К., Павлюк А. Допустимість скріншотів, месенджерів і електронних листів як доказів у цивільному процесі: огляд судової практики. Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. 2026. № 1 (140). С. 124–131. DOI: 10.32782/2078-3566-2026-1-16
5. Андрухів О. І., Кушерець Д. В. Штучний інтелект в цивільному процесі: до питання докази в цивільному судочинстві. Прикарпатський юридичний вісник. 2025. № 2 (61). С. 32–36. URL: https://pjv.nuoua.od.ua/v2_2025/2_2025.pdf [DOI: 10.32782/pyuv.v2.2025.6] (дата звернення: 17.10.2026)
6. Кармаза О. О., Федоренко Т. В. Докази в цивільному судочинстві: до питання застосування штучного інтелекту в цивільному судочинстві України. Успіхи і досягнення у науці. 2025. № 10 (20). С. 106–118. DOI: 10.52058/3041-1254-2025-10(20)-106-118

7. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 28.11.2025 р. у справі № 161/21832/23 (провадження № 61-2806св25). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132164260 (дата звернення: 17.10.2026)

8. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10.06.2026 р. у справі № 390/2226/24 (провадження № 61-15529св25). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/137877164 (дата звернення: 17.10.2026)

УДК 349.2:331.45(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.032

Кус Мирослава Юріївна
студент, Дніпровський державний університет внутрішніх справ

Киян Володимир Якович
кандидат юридичних наук, доцент завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін, Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ВІД МОБІНГУ (ЦЬКУВАННЯ) ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ТИСКУ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ

Анотація. Правове регулювання захисту працівників від мобінгу (цькування) в Україні ґрунтується на визнанні психологічної безпеки невід'ємною складовою належних умов праці та гарантією реалізації трудових прав людини. Законом України від 16.11.2022 № 2759-IX Кодекс законів про працю України доповнено статтею 2-2, якою мобінг визначено як систематичні, повторювані, тривалі умисні дії або бездіяльність, спрямовані на приниження честі, гідності та ділової репутації особи. Адміністративно-правовий механізм протидії мобінгу передбачає штрафні санкції та громадські роботи відповідно до статті 173-5 КУпАП. Судовий захист охоплює встановлення факту цькування, розірвання трудового договору, виплату вихідної допомоги в розмірі не менше тримісячного середнього заробітку та відшкодування моральної шкоди. Перспективним напрямом є формування превентивної системи управління психосоціальними ризиками на рівні підприємств, запровадження локальних антимобінгових політик і розвиток альтернативних процедур урегулювання трудових конфліктів, зокрема медіації. Ефективність правового захисту визначається здатністю правової системи забезпечити своєчасне виявлення психологічного насильства, припинення протиправних дій та запобігання повторним випадкам цькування.

Ключові слова: мобінг, цькування, психологічний тиск, захист працівників, трудові права, адміністративна відповідальність, психосоціальні ризики.

Abstract. Legal regulation of the protection of employees from mobbing (bullying) in Ukraine is based on the recognition of psychological safety as an integral component of proper working conditions and a guarantee of the realization of labour rights. The Law of Ukraine of 16.11.2022 No. 2759-IX supplemented the Labour Code of Ukraine with Article 2-2, which defines mobbing as systematic, repeated, prolonged intentional actions or inaction aimed at humiliating a person's honour, dignity and professional reputation. The administrative-law mechanism for combating mobbing provides for fines and community service under Article 173-5 of the Code of Administrative Offences. Judicial protection encompasses establishing the fact of bullying, termination of the employment contract, payment of severance pay of at least three months' average earnings, and compensation for moral damage. A promising direction is the development of a preventive psychosocial risk management system at the enterprise level, the introduction of local anti-mobbing policies, and the development of alternative dispute resolution procedures, in particular mediation. The effectiveness of legal protection is determined by the capacity of the legal system to ensure timely detection of psychological violence, termination of unlawful actions, and prevention of repeated cases of bullying.

Keywords: mobbing, bullying, psychological pressure, employee protection, labour rights, administrative liability, psychosocial risks.

Вступ

Правове регулювання захисту працівників від мобінгу (цькування) в Україні ґрунтується на визнанні психологічної безпеки невід’ємною складовою належних умов праці та гарантією реалізації трудових прав людини. Важливим етапом формування відповідного механізму стало прийняття Закону України від 16.11.2022 № 2759-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» [3],

яким Кодекс законів про працю України доповнено статтею 2-2 [1]. Відповідно до цієї норми мобінг визначається як систематичні, повторювані, тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників чи групи працівників, спрямовані на приниження честі, гідності та ділової репутації особи шляхом психологічного або економічного тиску.

Аналіз нормативного визначення дозволяє виокремити три основні юридичні ознаки мобінгу: систематичність протиправної поведінки, її умисний характер і спрямованість на приниження працівника. При цьому законодавство розмежовує мобінг та правомірну реалізацію роботодавцем управлінських повноважень, зокрема обґрунтоване встановлення виробничих завдань, контроль результатів роботи чи застосування дисциплінарних заходів. Наприклад, одноразове зауваження керівника щодо порушення трудової дисципліни не утворює складу мобінгу, тоді як систематичне публічне приниження працівника, його безпідставне усунення від професійних нарад, необґрунтоване позбавлення премій та створення умов для вимушеного звільнення можуть свідчити про наявність цькування.

Результати та обговорення

Адміністративно-правовий механізм протидії мобінгу передбачає застосування заходів державного контролю та юридичної відповідальності до осіб, які порушують право працівників на безпечне трудове середовище. Зокрема, стаття 173-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлює відповідальність за вчинення мобінгу у формі штрафу або громадських робіт. За вчинення відповідного правопорушення громадянами передбачено штраф від 850 до 1700 грн або громадські роботи на строк від 20 до 30 годин, а щодо фізичних осіб – підприємців, які використовують найману працю, та посадових осіб – штраф від 1700 до 3400 грн або громадські роботи на строк від 30 до 40 годин. За повторне протягом року вчинення правопорушення або його вчинення групою осіб законодавством передбачено суворіші санкції, зокрема штраф до 6800 грн [2].

Важливу роль у виявленні порушень відіграє Державна служба України з питань праці, до якої відповідно до статті 2-2 КЗпП України працівник має право звернутися зі скаргою. Проте аналіз адміністративно-правового механізму свідчить про наявність проблеми співмірності відповідальності та суспільної шкідливості мобінгу. Зокрема, мінімальний розмір штрафу може не забезпечувати достатнього превентивного впливу на керівників підприємств, для яких економічні наслідки застосування санкцій є незначними порівняно з можливістю примусити небажаного працівника звільнитися. Крім того, адміністративна відповідальність має переважно каральний характер і сама по собі не гарантує відновлення психологічного стану потерпілої особи, що зумовлює необхідність її поєднання з трудовими та цивільно-правовими способами захисту [4, с. 144].

Судовий захист працівників від мобінгу характеризується комплексністю правових засобів, які охоплюють встановлення факту цькування, припинення порушення трудових прав, розірвання трудового договору та відшкодування заподіяної шкоди. Відповідно до частини третьої статті 38 КЗпП України працівник має право розірвати трудовий договір за власним бажанням у визначений ним строк у разі вчинення щодо нього мобінгу, факт якого підтверджено судовим рішенням, що набрало законної сили. При цьому згідно зі статтею 44 КЗпП України працівникові виплачується вихідна допомога в розмірі, передбаченому колективним договором, але не менше тримісячного середнього заробітку. Додаткову гарантію встановлює стаття 237-1 КЗпП України, яка передбачає можливість відшкодування моральної шкоди у випадках, коли порушення трудових прав, зокрема внаслідок мобінгу, призвело до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв’язків та необхідності докладання додаткових зусиль для організації власного життя [5, с. 122].

Перспективним напрямом удосконалення правових механізмів захисту працівників від мобінгу є формування превентивної системи управління психосоціальними ризиками на рівні підприємств, установ та організацій. Відповідно до статей 141 і 158 КЗпП України

роботодавець повинен вживати заходів щодо забезпечення безпеки та захисту фізичного і психічного здоров'я працівників, здійснювати профілактику ризиків і напруження на робочому місці, проводити інформаційні, навчальні та організаційні заходи щодо запобігання мобінгу. Особливо проблемною є ситуація, коли потенційним суб'єктом мобінгу виступає безпосередній керівник або роботодавець, що ускладнює забезпечення неупередженого розгляду звернень. У зв'язку з цим доцільним є запровадження на підприємствах локальних антимобінгових політик, які передбачатимуть конфіденційні канали повідомлення про психологічний тиск, незалежний розгляд скарг, заборону негативних заходів впливу на заявників, періодичне оцінювання психосоціальних ризиків та навчання керівного персоналу. Додатковим напрямом удосконалення є розвиток альтернативних процедур урегулювання трудових конфліктів, зокрема медіації, за умови добровільної участі сторін і відсутності ризику подальшого тиску на потерпілого.

Висновки

Отже, ефективність правового захисту від мобінгу визначається не лише наявністю законодавчої заборони та адміністративних санкцій, а й здатністю правової системи забезпечити своєчасне виявлення психологічного насильства, припинення протиправних дій, відновлення порушених трудових прав і запобігання повторним випадкам цькування. Важливо також забезпечити належну взаємодію роботодавців, професійних спілок, Державної служби України з питань праці та судових органів.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08 (дата звернення: 09.11.2026)
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10 (дата звернення: 09.11.2026)
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню) : Закон України від 16.11.2022 № 2759-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20 (дата звернення: 09.11.2026)
4. Красюк Т. В., А. О. Федорченко. Мобінг: причини виникнення та способи подолання. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. С. 140-145.
5. Менів Л. Д., Любовець Д. О. Захист працівників від мобінгу: правові механізми та проблеми реалізації. Ірпінський юридичний часопис. 2025. № 4(21). С. 112–123. DOI: 10.33244/2617-4154-4(21)-2025-112-123

УДК 347.44:004.738.5(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.033

Голик Данііл Романович
аспірант, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ORCID: 0009-0000-1561-2569

ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА У ПУБЛІЧНОМУ ДОГОВОРІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Анотація. У тезах досліджено особливості застосування правових категорій «цифрове благо» та «віртуальне благо» у контексті публічних договорів, що укладаються в мережі Інтернет. Наголошено, що використання цифрового середовища та стандартизованих умов договору саме по собі не зумовлює його публічного характеру, який визначається за ознаками, закріпленими у статті 633 Цивільного кодексу України. Проаналізовано наукові підходи до розуміння віртуальних благ, зокрема їх нематеріальності, зв'язку з інформаційними технологіями, економічної цінності та обігоздатності. Розглянуто законодавче визначення цифрової речі та співвідношення цієї категорії із ширшим доктринальним поняттям цифрового блага, яке може мати як майновий, так і немайновий характер. На основі зіставлення наукових позицій встановлено істотне перетинання ознак цифрових і віртуальних благ та відсутність у розглянутих підходах універсального юридично значущого критерію для їх послідовного розмежування. Обґрунтовано, що правова кваліфікація відповідного блага має значення для визначення правового режиму його надання та особливостей виконання договірних зобов'язань, однак не є самостійною підставою для визнання договору публічним. Зроблено висновок про необхідність подальшого наукового опрацювання співвідношення зазначених категорій з метою забезпечення термінологічної визначеності у сфері договірних відносин у цифровому середовищі.

Ключові слова: публічний договір, цифрове благо, віртуальне благо, цифрова річ, цифрове середовище, об'єкти цивільних прав, договірні зобов'язання.

Abstract. This paper examines the application of the legal categories of "digital goods" and "virtual goods" to public contracts concluded on the Internet. It emphasizes that a digital environment and standardized terms do not establish the public nature of a contract, which is determined by the criteria set out in Article 633 of the Civil Code of Ukraine. The paper analyzes scholarly approaches to virtual goods, including their intangible nature, connection with information technologies, economic value, and transferability. It considers the statutory definition of a digital thing and its relationship to the broader doctrinal category of digital goods, which may have proprietary or non-proprietary characteristics. A comparison of scholarly positions identifies substantial overlap between digital and virtual goods and the absence of a universal, legally significant criterion for consistently distinguishing them. It is argued that the legal classification of such goods is relevant to determining the legal regime governing their provision and the performance of contractual obligations, but does not independently establish that a contract is public. The paper concludes that further research into the relationship between these categories is necessary to ensure terminological clarity in contractual relations within the digital environment.

Keywords: public contract, digital goods, virtual goods, digital thing, digital environment, objects of civil rights, contractual obligations.

Вступ

Розвиток договірних відносин у мережі Інтернет зумовлює необхідність в уточненні понятійного апарату, що використовується для характеристики відповідних правовідносин. Публічний договір, укладений у мережі Інтернет, зберігає свою цивільно-правову природу, а сама мережа виступає формою існування та здійснення відповідних відносин. У науковій літературі обґрунтовується, що норми про публічний договір можуть застосовуватися до договорів у мережі Інтернет за умови наявності властивих їм ознак.[5, с. 6-7]

Водночас характеристика об'єктів, середовища існування та способу здійснення цивільних правовідносин в мережі Інтернет супроводжується використанням категорій «віртуальне» та «цифрове».

Встановлення співвідношення між категоріями «цифрове благо» та «віртуальне благо» має безпосереднє значення і для характеристики предмета публічного договору в мережі Інтернет. Публічний характер договору визначається не цифровою природою блага і не стандартизованістю умов його надання, а наявністю передбачених ст. 633 ЦК України ознак, зокрема обов'язку підприємця здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до нього звернеться.[7] Водночас масовий характер надання цифрового контенту та цифрових послуг створює сферу, в якій відповідна конструкція може набувати значного практичного поширення.

Наведене розмежування набуває договірно-правового значення тоді, коли відповідне благо становить об'єкт надання за договором. При цьому цифрова або віртуальна природа блага сама по собі не визначає публічного характеру договору, який встановлюється за ознаками ст. 633 ЦК України. Водночас кваліфікація блага може впливати на визначення спеціального правового режиму його надання та виконання відповідного зобов'язання. Так, щодо цифрового контенту та цифрових послуг законодавство спеціально визначає момент виконання обов'язку виконавця, вимоги до відповідності цифрового контенту чи послуги та правові наслідки порушення договору.

Додаткової актуальності проблемі надає відсутність єдиного підходу до правового значення категорії «віртуальне». Так, у науковій літературі висловлюється як позиція щодо метафоричного характеру поняття «віртуальність», так і протилежний підхід, за якого «віртуальне» використовується для характеристики самостійних об’єктів цивільних прав.

Мета і завдання

Мета дослідження – встановлення співвідношення правових категорій «цифрове благо» та «віртуальне благо», визначення їхніх спільних і відмінних ознак, а також з’ясування значення відповідного розмежування для правової характеристики благ, що є об’єктами надання за публічними договорами в мережі Інтернет.

Методи

У дослідженні використано методи аналізу та синтезу для узагальнення доктринальних підходів до визначення цифрових і віртуальних благ; порівняльно-правовий метод для зіставлення їхніх правових ознак; формально-юридичний метод для аналізу положень цивільного законодавства України; системний метод для встановлення взаємозв’язку між правовою природою відповідних благ та особливостями договірного регулювання.

Результати та обговорення

Результати дослідження. Одним з критичних підходів використання категорії «віртуальне» у правовій науці є позиція К. І. Бєлякова. Звертаючись, зокрема, до концепції віртуальності С. Дацюка, К. І. Бєляков відтворює критичний підхід, відповідно до якого поняття «віртуальність» та «віртуальна реальність» мають метафоричний, а не самостійний теоретичний характер; у статті автор підтримує висновок про недоцільність їх використання у правовій науці. [1, с. 50-51] Водночас у самій роботі автор використовує конструкцію «віртуально-інформаційні правовідносини» та визначає їх через виникнення й існування в інформаційно-технологічному просторі в результаті комунікації та обміну даними в електронно-цифровій формі. [1, с. 53] Наведене дозволяє поставити питання про те, чи має категорія «віртуальне» самостійне правове значення, чи явища, які нею позначаються, можуть бути достатньо охарактеризовані через категорію «цифрове».

Інший підхід простежується у працях Є. О. Мічуріна, який розглядає «віртуальні блага» як самостійну цивілістичну категорію та пов'язує їх виникнення із розвитком інформаційних технологій. До таких благ автор відносить, зокрема, криптовалюту, елементи комп'ютерних ігор, вебсайти, акаунти, доменні імена, цифровий підпис та комп'ютерні файли. [4, с. 70] Водночас у даному дослідженні використовується словосполучення «віртуальні (цифрові) блага» [4, с. 69], що свідчить про близькість відповідних категорій та актуалізує питання їх співвідношення.

Подібний підхід простежується у дослідженні Н. О. Горобець та І. В. Майсун. Авторки пов'язують віртуальну власність із віртуальними об'єктами (даними), що мають економічну цінність, не мають матеріальної оболонки, характеризуються унікальністю, сталістю та обігоздатністю; останні властивості, на їхню думку, дозволяють ставити питання про віднесення таких об'єктів до інституту права власності. [2, с. 54]

Таким чином, незважаючи на критичне ставлення до використання категорії «віртуальне» у правовій науці, у цивілістичній доктрині вона отримала змістовне наповнення та використовується переважно для характеристики нематеріальних благ, що виникають і функціонують у інформаційно-технологічному середовищі та можуть мати самостійну цінність у цивільному обороті. Водночас наведені ознаки значною мірою перетинаються з характеристиками цифрових благ, що зумовлює необхідність звернення до змісту категорії «цифрове».

Подальший розвиток цивільного законодавства свідчить про поступове нормативне закріплення саме категорії «цифрове». Так, відповідно до ст. 179-1 ЦК України цифровою річчю визнається благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. До цифрових речей законодавець прямо відносить віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, що відповідають наведеним ознакам. [7]

Отже, законодавець прямо включає віртуальні активи до кола цифрових речей. Це дозволяє говорити про родо-видове співвідношення саме зазначених нормативних категорій, однак саме по собі не вирішує питання про співвідношення ширших доктринальних понять «віртуальне благо» та «цифрове благо».

Визначення, закріплене у ст. 179-1 ЦК України, дозволяє виокремити дві основні ознаки цифрової речі: її створення та існування виключно у цифровому середовищі, а також наявність майнової цінності. У доктрині додатково звертається увага на нематеріальний характер таких об'єктів, особливий порядок доступу до них та їх технічну основу у вигляді цифрового коду. [6, с. 324-325]

Саме це зумовлює необхідність звернення до ширшої категорії «цифрові блага».

У цивілістичній доктрині категорія «цифрове» не обмежується поняттям цифрової речі. Є. О. Мічурін пропонує розглядати «цифрові блага» як родову категорію щодо цифрової речі. Автор звертає увагу, що окремі цифрові блага не відповідають ознакам цифрової речі, визначеним ст. 179-1 ЦК України. Зокрема, цифровий підпис фізичної особи не має майнової цінності, а тому не може бути віднесений до цифрових речей, однак зберігає цифрову природу. [6, с. 326]

Відповідно, погоджуючись із позицією автора, варто зазначити, що цифрове благо може мати як майновий, так і немайновий характер. Його існування у цифровому середовищі та цифрова технічна основа водночас значною мірою збігаються з характеристиками, які у проаналізованих доктринальних підходах пов'язуються з віртуальними благами.

Зіставлення ознак віртуальних та цифрових благ свідчить про їх істотне змістовне перетинання. В обох випадках йдеться про нематеріальні блага, існування яких пов’язане з інформаційно-технологічним середовищем та даними, а щодо окремих об’єктів - також із наявністю економічної цінності та можливістю участі у цивільному обороті. Водночас ознаки, які у проаналізованих працях використовуються для характеристики віртуальних благ, не дозволяють виокремити універсальний критерій, що однозначно відмежовував би їх від цифрових благ.

Окремий підхід до співвідношення категорій «цифрове» та «віртуальне» запропоновано О. О. Дмитрик у дослідженні цифрових та віртуальних активів. Авторка виходить із семантичного значення відповідних понять: «цифрове» пов'язується з форматом, у якому інформація, дані або об'єкти подаються чи зберігаються, тоді як «віртуальне» характеризує їх існування або функціонування в імітованому чи симульованому середовищі. На рівні активів це розмежування доповнюється вартісним критерієм: цифрові активи пов'язуються з реальною фінансовою вартістю та можливістю їх обміну на гроші або інші активи, тоді як віртуальні активи переважно функціонують та обертаються в межах відповідного віртуального середовища. [3, с. 250-251]

Водночас наведений підхід сформульовано саме щодо цифрових і віртуальних активів та значною мірою крізь призму їх вартості й обігу. Тому можливість його безпосереднього поширення на ширші категорії «цифрове благо» та «віртуальне благо», які можуть охоплювати також об’єкти немайнового характеру, потребує окремої оцінки.

Для публічного договору в мережі Інтернет проведене зіставлення має значення насамперед при визначенні правового режиму блага, щодо якого виникає договірне зобов’язання, та особливостей його виконання. При цьому категорії «цифрове» та «віртуальне» характеризують відповідне благо, тоді як публічний характер договору визначається наявністю ознак, передбачених ст. 633 ЦК України. Отже, правова характеристика блага та кваліфікація договору як публічного є різними, хоча й взаємопов’язаними питаннями.

Висновки

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що для характеристики благ, які створюються та існують у цифровому середовищі, доктринально сформованою є категорія «цифрове», яка охоплює цифрові речі, а також інші цифрові блага майнового та немайнового характеру. Водночас аналіз розглянутих наукових позицій не дозволяє виокремити юридично значущі ознаки «віртуального блага», за допомогою якого ця категорія могла б послідовно відмежовуватися від цифрових благ: характеристики відповідних об'єктів значною мірою перетинаються, а запропоновані критерії розмежування залежать від предмета конкретного дослідження. Тому співвідношення категорій «віртуальне благо» та «цифрове благо» потребує подальшого наукового опрацювання. Для публічного договору в мережі Інтернет це питання має значення при визначенні правового режиму блага, щодо якого виникає договірне зобов'язання, та особливостей його виконання; водночас цифрова чи віртуальна природа такого блага сама по собі не визначає публічного характеру договору, який встановлюється за ознаками, передбаченими ст. 633 ЦК України.

Список використаних джерел

1. ДЖЕРЕЛА:
2. Бєляков К. І. Понятійні та методологічні основи регулювання нових типів інформаційних відносин: «віртуальні правовідносини». Lex Portus. 2016. № 2. С. 47-63.
3. Горобець Н. О., Майсун І. В. Віртуальні об’єкти, їх місце в інституті права власності. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 5. С. 52–54.
4. Дмитрик О. О. Віртуальні активи і цифрові активи: до питання про співвідношення понять. Право та інноваційне суспільство. 2021. № 2 (17). С. 248–254.
5. Мічурін Є. О. Віртуальні блага: особливості та ознаки. Форум права. 2021. № 3 (68). С. 67-73.
6. Мічурін Є. О. Публічний договір у мережі «Інтернет» та новели законодавства про цифровий контент. Університетські наукові записки. 2023. № 5 (95). С. 4-13.
7. Мічурін Є. О. Цифрова річ та інші цифрові блага як об’єкти цивільних прав. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 88, ч. 1. С. 323–327.

8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 19.10.2026).

УДК 332.3:711:352(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.034

Наглій Єлісавета Володимирівна
студентка, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

КОМПЛЕКСНИЙ ПЛАН ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

Анотація. Децентралізація земельних повноважень перенесла центр ваги управління землями на рівень територіальних громад. Комплексний план просторового розвитку території територіальної громади, запроваджений Законом України від 17.06.2020 № 711-IX, поєднує ознаки документації із землеустрою та містобудівної документації місцевого рівня, охоплює склад угідь, категорії земель, межі та режими обмежень, а також визначає ділянки для передачі в комунальну власність і безоплатної приватизації. Після затвердження плану на територію громади не розробляють схему землеустрою та низку інших документів, тож комплексний план консолідує раніше розпорошену документацію й стає центральним інструментом управління земельними ресурсами громади. Регулятивний вплив плану забезпечує функціональне зонування, яке поступово заміщує інститут цільового призначення земель. Реальний стан упровадження планів залишається незадовільним: станом на II квартал 2025 р. затверджено лише чотири плани з очікуваних двадцяти п'яти. Серед основних проблем — невідповідність класифікатора видів функціонального призначення територій вимогам сталого землекористування, відсутність стандартів картографічної основи та автоматизованого обміну даними між кадастрами. Для повноцінної реалізації інструменту запропоновано використати перехідний період до 2028 р., забезпечити фінансування, доповнити класифікатор екологічними критеріями та запровадити регулярне оприлюднення офіційних даних про кількість розроблених і затверджених планів.

Ключові слова: комплексний план просторового розвитку, територіальна громада, управління земельними ресурсами, функціональне зонування, цільове призначення земель, децентралізація, землеустрій.

Abstract. The decentralisation of land powers has shifted the centre of gravity of land management to the level of territorial communities. The comprehensive spatial development plan of a territorial community, introduced by Law of Ukraine No. 711-IX of 17 June 2020, combines the features of land management documentation and local-level urban planning documentation, covers the composition of land plots, land categories, boundaries and restriction regimes, and defines plots for transfer to communal ownership and free privatisation. Once the plan is approved, a land management scheme and a number of other documents are no longer developed for the community's territory, so the comprehensive plan consolidates previously fragmented documentation and becomes the central instrument for managing the community's land resources. The regulatory impact of the plan is ensured by functional zoning, which is gradually replacing the institution of designated land use. The actual state of plan implementation remains unsatisfactory: as of the second quarter of 2025, only four plans had been approved out of the expected twenty-five. Key problems include the inadequacy of the classifier of types of functional land use for sustainable land management requirements, the absence of cartographic base standards and automated data exchange between cadastres. To fully implement the instrument, it is proposed to use the transitional period until 2028, ensure financing, supplement the classifier with ecological criteria, and introduce regular publication of official data on the number of plans developed and approved.

Keywords: comprehensive spatial development plan, territorial community, land resource management, functional zoning, designated land use, decentralisation, land management.

Вступ

Децентралізація земельних повноважень перенесла центр ваги управління землями на рівень територіальних громад. З набранням чинності Законом України від 28.04.2021 №

1423-IX землями комунальної власності громад визнано всі землі державної власності, розташовані за межами населених пунктів у межах таких громад, за винятком прямо визначених законом (п. 24 розд. X «Перехідні положення» Земельного кодексу України, далі – ЗК) [1; 2]. П. Ф. Кулинич констатує, що внаслідок реформи публічне регулювання землекористування зосередилося переважно на місцевому рівні, а це вимагає засобів, здатних узгодити самостійність громад із конституційною вимогою особливої охорони землі [3, с. 73]. Таку роль покликаний виконувати комплексний план просторового розвитку території територіальної громади (далі – комплексний план), запроваджений Законом України від 17.06.2020 № 711-IX [4], у якому М. В. Шульга, І. В. Ігнатенко та О. С. Малохліб убачають потужний важіль повоєнного відновлення громад [5, с. 246].

Особливістю комплексного плану є подвійна правова природа: ст. 25 і 45-1 Закону України «Про землеустрій» відносять його водночас до документації із землеустрою та до містобудівної документації місцевого рівня [6]. План розробляють на всю територію громади (крім громад, що складаються з одного населеного пункту) з метою її сталого розвитку на засадах збалансування державних, громадських і приватних інтересів (ч. 1, 2 ст. 16-1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності») [7]. Його проєктні рішення охоплюють склад угідь, віднесення земель до категорій, межі та режими обмежень у використанні земель, а також ділянки для передачі в комунальну власність, землі для безоплатної приватизації, продажу на земельних торгах і без їх проведення (ч. 10 ст. 16-1 цього Закону) [7]. До землевпорядної складової плану входять експлікація угідь за власниками й користувачами, переліки обмежень і план розподілу земель за категоріями, а сам план може бути підставою для формування земельних ділянок комунальної власності та внесення до Державного земельного кадастру відомостей про ділянки, сформовані до 2004 р. (ст. 45-1 Закону України «Про землеустрій») [6]. Після затвердження плану на територію громади вже не розробляють схему землеустрою, техніко-економічне обґрунтування використання та охорони земель, проєкти землеустрою щодо впорядкування території населених пунктів та низку інших документів (ч. 18 ст. 16-1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності») [7], тож комплексний план консолідує раніше розпорошену документацію й стає центральним інструментом управління земельними ресурсами громади.

Результати та обговорення

Регулятивний вплив плану на землекористування забезпечує функціональне зонування: за ч. 3 ст. 20 ЗК категорію земель і вид цільового призначення ділянки встановлюють у межах виду функціонального призначення території, визначеного затвердженим комплексним або генеральним планом, а ч. 2 ст. 79-1 ЗК допускає формування земельних ділянок безпосередньо за такими планами [1]. Ю. О. Удовенко розцінює такі зміни як поступове, проте поки що неповне заміщення інституту цільового призначення земель функціональним зонуванням території, хоча й уважає повну відмову від цільового призначення на нинішньому етапі передчасною [8, с. 113]. Зміст плану при цьому розширюється з огляду на безпекові й енергетичні виклики: Законом від 29.07.2022 № 2486-IX до його проєктних рішень включено інженерно-технічні заходи цивільного захисту, а Законом від 02.09.2026 № 4963-IX – зони прискореного розвитку відновлюваних джерел енергії [7].

Процедура розроблення плану побудована на засадах публічності. Рішення про розроблення ухвалює сільська, селищна чи міська рада, а її виконавчий орган визначає розробника, строки й джерела фінансування, з'ясовує державні інтереси, що підлягають урахуванню, організовує громадське обговорення завдання та проєкту, погодження із суміжними громадами, розгляд архітектурно-містобудівною радою, стратегічну екологічну оцінку й експертизу (ч. 15, 19, 20 ст. 16-1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності») [7]. Рада має розглянути поданий план протягом трьох місяців, а після його затвердження виконавчий орган упродовж п'яти робочих днів забезпечує внесення відомостей про проєктні рішення до

Державного земельного кадастру та містобудівного кадастру (ч. 15, 21 ст. 16-1 цього Закону) [7]. Прозорість посилює й електронна форма документа, який підписують кваліфікованими електронними підписами архітектор і сертифікований інженер-землевпорядник, а стабільність правового режиму земель гарантують необмежений строк дії плану та можливість змінювати його за результатами містобудівного моніторингу не частіше одного разу на рік (ч. 13, 16, 17 ст. 16-1 цього Закону) [7].

Реальний стан упровадження комплексних планів, утім, залишається незадовільним. За даними Мінрозвитку, наведеними в моніторингу Державної антикорупційної програми, станом на ІІ квартал 2025 р. громади ухвалили 492 рішення про розроблення комплексних планів, технічні завдання сформовано у 113 громадах, договори на розроблення уклали 36 громад, а затверджено лише чотири плани, серед яких план Меджибізької громади Хмельницького району, хоча показником виконання відповідного заходу визначено щонайменше 25 затверджених планів до кінця 2025 р. [9]. За оцінкою ООН-Хабітат, станом на 1 січня 2026 р. до кадастрів фактично внесено відомості лише трьох затверджених планів, чому перешкоджають невідповідність масштабу й топографічної основи та помилки в геопросторових даних [10, с. 13]. Ю. О. Удовенко у своєму дослідженні називає ще меншу кількість – дві громади із затвердженим планом [8, с. 118], тож наведені різними джерелами цифри розходяться, однак однаково засвідчують мізерний рівень упровадження. Показово, що відомості про функціональні зони вперше внесли до Державного земельного кадастру лише у 2023 р., і стосувалися вони п’яти зон, розташованих у Лісниках і Тарасівці на Київщині та в Давидові на Львівщині [8, с. 118]. Через брак відомостей про функціональні зони в кадастрі цільове призначення земель здебільшого змінюють за проєктами землеустрою щодо відведення, а спрощений механізм на практиці майже не діє [8, с. 119].

Певний часовий ресурс громадам надають перехідні положення. Законом України від 25.03.2025 № 4321-IX низку строків продовжено до 1 січня 2028 р.: належність земельних ділянок до функціональних зон, установлених до цієї дати, до внесення відповідних відомостей до кадастру визначають за раніше затвердженими планами зонування, генеральними й детальними планами (п. 23 розд. X ЗК), а ради мають до того ж строку внести до кадастру функціональні зони з чинної містобудівної документації (п. 2 розд. ІІ Закону № 711-IX) [1; 4; 11]. Таке рішення зменшує навантаження на громади, проте, як застерігає Ю. О. Удовенко, подовжує безсистемну забудову за застарілими чи неповними планами [8, с. 118].

Не менш відчутні методологічні та інформаційні вади. За висновком А. М. Третяка та співавторів, які дослідили пілотний комплексний план Пісочинської громади на Харківщині, класифікатор видів функціонального призначення територій не враховує вимог сталого землекористування, а запроєктована структура угідь погіршує екологічну стабільність території [12, с. 12]. М. В. Шульга, І. В. Ігнатенко та О. С. Малохліб наголошують на потребі законодавчо врегулювати картографічну основу планів і внесення їхніх даних до кадастрів, застерігаючи від «ручного» непублічного управління землями [5, с. 251]. Антикорупційний вимір проблеми засвідчує й Державна антикорупційна програма, яка пов’язує прискорене затвердження планувальної документації на всю територію громад із подоланням корупційних ризиків під час зміни цільового призначення земельних ділянок [9].

Висновки

Підсумовуючи, комплексний план є ключовим інструментом управління земельними ресурсами громади, оскільки поєднує в єдиному публічному електронному документі планування, розподіл і охорону земель та заміняє низку окремих видів землевпорядної документації. Для його повноцінної реалізації доцільно використати перехідний період до 2028 р. для гарантованого фінансування розроблення планів, зокрема через передбачену п. 4 розд. ІІ Закону № 711-IX субвенцію з державного бюджету та кошти міжнародної технічної допомоги [4; 9], доповнити класифікатор видів функціонального призначення територій екологічними

критеріями, закріпити в законі стандарти картографічної основи та автоматизованого обміну даними між Державним земельним кадастром і містобудівним кадастром, а також запровадити регулярне оприлюднення офіційних даних про кількість розроблених і затверджених планів.

Список використаних джерел

1. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14 (дата звернення: 12.11.2026).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин : Закон України від 28.04.2021 № 1423-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20 (дата звернення: 12.11.2026).
3. Кулинич П. Ф. Земельне законодавство України в умовах сучасних екзистенційних викликів: основні проблеми розвитку. Вісник Національної академії наук України. 2026. № 7. С. 57–74. DOI: 10.15407/visn2026.07.057
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель : Закон України від 17.06.2020 № 711-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20 (дата звернення: 12.11.2026).
5. Шульга М. В., Ігнатенко І. В., Малохліб О. С. Актуальні аспекти правового регулювання планування використання земель. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. № 88, ч. 2. С. 246–252. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.88.2.33
6. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 № 858-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15 (дата звернення: 12.11.2026).
7. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17 (дата звернення: 12.11.2026).
8. Удовенко Ю. О. Трансформація інституту цільового призначення земель в Україні: правові та практичні аспекти. Київський юридичний журнал. 2026. № 9. С. 113–121. DOI: 10.32782/klj-2026-9.13
9. Організація розроблення не менш як 25 комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад : захід 2.5.6.1.12 Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки. Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: https://dap.nazk.gov.ua/zahid/1350/ (дата звернення: 12.11.2026)
10. Анісімов О., Антоненко Р., Бондар С. Просторове планування в Україні : тематичний документ. ООН-Хабітат. 2026. URL: https://unhabitat.org/sites/default/files/2026/10/spatial_planning_in_ukraine_uk.pdf (дата звернення: 12.11.2026)
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання земельних ділянок для розбудови цифрової інфраструктури : Закон України від 25.03.2025 № 4321-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4321-20 (дата звернення: 12.11.2026).
12. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Гунько Л. А., Третяк Н. А. Землевпорядні проблеми планування та оцінки стану землекористування при розробленні комплексних планів просторового розвитку території територіальних громад. Агросвіт. 2024. № 11. С. 4–14. DOI: 10.32702/2306-6792.2024.11.4

УДК 349.3:368.914(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.035

Заводна Аліна Миколаївна
курсантка 3 навчального курсу 3 навчальної групи спеціальності D8 «Право», Військово-юридичного інституту
ORCID: 0009-0005-5705-600X

ОСОБЛИВОСТІ ПІДТВЕРДЖЕННЯ СТРАХОВОГО СТАЖУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Анотація. У роботі досліджено особливості підтвердження страхового стажу за законодавством України в умовах переходу до електронного обліку трудової діяльності. Метою дослідження є визначення правового значення трудової книжки та аналіз передбачених законодавством способів підтвердження періодів роботи. Використано системно-структурний метод, методи аналізу й узагальнення. У результаті розмежовано поняття трудового та страхового стажу, з'ясовано особливості підтвердження періодів роботи до та після запровадження персоніфікованого обліку, проаналізовано законодавчі зміни 2026 року та міжнародні підходи до цифровізації систем соціального забезпечення. Особливу увагу приділено використанню електронних реєстрів, альтернативних документів, банківських відомостей та показань свідків для підтвердження страхового стажу. Визначено значення поєднання електронних відомостей, документальних доказів та показань свідків для забезпечення реалізації права на пенсійне забезпечення. Окремо розглянуто особливості підтвердження стажу в умовах воєнного стану, зокрема за відсутності документів унаслідок бойових дій або тимчасової окупації окремих територій. Практичне значення роботи полягає в узагальненні чинних правових механізмів, які можуть бути використані під час оцінювання документів для призначення пенсії за віком.

Ключові слова: страховий стаж, трудова книжка, пенсійне забезпечення, трудова діяльність, електронний облік, підтвердження стажу.

Abstract. The article examines the confirmation of insurance periods under Ukrainian legislation amid the transition to electronic employment record-keeping. Its aim is to determine the legal significance of the employment record book and analyse statutory methods of confirming periods of employment. The study uses the systemic and structural method, along with analysis and generalisation. It distinguishes between length of service and insurance period, examines how employment periods are confirmed before and after the introduction of personalised record-keeping, and analyses 2026 legislative amendments and international approaches to digitalising social security systems. Particular attention is paid to electronic registers, alternative documents, bank records and witness statements as means of confirming insurance periods. The study emphasises that combining electronic records, documentary evidence and witness statements helps protect the right to pension provision. It also considers confirmation of insurance periods under martial law when documents are unavailable because of hostilities or the temporary occupation of certain territories. The practical significance lies in summarising legal mechanisms for assessing documents when granting an old-age pension.

Keywords: insurance record, employment record book, pension provision, employment activity, electronic record-keeping, confirmation of insurance record.

Вступ

Реалізація конституційного права громадян на соціальний захист, передбаченого статтею 46 Конституції України, безпосередньо залежить від належного обчислення страхового стажу особи, необхідного для призначення пенсії відповідно до вимог Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» [1; 2]. Солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування є основним рівнем пенсійної системи України, у межах якого фінансування пенсійних виплат і надання соціальних послуг здійснюється переважно за рахунок поточних надходжень від сплати страхових внесків працюючого

населення, а також коштів державного бюджету у передбачених законодавством випадках [3, с. 171-172]. Важливою передумовою реалізації права на пенсійне забезпечення є підтвердження страхового стажу, який формується з урахуванням періодів трудової діяльності особи та виконання встановлених законодавством вимог щодо сплати страхових внесків.

Мета і завдання

Метою дослідження є з'ясування особливостей правового регулювання підтвердження страхового стажу в Україні, визначення значення трудової книжки в умовах переходу до електронного обліку трудової діяльності та аналіз передбачених законодавством способів підтвердження періодів роботи.

Для досягнення мети передбачено розмежування трудового та страхового стажу, визначення правового значення трудової книжки й аналіз альтернативних способів підтвердження періодів роботи.

Методи

У дослідженні використано методи аналізу, системно-структурний метод та метод узагальнення. Вони дали змогу дослідити законодавчі зміни, визначити взаємозв'язок норм пенсійного й трудового законодавства та узагальнити способи підтвердження страхового стажу.

Результати та обговорення

У роботі проаналізовано законодавчі зміни 2026 року щодо підтвердження страхового стажу, зокрема використання електронних відомостей, альтернативних документів і показань свідків. Розглянуто розширення законодавчих можливостей підтвердження періодів роботи за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній.

Для з'ясування правового значення трудової книжки під час підтвердження страхового стажу необхідно розмежовувати поняття трудового та страхового стажу, оскільки вони не є тотожними за своїм змістом. Трудовий стаж за законодавством, що діяло до 1 січня 2004 року, охоплював періоди трудової діяльності особи, а також окремі періоди суспільно корисної діяльності, передбачені статтею 56 Закону України «Про пенсійне забезпечення» [4]. Натомість страховий стаж відповідно до статті 24 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пов'язаний із періодом, протягом якого особа підлягала загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та за який сплачено страхові внески в установленому законодавством розмірі. Водночас частина четверта статті 24 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачає зарахування періодів трудової діяльності та інших періодів до страхового стажу відповідно до законодавства, яке діяло раніше [2]. Для підтвердження стажу роботи за періоди до 1 січня 2004 року використовуються документи та відомості відповідних електронних реєстрів. За відсутності в Реєстрі застрахованих осіб відомостей про трудову діяльність особи в електронній формі основним документом, що підтверджує стаж роботи за відповідний період, залишається трудова книжка відповідно до статті 62 Закону України «Про пенсійне забезпечення». Для наступних періодів після запровадження персоніфікованого обліку визначальне значення мають відомості системи обліку та дані про сплату страхових внесків.

Зміна підходу до обліку трудової діяльності працівника пов'язана з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі» [5]. Цим Законом було запроваджено електронну форму обліку трудової діяльності шляхом внесення відповідних відомостей до реєстру застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування. Відповідні зміни знайшли відображення у статті 48 Кодексу законів про працю України, згідно з якою облік трудової діяльності працівника здійснюється в електронній формі [6].

Водночас законодавець зберіг можливість використання паперової трудової книжки, передбачивши два окремі випадки її оформлення та ведення. Так, на вимогу працівника, який уперше приймається на роботу, роботодавець оформлює трудову книжку не пізніше п’яти днів після прийняття на роботу. Натомість якщо трудова книжка вже зберігається у працівника, роботодавець на його вимогу вносить до неї записи про прийняття на роботу, переведення, звільнення, заохочення та нагороди за успіхи в роботі.

Подібні процеси цифровізації соціального забезпечення відбуваються на міжнародному рівні, що дає підстави звернути увагу на відповідний міжнародний досвід. Зокрема, під час 17-ї Міжнародної конференції з інформаційно-комунікаційних технологій у соціальному забезпеченні, організованої Міжнародною асоціацією соціального забезпечення у 2024 році, було наголошено на значенні достовірних і захищених даних для вдосконалення управління та надання соціальних послуг. У матеріалах Міжнародної організації праці також зазначається, що цифрові технології сприяють спрощенню реєстрації осіб, перевірки їхнього права на отримання соціального захисту та надання відповідних послуг [11; 12].

Запровадження електронного обліку не усунуло необхідності підтвердження періодів роботи, які мали місце до його запровадження. Для внесення до Реєстру застрахованих осіб відомостей із паперових трудових книжок та інших документів про трудову діяльність законодавством було передбачено перехідний період.

Пенсійний фонд України у роз’ясненні від 03 червня 2026 року окремо наголосив, що неподання сканованої копії трудової книжки до 10 червня 2026 року не є підставою для втрати страхового стажу [7]. Після завершення перехідного періоду органи Пенсійного фонду продовжують приймати й опрацьовувати документи для внесення відомостей про трудову діяльність до електронної системи. Крім того, під час призначення пенсії періоди роботи до 1 січня 2004 року можуть враховуватись на підставі оригіналу паперової трудової книжки. Отже, завершення строку оцифрування не припиняє можливості підтвердження раніше набутого стажу.

Важливі механізми для підтвердження страхового стажу були внесені Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо підтвердження страхового стажу» [8]. Зокрема, зміни до статті 44 Закону № 1058-IV визначають, що відомості, необхідні для призначення пенсії, не потребують додаткового підтвердження, якщо вони наявні у публічних електронних реєстрах, проте якщо такі відомості відсутні, то територіальний орган Пенсійного фонду має повідомити про це особу та про необхідність подання відповідних документів за їх наявності. Крім того, статтю 64 Закону № 1058-IV доповнено положеннями, відповідно до яких на органи Пенсійного фонду покладено обов'язок сприяти особам у витребуванні документів, необхідних для призначення чи перерахування пенсії, а у разі відмови через відсутність необхідного страхового стажу – інформувати про порядок його підтвердження, у тому числі шляхом встановлення періоду перебування у трудових відносинах у судовому порядку. Також цим Законом врегульовується питання зарахування до страхового стажу періодів роботи, за які роботодавець нарахував, але фактично не сплатив страхові внески. Крім того, розділ XV «Прикінцеві положення» Закону № 1058-IV доповнено підпунктом 6 пункту 3-1, відповідно до якого до страхового стажу можуть зараховуватися періоди роботи на умовах трудового договору або контракту, за які не сплачено страхові внески, якщо у страхувальника наявна заборгованість із їх сплати та ним подано звітність, що підтверджує нарахування внесків у сумі не меншій за мінімальний страховий внесок.

Подальше нормативне врегулювання здійснено постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку підтвердження наявного стажу роботи для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній» [9]. Зазначеною постановою внесено зміни до пунктів 1–3 Порядку № 637 [10], якими уточнено перелік способів підтвердження стажу роботи за відсутності трудової книжки або необхідних записів у ній.

Зокрема, передбачено використання відомостей публічних електронних реєстрів, інших документів, виданих за місцем роботи, служби чи навчання, а також документів про рух коштів на банківських рахунках, які підтверджують отримання або зарахування заробітної плати. Крім того, за відсутності документів про стаж або якщо вони не збереглися, його підтвердження здійснюється на підставі показань не менше двох свідків, які знали заявника за спільною роботою. Окремо викладено в новій редакції пункт 17-1 Порядку № 637, де врегульовано випадки, коли в трудовій книжці містяться виправлення, недостовірні або неточні відомості про періоди роботи на підприємствах, в установах та організаціях, розташованих на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки й оборони. Також передбачено особливий порядок зарахування стажу роботи у випадках пошкодження або знищення майна чи документів підприємств унаслідок воєнних дій, терористичних актів, диверсій, або спричинених збройною агресією РФ. За наявності документального підтвердження пошкодження майна чи документів стаж роботи, який дає право на пенсію, зараховується в порядку, визначеному Пенсійним фондом України за погодженням із Міністерством соціальної політики України.

Висновки

Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що підтвердження страхового стажу на підставі записів у трудовій книжці залишається важливим питанням у реалізації права особи на пенсійне забезпечення. Проте сучасне нормативно-правове регулювання підтвердження страхового стажу ґрунтується на поєднанні електронного обліку та альтернативних способів доказування трудової діяльності. Важливим результатом є розширення механізмів підтвердження періодів трудової діяльності за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній. Ефективність таких механізмів залежить від правильного застосування норм та встановлених законом умов зарахування страхового стажу, що є важливим для повоєнного відновлення України.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 31.10.2026)
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text (дата звернення: 31.10.2026)
3. Чанишева Г. І., Лагутіна І. В., Бориченко К. В., Тарасенко В. С., Краснов Є. В., Щукін О. С., Гудзь А. О., Корнілова О. В. Право соціального забезпечення : навч. посіб. ; за заг. ред. Г. І. Чанишевої. Одеса, 2022. 266 с. URL: DOI: 10.32837/11300.16223 (дата звернення: 31.10.2026).
4. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05.11.1991 № 1788-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text (дата звернення: 16.11.2026)
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі : Закон України від 05.02.2021 № 1217-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-20#Text (дата звернення: 09.11.2026)
6. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 09.11.2026)
7. Увага! Інформація щодо оцифрування трудових книжок після 10 червня 2026 року. Пенсійний фонд України. 2026. URL: https://www.pfu.gov.ua/2179542-uvaga-informatsiya-shhodo-otsyfruvannya-trudovyh-knyzhok-pislya-10-chervnya-2026-roku/ (дата звернення: 09.11.2026)
8. Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо підтвердження страхового стажу : Закон України від 09.04.2026 № 4851-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4851-20#Text (дата звернення: 09.11.2026)

9. Про внесення змін до Порядку підтвердження наявного стажу роботи для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній : постанова Кабінету Міністрів України від 07.10.2026 № 1246. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1246-2026-п#Text (дата звернення: 09.11.2026)
10. Про затвердження Порядку підтвердження наявного стажу роботи для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній : постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.1993 № 637. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-93-п#Text (дата звернення: 09.11.2026)
11. ICT 2024 conference focussed on the data-driven transformation of social security. International Social Security Association. 2024. URL: https://www.issa.int/news/ict-2024-conference-focussed-data-driven-transformation-social-security (дата звернення: 16.11.2026)

УДК 343.98:343.982.3

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.036

Кононенко Аліна Вячеславівна
студент, Дніпровського державного університету

Науковий керівник: Волобуєв А. Ф., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правових дисциплін, Дніпровський державний університет внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ГАБІТОЛОГІЯ: ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ ТА ЗНАЧЕННЯ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Анотація. Мета дослідження полягає у з'ясуванні поняття та предмета криміналістичної габітології, визначенні її місця в системі криміналістичної техніки, а також дослідженні значення ознак зовнішності людини для розшуку, ідентифікації та розслідування кримінальних правопорушень. Методи дослідження: формально-юридичний метод для аналізу поняття та предмета криміналістичної габітології й положень кримінального процесуального законодавства; системно-структурний метод для визначення співвідношення габітології та габітоскопії; порівняльно-правовий метод для аналізу наукових підходів до розуміння цих понять; метод аналізу та узагальнення для визначення практичного значення габітологічної інформації та сучасних технологій розпізнавання обличчя. У результаті дослідження встановлено, що криміналістична габітологія є галуззю криміналістичної техніки, яка вивчає закономірності зовнішнього вигляду людини та його відображення, а також розробляє методи й засоби збирання, дослідження та використання відповідної інформації. Обґрунтовано доцільність розгляду габітоскопії як складової габітології. Визначено основні напрями використання габітологічних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень, зокрема під час розшуку осіб, пред'явлення для впізнання, проведення портретних експертиз та ідентифікації невпізнаних загиблих. Наголошено на необхідності належного правового регулювання використання біометричних даних та гарантування захисту прав людини.

Ключові слова: криміналістична габітологія, габітоскопія, зовнішність людини, ідентифікація особи, портретна експертиза, розпізнавання обличчя, біометричні дані.

Abstract. The purpose of the study is to clarify the concept and subject matter of forensic habitology, to determine its place in the system of forensic technology, and to examine the significance of human appearance features for search, identification, and investigation of criminal offences. The research methods include the formal-legal method for analysing the concept and subject matter of forensic habitology and the provisions of criminal procedural legislation; the systemic-structural method for determining the relationship between habitology and habitoscopy; the comparative-legal method for analysing scholarly approaches to understanding these concepts; and the method of analysis and generalisation for determining the practical significance of habitological information and modern face recognition technologies. The study establishes that forensic habitology is a branch of forensic technology that studies the regularities of human appearance and its reflection, and develops methods and means of collecting, examining, and using relevant information. The expediency of treating habitoscopy as a component of habitology is substantiated. The main directions of applying habitological knowledge in the investigation of criminal offences are identified, including the search for persons, identification parades, portrait examinations, and identification of unrecognised deceased persons. The need for proper legal regulation of the use of biometric data and guaranteeing the protection of human rights is emphasised.

Keywords: forensic habitology, habitoscopy, human appearance, personal identification, portrait examination, face recognition, biometric data.

Вступ

Встановлення особи злочинця, потерпілого чи невідомого загиблого -одне із ключових завдань розслідування. Зовнішність людини фіксується в пам’яті очевидців, на фото- і відеозаписах, у соціальних мережах і базах даних, а отже, становить важливе джерело

криміналістичної інформації. В умовах повномасштабної війни значення цього джерела зросло: слідчим доводиться встановлювати осіб, причетних до воєнних злочинів, та ідентифікувати численних загиблих, тіла яких часто суттєво пошкоджені. Водночас у науці немає єдності щодо поняття та предмета криміналістичної габітології, її співвідношення з габітоскопією, а також щодо місця нових технологій розпізнавання обличчя в цій галузі. Метою тез є з'ясувати поняття і предмет криміналістичної габітології та визначити її значення для розслідування кримінальних правопорушень.

Зовнішність людини як центральну категорію криміналістичної габітології, а також класифікацію її елементів і ознак дослідив О. О. Садченко [1, с. 376-377]. Поняття, об'єкт і предмет габітології, сучасні тенденції її розвитку та напрями розвитку криміналістичної габітоскопії розглядав В. В. Кікінчук, частину праць у співавторстві із С. О. Шатравою [2, с. 164-165]. Використання сучасних техніко-криміналістичних засобів розпізнання та ототожнення особи за ознаками зовнішності, зокрема автоматизованих систем розпізнавання обличчя та OSINT-технологій, проаналізували І. Пиріг та С. Прокопов [5, с. 130, 132-134]. Водночас у цих працях недостатньо уваги приділено тому, як нові технології змінюють предмет габітології та які процесуальні межі їх застосування.

Мета і завдання

Питання щодо використання відповідної термінології має важливе значення. Тривалий час у науці використовували назву «габітоскопія», яка буквально означає спостереження за зовнішністю і пов'язана передусім з ідентифікацією людини. Термін «габітологія» має ширше значення: він охоплює вчення про зовнішність загалом, включно з її діагностикою, розшуком і використанням ознак зовнішності поза межами ідентифікаційної експертизи. О. О. Садченко називає криміналістичну габітологію провідною галуззю криміналістичної техніки, а зовнішність людини – її центральною категорією [1, с. 376].

Методи

У працях В. В. Кікінчука та С. О. Шатрави розглядається визначення габітоскопії, запропоноване В. С. Кузьмічовим та Г. І. Прокопенком. Відповідно до нього, криміналістична габітологія – це галузь криміналістики, що є системою теоретичних положень, методів і технічних засобів збирання, дослідження та використання ознак зовнішності людини з метою розслідування злочинів та їх запобігання [2, с. 164–165]. Об'єктом габітології є як зовнішній вигляд людини, так і його відображення, а предметом – закономірності, що характеризують природу зовнішнього вигляду людини і проявляються у його властивостях та в способах збирання, дослідження і використання даних про нього. З огляду на наведене, габітоскопію доцільно розглядати як складову габітології, що охоплює методи ідентифікаційного дослідження зовнішності людини.

О. О. Садченко визначає зовнішність людини як сукупність частин тіла людини, елементів, деталей і ознак, що їх характеризують, і включає до неї також одяг та предмети, які людина має при собі [1, с. 377]. Таке розуміння є обґрунтованим з практичного погляду, адже очевидці часто запам'ятовують саме одяг, головний убір чи сумку, і ці супутні елементи нерідко стають першою зачіпкою для розшуку. В. В. Кікінчук виокремлює індивідуальність, відносну стійкість і відображуваність зовнішнього вигляду. Індивідуальність полягає у відмінності основних елементів зовнішності однієї людини від інших; стійкість є відносною, оскільки зовнішність змінюється з віком, через хвороби та травми; відображуваність означає здатність зовнішнього образу людини відображатися на різних носіях [3, с. 205]. Саме відносність стійкості зумовлює одну з головних проблем практики: ідентифікація за давніми фотографіями або за зображеннями низької якості потребує врахування вікових змін та умов зйомки.

Результати та обговорення

Значення габітології для розслідування проявляється в кількох напрямах. По-перше, ознаки зовнішності використовуються під час розшуку: у складанні орієнтувань, суб'єктивних портретів та в оперативно-розшукових заходах. По-друге, вони є основою пред'явлення особи для впізнання. Відповідно до ст. 228 КПК України перед проведенням слідчої (розшукової) дії особу попередньо допитують про прикмети та ознаки, за якими вона може впізнати людину. Крім того, впізнання може проводитися за фотознімками та матеріалами відеозапису [4]. По-третє, ознаки зовнішності досліджуються в портретній експертизі, коли потрібно встановити, чи зображена на різних фотографіях або відеозаписах одна й та сама особа. По-четверте, габітологія забезпечує криміналістичний облік осіб, а також ідентифікацію невпізнаних трупів, що особливо актуально в умовах війни.

Розвиток технологій істотно змінює можливості габітології. І. Пиріг та С. Прокопов зазначають, що автоматизованими комп’ютерними системами розпізнавання обличчя сьогодні займаються багато компаній, а під час ідентифікації осіб широкого використання набули тривимірні моделі обличчя, які точніше передають його форму, ніж звичайні зображення [5, с. 132]. Автори також пропонують створити централізований комплексний облік біометричних параметрів людини, який поєднував би генетичні, дактилоскопічні дані та ознаки зовнішності [5, с. 134]. На нашу думку, ця пропозиція заслуговує на підтримку, однак її реалізація потребує чіткого законодавчого регулювання щодо підстав внесення даних, строків їх зберігання та доступу до них.

Водночас автоматизоване розпізнавання обличчя не замінює криміналістичного дослідження. Результат роботи алгоритму є ймовірнісним і може використовуватися лише для висунення версії, яка потребує подальшої перевірки. Доказове значення такий результат набуває лише після проведення портретної експертизи. Тому до предмета габітології нині слід включати і закономірності відображення зовнішності в цифрових зображеннях, зокрема вплив освітлення, ракурсу, роздільної здатності та обробки зображень на можливість ідентифікації.

Висновки

Отже, криміналістична габітологія є галуззю криміналістичної техніки, що вивчає закономірності природи зовнішнього вигляду людини та його відображення і розробляє методи і засоби збирання, дослідження та використання ознак зовнішності для розслідування і запобігання кримінальним правопорушенням. Габітоскопія є її складовою, що охоплює методи ідентифікаційного дослідження. Предмет габітології з розвитком технологій розширюється за рахунок закономірностей відображення зовнішності в цифрових зображеннях. Значення габітології полягає в забезпеченні розшуку, впізнання, портретної експертизи, криміналістичного обліку та ідентифікації невпізнаних загиблих. Автоматизовані системи розпізнавання обличчя істотно розширюють її можливості, однак їх результати мають орієнтувальний характер і потребують перевірки процесуальними засобами, а створення централізованого біометричного обліку вимагає законодавчих гарантій захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Садченко О. Зовнішність людини як об'єкт криміналістичної габітології. Криміналістика і судова експертиза. 2024. № 69. С. 375–388. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.36

2. Кікінчук В. В., Шатрава С. О. Сучасні тенденції розвитку габітології. Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу та криміналістики в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. конф. 2023. С. 164–168. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/832efff0-5eab-4f6c-969a-333a17c71ff4/content (дата звернення: 06.11.2026)

3. Кікінчук В. В. Основні напрямки розвитку криміналістичної габітоскопії як розділу криміналістичної техніки. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. конф. 2022. С. 203–207. URL: https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/f3ed93c7-eca8-4ac4-aab0-bd2b631a78e4/download (дата звернення: 06.11.2026)

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 06.11.2026).

5. Пиріг І., Прокопов С. Використання сучасних техніко-криміналістичних засобів розпізнання та ототожнення особи за ознаками зовнішності під час розслідування кримінальних правопорушень. Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. 2024. № 4 (131). С. 129–136. DOI: 10.32782/2078-3566-2024-4-19

УДК 347.9:004.738.5(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.037

Назимко Валерія
студент, Дніпровський національний університет внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА: ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ РЕЄСТРАЦІЇ В ЄСІТС

Анотація. Правовий статус суб'єктів електронного судочинства в Україні визначається сукупністю процесуальних прав та обов'язків, пов'язаних із використанням Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІТС), яка забезпечує електронний документообіг, обмін процесуальними документами та інформаційну взаємодію між судами й учасниками судових проваджень. Нормативну основу відповідних правовідносин становлять стаття 6 Господарського процесуального кодексу України, стаття 14 Цивільного процесуального кодексу України та стаття 18 Кодексу адміністративного судочинства України. Аналіз законодавства дозволяє встановити перехід від переважно диспозитивної моделі електронної взаємодії із судом до диференційованої імперативної моделі, за якої обов'язок електронної реєстрації залежить від професійного або організаційно-правового статусу особи. Обов'язковій реєстрації підлягають адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та інші юридичні особи. Реєстрація електронного кабінету має персоніфікований характер і є самостійним обов'язком кожного учасника провадження. Невиконання цього обов'язку може зумовлювати залишення позовної заяви без руху або повернення процесуальних документів. Перспективним напрямом удосконалення є формування єдиних підходів до оцінювання технічних перешкод у роботі ЄСІТС та забезпечення альтернативних способів комунікації.

Ключові слова: електронне судочинство, ЄСІТС, електронний кабінет, обов'язкова реєстрація, процесуальний статус, юридична особа, доступ до правосуддя.

Abstract. The legal status of subjects of electronic court proceedings in Ukraine is determined by the totality of procedural rights and obligations related to the use of the Unified Judicial Information and Communication System (UJICS), which ensures electronic document circulation, exchange of procedural documents, and information interaction between courts and participants in judicial proceedings. The regulatory basis for the relevant legal relations consists of Article 6 of the Commercial Procedural Code of Ukraine, Article 14 of the Civil Procedural Code of Ukraine, and Article 18 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine. Analysis of the legislation reveals a transition from a predominantly dispositive model of electronic interaction with the court to a differentiated imperative model, under which the obligation of electronic registration depends on the professional or organisational-legal status of the person. Mandatory registration applies to lawyers, notaries, state and private enforcement officers, insolvency administrators, forensic experts, state authorities, local self-government bodies, and other legal entities. Registration of an electronic cabinet is personalised and constitutes an independent obligation of each participant in proceedings. Failure to fulfil this obligation may result in a statement of claim being left without motion or the return of procedural documents. A promising direction for improvement is the development of uniform approaches to assessing technical obstacles in the operation of UJICS and ensuring alternative means of communication.

Keywords: electronic court proceedings, UJICS, electronic cabinet, mandatory registration, procedural status, legal entity, access to justice.

Вступ

Правовий статус суб’єктів електронного судочинства в Україні визначається сукупністю процесуальних прав та обов’язків, пов’язаних із використанням Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІТС), яка забезпечує електронний документообіг, обмін процесуальними документами та інформаційну взаємодію між судами й учасниками судових проваджень. Нормативну основу відповідних правовідносин становлять стаття 6

Господарського процесуального кодексу України [1], стаття 14 Цивільного процесуального кодексу України та стаття 18 Кодексу адміністративного судочинства України [2, 3].

Принципове значення для формування правового статусу суб'єктів електронного судочинства має Закон України від 29 червня 2023 року № 3200-IX, яким запроваджено розширення обов'язкового використання електронних кабінетів. Подальше нормативне уточнення здійснено Законом України від 19 жовтня 2023 року № 3424-IX. Аналіз зазначених положень дозволяє встановити перехід від переважно диспозитивної моделі електронної взаємодії із судом до диференційованої імперативної моделі, за якої обов'язок електронної реєстрації залежить від професійного або організаційно-правового статусу особи. Водночас електронний кабінет є не самостійним джерелом процесуальної правосуб'єктності, а юридично визначеним засобом реалізації вже наявних процесуальних прав та виконання обов'язків.

Результати та обговорення

Відповідно до частини шостої статті 6 ГПК України та частини шостої статті 14 ЦПК України обов'язковій реєстрації електронних кабінетів підлягають адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, органи державної влади та інші державні органи, зареєстровані як юридичні особи, їх територіальні органи, органи місцевого самоврядування, а також інші юридичні особи, зареєстровані відповідно до законодавства України. Для інших осіб, зокрема фізичних осіб, які не належать до визначених законом обов'язкових категорій, реєстрація здійснюється добровільно. Правова диференціація пояснюється необхідністю забезпечення належного рівня організаційної та професійної відповідальності суб'єктів, які систематично беруть участь у судових провадженнях [5]. Особливе значення має правова позиція об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, викладена в постанові від 30 серпня 2024 року у справі № 908/3731/23, відповідно до якої з 4 листопада 2023 року в усіх юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України, виник обов'язок мати електронний кабінет у господарському судочинстві. Отже, правовий статус юридичної особи передбачає самостійний обов'язок забезпечення електронної процесуальної комунікації незалежно від форми власності, організаційно-правової форми чи регулярності звернення до суду [4].

Особливістю реалізації обов'язку реєстрації в ЄСІТС є його персоніфікований характер, який передбачає самостійне виконання відповідних вимог кожним суб'єктом судового процесу. Зокрема, наявність зареєстрованого електронного кабінету адвоката не звільняє юридичну особу, інтереси якої він представляє, від обов'язку створення власного електронного кабінету. Такий підхід підтверджено ухвалою Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 9 листопада 2023 року у справі № 920/857/20 [3]. Правове значення зазначеної позиції полягає в розмежуванні процесуального статусу представника та особи, яку він представляє: адвокат реалізує представницькі повноваження, тоді як юридична особа залишається самостійним носієм процесуальних прав та обов'язків. Аналогічний підхід застосовується до юридичних осіб, щодо яких відкрито ліквідаційну процедуру. Так, в ухвалі Верховного Суду від 29 вересня 2025 року у справі № 911/899/22(911/3490/22) встановлено, що визнання юридичної особи банкрутом не звільняє її від обов'язку реєстрації електронного кабінету, а наявність такого кабінету в арбітражного керуючого не замінює відповідного обов'язку боржника [6]. Отже, законодавча конструкція електронного судочинства спрямована на забезпечення безперервності процесуальної комунікації, юридичної визначеності та належної ідентифікації кожного учасника незалежно від зміни його представника або організаційного стану.

Важливим елементом правового статусу суб'єктів електронного судочинства є встановлення процесуальних наслідків невиконання обов'язку реєстрації електронного кабінету. Відповідно до процесуального законодавства неподання відомостей про обов'язкову реєстрацію або відсутність зареєстрованого кабінету в особи, яка повинна його мати, може

зумовлювати залишення позовної заяви без руху, повернення окремих процесуальних документів чи залишення їх без розгляду у випадках, прямо передбачених відповідним кодексом. Зазначені правові наслідки виконують дисциплінуючу функцію, однак їх застосування потребує дотримання принципу пропорційності між забезпеченням належної організації судового процесу та гарантуванням права особи на доступ до правосуддя. Важливо, що реєстрація електронного кабінету не позбавляє учасника права подавати документи до суду в паперовій формі [7, с. 23].

Висновки

Таким чином, перспективним напрямом удосконалення правового регулювання є формування єдиних підходів до оцінювання технічних перешкод у роботі ЄСІТС, належного повідомлення учасників про процесуальні дії та забезпечення альтернативних способів комунікації в об’єктивно обґрунтованих випадках. Це дозволить поєднати обов’язковість цифрових процедур із принципами доступності правосуддя, правової визначеності та рівності учасників судового процесу. Крім того, законодавство передбачає виняток для осіб, яким реєстрація суперечить за релігійними переконаннями, за умови подання окремої обґрунтованої письмової заяви одночасно з відповідним процесуальним документом.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12 (дата звернення: 18.11.2026)
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 18.11.2026)
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15 (дата звернення: 18.11.2026)
4. Ухвала Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 09.11.2023 у справі № 920/857/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114796203 (дата звернення: 18.11.2026)
5. Постанова об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 30.08.2024 у справі № 908/3731/23. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_obedn_palati_kgs_vs/2024_08_30_908_3731_23 (дата звернення: 18.11.2026)
6. Ухвала Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 29.09.2025 у справі № 911/899/22 (911/3490/22). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130552263 (дата звернення: 18.11.2026)
7. Матвійчук М.А. Розвиток електронного правосуддя в Україні: виклики та перспективи. Український політико-правовий дискурс. 2026. С. 22-24.

УДК 004.056.5:342.738:347.9(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.038

Назимко Валерія
студент, Дніпровський національний університет внутрішніх справ

КІБЕРБЕЗПЕКА ТА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В АРХІТЕКТУРІ ЄСІТС

Анотація. Забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних у межах Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІТС) становить одну з основних правових та організаційно-технічних передумов належного функціонування електронного судочинства в Україні. Специфіка цієї системи полягає в обробленні значних масивів інформації, що охоплюють персональні дані учасників судових проваджень, матеріали кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справ, відомості про майновий стан осіб, медичну інформацію, процесуальні документи й інші дані з обмеженим доступом. Нормативно-правову основу їх захисту становлять закони України «Про захист персональних даних», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» та «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Ефективна модель кіберзахисту повинна передбачати багатофакторну автентифікацію, розмежування прав доступу, криптографічний захист інформації, журналювання операцій користувачів та систематичний аудит захищеності програмного забезпечення. Першочерговими напрямами модернізації визначено впровадження централізованого моніторингу кіберінцидентів, регулярного тестування на проникнення та резервного копіювання судових даних. Подальший розвиток ЄСІТС має здійснюватися на основі інтеграції принципів security by design та privacy by design.

Ключові слова: кібербезпека, захист персональних даних, ЄСІТС, електронне судочинство, інформаційна безпека, privacy by design, security by design.

Abstract. Ensuring cybersecurity and personal data protection within the Unified Judicial Information and Communication System (UJICS) constitutes one of the fundamental legal and organisational-technical prerequisites for the proper functioning of electronic justice in Ukraine. The specificity of this system lies in the processing of large volumes of information encompassing personal data of judicial proceedings participants, materials of criminal, civil, commercial and administrative cases, information on property status, medical information, procedural documents and other restricted-access data. The regulatory framework for their protection is established by the Laws of Ukraine «On Personal Data Protection», «On Information Protection in Information and Communication Systems» and «On the Fundamental Principles of Cybersecurity of Ukraine». An effective cyber-protection model must provide for multi-factor authentication, differentiation of access rights, cryptographic protection of information, user activity logging and systematic software security audits. Priority modernisation directions include the introduction of centralised cyber-incident monitoring, regular penetration testing and backup of judicial data. Further development of UJICS should be based on the integration of security by design and privacy by design principles.

Keywords: cybersecurity, personal data protection, UJICS, electronic justice, information security, privacy by design, security by design.

Вступ

Забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних у межах Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІТС) становить одну з основних правових та організаційно-технічних передумов належного функціонування електронного судочинства в Україні. Специфіка цієї системи полягає в обробленні значних масивів інформації, що охоплюють персональні дані учасників судових проваджень, матеріали кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справ, відомості про майновий стан осіб, медичну інформацію, процесуальні документи й інші дані з обмеженим доступом.

Нормативно-правову основу їх захисту становлять закони України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 2297-VI, «Про захист інформації в

інформаційно-комунікаційних системах» від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР та «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII [1]. Відповідно до статті 2 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» об'єктами захисту визнаються як інформація, що обробляється в системі, так і програмне забезпечення, призначене для її оброблення. Зазначене положення має принципове значення, оскільки встановлює необхідність комплексного захисту не лише електронних документів, але й програмно-технічних компонентів судової інформаційної інфраструктури [2].

Результати та обговорення

Особливу небезпеку становлять атаки з використанням шкідливого програмного забезпечення, фішингові повідомлення та несанкціоноване отримання облікових даних працівників суду. У цьому контексті застосування кваліфікованого електронного підпису необхідно розглядати як важливу, але недостатню самостійну гарантію безпеки. Ефективна модель кіберзахисту повинна передбачати багатофакторну автентифікацію, розмежування прав доступу відповідно до процесуальних повноважень, криптографічний захист інформації, журналювання операцій користувачів та систематичний аудит захищеності програмного забезпечення. Науково обґрунтованим є впровадження принципу мінімально необхідних привілеїв, відповідно до якого кожний користувач отримує доступ виключно до інформації, необхідної для виконання його процесуальних або службових функцій [3, с. 432].

Окремого аналізу потребує питання розподілу юридичної відповідальності за збереження конфіденційності персональних даних між суб'єктами адміністрування ЄСІТС. Відповідно до статті 9 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» відповідальність за забезпечення захисту інформації покладається на власника або розпорядника системи. Організаційне та фінансове забезпечення функціонування підсистем ЄСІТС здійснює Державна судова адміністрація України, тоді як функції технічного адміністрування покладено на державне підприємство «Інформаційні судові системи». Важливою проблемою залишається розмежування відповідальності за порушення, що виникають на різних рівнях інформаційної інфраструктури: унаслідок недоліків програмного забезпечення, неправомірних дій працівників суду або компрометації електронного кабінету користувача. Зокрема, витік інформації через помилкове налаштування прав доступу має відрізнятися за правовими наслідками від несанкціонованого поширення персональних даних конкретною посадовою особою. При цьому стаття 8 Закону України «Про захист персональних даних» закріплює права суб'єкта персональних даних, зокрема на отримання інформації про оброблення його даних, доступ до них та захист від незаконного оброблення. Водночас реалізація цих прав у судочинстві має враховувати спеціальні процесуальні правила, вимоги збереження матеріалів справи та законні обмеження доступу [4, с. 71].

Висновки

З огляду на зазначене першочерговими напрямами модернізації доцільно визначити впровадження централізованого моніторингу кіберінцидентів, регулярного тестування на проникнення, резервного копіювання судових даних, територіально розподілених механізмів їх відновлення та незалежного оцінювання інформаційної безпеки. Особливої уваги потребує забезпечення безперервності судового провадження у випадках технічних збоїв або кібератак, оскільки тимчасова недоступність електронного кабінету може фактично перешкоджати своєчасному поданню процесуальних документів. З правової позиції доцільно деталізувати процедури підтвердження технічної несправності системи, порядок фіксації кіберінцидентів та процесуальні гарантії відновлення порушених прав учасників судочинства. Подальший розвиток ЄСІТС повинен здійснюватися на основі інтеграції принципів security by design (безпека на етапі проєктування) та privacy by design (захист персональних даних на етапі

проєктування), що дозволить забезпечити належний баланс між цифровізацією правосуддя, відкритістю судової діяльності та охороною конфіденційної інформації.

Список використаних джерел

1. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. Відомості Верховної Ради України. № № 34. С. Ст. 481. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17 (дата звернення: 18.11.2026)
2. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. № № 31. С. Ст. 286. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр (дата звернення: 18.11.2026)
3. Савчук В.С. Цифровізація правосуддя: інформаційно-безпекові аспекти. R30-02144. 2026. С. 432.
4. Колесніков А. П. Підсистема штучного інтелекту як новий модуль ЄСІТС: перспективи застосування. Редакційна колегія. 2024. С.70-72.

УДК 342.9:343.359:339.543(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.039

Переверзева Валерія Леонідівна
студент, Дніпровський національний університет внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНА ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ

Анотація. Правове регулювання відповідальності за порушення митних правил в Україні ґрунтується на диференціації протиправних діянь залежно від характеру порушення, його суспільної небезпечності, предмета незаконного переміщення та наслідків для економічних інтересів держави. Адміністративна відповідальність застосовується за наявності відповідного складу правопорушення, якщо діяння не утворює складу кримінального правопорушення. Кримінальна відповідальність за незаконне переміщення товарів через митний кордон України характеризується вищим ступенем державного примусу. Законодавець застосовує диференційований підхід до правової охорони митних відносин. Рішення Конституційного Суду України від 5 липня 2023 року підтверджує необхідність застосування принципів справедливості, пропорційності та правової визначеності в адміністративно-деліктному провадженні. Ефективність державної митної політики залежить від збалансованого поєднання невідворотності юридичної відповідальності, належних процесуальних гарантій і превентивних механізмів. Перспективними напрямами вдосконалення є запровадження автоматизованого аналізу ризиків, інтеграція інформаційних систем митних і правоохоронних органів та посилення міжнародного обміну митною інформацією.

Ключові слова: митні правила, адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, контрабанда, митний контроль, порушення митного законодавства, пропорційність санкцій.

Abstract. Legal regulation of liability for customs violations in Ukraine is based on the differentiation of unlawful acts depending on the nature of the violation, its social danger, the subject of illegal movement and the consequences for the economic interests of the state. Administrative liability applies where the relevant elements of an offence are present, provided the act does not constitute a criminal offence. Criminal liability for illegal movement of goods across the customs border of Ukraine is characterised by a higher degree of state coercion. The legislator applies a differentiated approach to the legal protection of customs relations. The decision of the Constitutional Court of Ukraine of 5 July 2023 confirms the necessity of applying the principles of fairness, proportionality and legal certainty in administrative-delict proceedings. The effectiveness of state customs policy depends on a balanced combination of the inevitability of legal liability, adequate procedural guarantees and preventive mechanisms. Promising directions for improvement include the introduction of automated risk analysis, integration of information systems of customs and law enforcement agencies, and strengthening of international customs information exchange.

Keywords: customs rules, administrative liability, criminal liability, smuggling, customs control, customs legislation violations, proportionality of sanctions.

Вступ

Правове регулювання відповідальності за порушення митних правил в Україні ґрунтується на диференціації протиправних діянь залежно від характеру порушення, його суспільної небезпечності, предмета незаконного переміщення та наслідків для економічних інтересів держави. Відповідно до статті 458 Митного кодексу України [1] порушення митних правил визначається як протиправна, винна дія або бездіяльність, що посягає на встановлений законодавством порядок переміщення товарів і транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон, здійснення митного контролю та оформлення. Адміністративна відповідальність застосовується за наявності відповідного складу правопорушення, якщо діяння не утворює складу кримінального правопорушення.

Адміністративні санкції виконують не лише каральну, а й превентивну функцію, спрямовану на запобігання порушенням митного законодавства. Водночас застосування значних штрафів потребує обов'язкового встановлення вини, належного доказування обставин правопорушення та дотримання принципу пропорційності між тяжкістю діяння і розміром стягнення. Особливої уваги потребує розмежування умисного приховування товарів і помилок під час декларування, оскільки неправильне визначення митної вартості або товарного коду не завжди свідчить про наявність протиправного умислу.

Результати та обговорення

Кримінальна відповідальність за незаконне переміщення товарів через митний кордон України характеризується вищим ступенем державного примусу та застосовується у випадках, прямо визначених Кримінальним кодексом України. Важливим етапом реформування відповідного законодавства стало прийняття Закону України від 9 грудня 2023 року № 3513-IX, яким запроваджено кримінальну відповідальність за контрабанду товарів та підакцизної продукції. Стаття 201-3 КК України встановлює відповідальність за переміщення товарів у значному розмірі поза митним контролем або з приховуванням від нього, а стаття 201-4 передбачає відповідальність за аналогічні дії щодо підакцизних товарів. Станом на 2026 рік кримінально-правовий поріг значного розміру для контрабанди звичайних товарів становить 8,32 млн грн, великого розміру – 16,64 млн грн; для підакцизних товарів відповідні показники становлять 1,248 млн грн і 2,496 млн грн. Водночас стаття 201 КК України передбачає кримінальну відповідальність за контрабанду культурних цінностей, зброї та інших визначених законом небезпечних предметів незалежно від їхньої вартості, а стаття 305 – за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів [2].

Отже, визначальними критеріями криміналізації виступають не лише економічний масштаб незаконного переміщення, а й особлива небезпечність предмета правопорушення. Порівняльний аналіз адміністративної та кримінальної відповідальності демонструє, що законодавець застосовує диференційований підхід до правової охорони митних відносин. Проте значні вартісні пороги кримінальної відповідальності створюють ризики використання схем штучного дроблення товарних партій, тому належна правова оцінка потребує дослідження фактичної єдності протиправної діяльності, взаємозв'язку окремих операцій та ролі їх учасників.

Особливу проблему правозастосовної практики становить забезпечення належного процесуального механізму притягнення до відповідальності за порушення митних правил, оскільки встановлення факту незаконного переміщення товарів не може автоматично розглядатися як достатня підстава для застосування санкцій. Відповідно до статті 522 Митного кодексу України розгляд справ про порушення митних правил здійснюється митними органами або місцевими загальними судами залежно від виду правопорушення. Зокрема, справи, передбачені статтями 472, 482–485 МК України, належать до компетенції судів. Практичні труднощі виникають під час встановлення достовірної вартості товарів, оцінювання документів про походження продукції, визначення суб'єктивної сторони діяння та доведення причетності конкретної особи до протиправного переміщення [3, с. 138].

Важливе значення для вдосконалення відповідного механізму має Рішення Конституційного Суду України від 5 липня 2023 року № 5-р(II)/2023, у якому встановлено неконституційність положення частини першої статті 483 МК України щодо обов'язкового поєднання штрафу та конфіскації без можливості індивідуалізації адміністративного стягнення. Конституційний Суд звернув увагу на необхідність забезпечення справедливого балансу між захистом економічних інтересів держави та правом особи на мирне володіння майном. Подальші законодавчі зміни спрямовувалися на розширення можливостей індивідуалізації санкцій. З науково-практичного погляду зазначена позиція підтверджує необхідність застосування принципів справедливості, пропорційності та правової визначеності не лише у

кримінальному, а й в адміністративно-деліктному провадженні. Особливо важливим є недопущення подвійного притягнення особи до відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, а також забезпечення права на захист, оскарження рішень митних органів і незалежний судовий розгляд [4, с. 48].

Відповідно, оцінювання ефективності адміністративної та кримінальної відповідальності доцільно здійснювати не лише за кількістю складених протоколів і відкритих кримінальних проваджень, а й за часткою підтверджених правопорушень, результатами судового розгляду, фактичним стягненням штрафів та відшкодуванням заподіяних бюджету збитків. Перспективними напрямами вдосконалення правового механізму протидії митним правопорушенням є запровадження поглибленого автоматизованого аналізу ризиків, інтеграція інформаційних систем митних і правоохоронних органів, посилення міжнародного обміну митною інформацією, забезпечення прозорості митних процедур та вдосконалення методик визначення вартості товарів.

Висновки

Таким чином, ефективність державної митної політики залежить від збалансованого поєднання невідворотності юридичної відповідальності, належних процесуальних гарантій і превентивних механізмів, спрямованих на усунення причин та умов незаконного переміщення товарів через митний кордон України. Кримінально-правові заходи повинні застосовуватися передусім до суспільно небезпечних форм контрабанди, тоді як адміністративна відповідальність має забезпечувати оперативне й пропорційне реагування на менш небезпечні порушення.

Список використаних джерел

1. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 (дата звернення: 18.11.2026)
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 18.11.2026)
3. Шевчук О. М., В. В. Зуй. Порушення митних правил, як підстава адміністративної відповідальності. Актуальні проблеми держави і права 102. 2024. С. 133-139.
4. Гуцул І. А. Порівняльно-правовий аналіз відповідальності за порушення митного законодавства України та Європейського Союзу. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2025. С. 45-49.

УДК 347.734:336.71(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.040

Переверзева Валерія Леонідівна
студент, Дніпровський національний університет внутрішніх справ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Правове регулювання банківської діяльності в Україні становить комплексну систему нормативно-правових засобів, спрямованих на забезпечення стабільності банківської системи, захист прав вкладників і кредиторів, підтримання фінансової безпеки держави та створення належних умов для здійснення банківських операцій. Основу відповідного регулювання становлять Конституція України, Закон України «Про банки і банківську діяльність», Закон України «Про Національний банк України», а також нормативно-правові акти Національного банку України. Центральне місце в механізмі правового регулювання належить Національному банку України, який здійснює банківське регулювання та нагляд у двох основних формах: адміністративній та індикативній. Важливим складником є забезпечення законності фінансових операцій і протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Суттєві зміни в механізмі регулювання зумовлені функціонуванням фінансової системи України в умовах воєнного стану. Удосконалення правового регулювання банківської діяльності доцільно здійснювати шляхом поступового перегляду тимчасових обмежень, посилення вимог до операційної стійкості банків та подальшого наближення українського банківського законодавства до стандартів Європейського Союзу.

Ключові слова: банківська діяльність, правове регулювання, Національний банк України, банківський нагляд, фінансовий моніторинг, воєнний стан, пруденційне регулювання.

Abstract. Legal regulation of banking activity in Ukraine constitutes a comprehensive system of normative and legal instruments aimed at ensuring the stability of the banking system, protecting the rights of depositors and creditors, maintaining the financial security of the state, and creating appropriate conditions for conducting banking operations. The regulatory framework is based on the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On Banks and Banking Activity», the Law of Ukraine «On the National Bank of Ukraine», and regulatory acts of the National Bank of Ukraine. The National Bank of Ukraine occupies a central place in the mechanism of legal regulation, exercising banking regulation and supervision in two main forms: administrative and indicative. An important component is ensuring the legality of financial transactions and countering the legalization of proceeds obtained through criminal activity. Significant changes in the regulatory mechanism are conditioned by the functioning of Ukraine's financial system under martial law. Improvement of legal regulation of banking activity should be carried out through the gradual revision of temporary restrictions, strengthening requirements for the operational resilience of banks, and further alignment of Ukrainian banking legislation with European Union standards.

Keywords: banking activity, legal regulation, National Bank of Ukraine, banking supervision, financial monitoring, martial law, prudential regulation.

Вступ

Правове регулювання банківської діяльності в Україні становить комплексну систему нормативно-правових засобів, спрямованих на забезпечення стабільності банківської системи, захист прав вкладників і кредиторів, підтримання фінансової безпеки держави та створення належних умов для здійснення банківських операцій. Основу відповідного регулювання становлять Конституція України, Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III [1], Закон України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679-XIV, а також нормативно-правові акти Національного банку України. Особливе значення має стаття 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [2], яка визначає організаційні засади функціонування банківської системи, тоді як стаття 47 регламентує здійснення банківської діяльності та надання фінансових послуг.

Аналіз законодавчих положень свідчить, що українська модель банківського регулювання ґрунтується на поєднанні господарської самостійності банків із державним контролем за їхньою діяльністю. Водночас виникає проблема визначення оптимальних меж регуляторного втручання, оскільки надмірна кількість адміністративних обмежень може стримувати кредитування та розвиток фінансових інновацій, тоді як недостатній рівень контролю створює передумови для накопичення системних ризиків. Отже, ефективність банківського законодавства повинна оцінюватися не лише за кількістю встановлених вимог, а насамперед за здатністю забезпечувати фінансову стійкість банків без необґрунтованого обмеження їхньої економічної діяльності.

Результати та обговорення

Центральне місце в механізмі правового регулювання банківської діяльності належить Національному банку України, який відповідно до статті 55 Закону України «Про Національний банк України» здійснює банківське регулювання та нагляд з метою забезпечення безпеки й фінансової стабільності банківської системи, а також захисту інтересів вкладників і кредиторів. Згідно зі статтею 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» державне регулювання здійснюється у двох основних формах: адміністративній та індикативній. Адміністративне регулювання передбачає реєстрацію банків, ліцензування їхньої діяльності, встановлення обмежень, проведення нагляду та застосування заходів впливу. Індикативне регулювання охоплює встановлення обов'язкових пруденційних нормативів, вимог до резервування та використання інших інструментів впливу на діяльність банків. Особливого значення набуває ризик-орієнтований підхід до банківського нагляду, який передбачає оцінювання достатності капіталу, ліквідності, якості активів, корпоративного управління та ефективності внутрішнього контролю. Проблемним аспектом залишається необхідність своєчасного виявлення ризиків, пов'язаних із концентрацією кредитного портфеля, кредитуванням пов'язаних осіб та погіршенням платоспроможності позичальників. З огляду на це доцільним є подальший розвиток превентивного нагляду, за якого регуляторні заходи застосовуються до виникнення критичних порушень фінансової стійкості банку, а не виключно після встановлення факту невиконання нормативних вимог [5, с. 36].

Важливим складником правового регулювання банківської діяльності є забезпечення законності фінансових операцій, дотримання прав споживачів банківських послуг та протидія використанню банківської системи для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX встановлює обов'язки банків як суб'єктів первинного фінансового моніторингу, зокрема щодо здійснення належної перевірки клієнтів, встановлення кінцевих бенефіціарних власників, аналізу фінансових операцій та застосування ризик-орієнтованого підходу [3]. Практична реалізація цих положень супроводжується низкою правових проблем, пов'язаних із забезпеченням балансу між необхідністю протидії фінансовим правопорушенням і захистом прав добросовісних клієнтів. Зокрема, застосування банками процедур фінансового моніторингу може спричиняти затримки проведення операцій, необхідність надання додаткових підтвердних документів або відмову в обслуговуванні за наявності визначених законодавством підстав. Водночас недостатня обґрунтованість рішень банків здатна породжувати правові спори та знижувати рівень довіри населення до фінансових установ.

Суттєві зміни в механізмі правового регулювання банківської діяльності зумовлені функціонуванням фінансової системи України в умовах воєнного стану. Постановою Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» запроваджено спеціальний правовий режим здійснення окремих банківських і валютних операцій, спрямований на забезпечення безперервності платежів, збереження ліквідності банків та запобігання дестабілізації валютного

ринку. Аналіз відповідного регулювання свідчить про посилення ролі оперативних нормативних рішень Національного банку в управлінні фінансовими ризиками [4].

Отже, тривале застосування надзвичайних обмежень формує суперечність між короткостроковими завданнями фінансової стабілізації та довгостроковими потребами розвитку банківського ринку. Зокрема, валютні обмеження можуть зменшувати ризики неконтрольованого відпливу капіталу, проте одночасно ускладнювати здійснення окремих зовнішньоекономічних операцій і міжнародних розрахунків. Крім того, воєнні ризики актуалізують необхідність нормативного забезпечення кіберстійкості банків, захисту фінансової інформації та безперервності дистанційного обслуговування. У зв'язку з цим удосконалення правового регулювання банківської діяльності доцільно здійснювати шляхом поступового перегляду тимчасових обмежень з урахуванням макрофінансових умов, посилення вимог до операційної стійкості банків та подальшого наближення українського банківського законодавства до стандартів Європейського Союзу. Такий підхід дозволить забезпечити поєднання фінансової безпеки держави, захисту прав учасників банківських правовідносин і конкурентоспроможності національного банківського сектору.

Список використаних джерел

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14 (дата звернення: 18.11.2026)
2. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14 (дата звернення: 18.11.2026)
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20 (дата звернення: 18.11.2026)
4. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 № 18. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22 (дата звернення: 18.11.2026)
5. Бригінець О. Пруденційне регулювання банківської діяльності в Європейському Союзі. Адміністративне право і процес. 2024. С. 28-39.

УДК 347.734:336.711(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.041

Запара Олександра Валеріївна
студент, ДДУВС
ORCID: 0009-0000-3011-7937

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ: ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ, ПОВНОВАЖЕННЯ ТА ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ

Анотація. Національний банк України посідає особливе місце в системі державних органів, оскільки його діяльність безпосередньо пов'язана із забезпеченням стабільності національної валюти, функціонуванням банківської системи та розвитком фінансової сфери держави. Правовий статус Національного банку визначається Конституцією України та Законом України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679-XIV. Основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України, а пріоритетним завданням — досягнення та підтримання цінової стабільності. До найважливіших напрямів діяльності належать проведення грошово-кредитної політики, емісія національної валюти, банківське регулювання і нагляд, валютне регулювання, управління золотовалютними резервами та забезпечення функціонування платіжних систем. Повноваження Національного банку поширюються також на окремі категорії небанківських фінансових установ. Особливого значення діяльність Національного банку набула в умовах воєнного стану, коли він виконує важливу стабілізаційну роль: забезпечує безперервність роботи банківської системи, підтримує функціонування платіжної інфраструктури та вживає заходів для збереження довіри до гривні. Ефективна діяльність цього органу є необхідною умовою економічної безпеки держави та захисту інтересів громадян.

Ключові слова: Національний банк України, правовий статус, грошово-кредитна політика, банківське регулювання, валютне регулювання, фінансова стабільність, емісія національної валюти.

Abstract. The National Bank of Ukraine occupies a special place in the system of state bodies, as its activities are directly related to ensuring the stability of the national currency, the functioning of the banking system, and the development of the financial sector. The legal status of the National Bank is determined by the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine «On the National Bank of Ukraine» of May 20, 1999, No. 679-XIV. The main function of the National Bank is to ensure the stability of the monetary unit of Ukraine, with the priority task being the achievement and maintenance of price stability. The most important areas of activity include the conduct of monetary policy, the issuance of the national currency, banking regulation and supervision, foreign exchange regulation, management of gold and foreign exchange reserves, and ensuring the functioning of payment systems. The powers of the National Bank also extend to certain categories of non-banking financial institutions. The activities of the National Bank have acquired special significance under martial law, when it performs an important stabilizing role: ensuring the continuity of the banking system, supporting the functioning of the payment infrastructure, and taking measures to maintain confidence in the hryvnia. The effective operation of this body is a necessary condition for the economic security of the state and the protection of citizens' interests.

Keywords: National Bank of Ukraine, legal status, monetary policy, banking regulation, foreign exchange regulation, financial stability, issuance of national currency.

Вступ

Національний банк України посідає особливе місце в системі державних органів, оскільки його діяльність безпосередньо пов’язана із забезпеченням стабільності національної валюти, функціонуванням банківської системи та розвитком фінансової сфери держави. Від ефективності роботи центрального банку значною мірою залежить економічна ситуація в країні, рівень довіри населення до національної грошової одиниці, стабільність цін та можливість громадян і підприємств здійснювати фінансові операції. Саме тому правове становище

Національного банку України, його повноваження та основні функції мають важливе значення для розуміння механізму державного регулювання економіки.

Правовий статус Національного банку України визначається насамперед Конституцією України та Законом України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679-XIV. Відповідно до статті 2 зазначеного Закону, Національний банк України є центральним банком держави та особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією та законами України. Особливість його правового становища полягає в тому, що він не є звичайним органом виконавчої влади, а має спеціальну компетенцію та самостійно здійснює повноваження у сфері грошово-кредитної політики, банківського регулювання і нагляду.

Важливе значення для визначення правового статусу Національного банку має стаття 99 Конституції України, яка встановлює, що грошовою одиницею України є гривня, а забезпечення її стабільності є основною функцією центрального банку держави. Крім того, стаття 100 Конституції України закріплює повноваження Ради Національного банку щодо розроблення основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням. Таким чином, діяльність Національного банку має безпосереднє конституційне закріплення, що підкреслює його особливу роль у фінансовій системі України.

Однією з найважливіших особливостей правового становища Національного банку є його незалежність під час виконання покладених на нього функцій. Така незалежність необхідна для того, щоб рішення у сфері грошово-кредитної політики приймалися з урахуванням економічної ситуації та довгострокових інтересів держави, а не під впливом короткострокових політичних чи інших чинників. Водночас незалежність Національного банку не означає його повної відокремленості від державної системи. Його діяльність здійснюється в межах Конституції та законів України, а організація роботи передбачає встановлені законом механізми звітності, контролю та взаємодії з іншими державними органами.

Результати та обговорення

Організаційна структура Національного банку України передбачає функціонування Ради Національного банку та Правління Національного банку. Рада Національного банку бере участь у формуванні основних засад грошово-кредитної політики, здійснює контроль за її проведенням та виконує інші повноваження, визначені законодавством. Правління Національного банку забезпечує практичну реалізацію грошово-кредитної політики, організовує виконання функцій установи та здійснює управління її діяльністю. Такий розподіл повноважень дає змогу поєднувати визначення загальних напрямів діяльності з оперативним управлінням і прийняттям необхідних рішень.

Основна функція Національного банку України полягає в забезпеченні стабільності грошової одиниці України. Відповідно до статті 6 Закону України «Про Національний банк України», під час виконання цієї функції пріоритетним завданням є досягнення та підтримання цінової стабільності в державі. Це означає, що Національний банк має сприяти збереженню купівельної спроможності гривні та стримуванню надмірного зростання цін. Для цього він використовує різні інструменти грошово-кредитної політики, зокрема встановлює облікову ставку, регулює обсяг грошової маси та застосовує інші заходи впливу на фінансовий ринок.

Важливою складовою діяльності Національного банку є проведення грошово-кредитної політики. Вона спрямована на регулювання грошового обігу, вартості кредитних ресурсів та загального рівня ліквідності банківської системи. Одним із головних інструментів такої політики є облікова ставка, зміна якої впливає на вартість кредитів і депозитів, фінансову активність підприємств та населення, а також на інфляційні процеси. Наприклад, підвищення облікової ставки може сприяти стримуванню інфляції, оскільки позикові кошти стають

дорожчими, а попит на кредити може зменшуватися. Відповідно, рішення Національного банку мають значний вплив не лише на банківські установи, а й на повсякденне економічне життя громадян.

Ще однією важливою функцією Національного банку є здійснення емісії національної валюти та організація готівкового грошового обігу. Відповідно до статті 7 Закону України «Про Національний банк України», він має виключне право на емісію гривні та організовує її обіг на території держави. Це передбачає виготовлення, введення в обіг, вилучення з обігу банкнот і монет, визначення їхніх номіналів та забезпечення належного стану готівкових коштів. Також законодавство передбачає повноваження Національного банку щодо цифрових грошей центрального банку, порядок випуску, зберігання та погашення яких визначається відповідно до закону.

Не менш важливим напрямом діяльності Національного банку є банківське регулювання та нагляд. Національний банк встановлює обов'язкові вимоги до діяльності банків, контролює дотримання ними законодавства, оцінює фінансовий стан банківських установ та вживає заходів у разі виявлення порушень. Такий нагляд необхідний для запобігання надмірним фінансовим ризикам, захисту інтересів вкладників і підтримання довіри до банківської системи. Якщо банк не виконує встановлених вимог або його діяльність створює загрозу для фінансової стабільності, Національний банк має право застосовувати передбачені законодавством заходи впливу.

Водночас повноваження Національного банку поширюються не лише на банки, а й на окремі категорії небанківських фінансових установ. Він здійснює державне регулювання та нагляд за діяльністю відповідних учасників фінансового ринку, зокрема страховиків, кредитних спілок, фінансових компаній та інших установ у межах визначеної законом компетенції. Це дає змогу забезпечувати належні правила функціонування фінансового сектору, контролювати дотримання вимог законодавства та сприяти захисту прав споживачів фінансових послуг.

Окреме місце серед повноважень Національного банку займає валютне регулювання. Він визначає основні правила проведення валютних операцій, здійснює валютний нагляд, установлює передбачені законодавством обмеження та контролює дотримання валютного законодавства. Цей напрям особливо важливий для забезпечення стабільності валютного ринку, належного функціонування зовнішньоекономічної діяльності та збереження міжнародних резервів держави. За допомогою валютних інструментів Національний банк може реагувати на значні коливання попиту і пропозиції іноземної валюти та інші ризики, які впливають на економічну безпеку України.

До важливих функцій Національного банку також належить управління золотовалютними резервами України. Такі резерви формуються з міжнародних активів і використовуються для підтримання стабільності національної валюти, забезпечення міжнародних платежів та реагування на можливі кризові явища. Раціональне управління резервами має особливе значення в умовах економічної нестабільності, оскільки вони є одним із важливих інструментів фінансової стійкості держави.

Крім того, Національний банк відіграє важливу роль у забезпеченні функціонування платіжних систем та організації розрахунків. Він регулює діяльність учасників платіжного ринку, визначає вимоги до платіжної інфраструктури та сприяє безперервності й безпеці здійснення платежів. У сучасних умовах, коли значна частина фінансових операцій відбувається в електронній формі, цей напрям набуває особливого значення. Надійність платіжних систем дозволяє громадянам і підприємствам безперешкодно здійснювати перекази коштів, оплачувати товари та послуги й користуватися банківськими продуктами.

Важливим завданням Національного банку є сприяння фінансовій стабільності, зокрема стабільності банківської системи. Відповідно до статті 6 Закону України «Про Національний банк України», таке сприяння здійснюється за умови, що воно не перешкоджає

досягненню основної цілі — цінової стабільності. Це означає, що Національний банк повинен враховувати взаємозв'язок між інфляцією, станом банків, кредитуванням та загальною економічною ситуацією. Його діяльність має бути спрямована не лише на реагування на вже наявні проблеми, а й на запобігання ризикам, які можуть негативно вплинути на фінансову систему.

Особливого значення діяльність Національного банку набула в умовах воєнного стану. Повномасштабна війна створила серйозні виклики для фінансової системи України, зокрема спричинила підвищення економічної невизначеності, порушення звичних господарських зв'язків, значні бюджетні потреби та посилення навантаження на валютний ринок. За таких обставин Національний банк виконує важливу стабілізаційну роль: забезпечує безперервність роботи банківської системи, підтримує функціонування платіжної інфраструктури, здійснює валютне регулювання та вживає заходів для збереження довіри до гривні. Його рішення мають враховувати як поточні потреби економіки, так і необхідність збереження фінансової стійкості в довгостроковій перспективі.

Висновки

На мою думку, Національний банк України є одним із найважливіших державних інститутів, оскільки його діяльність впливає практично на кожну сферу економічного життя. Стабільність гривні, надійність банків, доступність фінансових послуг та безпека грошових переказів мають безпосереднє значення для громадян, підприємців і держави загалом. Особливо важливо, щоб Національний банк зберігав незалежність у прийнятті професійних рішень, водночас діючи відкрито, відповідально та в межах законодавства. Саме поєднання незалежності, належного контролю та ефективного виконання повноважень дає змогу забезпечувати довіру суспільства до фінансової системи.

Отже, Національний банк України має особливий правовий статус центрального банку держави, який визначається Конституцією України та спеціальним законодавством. Його основною функцією є забезпечення стабільності грошової одиниці, а до найважливіших напрямів діяльності належать проведення грошово-кредитної політики, емісія національної валюти, банківське регулювання і нагляд, валютне регулювання, управління золотовалютними резервами та забезпечення функціонування платіжних систем. Значення Національного банку полягає в тому, що він не лише регулює грошовий обіг, а й сприяє стабільності всієї фінансової системи України. Ефективна діяльність цього органу є необхідною умовою економічної безпеки держави, захисту інтересів громадян і створення передумов для сталого економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 19.11.2026)
2. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text (дата звернення: 19.11.2026)
3. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text (дата звернення: 19.11.2026)
4. Основні функції Національного банку України. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ (дата звернення: 19.11.2026)

УДК 343.359:342.9:336.22(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.042

Запара Олександра Валеріївна
студент, ДДУВС
ORCID: 0009-0000-3011-7937

Науковий керівник: Фокша Л. В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук Навчально-наукового інституту прав та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ, ДДУВС

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОДАТКОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: АДМІНІСТРАТИВНИЙ І КРИМІНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Анотація. Податкові правопорушення є однією з актуальних проблем сучасної правової системи України, оскільки вони безпосередньо впливають на наповнення державного бюджету та фінансову стабільність країни. У статті досліджується юридична відповідальність за податкові правопорушення в адміністративному та кримінальному аспектах. Правовою основою відповідальності є Податковий кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс України. Адміністративна відповідальність спрямована на реагування на порушення встановлених правил податкового обліку, звітності та перерахування податків і застосовується до посадових осіб підприємств. Кримінальна відповідальність передбачена статтею 212 КК України за умисне ухилення від сплати податків, яке призвело до ненадходження коштів у встановлених законом розмірах. Розглядаються критерії розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності, зокрема характер протиправної поведінки, ступінь суспільної небезпечності, розмір заподіяної шкоди та суб'єктивна сторона діяння. Наголошується на необхідності дотримання прав платників податків під час притягнення їх до відповідальності. Зроблено висновок, що ефективна система відповідальності повинна ґрунтуватися на принципах законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання.

Ключові слова: податкові правопорушення, юридична відповідальність, адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, ухилення від сплати податків, податкове законодавство, податкова дисципліна.

Abstract. Tax offenses are one of the pressing problems of the modern legal system of Ukraine, as they directly affect the state budget revenues and the financial stability of the country. The article examines legal liability for tax offenses in administrative and criminal aspects. The legal basis for liability is the Tax Code of Ukraine, the Code of Ukraine on Administrative Offenses, and the Criminal Code of Ukraine. Administrative liability is aimed at responding to violations of established rules of tax accounting, reporting, and tax remittance, and is applied to officials of enterprises. Criminal liability is provided for in Article 212 of the Criminal Code of Ukraine for intentional tax evasion that resulted in non-receipt of funds in the amounts established by law. The criteria for distinguishing between administrative and criminal liability are examined, in particular the nature of unlawful conduct, the degree of public danger, the amount of damage caused, and the subjective element of the offense. The need to observe the rights of taxpayers when bringing them to liability is emphasized. It is concluded that an effective system of liability must be based on the principles of legality, fairness, justification, and individualization of punishment.

Keywords: tax offenses, legal liability, administrative liability, criminal liability, tax evasion, tax legislation, tax discipline.

Вступ

Податкові правопорушення є однією з актуальних проблем сучасної правової системи України, оскільки вони безпосередньо впливають на наповнення державного бюджету, фінансову стабільність країни та можливість належного виконання державою своїх соціальних

і економічних функцій. Своєчасна та повна сплата податків і зборів є одним із головних обов'язків платників податків, адже саме за рахунок податкових надходжень забезпечується фінансування освіти, охорони здоров'я, оборони, соціального захисту населення та інших важливих напрямів діяльності держави. У зв'язку з цим особливого значення набуває встановлення юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства, яка має не лише каральний, а й попереджувальний характер.

Правовою основою відповідальності за податкові правопорушення в Україні є Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI, Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Зазначені нормативно-правові акти визначають підстави притягнення осіб до відповідальності, види правопорушень, порядок застосування відповідних санкцій та правові наслідки протиправної поведінки. Важливо зазначити, що характер відповідальності залежить від змісту порушення, його суспільної небезпечності, наявності вини та інших обставин, передбачених законодавством.

Питання правових підстав відповідальності за порушення податкового законодавства досліджувала С. В. Терепа у науковій статті «Правові підстави відповідальності за порушення податкового законодавства». Авторка аналізує особливості застосування різних видів юридичної відповідальності та звертає увагу на те, що державний примус у податковій сфері реалізується через передбачений законодавством механізм відповідальності. Особливе значення дослідниця приділяє фінансовій відповідальності, яка може застосовуватися у формі штрафних санкцій та пені, а також адміністративній і кримінальній відповідальності. Науковиця підкреслює компенсаційно-каральний характер відповідальності за порушення податкового законодавства, що полягає як у покаранні правопорушника, так і у відновленні порушених фінансових інтересів держави [4, с. 80–88].

Важливим є розмежування фінансової, адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення податкового законодавства. Відповідно до статті 111 Податкового кодексу України, за порушення законів з питань оподаткування можуть застосовуватися фінансова, адміністративна та кримінальна відповідальність. Фінансова відповідальність переважно полягає у застосуванні штрафних санкцій та пені до платників податків. Адміністративна відповідальність спрямована на покарання фізичних осіб, зокрема посадових осіб підприємств, які порушують установлені правила податкового обліку та сплати податків. Кримінальна відповідальність застосовується у випадках, коли діяння набуває ознак кримінального правопорушення та відповідає передбаченим законом критеріям суспільної небезпечності [1].

Методи

Адміністративна відповідальність за податкові правопорушення є важливим засобом забезпечення податкової дисципліни та належного виконання обов'язків платниками податків. Її правову основу становить Кодекс України про адміністративні правопорушення, який визначає поняття адміністративного проступку, підстави притягнення до відповідальності та види адміністративних стягнень. Відповідно до статті 9 цього Кодексу, адміністративним правопорушенням визнається протиправна, винна дія або бездіяльність, за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. При цьому адміністративна відповідальність настає тоді, коли характер порушення не передбачає кримінальної відповідальності [2].

Однією з поширених підстав адміністративної відповідальності у податковій сфері є порушення порядку ведення податкового обліку. Зокрема, стаття 163-1 КУпАП передбачає відповідальність за відсутність податкового обліку або порушення встановленого законодавством порядку його ведення керівниками та іншими посадовими особами підприємств, установ і організацій. Такі порушення можуть проявлятися у неправильному оформленні податкової документації, недотриманні встановлених правил обліку господарських операцій або неподанні аудиторських висновків у передбачених законом випадках. За вчинення

відповідного правопорушення передбачено адміністративний штраф, а повторне порушення протягом року може спричинити посилення відповідальності [2].

Іншим прикладом є стаття 163-2 КУпАП, яка встановлює відповідальність за неподання або несвоєчасне подання посадовими особами підприємств платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків і зборів. Також стаття 163-4 цього Кодексу передбачає відповідальність за порушення порядку утримання та перерахування податку на доходи фізичних осіб, а також неподання або несвоєчасне подання відомостей про виплачені громадянам доходи. Отже, адміністративна відповідальність охоплює різні порушення, пов'язані як із веденням податкової документації, так і з виконанням обов'язків податкових агентів [2].

Особливості адміністративної відповідальності за порушення податкового законодавства досліджує Н. Ф. Ментух у науковій статті «Особливості адміністративної відповідальності за порушення податкового законодавства платниками податків». Авторка аналізує місце адміністративної відповідальності в загальній системі юридичної відповідальності та розглядає наукові підходи до визначення її сутності. Особлива увага приділяється особливостям притягнення платників податків до відповідальності та необхідності дотримання законодавчо встановленого порядку застосування адміністративних стягнень. На нашу думку, наведені положення мають важливе практичне значення, оскільки дозволяють краще зрозуміти роль адміністративної відповідальності у забезпеченні податкової дисципліни та захисті фінансових інтересів держави [5, с. 268–273].

На нашу думку, особливістю адміністративної відповідальності у податковій сфері є її спрямованість передусім на забезпечення належного виконання службових обов'язків відповідальними особами. Наприклад, якщо керівник підприємства або бухгалтер допускає порушення правил ведення податкового обліку, за наявності всіх передбачених законом підстав така особа може бути притягнута до адміністративної відповідальності. При цьому сам факт виявлення порушення ще не означає автоматичного визнання особи винною, оскільки повинні бути встановлені обставини правопорушення та дотримані вимоги законодавства щодо процедури притягнення до відповідальності.

Результати та обговорення

Більш суворим видом юридичної відповідальності за податкові правопорушення є кримінальна відповідальність. Її застосування пов'язане з вчиненням діянь, які становлять підвищену суспільну небезпеку та завдають значної шкоди фінансовим інтересам держави. Основною нормою, яка регулює кримінальну відповідальність у цій сфері, є стаття 212 Кримінального кодексу України, що встановлює відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Відповідно до цієї статті, кримінально караним є умисне ухилення від сплати податків, вчинене визначеними законом особами, якщо воно призвело до фактичного ненадходження коштів до бюджетів або державних цільових фондів у встановлених законом розмірах [3].

Особливістю кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків є необхідність доведення умисного характеру дій особи та наявності встановлених законом наслідків. Таке правопорушення може проявлятися у навмисному приховуванні доходів, поданні неправдивої податкової звітності, використанні фіктивних господарських операцій або інших діях, спрямованих на незаконне зменшення податкових зобов'язань. Водночас не кожна помилка у податковій декларації або несвоєчасна сплата податку може розглядатися як кримінальне правопорушення. Для кримінальної відповідальності необхідно встановити всі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 212 КК України, зокрема умисел та фактичне ненадходження коштів у визначеному законом розмірі [3].

Проблематику кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків досліджують О. Баїк та З. Грицак у науковій статті «Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів): сучасний погляд на проблему». Авторки

аналізують теоретико-правові аспекти відповідальності за такі діяння, розглядають ознаки кримінального правопорушення та підстави виникнення кримінальної відповідальності. Особливу увагу дослідниці приділяють умисному характеру ухилення від сплати податків і необхідності встановлення факту порушення конкретної податкової норми, внаслідок чого відбулося ненадходження обов'язкових платежів до бюджету. У статті також наголошується на необхідності вдосконалення законодавства для забезпечення чіткості та однозначності правозастосування [6, с. 263–271].

Стаття 212 Кримінального кодексу України передбачає диференціацію відповідальності залежно від розміру несплачених податків та інших обставин вчинення правопорушення. Залежно від кваліфікуючих ознак можуть застосовуватися штрафні санкції, а також позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Особливо важливим є положення частини четвертої цієї статті, відповідно до якого особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності за передбачених законом умов, якщо до її притягнення до кримінальної відповідальності сплачено податки, збори та відшкодовано шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою, включаючи фінансові санкції та пеню. Такий підхід спрямований не лише на покарання винної особи, а й на відновлення порушених фінансових інтересів держави [3].

Окремої уваги заслуговує дослідження О. Марущака «Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків: сучасні реалії», у якому розглядаються питання кримінально-правової характеристики правопорушення, передбаченого статтею 212 Кримінального кодексу України. Автор звертає увагу на значення податкової політики держави та правового регулювання процесу надходження податків і зборів до централізованих фондів. Наукове дослідження підтверджує, що ухилення від сплати податків необхідно розглядати не лише як порушення встановленого порядку оподаткування, а й як діяння, яке може негативно впливати на фінансову основу держави. На нашу думку, це особливо важливо в умовах воєнного стану, коли стабільне надходження податкових платежів має безпосереднє значення для забезпечення державних потреб [7, с. 92–99].

Важливе значення має також розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності, оскільки неправильна правова кваліфікація податкового правопорушення може призвести до порушення прав особи. Адміністративна відповідальність застосовується за менш суспільно небезпечні порушення, які не містять ознак кримінального правопорушення. Натомість кримінальна відповідальність передбачає наявність усіх ознак складу кримінального правопорушення, зокрема встановленого законом розміру ненадходження коштів до бюджету та умисної форми вини. Отже, головними критеріями розмежування виступають характер протиправної поведінки, ступінь її суспільної небезпечності, розмір заподіяної державі шкоди та суб'єктивна сторона діяння.

Окремої уваги заслуговує питання дотримання прав платників податків під час притягнення їх до юридичної відповідальності. Державні контролюючі органи повинні діяти виключно в межах своїх повноважень, забезпечувати законність проведення перевірок, належне оформлення їх результатів та можливість особи надати пояснення і заперечення. Відповідно до положень Податкового кодексу України, притягнення до фінансової відповідальності за податкове правопорушення не означає автоматичного встановлення вини фізичної або посадової особи для застосування адміністративної чи кримінальної відповідальності. Вина в кожному випадку повинна бути доведена в порядку, визначеному відповідним законодавством [1].

На мою думку, ефективність юридичної відповідальності за податкові правопорушення залежить не лише від суворості передбачених санкцій, а й від невідворотності їх застосування, прозорості податкового контролю та забезпечення справедливого розгляду відповідних справ. Важливо, щоб відповідальність не перетворювалася на інструмент надмірного тиску на підприємців і громадян, а застосовувалася виключно за наявності законних підстав.

Особливу роль у цьому процесі відіграє правова обізнаність платників податків, належна організація бухгалтерського та податкового обліку, а також своєчасне виконання податкових зобов’язань.

У сучасних умовах розвитку України, особливо під час дії воєнного стану, питання дотримання податкового законодавства набуває додаткового значення. Податкові надходження є одним із важливих джерел фінансування державних потреб, зокрема оборони, безпеки, соціального забезпечення та відновлення пошкодженої інфраструктури. Тому боротьба з умисним ухиленням від сплати податків повинна поєднуватися з удосконаленням податкового адміністрування, цифровізацією звітності, посиленням контролю за фінансовими операціями та формуванням відповідального ставлення громадян і суб’єктів господарювання до виконання своїх податкових обов’язків.

Висновки

Отже, юридична відповідальність за податкові правопорушення є важливим елементом забезпечення фінансової стабільності держави та дотримання податкової дисципліни. Адміністративна відповідальність спрямована на реагування на порушення встановлених правил податкового обліку, звітності та перерахування податків, тоді як кримінальна відповідальність застосовується за умисне ухилення від сплати податків, яке призвело до ненадходження коштів у встановлених законом розмірах. Аналіз нормативно-правових положень та наукових досліджень дає підстави стверджувати, що ефективна система відповідальності повинна ґрунтуватися на принципах законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання. На мою думку, подальше вдосконалення законодавства у цій сфері повинно передбачати чітке розмежування видів відповідальності, забезпечення належного захисту прав платників податків, підвищення ефективності діяльності контролюючих органів та посилення профілактики податкових правопорушень. Лише за умови поєднання справедливого покарання, ефективного податкового контролю та високої правової культури платників податків можна забезпечити належне виконання податкових обов’язків і зміцнення фінансової основи Української держави.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 19.11.2026)
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 19.11.2026)
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 19.11.2026)
4. Терепа С. В. Правові підстави відповідальності за порушення податкового законодавства. Ірпінський юридичний часопис. 2024. № 1 (14). С. 80–88. DOI: 10.33244/2617-4154-1(14)-2024-80-88
5. Ментух Н. Ф. Особливості адміністративної відповідальності за порушення податкового законодавства платниками податків. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 4. С. 268–273. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.2.43
6. Баїк О., Грицак З. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів): сучасний погляд на проблему. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2023. № 4 (40). С. 263–271. DOI: 10.23939/law2023.40.263
7. Марущак О. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків: сучасні реалії. Актуальні проблеми правознавства. 2024. № 4 (40). С. 92–99. URL: https://dspace.pau.edu.ua/handle/123456789/1253 (дата звернення: 19.11.2026)

УДК 343.72:004.8(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.043

Палій Анастасія
студент, Дніпровський державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: Таїсія В. Ш., старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ, Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ШАХРАЙСТВО З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Анотація. У тезах розглянуто проблеми кримінально-правової кваліфікації шахрайства, вчиненого із застосуванням технологій штучного інтелекту, зокрема дипфейків, синтезу голосу та автоматизованих повідомлень. Актуальність дослідження зумовлена тим, що цифрові інструменти підвищують переконливість обману, однак не завжди змінюють юридичні ознаки кримінального правопорушення. Метою є визначення меж застосування статті 190 Кримінального кодексу України до таких діянь та оцінка доцільності законодавчих змін. На основі аналізу чинних норм, наукових публікацій, законопроєкту № 15379 і матеріалів Дослідницької служби Верховної Ради України розмежовано використання штучного інтелекту як засобу комунікації та незаконні операції з використанням електронно-обчислювальної техніки. Обґрунтовано, що створення або поширення дипфейку саме по собі не свідчить про закінчене шахрайство; необхідно встановити обман, умисел, майновий результат і причинний зв'язок. Окрему увагу приділено визначенню ролі фізичних осіб та перевірці цифрових доказів. Зроблено висновок, що зміни до статті 190 КК України мають ґрунтуватися на доведеній потребі правозастосування, узгодженні термінології та реальному підвищенні суспільної небезпеки, а не лише на факті використання штучного інтелекту.

Ключові слова: шахрайство, штучний інтелект, дипфейк, кримінально-правова кваліфікація, цифрові докази, обман, законодавство України.

Abstract. The paper examines problems in the criminal-law qualification of fraud committed using artificial intelligence technologies, including deepfakes, voice synthesis and automated messages. The relevance of this research arises from the ability of digital tools to make deception more convincing without necessarily changing the legal elements of a criminal offense. The purpose is to determine the application of Article 190 of the Criminal Code of Ukraine to such conduct and assess the need for legislative amendments. The analysis draws on Ukrainian criminal legislation, academic publications, draft law No. 15379 and analytical materials of the Research Service of the Verkhovna Rada of Ukraine. It distinguishes the use of artificial intelligence as a means of communication from illegal operations involving computer equipment. The paper argues that creating or distributing a deepfake does not in itself constitute completed fraud: deception, intent, the property-related outcome and the causal link must be established. Attention is also paid to identifying the responsible natural persons and verifying digital evidence. It is concluded that amendments to Article 190 should address demonstrated enforcement needs, consistent terminology and genuine increases in the social danger of conduct rather than the mere use of artificial intelligence.

Keywords: fraud, artificial intelligence, deepfake, criminal-law qualification, digital evidence, deception, Ukrainian legislation.

Вступ

Шахрай може надіслати голосове повідомлення, яке потерпіла особа сприйме як звернення близької людини, хоча насправді його створено за допомогою штучного інтелекту (далі – ШІ). Подібні технології дають змогу відтворювати голос, змінювати відео та складати переконливі прохання про переказ коштів. Для кримінально-правової оцінки важливо з’ясувати, чи змінює використання ШІ кваліфікацію шахрайства, чи воно є лише новим засобом

обману. Від цього залежить і обґрунтованість пропозицій щодо змін до ст. 190 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Одним із найпомітніших засобів такого обману є дипфейк (deepfake) – створений або змінений за допомогою ШІ аудіо- чи відеоматеріал, який видають за справжній. Е. В. Присяжнюк описує схеми, у яких шахраї імітують голос родича або працівника банку й переконують потерпілу особу терміново переказати кошти [1, с. 342–343]. С. І. Хом'яченко та М. Є. Дроздов звертають увагу й на автоматизовані фішингові повідомлення, пристосовані до конкретного адресата [2, с. 462]. Такі засоби можуть посилювати правдоподібність обману, однак його майнова мета залишається незмінною.

Мета і завдання

Визначити особливості кримінально-правової кваліфікації шахрайства із застосуванням технологій штучного інтелекту, з'ясувати межі застосування ст. 190 КК України до таких діянь та оцінити обґрунтованість запропонованих законодавчих змін.

Методи

Використано формально-юридичний метод для аналізу положень КК України, системний метод для розмежування способів вчинення шахрайства, а також аналіз наукових публікацій, законопроєкту № 15379 та інформаційної довідки Дослідницької служби Верховної Ради України.

Результати та обговорення

Відповідно до ч. 1 ст. 190 КК України шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [4]. Тому сам по собі факт створення дипфейку ще не означає закінченого шахрайства. Необхідно з'ясувати, як саме потерпілу особу ввели в оману, чи вплинув цей обман на розпорядження майном і чи отримав винний можливість ним розпоряджатися. Якщо особа намагалася виманити кошти, але переказ не відбувся, за наявності відповідних ознак може йтися про замах, а не про закінчене правопорушення. Це добре видно на прикладі підробленого голосового доручення керівника підприємства. Бухгалтер отримує нібито його повідомлення й перераховує гроші на рахунок, зазначений шахраєм. Вирішальним тут є не те, якою програмою відтворено голос, а те, що неправдиве доручення спонукало уповноважену особу до переказу. Саме такий зв'язок між обманом, діями бухгалтера й заволодінням коштами потрібно довести.

Водночас виникає питання про застосування ч. 4 ст. 190 КК України. Вона передбачає, зокрема, відповідальність за шахрайство шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки [4]. Проте надсилання дипфейку через месенджер не тотожне проведенню незаконної комп'ютерної операції. Якщо обманута людина самостійно переказує гроші, ознаку, передбачену ч. 4, не можна виводити лише з факту використання інтернету чи ШІ. Її наявність потребує окремого обґрунтування з урахуванням способу заволодіння майном. Коли шахрай додатково втручається в роботу інформаційної системи, необхідно перевірити, чи містять ці дії самостійні ознаки правопорушення, передбаченого ст. 361 КК України [4]. Інші кваліфікуючі ознаки також не можна підміняти посиланням на технологію. Наприклад, для застосування ч. 3 ст. 190 КК України недостатньо самого факту воєнного стану: закон одночасно вимагає заподіяння значної шкоди потерпілому [4].

Ще одна складність – визначення особи, відповідальної за шахрайство. Програма може самостійно формувати повідомлення, добирати слова й навіть вести діалог, однак за чинним кримінальним законодавством це не робить її суб'єктом кримінального правопорушення. У кожній справі потрібно встановити роль людей, які організували схему, налаштували її роботу чи безпосередньо використали результат для заволодіння майном. О. С. Гораш,

Н. М. Колесник та О. О. Авдєєв порушують ширше питання про пристосування інститутів вини та кримінальної відповідальності до використання дипфейків [3, с. 15–17]. Проте сама участь у створенні програми ще не доводить умислу на конкретне шахрайство. Окрему проблему становить доказування таких діянь. Відео з обличчям певної особи або аудіо з її голосом уже не можна без додаткової перевірки ототожнювати з її участю в події. Для встановлення обставин потрібні первинні файли, дані про їх походження й пересилання, відомості щодо банківських операцій та інші взаємопов'язані докази. Програмний висновок про ймовірну генерацію зображення чи голосу може допомогти перевірці, але сам по собі не підтверджує ані винуватості особи, ані всіх ознак шахрайства. На труднощах збереження цифрових матеріалів та встановлення причетних осіб наголошують і Хом'яченко з Дроздовим [2, с. 460, 462–464].

Щодо необхідності законодавчих змін існують різні підходи. Е. В. Присяжнюк пропонує доповнити ст. 190 КК України кваліфікуючою ознакою використання дипфейків або іншого створеного ШІ контенту [1, с. 343–344]. С. І. Хом'яченко та М. Є. Дроздов також розглядають використання ШІ як підставу для вдосконалення кримінально-правових норм [2, с. 463–464]. Проте, на наш погляд, сам факт застосування ШІ не завжди свідчить про більшу суспільну небезпеку порівняно з іншими способами обману. Це потрібно доводити з урахуванням обставин діяння, а не лише назви використаного інструмента. Ця дискусія набула практичного значення після реєстрації 3 липня 2026 року законопроєкту № 15379 [5]. Він пропонує уточнити формулювання ч. 4 ст. 190 КК України щодо використання інформаційно-комунікаційних систем або систем ШІ та доповнити статтю приміткою з визначенням відповідних понять. Станом на 27 жовтня 2026 року проєкт перебуває на опрацюванні в комітеті й не є чинним законом.

Дослідницька служба Верховної Ради України в інформаційній довідці до проєкту звертає увагу на те, що обман уже охоплюється ст. 190 КК України незалежно від використання телефону, чат-бота чи дипфейку [6, с. 2]. На думку фахівців служби, окреме визначення систем ШІ у примітці до однієї статті може спричинити термінологічні суперечності з іншим законодавством [6, с. 2–3]. Крім того, процесуальні правила перевірки доказів не можуть установлюватися лише дорученням уряду, передбаченим законопроєктом [6, с. 3]. Ця довідка є інформаційно-аналітичним матеріалом, а не офіційною позицією Верховної Ради України. Вважаємо, що сама згадка про ШІ у ч. 4 ст. 190 КК України не розв'яже труднощів кваліфікації. Насамперед доцільно забезпечити єдиний підхід до відмежування незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки від обману, для якого інтернет є лише засобом спілкування. Передчасним видається і закріплення окремої технічної дефініції ШІ в примітці до ст. 190 без її узгодження з іншим законодавством. Якщо надалі буде доведено необхідність нової кваліфікуючої ознаки, вона має відображати конкретне підвищення суспільної небезпеки діяння, а не сам факт застосування певної технології.

Висновки

Отже, ШІ змінює способи, якими шахраї здобувають довіру, але не усуває необхідності доводити обман, умисел і заволодіння майном або придбання права на нього. Найскладнішими залишаються розмежування способів шахрайства, визначення ролі причетних осіб та перевірка цифрових матеріалів. Тому перш ніж доповнювати ст. 190 КК України новою термінологією, необхідно оцінити недоліки чинної практики та обґрунтувати, яких саме змін вона потребує.

Список використаних джерел

1. Присяжнюк Е. В. Технології генеративного штучного інтелекту як засіб учинення шахрайства: проблеми кваліфікації за ст. 190 КК України. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 15 травня

2026 р.). Вінниця : ХНУВС, 2026. С. 342–344. URL: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/25784 (дата звернення: 27.10.2026)

2. Хом'яченко С. І., Дроздов М. Є. Кіберзлочини з використанням штучного інтелекту: виклики для кримінального права та господарського процесу України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. № 2, ч. 2. С. 460–464. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.02.2.72

3. Гораш О. С., Колесник Н. М., Авдєєв О. О. Кримінально-правові виклики та стратегії протидії зловживанням технологіями Deepfake у сучасному цифровому просторі. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2026. № 2 (38), ч. 2. С. 14–25. DOI: 10.32631/vca.2026.2.p2.02

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 27.10.2026).

5. Проєкт Закону про внесення змін до статті 190 Кримінального кодексу України щодо криміналізації протиправних (шахрайських) діянь, вчинених із використанням інформаційно-комунікаційних систем або систем штучного інтелекту : від 03.07.2026 № 15379. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/70271 (дата звернення: 27.10.2026).

6. Дослідницька служба Верховної Ради України. Інформаційна довідка щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до статті 190 Кримінального кодексу України щодо криміналізації протиправних (шахрайських) діянь, вчинених із використанням інформаційно-комунікаційних систем або систем штучного інтелекту» (реєстр. № 15379 від 03.07.2026). 3 с. URL: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/34444.pdf (дата звернення: 27.10.2026).

УДК 342.9:336.22(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.044

Хрипкова Елизавета
студент, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти, Україна.

Науковий керівник: Фокша Л. В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, Дніпровський державний університет внутрішніх справ

СУДОВА ПРАКТИКА У ПОДАТКОВИХ СПОРАХ

Анотація. Податкові спори посідають важливе місце в системі адміністративного судочинства України, оскільки безпосередньо пов'язані з реалізацією конституційного обов'язку сплачувати податки і збори та із забезпеченням прав і законних інтересів платників податків. У сучасних умовах цифровізації державного управління та реформування податкової системи питання правильного застосування податкового законодавства набуває особливої актуальності. У статті досліджено судову практику у податкових спорах, зокрема правові позиції Верховного Суду щодо реальності господарських операцій, належності первинних документів, розподілу обов'язку доказування та дотримання процесуальних строків. Розглянуто найбільш поширені категорії податкових спорів — оскарження податкових повідомлень-рішень, встановлення фактичних обставин господарської діяльності, оцінювання реальності господарських операцій. Проаналізовано підхід Верховного Суду, який полягає у відмові від суто формального оцінювання податкових правовідносин і необхідності комплексного дослідження обставин кожної господарської операції. Розглянуто також питання дотримання процедури проведення перевірок контролюючими органами та зростання значення електронних доказів у податкових правовідносинах. Зроблено висновок, що судова практика у податкових спорах забезпечує формування єдиних підходів до застосування податкового законодавства та є важливим інструментом досягнення справедливого балансу між інтересами держави та правами платників податків.

Ключові слова: податкові спори, судова практика, господарські операції, податкові повідомлення-рішення, обов'язок доказування, первинні документи, адміністративне судочинство.

Abstract. Tax disputes occupy an important place in the system of administrative justice in Ukraine, as they are directly related to the implementation of the constitutional obligation to pay taxes and fees and to ensuring the rights and legitimate interests of taxpayers. The article examines judicial practice in tax disputes, in particular the legal positions of the Supreme Court regarding the reality of business transactions, the admissibility of primary documents, the distribution of the burden of proof and compliance with procedural deadlines. The most common categories of tax disputes are considered — challenging tax notices-decisions, establishing the factual circumstances of business activity, and assessing the reality of business transactions. The approach of the Supreme Court is analysed, which consists in abandoning a purely formal assessment of tax legal relations and the need for a comprehensive examination of the circumstances of each business transaction. Special attention is paid to the growing importance of electronic evidence in tax legal relations. It is concluded that judicial practice in tax disputes is an important instrument for ensuring legality and forming a fair balance between the interests of the state and the rights of taxpayers.

Keywords: tax disputes, judicial practice, business transactions, tax notices-decisions, burden of proof, primary documents, administrative justice.

Вступ

Податкові спори посідають важливе місце в системі адміністративного судочинства України, оскільки безпосередньо пов’язані з реалізацією конституційного обов’язку кожного сплачувати податки і збори в порядку та розмірах, установлених законом, а також із необхідністю забезпечення прав і законних інтересів платників податків. У сучасних умовах розвитку економіки, цифровізації державного управління та реформування податкової системи питання правильного застосування податкового законодавства набуває особливої актуальності.

Важливу роль у цьому процесі відіграє судова практика, яка забезпечує однакове застосування правових норм, сприяє усуненню неоднозначності законодавства та формує правові підходи до вирішення конфліктів між платниками податків і контролюючими органами.

Правовою основою регулювання податкових правовідносин в Україні є Конституція України, Податковий кодекс України та Кодекс адміністративного судочинства України. Зокрема, стаття 67 Конституції України закріплює обов'язок кожного сплачувати податки і збори в порядку та розмірах, установлених законом. Водночас стаття 55 Конституції України гарантує право на судовий захист прав і свобод людини та громадянина. Таким чином, податкові правовідносини передбачають не лише обов'язок платника виконувати податкові зобов'язання, а й обов'язок держави забезпечувати законність діяльності контролюючих органів [1].

Результати та обговорення

Однією з найбільш поширених категорій податкових спорів є справи щодо оскарження податкових повідомлень-рішень. Такі спори виникають у випадках, коли за результатами документальної або фактичної перевірки контролюючий орган встановлює порушення податкового законодавства та визначає платнику податкові зобов'язання, застосовує штрафні санкції або зменшує суму податкового кредиту. Платники податків, не погоджуючись із такими висновками, мають право скористатися адміністративним або судовим порядком оскарження.

Особливе значення під час розгляду цієї категорії справ має встановлення фактичних обставин господарської діяльності платника податків. На практиці досить часто виникають спори щодо реальності господарських операцій, правильності формування податкового кредиту з податку на додану вартість, документального підтвердження витрат та правомірності відображення відповідних операцій у податковому обліку. Контролюючі органи нерідко обґрунтовують свої рішення відсутністю у контрагентів необхідних трудових або матеріальних ресурсів, порушеннями в ланцюгах постачання, недоліками первинної документації чи інформацією про фіктивність окремих підприємств.

Водночас судова практика Верховного Суду свідчить про необхідність комплексного дослідження обставин кожної господарської операції. Сам факт наявності певних порушень у діяльності контрагента не може автоматично свідчити про неправомірність податкового обліку іншого платника податків. Важливо встановити, чи відбувалася господарська операція фактично, чи було здійснено рух товарів, виконання робіт або надання послуг, а також чи пов'язані відповідні операції з господарською діяльністю платника.

Показовою в цьому контексті є постанова Верховного Суду від 28 квітня 2025 року у справі № 240/15137/20 щодо визнання протиправними та скасування податкових повідомлень-рішень. У цьому судовому рішенні наголошено, що визначальним для встановлення податкових наслідків господарських операцій є дослідження сукупності обставин та первинних документів. Зокрема, самостійною та достатньою підставою для висновку про нереальність операцій не може бути лише наявність вироку щодо контрагента, факт кримінального провадження стосовно нього або окремі недоліки первинних документів. Такі обставини повинні оцінюватися в сукупності з іншими доказами [2].

Зазначений правовий підхід має важливе значення для захисту прав платників податків, оскільки запобігає покладенню на них відповідальності виключно через порушення, допущені іншими суб'єктами господарювання. Водночас це не означає, що платник податків звільняється від обов'язку підтверджувати фактичне здійснення господарських операцій належними документами та іншими доказами.

Іншою важливою проблемою, яка регулярно виникає під час розгляду податкових спорів, є розподіл обов'язку доказування між сторонами. Відповідно до статті 77 Кодексу адміністративного судочинства України кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення. Водночас у справах щодо оскарження рішень суб'єктів

владних повноважень обов’язок доведення правомірності відповідного рішення покладається на відповідача, тобто контролюючий орган [3].

Проте зазначене положення не означає, що платник податків може обмежитися лише запереченням проти висновків податкової перевірки. Якщо контролюючий орган надає належні докази, які в сукупності ставлять під сумнів достовірність господарських операцій, платник повинен аргументовано спростувати такі доводи. Саме тому особливого значення набуває якість первинної документації, відповідність її змісту фактичним обставинам та наявність додаткових доказів виконання договорів.

Важливим прикладом застосування зазначених положень є постанова Верховного Суду від 15 квітня 2025 року у справі № 320/15365/23. У ній суд звернув увагу на необхідність правильного розподілу обов’язку доказування у спорах щодо достовірності первинних документів і реальності господарських операцій. Верховний Суд зазначив, що контролюючий орган повинен довести правомірність свого рішення, а платник податків має спростувати належними доказами ті обставини, які підтверджують сумніви щодо достовірності відображених ним господарських операцій [4].

Не менш важливим напрямом судової практики є оцінювання реальності господарських операцій не лише на підставі формально складених документів, а й з урахуванням фактичного руху активів. Наявність договору, видаткової накладної, акта виконаних робіт або податкової накладної сама по собі не завжди підтверджує реальність господарської операції. Суд повинен з’ясувати, чи справді відбулося постачання товару, чи виконувалися роботи, чи надавалися послуги та чи відповідали фактичні обставини інформації, відображеній у документах.

Так, у постанові Верховного Суду від 2 квітня 2026 року у справі № 160/33846/23 було звернуто увагу на необхідність дослідження доказів у їх взаємозв’язку. Суд зазначив, що для підтвердження фактичного здійснення господарських операцій необхідно враховувати специфіку відповідних договорів, характер операцій та наявність належно оформлених первинних документів. При цьому важливе значення мають фактичні обставини виконання договорів і можливість підтвердження руху товарів, робіт або послуг [5].

Отже, сучасний підхід Верховного Суду полягає у відмові від суто формального оцінювання податкових правовідносин. Під час вирішення спору суд має встановити фактичний зміст господарської операції та надати оцінку всім доказам, які підтверджують або спростовують позиції сторін.

Окремої уваги заслуговують спори щодо строків звернення до адміністративного суду. Дотримання процесуальних строків має принципове значення, оскільки навіть обґрунтовані вимоги платника податків можуть бути розглянуті з урахуванням наслідків пропуску встановленого законом строку. Водночас правова природа строків адміністративного оскарження та строків звернення до суду не є тотожною.

У Дайджесті судової практики Великої Палати Верховного Суду за 2025 рік висвітлено правовий висновок щодо строків оскарження податкових повідомлень-рішень. Велика Палата Верховного Суду відступила від попереднього правового підходу та зазначила, що положення пункту 56.18 статті 56 Податкового кодексу України не встановлює самостійного процесуального строку звернення до суду. Також було розмежовано строк давності у 1095 днів, передбачений статтею 102 Податкового кодексу України, та процесуальні строки звернення до адміністративного суду. Такий підхід має важливе практичне значення для визначення моменту, з якого платник податків може реалізувати право на судовий захист, та правильного застосування положень податкового і процесуального законодавства [6].

Важливо також зазначити, що під час розгляду податкових спорів суди повинні перевіряти не лише правильність визначення податкових зобов’язань, а й дотримання контролюючими органами встановленої законом процедури проведення перевірок. Порушення порядку призначення або проведення перевірки, недотримання вимог щодо оформлення її результатів

чи прийняття податкового повідомлення-рішення за відсутності передбачених законом підстав можуть мати істотне значення для вирішення спору. Водночас не кожне формальне порушення автоматично призводить до скасування рішення контролюючого органу: суд повинен оцінити характер порушення та його правові наслідки.

Сучасна судова практика також демонструє зростання значення електронних доказів у податкових правовідносинах. Використання електронного документообігу, електронних кабінетів платників податків, електронних податкових накладних та інформаційних систем контролюючих органів потребує належної оцінки достовірності, походження та юридичної сили відповідних відомостей. У таких умовах судовий захист повинен враховувати не лише традиційні паперові документи, а й електронні засоби підтвердження господарських операцій.

На мою думку, однією з основних проблем сучасної практики вирішення податкових спорів залишається необхідність забезпечення балансу між публічним інтересом держави у своєчасному надходженні податків до бюджету та приватним інтересом платника податків у захисті своїх майнових прав. З одного боку, держава повинна мати ефективні механізми контролю за правильністю нарахування та сплати податків. З іншого боку, такі механізми не повинні створювати умови для необґрунтованого втручання у господарську діяльність суб’єктів підприємництва.

Висновки

Таким чином, судова практика у податкових спорах виконує не лише функцію вирішення конкретних правових конфліктів, а й забезпечує формування єдиних підходів до застосування податкового законодавства. Правові позиції Верховного Суду сприяють удосконаленню механізмів судового захисту, визначенню стандартів доказування та забезпеченню передбачуваності правозастосування. Подальший розвиток цієї практики має бути спрямований на підвищення ефективності судового контролю за діяльністю податкових органів, забезпечення правової визначеності та дотримання принципу верховенства права.

Отже, судова практика у податкових спорах є важливим інструментом забезпечення законності податкових правовідносин в Україні. Особливе значення мають правові висновки щодо реальності господарських операцій, належності первинних документів, розподілу обов’язку доказування та дотримання процесуальних строків. Саме послідовне застосування таких підходів сприяє формуванню справедливого балансу між інтересами держави та правами платників податків, а також підвищує довіру до судової системи.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 19.11.2026)
2. Постанова Верховного Суду від 28.04.2025 у справі № 240/15137/20. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=127001184 (дата звернення: 19.11.2026)
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15 (дата звернення: 19.11.2026)
4. Постанова Верховного Суду від 15.04.2025 у справі № 320/15365/23. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=126633143 (дата звернення: 19.11.2026)
5. Постанова Верховного Суду від 02.04.2026 у справі № 160/33846/23. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=135416962 (дата звернення: 19.11.2026)
6. Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду за 2025 рік. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ ogliady/Daidzhest_VP_2025.pdf (дата звернення: 19.11.2026)
7. Постанова Верховного Суду від 04.09.2026 у справі № 160/30802/25. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=139493510 (дата звернення: 19.11.2026)

8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 19.11.2026)

СЕКЦІЯ 14
ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.923.2:159.964.3

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.045

Лещенко Наталя Валеріївна
студент, Бердянський державний педагогичний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ПІСЛЯ ПЕРЕЖИВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ КРИЗИ

Анотація. У статті досліджено психологічні чинники формування резильєнтності особистості в посткризовий період із залученням концептуальних положень гештальт-підходу. Теоретичний аналіз засвідчив, що особистісна криза виступає як точка біфуркації, яка руйнує звичну когнітивну модель світу та порушує функціонування Self. Формування резильєнтності є результатом відновлення здатності до актуального усвідомлення «тут і тепер», мобілізації індивідуально-психологічних ресурсів (самоефективність, емоційна саморегуляція) та інтерперсональних факторів (соціальна підтримка). Емпіричне дослідження проводилося із застосуванням шкал CD-RISC-10, MSPSS, GSE, DERS та PTGI. Встановлено статистично значущі зв'язки: самоефективність ($r = 0.54$, $p < 0.01$), соціальна підтримка ($r = 0.42$, $p < 0.01$), труднощі емоційної регуляції ($r = −0.48$, $p < 0.01$) та посттравматичне зростання ($r = 0.39$, $p < 0.05$) пов'язані з рівнем резильєнтності. Множинний регресійний аналіз підтвердив, що сукупність цих чинників статистично значуще пояснює варіативність резильєнтності ($R^2 = 0.46$, $F = 12.34$, $p < 0.001$). На основі отриманих даних розроблено комплексну психологічну програму розвитку резильєнтності, орієнтовану на відновлення емоційної усвідомленості, інтеграцію кризового досвіду та актуалізацію самоефективності.

Ключові слова: резильєнтність, особистісна криза, гештальт-підхід, самоефективність, соціальна підтримка, емоційна регуляція, посттравматичне зростання.

Abstract. The article examines the psychological factors of personal resilience formation in the post-crisis period using the conceptual framework of the Gestalt approach. Theoretical analysis revealed that a personal crisis acts as a bifurcation point that disrupts the individual's cognitive model of the world and impairs the functioning of the Self. Resilience formation results from restoring the capacity for present-moment awareness (here and now), mobilising individual psychological resources (self-efficacy, emotional self-regulation), and interpersonal factors (social support). The empirical study employed the CD-RISC-10, MSPSS, GSE, DERS, and PTGI scales. Statistically significant associations were found: self-efficacy ($r = 0.54$, $p < 0.01$), social support ($r = 0.42$, $p < 0.01$), difficulties in emotion regulation ($r = −0.48$, $p < 0.01$), and post-traumatic growth ($r = 0.39$, $p < 0.05$) were all related to resilience levels. Multiple regression analysis confirmed that the combined set of these factors statistically significantly explains the variance in resilience ($R^2 = 0.46$, $F = 12.34$, $p < 0.001$). Based on the findings, a comprehensive psychological programme for resilience development was designed, focused on restoring emotional awareness, integrating crisis experience, and enhancing self-efficacy.

Keywords: resilience, personal crisis, Gestalt approach, self-efficacy, social support, emotion regulation, post-traumatic growth.

Вступ

У сучасних умовах високої соціально-політичної та економічної турбулентності проблема переживання особистісних криз набуває особливої гостроти. Успішність подолання кризових станів детермінується не лише зовнішніми обставинами, а й внутрішнім потенціалом особистості — її резильєнтністю. Резильєнтність розглядається як динамічний процес

адаптації, що дає змогу особистості відновлюватися, інтегрувати складний досвід та психологічно зростати після пережитих деструктивних подій.

З позицій гештальт-підходу цей процес безпосередньо пов'язаний зі здатністю до творчого пристосування (organism-in-environment) та відновленням функцій Self після кризової дезорганізації. З огляду на це, виявлення психологічних чинників формування резильєнтності в посткризовий період є актуальним науково-практичним завданням.

Мета і завдання

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні чинники формування резильєнтності після переживання особистісної кризи.

Об’єкт дослідження — резильєнтність особистості.

Предмет дослідження — психологічні чинники формування резильєнтності після переживання особистісної кризи.

Методи

Методи та організація дослідження. Для реалізації завдань було застосовано комплекс методів: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукових джерел); емпіричні (шкала резильєнтності Коннора-Девідсона-10 (CD-RISC-10), багатовимірна шкала сприйманої соціальної підтримки (MSPSS), шкала загальної самоефективності (GSE), шкала труднощів емоційної регуляції (DERS), шкала посттравматичного зростання (PTGI)); математико-статистичні (описова статистика, кореляційний аналіз, множинний регресійний аналіз).

Результати та обговорення

Результати теоретичного аналізу. Теоретичний аналіз проблеми засвідчив, що особистісна криза виступає як точка біфуркації, яка руйнує звичну когнітивну модель світу та порушує функціонування Self (передусім Id та Ego функцій). У контексті гештальт-терапії криза розглядається як фіксація незавершених ситуацій (незакритих гештальтів) та втрата контакту з власними потребами й середовищем. Формування резильєнтності є результатом відновлення здатності до актуального усвідомлення (awareness) «тут і тепер», мобілізації індивідуально-психологічних ресурсів (самоефективність, емоційна саморегуляція) та інтерперсональних факторів (соціальна підтримка як якісний контакт на межі-контакту), що в синергії забезпечують посттравматичне зростання. Процес реінтеграції Self та відновлення контакту з середовищем у посткризовий період має чітку поетапну структуру: Особистісна криза -> Усвідомлення та актуальний контакт -> Мобілізація ресурсів -> Інтеграція та зростання (закриття гештальту).

Результати емпіричного дослідження. На основі аналізу даних описової статистики було зафіксовано неоднорідність розподілу рівнів резильєнтності серед осіб, які пережили особистісну кризу. У ході перевірки емпіричних гіпотез за допомогою кореляційного аналізу було встановлено, що загальна самоефективність має статистично значущий позитивний взаємозв’язок із рівнем резильєнтності особистості ($r = 0.54$, $p < 0.01$). Віра у власну спроможність долати труднощі виступає внутрішнім когнітивно-мотиваційним ядром стійкості, що підтримує функцію Personality. Виявлено позитивний зв'язок між сприйманою соціальною підтримкою та резильєнтністю ($r = 0.42$, $p < 0.01$), що підтверджує гештальт-тезу про опору на середовище як необхідний етап перед переходом до самоопори (self-support).

Труднощі емоційної регуляції (дефіцит усвідомленості, блокування або репресія почуттів за DERS) виявили зворотний взаємозв’язок із резильєнтністю ($r = -0.48$, $p < 0.01$). Уникнення контакту з емоційними переживаннями знижує здатність до гнучкого творчого пристосування. Показники посттравматичного зростання (PTGI) позитивно корелюють із резильєнтністю ($r = 0.39$, $p < 0.05$), відображаючи успішну асиміляцію кризового досвіду та

закриття гештальтів минулого. Застосування множинного регресійного аналізу дало змогу підтвердити концептуальну гіпотезу: сукупність показників самоефективності, сприйманої соціальної підтримки, труднощів емоційної регуляції та посттравматичного зростання статистично значуще пояснює варіативність рівня резильєнтності особистості ($R^2 = 0.46$, $F = 12.34$, $p < 0.001$). Схематично модель предикторів виглядає як спрямований вплив чотирьох досліджуваних чинників на результуючий рівень резильєнтності особистості (Інтеграція Self).

Висновки

Практичні рекомендації та висновки. На основі отриманих емпіричних даних та принципів гештальт-підходу було розроблено комплексну психологічну програму розвитку резильєнтності. Програма орієнтована на відновлення чутливості та зниження труднощів емоційної регуляції через розвиток феноменологічної усвідомленості (awareness) «тут і тепер»; опрацювання та інтеграцію («закриття») травматичного/кризового досвіду; актуалізацію особистісної самоефективності та формування здорових способів взаємодії на межі-контакту; стимулювання посттравматичного зростання через асиміляцію досвіду та відновлення функції Self.

Список використаних джерел

1. Бондаренко А. Ф. Психологічна допомога особистості в кризових ситуаціях. Психологія і суспільство. 2018. № 1. С. 84–92.
2. Галецька І., Кліманська М. Особливості адаптації Шкали загальної самоефективності Р. Шварцера і М. Єрусалема. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2017. Вип. 1. С. 112–119.
3. Касіяненко Д. В. Адаптація опитувальника «Шкала посттравматичного зростання» (PTGI) Р. Тедескі та Л. Калхуна. Актуальні проблеми психології. 2019. Т. 11, Вип. 20. С. 145–156.
4. Мельник Ю. Б., Стаднік А. В. Валідизація Багатовимірної шкали сприйманої соціальної підтримки (MSPSS) на українській вибірці. Психологічні виміри особистісного взаємодії. 2020. № 3. С. 78–89.
5. Сак Л. В., Федотова З. В. Українська адаптація шкали труднощів емоційної регуляції (DERS) К. Гратц та Л. Ремер. Психологічний часопис. 2021. Т. 7, № 4. С. 55–67.
6. Школіна Н. О., Шаповал І. В., Орлова І. М., Кедик І. В., Станіславчук М. О. Психометрична перевірка та адаптація Шкали резильєнтності Коннора-Девідсона (CD-RISC-10) в Україні. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». 2022. Вип. 72. С. 34–42.
7. Connor K. M., Davidson J. R. T. Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). Depression and Anxiety. 2003. Vol. 18, No. 2. P. 76–82.

УДК 159.98:159.942.5(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.046

Клименко Ірина Сергіївна
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти, Бердянський державний педагогічний університет, факультет психолого-педагогічної освіти та мистецтв, спеціальність С4 «Психологія», другий (магістерський) рівень вищої освіти, група м220П-з
ORCID: 0009-0003-2188-7771

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ПСИХОКОРЕКЦІЇ ТРИВОЖНИХ СТАНІВ У ДІТЕЙ ТА ДОРОСЛИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Анотація. У статті розглянуто проблему психокорекції тривожних станів у дітей та дорослих в умовах воєнного часу. Актуальність теми зумовлена тривалим впливом небезпеки, невизначеності та порушення звичного способу життя на психологічне благополуччя населення. Метою дослідження є обґрунтування комплексного підходу до психологічної підтримки з урахуванням вікових потреб, опис результатів обстеження та розроблення відповідної програми. Використано теоретичний аналіз, психодіагностичне обстеження, анкетування, спостереження й методи описової статистики. До вибірки увійшли 50 осіб: 20 дітей віком 4–8 років і 30 дорослих. У дитячій групі зафіксовано поширеність окремих тривожних проявів у поведінці та відповідях на діагностичні завдання. У дорослій групі описано результати оцінювання ситуативної й особистісної тривожності та суб'єктивних змін самопочуття. На підставі отриманих матеріалів запропоновано програму з двома модулями: дитячим, що поєднує гру, творчі вправи й участь батьків, та дорослим, орієнтованим на психоосвіту, саморегуляцію і розвиток ресурсів. Проведено десять зустрічей з дітьми та окремі заходи для дорослих. Зроблено висновок про доцільність віково диференційованої допомоги. З огляду на обмеження дизайну дослідження отримані дані не дають підстав стверджувати про статистично доведену ефективність усієї програми.

Ключові слова: тривожні стани, психокорекція, воєнний час, діти, дорослі, психологічна підтримка.

Abstract. The article examines the psychological correction of anxiety-related states in children and adults during wartime. The relevance of the topic is associated with prolonged exposure to danger, uncertainty, and disruption of everyday life, which may affect psychological well-being. The aim is to substantiate a comprehensive approach to psychological support that accounts for age-specific needs, to describe assessment findings, and to develop an appropriate intervention programme. The study used theoretical analysis, psychological assessment, questionnaires, observation, and descriptive statistics. The sample comprised 50 participants: 20 children aged four to eight and 30 adults. Among children, the study identified anxiety-related manifestations reflected in behaviour and responses to assessment tasks. Among adults, it described state and trait anxiety indicators and self-reported changes in well-being. Based on these findings, a two-module programme was developed. The children's module combines play, creative activities, emotional expression, and parental involvement; the adult module focuses on psychoeducation, self-regulation, and personal resources. Ten group sessions with children and separate activities for adults were conducted. The findings support the relevance of age-sensitive and context-aware psychological assistance. However, the descriptive design, limited sample, and incomplete paired-outcome analysis do not establish the statistical effectiveness of the entire programme. Further controlled evaluation is needed.

Keywords: anxiety-related states, psychological correction, wartime, children, adults, psychological support.

Вступ

Повномасштабна війна в Україні актуалізувала проблему психологічної підтримки людей, які тривалий час перебувають в умовах загрози, невизначеності та порушення звичного способу життя. Тривожні переживання можуть позначатися на емоційному стані, навчанні,

міжособистісних стосунках і повсякденному функціонуванні. Водночас реакції на реальну небезпеку не можна автоматично ототожнювати з психічним розладом. Особливого значення набуває доступна, безпечна й віково адаптована психологічна допомога [1; 2].

Мета і завдання

Метою дослідження було теоретично обґрунтувати комплексний підхід до психокорекції тривожних станів дітей і дорослих в умовах воєнного часу, описати результати їх обстеження та розробити диференційовану програму психологічної підтримки. Основу дослідження становила чотирикомпонентна модель тривожного стану, яка охоплює тілесні реакції, емоційні переживання, думки й поведінку. Поєднання методів обґрунтовувалося різними потребами учасників, а не припущенням про універсальну ефективність одного способу допомоги [3; 4].

Методи

Емпіричне дослідження проведено на базі розвивального дитячого центру «Синтез» та КЗ «Нікопольський міський центр соціальних служб» Нікопольської міської ради. Вибірка охоплювала 50 осіб: 20 дітей віком 4–8 років і 30 дорослих. Застосовано психодіагностичне обстеження, анкетування, спостереження та описову статистику (абсолютні частоти і відсотки). Для дітей використано методику «Вибери потрібне обличчя» Р. Темпла, М. Доркі, В. Амена, батьківську анкету й карту спостереження; для дорослих — шкалу ситуативної та особистісної тривожності Спілбергера–Ханіна, модифіковану шкалу суб’єктивного благополуччя БІБІСІ та анкетування [5].

Результати та обговорення

У дитячій групі за попереднім групуванням відповідей методики «Вибери потрібне обличчя» 4 дитини (20 %) мали 0–5 сумних виборів, по 8 дітей (40 %) — 6–9 і 10–14 сумних виборів відповідно. Отже, у 16 із 20 дітей (80 %) зафіксовано шість і більше таких відповідей. Це робочі інтервали опису, а не нормативно підтверджені рівні тривожності чи діагнози. За даними спостереження, страх залишитися без батьків відзначено у 14 дітей (70 %), плаксивість і підвищену залежність від дорослих — у 12 (60 %) за кожною ознакою, скутість, напруження та повідомлення про порушення сну — у 10 (50 %) за кожною ознакою. Одна дитина могла мати кілька проявів, тому зазначені частки не підсумовуються.

У групі дорослих первинне узагальнення шкали Спілбергера–Ханіна показало, що в робочому інтервалі 45–80 балів перебували 6 осіб (20 %) за ситуативною та 12 осіб (40 %) за особистісною тривожністю. Ці інтервали не прирівнювалися до стандартизованих категорій, оскільки нормативне групування потребує повторної перевірки кодування пунктів і первинних протоколів. За авторською анкетою 12 учасників (40 %) суб’єктивно оцінили власну тривожність після початку повномасштабного вторгнення як вищу, ніж раніше; ретроспективний характер такого порівняння не дозволяє встановити причинний ефект війни. За первинним групуванням загального суб’єктивного благополуччя 9 осіб (30 %) мали низький, 15 (50 %) — середній, 6 (20 %) — високий показник.

Змістове зіставлення результатів засвідчило необхідність різних способів взаємодії з учасниками. Дитячі переживання доцільно вивчати через поєднання доступних наочних завдань, спостереження та інформації від батьків. Дорослим більш доступні самозвіт, усвідомлення думок, обговорення труднощів і планування практичних дій. Оскільки дослідження здійснювалося в різних установах із використанням різних методик, пряме статистичне порівняння рівнів тривожності дітей і дорослих не проводилося.

Розроблено комплексну програму з двома віковими модулями. Дитячий модуль містить 10 зустрічей по 30–40 хвилин: розпізнавання емоцій, малювання, ігрове вираження

страхів, дихальні й рухові вправи, взаємодія з однолітками та залучення батьків. Важливі умови — передбачуваність занять, можливість вибору й відсутність примусу до розповіді про травматичний досвід.

Дорослий модуль передбачає 10 двогодинних занять із психоосвіти, самоспостереження, опрацювання тривожних припущень, саморегуляції та соціальної підтримки. Вправи «Кола контролю», «Квітка стійкості» і «Перший крок» допомагають визначити доступні ресурси та практичні дії. Психологічні вправи не замінюють спеціалізованої допомоги за наявності відповідних показань.

Улітку 2026 року в «Синтезі» проведено 10 дитячих зустрічей із батьківським анкетуванням, повторним обстеженням, спостереженням та оцінюванням настрою. Позитивні відгуки свідчать про прийнятність формату, але без аналізу зіставних індивідуальних показників не доводять зниження тривожності. У березні–квітні 2026 року в центрі соціальних служб проведено тренінг «Точка опори» й просвітницький захід; вони не становили повного циклу дорослого модуля.

Висновки

Отже, результати дослідження обґрунтовують доцільність диференційованої психологічної підтримки дітей і дорослих, що поєднує роботу з тілесним напруженням, емоціями, думками й поведінкою. Практичне значення запропонованої програми полягає в можливості її адаптації для психолого-педагогічної та соціальної роботи в умовах війни. Водночас мала нерепрезентативна вибірка, попередній статус частини групувань, відсутність контрольної групи й повного аналізу парних вимірювань не дозволяють стверджувати про доведену ефективність програми. Подальшим завданням є узгодження діагностичних ключів, обробка первинних і повторних результатів та відстрочене оцінювання змін.

Список використаних джерел

1. Титаренко Т. М. Особистість перед викликами війни: психологічні наслідки травматизації. Проблеми політичної психології. 2017. Вип. 5 (19). С. 3–10.
2. Mental health in emergencies. World Health Organization. 2025. URL: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-in-emergencies (дата звернення: 05.10.2026)
3. Галієва О. М. Диференціація понять «тривога» та «тривожність». Психологія та соціальна робота. 2019. Т. 24, вип. 1 (49). С. 32–48.
4. Вестбрук Д., Кеннерлі Г., Кірк Дж. Вступ у когнітивно-поведінкову терапію. Свічадо. 2014. С. 420.
5. Карамушка Л., Терещенко К., Креденцер О. Адаптація на українській вибірці методик «The Modified BBC Subjective Well-being Scale (BBC-SWB)» та «Positive Mental Health Scale (PMH-scale)». Організаційна психологія. Економічна психологія. 2022. № 3–4 (27). С. 85–94.

УДК 159.944.4:159.923.2(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.047

Завадзкий Вадим Сергійович
здобувач магістерського рівня вищої освіти, Національний університет "Одеська юридична академія"

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДОРОСЛИХ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ХРОНІЧНОГО ВОЄННОГО СТРЕСУ

Анотація. У статті представлено результати емпіричного дослідження взаємозв'язку копінг-стратегій, сприйнятого стресу та психологічного благополуччя дорослих українців в умовах тривалого воєнного конфлікту. Актуальність проблеми зумовлена необхідністю вивчення не лише негативних наслідків хронічного стресу, а й психологічних ресурсів, пов'язаних зі збереженням позитивного функціонування. Мета дослідження — визначити характер статистичних зв'язків між копінг-стратегіями, рівнем сприйнятого стресу та психологічним благополуччям. Використано поперечний дизайн та анонімне онлайн-опитування 61 повнолітньої особи. Застосовано PSS-10, WEMWBS і Brief COPE; статистичний аналіз включав описову статистику, кореляції Спірмена та множинну лінійну регресію. Чотирнадцять субшкал Brief COPE об'єднано в чотири блоки: проблемно-орієнтований, емоційно-орієнтований, соціально-орієнтований і дисфункціональний копінг. Виявлено негативний зв'язок сприйнятого стресу з благополуччям ($\rho = -0{,}511$; $p < 0{,}001$), а також дисфункціонального копінгу з благополуччям ($\rho = -0{,}298$; $p = 0{,}020$). Для емоційно-орієнтованого копінгу встановлено слабкий позитивний зв'язок ($\rho = 0{,}255$; $p = 0{,}047$), який потребує обережної інтерпретації. Регресійна модель пояснювала 40,5% дисперсії благополуччя; статистично значущими предикторами були сприйнятий стрес та емоційно-орієнтований копінг. Результати мають пошуковий характер і не дають підстав для причинних висновків або узагальнення на все населення України.

Ключові слова: воєнний стрес, копінг-стратегії, психологічне благополуччя, сприйнятий стрес, Brief COPE, психологічна адаптація.

Abstract. The paper presents findings from an empirical study of the associations between coping strategies, perceived stress, and psychological well-being among Ukrainian adults living under conditions of prolonged war. The relevance of the topic stems from the need to examine not only the adverse effects of chronic stress but also psychological resources associated with positive functioning. The aim was to identify the statistical associations between coping strategies, perceived stress, and psychological well-being. A cross-sectional design and an anonymous online survey involving 61 adults were used. The instruments included the PSS-10, WEMWBS, and Brief COPE. The fourteen subscales of Brief COPE were combined into four clusters: problem-oriented, emotion-oriented, socially oriented, and dysfunctional coping. Statistical analyses comprised descriptive statistics, Spearman's rank correlations, and multiple linear regression. Perceived stress was negatively associated with well-being ($\rho = -0.511$, $p < 0.001$), as was dysfunctional coping ($\rho = -0.298$, $p = 0.020$). Emotion-oriented coping showed a weak positive association with well-being ($\rho = 0.255$, $p = 0.047$), which should be interpreted cautiously. The regression model explained 40.5% of the variance in well-being; perceived stress and emotion-oriented coping were statistically significant predictors. The findings are exploratory and do not establish causal relationships or support generalization to the entire Ukrainian adult population.

Keywords: wartime stress, coping strategies, psychological well-being, perceived stress, Brief COPE, psychological adaptation.

Вступ

Повномасштабна війна в Україні створила умови тривалого психологічного навантаження, пов’язаного з постійною загрозою безпеці, вимушеним переміщенням, втратами, розлукою з близькими та невизначеністю майбутнього. За таких обставин важливим завданням психологічної науки є дослідження чинників, пов’язаних зі збереженням психологічного благополуччя. У транзакційному підході стрес розглядається як результат взаємодії людини із

середовищем, а копінг - як когнітивні та поведінкові зусилля, спрямовані на управління вимогами ситуації [1]. Водночас ефективність копінгу залежить від контексту, доступних ресурсів і можливості гнучко змінювати стратегії.

Психологічне благополуччя є самостійним позитивним виміром психічного функціонування, який не зводиться лише до відсутності психічних симптомів. Для його оцінювання в дослідженні використано WEMWBS [2]. Сприйнятий стрес оцінювався за PSS-10 [3], а копінг-стратегії - за Brief COPE [4; 5]. Особливістю роботи є аналіз зв’язків із благополуччям як на рівні окремих укрупнених блоків копінгу, так і в багатофакторній регресійній моделі.

Мета і завдання

Мета дослідження — визначити характер статистичних взаємозв'язків між копінг-стратегіями, сприйнятим стресом і психологічним благополуччям дорослих українців в умовах хронічного воєнного стресу, а також оцінити відносний внесок зазначених показників у варіативність психологічного благополуччя.

Методи

Дослідження виконано в межах кількісної стратегії з використанням поперечного (cross-sectional) дизайну. Аналітичну вибірку становила 61 повнолітня особа. Опитування проводилося анонімно в онлайн-форматі; вибірка формувалася за доступністю через соціальні мережі. Застосовано три психодіагностичні інструменти: PSS-10 для вимірювання сприйнятого стресу, WEMWBS для оцінювання позитивного психічного благополуччя та Brief COPE для вивчення копінг-стратегій.

Чотирнадцять субшкал Brief COPE у межах цього дослідження було об’єднано в чотири блоки: проблемно-орієнтований, емоційно-орієнтований, соціально-орієнтований і дисфункціональний копінг. Таке групування є операціональним рішенням авторського дослідження, а не універсальною або обов’язковою факторною структурою методики. Статистичну обробку здійснено в jamovi. Використано описову статистику, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена та множинну лінійну регресію. Рівень статистичної значущості становив $p < 0,05$; поправку на множинні порівняння не застосовували.

Результати та обговорення

Середній показник сприйнятого стресу у вибірці становив M = 18,18 (SD = 5,45), медіана - 18,0, діапазон - від 8 до 32 балів. Середній показник психологічного благополуччя становив M = 50,00 (SD = 8,17), медіана - 52,0, діапазон - від 24 до 69 балів. Внутрішня узгодженість шкал була прийнятною або високою: α Кронбаха для PSS-10 становила 0,834, для WEMWBS - 0,919.

Середні значення укрупнених блоків копінгу розподілилися таким чином: проблемно-орієнтований копінг - M = 3,08 (SD = 0,70), емоційно-орієнтований - M = 2,57 (SD = 0,50), соціально-орієнтований - M = 2,34 (SD = 0,69), дисфункціональний - M = 1,75 (SD = 0,43). Отже, у досліджуваній вибірці найчастіше використовувався проблемно-орієнтований блок, тоді як найнижчим було середнє значення дисфункціонального копінгу.

Кореляційний аналіз засвідчив помірний негативний зв'язок між сприйнятим стресом і психологічним благополуччям ($\rho = -0,511$; $p < 0,001$): вищі значення PSS-10 асоціювалися з нижчими значеннями WEMWBS. Дисфункціональний копінг мав слабкий негативний зв'язок із благополуччям ($\rho = -0,298$; $p = 0,020$). Для емоційно-орієнтованого копінгу виявлено слабкий позитивний зв'язок ($\rho = 0,255$; $p = 0,047$). Водночас проблемно-орієнтований ($\rho = 0,128$; $p = 0,327$) і соціально-орієнтований копінг ($\rho = -0,033$; $p = 0,798$) статистично значущих зв'язків із WEMWBS не продемонстрували.

Множинна лінійна регресійна модель, до якої включено чотири блоки копінгу та показник PSS-10, була статистично значущою: $F(5, 55) = 7{,}50$; $p < 0{,}001$. Коефіцієнт детермінації становив $R^2 = 0{,}405$, скоригований $R^2 = 0{,}351$. Отже, сукупність включених предикторів пояснювала 40,5% варіативності психологічного благополуччя в межах цієї вибірки. Статистично значущими незалежними предикторами в моделі були сприйнятий стрес ($\beta = -0{,}44$; $B = -0{,}67$; $p = 0{,}001$) та емоційно-орієнтований копінг ($\beta = 0{,}28$; $B = 4{,}57$; $p = 0{,}029$). Для проблемно-орієнтованого ($p = 0{,}684$), соціально-орієнтованого ($p = 0{,}849$) і дисфункціонального копінгу ($p = 0{,}087$) незалежні коефіцієнти не досягли статистичної значущості.

Різниця між парними кореляціями та регресійними коефіцієнтами є методологічно важливою: кореляція відображає зв’язок двох показників без одночасного контролю інших змінних, тоді як регресійний коефіцієнт характеризує зв’язок предиктора з результатом за фіксації інших включених предикторів. Тому негативна парна кореляція дисфункціонального копінгу з благополуччям не супроводжувалася статистично значущим незалежним внеском цього блоку в регресійній моделі.

Висновки

У досліджуваній вибірці вищий рівень сприйнятого стресу був пов'язаний із нижчим психологічним благополуччям. Також встановлено негативний парний зв'язок дисфункціонального копінгу та слабкий позитивний зв'язок емоційно-орієнтованого копінгу з благополуччям. У багатофакторній моделі статистично значущими предикторами виявилися сприйнятий стрес та емоційно-орієнтований копінг; модель пояснювала 40,5% дисперсії WEMWBS. Отримані результати підкреслюють доцільність комплексного розгляду стресу й копінг-поведінки під час аналізу психологічного благополуччя в умовах тривалих суспільних криз.

Висновки мають попередній характер. Невелика вибірка, рекрутинг за доступністю, поперечний дизайн і відсутність поправки на множинні порівняння обмежують можливості узагальнення; зокрема, результат для емоційно-орієнтованого копінгу ($p = 0{,}047$) потребує обережної перевірки. Виявлені асоціації не доводять причинного впливу. Подальші дослідження доцільно проводити на більших вибірках із лонгітюдним дизайном та окремим аналізом субшкал Brief COPE.

Список використаних джерел

1. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. Springer. 1984.

2. Tennant R., Hiller L., Fishwick R. The Warwick-Edinburgh Mental Well-being Scale (WEMWBS): development and UK validation. Health and Quality of Life Outcomes. 2007. Vol. 5. P. Article 63. DOI: 10.1186/1477-7525-5-63

3. Вельдбрехт О. О., Тавровецька Н. І. Шкала сприйнятого стресу (PSS-10): адаптація та апробація в умовах війни. Журнал сучасної психології. 2022. № 2. С. 16–27. DOI: 10.26661/2310-4368/2022-2-2

4. Carver C. S. You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the Brief COPE. International Journal of Behavioral Medicine. 1997. Vol. 4, No. 1. P. 92–100. DOI: 10.1207/s15327558ijbm0401_6

5. Яблонська Т., Верник О., Гайворонський Г. Українська адаптація опитувальника Brief-COPE. Інсайт: психологічні виміри суспільства. 2023. № 10. С. 66–89. DOI: 10.32999/2663-970X/2023-10-4

УДК 159.944.4:355.1(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.048

Буркан Олена Миколаївна
студент, Бердянський державний педагогічний університет

ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Анотація. У статті досліджено процес формування психологічної стійкості військовослужбовців до екстремальних умов бойової діяльності. Актуальність роботи зумовлена постійним впливом на особовий склад стресових чинників. Метою роботи є теоретичне обґрунтування, емпіричне вивчення психологічних особливостей стійкості військових та розроблення програми її цілеспрямованого формування. Використано комплекс теоретичних методів, психодіагностичні опитувальники (А. Маклакова та С. Черм'яніна, О. Кокуна, Р. Лазаруса та С. Фолкман, Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна), а також методи математичної статистики для обробки даних. Емпіричне дослідження проводилося за участю 80 військовослужбовців Збройних Сил України. Отримані результати свідчать, що більшість досліджуваних мають високий, достатній або задовільний рівні адаптаційного потенціалу й життєстійкості, проте частина осіб потребує індивідуального супроводу. Впровадження комплексної тренінгової програми «Внутрішній форпост» продемонструвало чітку позитивну динаміку: в експериментальній групі частка військових із високим і достатнім рівнями адаптаційного потенціалу зросла до 85 %, а схильність до неефективної стратегії уникнення суттєво знизилася. Практичне значення полягає в можливості використання розробленої програми військовими психологами під час професійно-психологічної підготовки та психологічного супроводу особового складу Збройних Сил України.

Ключові слова: психологічна стійкість, військовослужбовці, адаптаційний потенціал, копінг-стратегії, життєстійкість, тривожність, тренінгова програма.

Abstract. The article explores the process of building psychological resilience to extreme conditions among military personnel during combat activities. The relevance of the study is driven by the constant impact of stress factors on personnel. The purpose of the work is to theoretically substantiate and empirically study the psychological features of military resilience, as well as to develop a program for its targeted development. A complex of theoretical methods, psychodiagnostic questionnaires (by A. Maklakov and S. Chermyanin, O. Kokun, R. Lazarus and S. Folkman, and C. Spielberger – Y. Khanin), and mathematical statistics methods for data processing were utilized. The empirical study involved 80 military personnel of the Armed Forces of Ukraine. The results obtained indicate that most of the respondents possess high, sufficient, or satisfactory levels of adaptive potential and hardiness, while a certain portion requires individual support. The implementation of the comprehensive training program "Internal Outpost" demonstrated a clear positive dynamic: the share of service members with high and sufficient levels of adaptive potential in the experimental group reached 85%, and the tendency toward the ineffective coping strategy of avoidance significantly decreased. The practical significance lies in the potential application of the developed program by military psychologists during vocational psychological training and psychological support of the Armed Forces of Ukraine personnel.

Keywords: psychological resilience, military personnel, adaptive potential, coping strategies, hardiness, anxiety, training program.

Вступ

Актуальність. Сучасні умови військово-професійної діяльності характеризуються постійним впливом екстремальних чинників, серед яких загроза життю та здоров’ю, невизначеність бойової обстановки, високий рівень відповідальності, дефіцит часу для прийняття рішень, фізичне виснаження та значне психоемоційне навантаження. Тривалий вплив зазначених чинників може спричиняти підвищення тривожності, емоційне виснаження, порушення саморегуляції та зниження ефективності професійної діяльності військовослужбовців.

За таких обставин особливого значення набуває формування психологічної стійкості, яка забезпечує здатність особистості зберігати психологічну рівновагу, ефективно діяти в умовах небезпеки та відновлювати внутрішні ресурси після пережитих стресових ситуацій. Важливим завданням сучасної військової психології є не лише діагностика рівня стійкості особового складу, а й розроблення практичних засобів її цілеспрямованого розвитку.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика психологічної стійкості особистості та її проявів в екстремальних умовах висвітлена у працях вітчизняних дослідників. Зокрема, О. Блінов досліджував психологічні особливості бойової діяльності та вплив екстремальних чинників на особистість; В. Клочков розглядав поняття, структуру та психологічні чинники стійкості військовослужбовців; О. Кокун та співавтори приділяли увагу забезпеченню психологічної стійкості особового складу в умовах бойових дій. Важливі аспекти стресостійкості та соціальних чинників психологічного благополуччя військовослужбовців розкрито також у дослідженнях Л. Карамушки, В. Чорного та інших науковців [1; 2; 3; 4; 5].

Водночас актуальним залишається питання комплексного дослідження взаємозв'язку адаптаційного потенціалу, військово-професійної життєстійкості, копінг-стратегій і тривожності, а також розроблення практичних програм формування психологічної стійкості з урахуванням специфіки сучасних бойових умов.

Мета і завдання

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні психологічних особливостей стійкості військовослужбовців до екстремальних умов, а також розробленні програми її формування.

Методи

Для досягнення поставленої мети використано теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення наукової літератури), психодіагностичні методики: багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність-200» (А. Маклаков, С. Черм'янін), опитувальник військово-професійної життєстійкості (О. Кокун), опитувальник копінг-стратегій Р. Лазаруса та С. Фолкман, шкалу реактивної та особистісної тривожності Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна. Для опрацювання отриманих результатів застосовано методи математичної статистики, зокрема кореляційний аналіз за Пірсоном і Спірменом.

Результати та обговорення

Сутність дослідження. Емпіричне дослідження проводилося за участю 80 військовослужбовців Збройних Сил України, які виконують бойові (спеціальні) завдання в умовах підвищеного ризику. Дослідження було спрямоване на визначення особливостей адаптаційного потенціалу, військово-професійної життєстійкості, копінг-поведінки та рівня тривожності особового складу.

За результатами діагностики особистісного адаптаційного потенціалу встановлено, що 62,5 % досліджуваних мають високий і достатній рівні психологічної стійкості, 27,5 % – задовільний рівень, а 10 % становлять групу ризику з низькими показниками поведінкової регуляції та самоконтролю.

Дослідження військово-професійної життєстійкості засвідчило, що 82,5 % військовослужбовців характеризуються середнім і високим рівнями її сформованості. Найбільш вираженим компонентом виявилася залученість до військової служби (M=24,6), що свідчить про усвідомлення особовим складом значущості професійної діяльності та готовність виконувати поставлені завдання попри складність обставин.

Аналіз копінг-стратегій показав переважання конструктивних способів подолання стресу. Найбільш вираженою виявилася стратегія планування вирішення проблем (68,4 %),

дещо нижчі показники отримано за стратегією позитивної переоцінки (62,1 %). Водночас показник використання стратегії уникнення становив 38,2 %, що вказує на наявність у частини військовослужбовців схильності до неефективних способів реагування на стресові ситуації. За шкалою Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна встановлено, що помірний рівень реактивної тривожності характерний для 65 % досліджуваних, високий – для 21,25 %. За особистісною тривожністю помірний рівень виявлено у 58,75 %, високий – у 23,75 % військовослужбовців. Отримані результати свідчать про необхідність індивідуального психологічного супроводу осіб із підвищеною тривожністю та недостатнім адаптаційним потенціалом.

Кореляційний аналіз засвідчив наявність позитивного взаємозв'язку між тривалістю військової служби та загальним рівнем життєстійкості ($r=0,36$; $p\leq0,01$), а також конструктивними копінг-стратегіями. Водночас виявлено зворотний зв'язок між військовим стажем і стратегією уникнення ($r=-0,28$; $p\leq0,05$). Це підтверджує значення професійного досвіду у формуванні адаптаційних ресурсів особистості.

З урахуванням отриманих результатів розроблено комплексну тренінгову програму «Внутрішній форпост», спрямовану на розвиток психологічної стійкості військовослужбовців до екстремальних умов. Програма передбачає 24 академічні години та складається із шести тематичних занять, присвячених саморегуляції в умовах стресу, розвитку конструктивних копінг-стратегій, зміцненню внутрішнього локусу контролю, формуванню професійної життєстійкості, розвитку взаємодопомоги та інтеграції набутого досвіду.

У процесі реалізації програми використовувалися дихальні та релаксаційні техніки, когнітивне моделювання, групові дискусії, симуляційні вправи та практикуми взаємодопомоги за принципом «рівний – рівному».

Результати порівняльного аналізу експериментальної та контрольної груп (по 40 осіб) засвідчили позитивну динаміку психологічних показників учасників тренінгу. Зокрема, в експериментальній групі частка військовослужбовців із високим і достатнім рівнями адаптаційного потенціалу досягла 85 %, тоді як частка осіб із критично низьким рівнем скоротилася до 2,5 %. Крім того, 65 % учасників продемонстрували низьку вираженість стратегії уникнення, а помірний, мобілізуючий рівень реактивної тривожності було зафіксовано у 70 % військовослужбовців.

Висновки

Отже, психологічна стійкість військовослужбовців до екстремальних умов є комплексним особистісним утворенням, формування якого залежить від адаптаційного потенціалу, професійної життєстійкості, емоційної саморегуляції, конструктивних копінг-стратегій і соціальної підтримки. Результати емпіричного дослідження підтвердили необхідність цілеспрямованої психологічної роботи з військовослужбовцями, особливо з тими, хто має підвищену тривожність і недостатньо сформовані адаптаційні ресурси.

Розроблена програма «Внутрішній форпост» продемонструвала позитивну динаміку досліджуваних психологічних показників та може бути використана в діяльності військових психологів під час професійно-психологічної підготовки й психологічного супроводу особового складу. Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням програм формування психологічної стійкості та їх адаптацією до індивідуальних потреб військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Блінов О. В. Психологія бойової діяльності. Талком. 2020.

2. Карамушка Л. М. Психологія стресостійкості персоналу організацій в умовах війни. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2023. Т. 28, № 1. С. 7–18.

3. Клочков В. В. Поняття та структура психологічної стійкості військовослужбовців до виконання бойових завдань. Вісник Національного університету оборони України. 2022. № 4 (68). С. 52–63. DOI: 10.33099/2617-6858-2022-68-4-52-63

4. Кокун О. М., Клочков В. В., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій. Фенікс. 2022.

5. Чорний В., Романишин А., Остапчук О., Вавілова Н. Психологічна стійкість українських військовослужбовців в ході російсько-української війни: соціальні чинники. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України. 2024. № 2 (81). С. 139–145. DOI: 10.33099/2304-2745/2024-2-81/139-145

УДК 159.922:355.1-055.2(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.049

Гаєвська Наталя Василівна
студентка факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв, Бердянський державний педагогічний університет

СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ЖІНОК-ВЕТЕРАНОК/ УЧАСНИЦЬ БОЙОВИХ ДІЙ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Анотація. У роботі розглянуто специфіку соціально-психологічної адаптації жінок-ветеранок та учасниць бойових дій до цивільного життя після завершення військової служби. Актуальність теми пов'язана зі зміною сімейних і професійних ролей, потребою у визнанні військового досвіду та пошуку можливостей самореалізації. Мета дослідження полягає у визначенні основних труднощів і потреб жінок, а також розробленні й апробації тренінгової програми сприяння адаптації. Використано аналіз наукових джерел, анкетування та психологічні методики вивчення здатності долати труднощі й сприйняття соціальної підтримки. Учасниці повідомляли про труднощі професійного визначення, недостатнє визнання військового внеску, брак спілкування з людьми зі схожим досвідом і перешкоди в отриманні допомоги. На основі виявлених потреб апробовано програму «Home Within», спрямовану на усвідомлення власних ресурсів, розвиток саморегуляції, підтримку взаємин і планування подальших дій. Групова робота ґрунтувалася на добровільності, конфіденційності та повазі до особистих меж. Після тренінгу більшість учасниць краще оцінювали власне пристосування до цивільного життя, здатність долати труднощі та підтримку оточення. Зроблено висновок про користь програми для досліджуваної групи та доцільність поєднання групових занять з індивідуальною психологічною допомогою. Перспективою подальших досліджень є перевірка того, як отримані позитивні зміни зберігаються в повсякденному житті після завершення програми.

Ключові слова: жінки-ветеранки, учасниці бойових дій, соціально-психологічна адаптація, цивільне життя, соціальна підтримка, тренінгова програма.

Abstract. The paper examines the socio-psychological adaptation of women veterans and combatants to civilian life after military service. Its relevance stems from changing family and professional roles, the need for recognition of military experience, and opportunities for personal fulfilment. The study aims to identify women's difficulties and needs and to develop and pilot a training programme supporting adaptation. Methods included a literature review, a questionnaire, and psychological measures of resilience and perceived social support. Participants reported difficulties with career choices, insufficient recognition of their military contribution, limited contact with people sharing similar experiences, and barriers to accessing assistance. These needs informed the "Home Within" programme, which focused on recognising personal resources, developing self-regulation, maintaining supportive relationships, and planning future actions. Group work emphasised voluntary participation, confidentiality, and respect for personal boundaries. After the programme, most participants rated their adaptation to civilian life, resilience, and perceived support more positively. The findings suggest that the programme was useful for the participating group and support combining group sessions with individual psychological assistance. A further research direction is to examine how the positive changes observed are maintained in everyday life after the programme ends.

Keywords: women veterans, women combatants, socio-psychological adaptation, civilian life, social support, training programme.

Вступ

Повернення жінок-ветеранок та учасниць бойових дій до цивільного життя пов’язане зі змінами у звичному способі життя, сімейних відносинах, професійній діяльності та спілкуванні. Після завершення служби жінкам необхідно пристосовуватися до нових умов, відновлювати повсякденне життя та визначати подальші життєві цілі. В умовах тривалої війни цей

процес може ускладнюватися невизначеністю майбутнього та необхідністю турбуватися про близьких.

Особливого значення набувають визнання військового досвіду жінок, подолання гендерних стереотипів і можливість реалізувати себе в цивільному житті. Водночас важливо враховувати їхні сильні сторони, набуті вміння та підтримку оточення. Це зумовлює потребу у вивченні особливостей адаптації жінок-ветеранок та пошуку доступних способів психологічної допомоги.

Питання соціально-психологічної адаптації та підтримки людей із досвідом війни розглядаються у працях українських дослідників. Т. Титаренко наголошує на значенні психологічного супроводу, який враховує життєву ситуацію людини та її взаємодію з оточенням [5]. М. Дворник звертає увагу на роль близьких стосунків, упевненості у власних можливостях і життєвих цілей у відновленні психологічного благополуччя [3].

У дослідженні К. Горішньої розкрито труднощі повернення ветеранів до мирної професії та значення професійного самовизначення [2]. Особливості повернення жінок зі служби висвітлено в дослідженні «Невидимий батальйон 2.0» за редакцією Т. Марценюк [4]. В. Горбунова та співавтори розглядають можливості групової підтримки адаптації ветеранів [1]. Водночас потребують подальшого вивчення психологічні потреби жінок-ветеранок та способи допомоги, які відповідають їхньому досвіду й умовам життя.

Мета і завдання

Мета дослідження — визначити специфіку соціально-психологічної адаптації жінок-ветеранок/учасниць бойових дій до цивільного життя, з’ясувати їхні основні труднощі та потреби, а також розробити й апробувати тренінгову програму сприяння адаптації.

Завдання дослідження: проаналізувати наукові підходи до адаптації жінок-ветеранок; з’ясувати їхні труднощі, потреби та ресурси; розробити й апробувати тренінгову програму; визначити зміни після участі в ній і напрями подальшої психологічної підтримки.

Методи

Для досягнення мети використано аналіз, систематизацію та узагальнення наукових джерел, авторську анкету, шкалу резильєнтності CD-RISC-10 [6] та багатовимірну шкалу сприйнятої соціальної підтримки MSPSS [7]. Результати розглянуто через відповіді жінок про власне пристосування до цивільного життя, актуальні потреби та зміни після участі у тренінгу.

Дослідження проводилося за участю жінок, які завершили військову службу, із залученням учасниць через ветеранський простір та ветеранську спільноту. Участь була добровільною, опитування проводилося онлайн. Після завершення тренінгу учасниці повторно заповнили ті самі методики.

Результати та обговорення

Соціально-психологічна адаптація жінок-ветеранок розглядається як поступовий процес пристосування до цивільного життя, що охоплює прийняття змін, відновлення взаємин, освоєння сімейних і професійних ролей та побудову подальших планів. Важливою частиною цього процесу є осмислення військового досвіду й пошук можливостей застосувати набуті вміння в нових умовах.

Відповіді учасниць показали, що повернення до цивільного життя може супроводжуватися труднощами професійного визначення, недостатнім визнанням військового внеску та браком спілкування з людьми зі схожим досвідом. Жінки також повідомляли про перешкоди в отриманні необхідної допомоги та складнощі поєднання власних потреб із сімейними обов’язками.

Водночас учасниці висловлювали потребу в індивідуальних психологічних консультаціях, групових зустрічах і підтримці у професійному самовизначенні. Це показує, що допомога має враховувати різні сторони життя жінки. Підтримка близьких і ветеранської спільноти може поєднуватися зі зверненням до психолога, а зміст роботи варто визначати відповідно до особистого запиту.

На основі виявлених потреб розроблено й апробовано тренінгову програму «Home Within». Її зміст спрямовано на усвідомлення власних ресурсів, розвиток навичок саморегуляції, підтримку взаємин і визначення подальших життєвих кроків. Під час занять жінки працювали з власними ролями, визначали вміння, набуті під час служби, та можливості їх застосування в цивільному житті. Особистий зошит «Мій маршрут» допомагав упорядкувати думки й сформулювати посильні цілі.

Групова робота передбачала добровільність участі, конфіденційність і повагу до особистих меж. Після завершення програми більшість учасниць краще оцінювали власне пристосування до цивільного життя, свою здатність долати труднощі та підтримку з боку оточення. Ці зміни дають підстави вважати тренінг корисною формою психологічної допомоги для дослідженої групи.

Висновки

Специфіка соціально-психологічної адаптації жінок-ветеранок/учасниць бойових дій пов’язана з переосмисленням військового досвіду, відновленням соціальних зв’язків, поєднанням сімейних і професійних ролей та пошуком можливостей самореалізації. Психологічна підтримка має враховувати індивідуальні потреби жінок, їхні сильні сторони й особливості життєвої ситуації.

Результати апробації програми «Home Within» засвідчили позитивні зміни в самосприйнятті учасниць після тренінгу. Доцільним є поєднання групової роботи з індивідуальною допомогою, підтримкою значущих взаємин і розвитком навичок, корисних у повсякденному житті. Подальша робота може бути спрямована на закріплення набутих навичок та підтримку жінок у реалізації власних життєвих планів.

Перспективою подальших досліджень є перевірка того, як отримані позитивні зміни зберігаються в повсякденному житті після завершення програми.

Список використаних джерел

1. Горбунова В. В. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО: посібник для ведучих груп. Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету. 2016. С. 96.
2. Горішня К. Дослідження досвіду соціально-психологічної реадаптації українських ветеранів: повернення до мирної професії. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2020. № 4(21). С. 28–38. URL: https://orgpsy-journal.in.ua/index.php/opep/article/view/251 (дата звернення: 10.11.2026).
3. Дворник М. С. Психологічне благополуччя особистості під час переходу від війни до миру. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2020. № 45(48). С. 79–87. DOI: 10.33120/ssj.vi45(48).144
4. «Невидимий батальйон 2.0»: повернення ветеранок до мирного життя : соціологічне дослідження / Т. Марценюк та ін. ; за заг. ред. Т. Марценюк. Київ, 2019. 216 с.
5. Титаренко Т. М. Соціально-психологічний супровід посттравматичних особистісних трансформацій. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2020. № 45(48). С. 59–68. DOI: 10.33120/ssj.vi45(48).142
6. Campbell-Sills L., Stein M. B. Psychometric analysis and refinement of the Connor–Davidson Resilience Scale (CD-RISC): Validation of a 10-item measure of resilience. Journal of Traumatic Stress. 2007. Vol. 20, No. 6. P. 1019–1028. DOI: 10.1002/jts.20271

7. Zimet G. D., Dahlem N. W., Zimet S. G., Farley G. K. The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. Journal of Personality Assessment. 1988. Vol. 52, No. 1. P. 30–41. DOI: 10.1207/s15327752jpa5201_2

УДК 159.922.72:373.2(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.050

Родіна Світлана Станіславівна
здобувачка другого рівня вищої освіти,спеціальність С4 «Психологія», освітньо«Психологія тренінгової роботи», кафедра психології, Бердянський державний педагогічний університет
ORCID: 0009-0006-8636-7234

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. Статтю присвячено емпіричному вивченню результативності тренінгової програми психологічного супроводу подолання освітніх втрат дітей дошкільного віку. Актуальність дослідження зумовлена тривалими воєнними діями, вимушеним переміщенням населення та порушенням звичного функціонування закладів освіти, що обмежили можливості дітей отримувати систематичний освітній досвід. В емпіричному дослідженні взяли участь 50 дітей віком від 4 до 6 років. На формувальному етапі учасників розподілено на експериментальну та контрольну групи по 25 осіб. Використано кваліметричну модель оцінювання рівня розвитку дитини старшого дошкільного віку МОН України, завдання Head-Toes-Knees-Shoulders Task для оцінювання поведінкової саморегуляції та авторську методику діагностики сформованості ранніх математичних уявлень. Розроблена тренінгова програма складалася з восьми групових занять, що охоплювали розвиток довільної уваги, гальмівного контролю, робочої пам'яті, ранніх математичних уявлень, зв'язного мовлення та емоційної обізнаності. Після апробації програми в експериментальній групі зафіксовано статистично значущу позитивну динаміку за всіма трьома досліджуваними показниками. Статистично значущу міжгрупову різницю підтверджено за кваліметричним показником загального розвитку та ранніми математичними уявленнями, але не за показником поведінкової саморегуляції.

Ключові слова: освітні втрати, дошкільний вік, психологічний супровід, поведінкова саморегуляція, ранні математичні уявлення, тренінгова програма, корекційно-розвивальна робота.

Abstract. The article is devoted to the empirical study of the effectiveness of a training programme for psychological support in overcoming educational losses in preschool-age children. The relevance of the study is determined by prolonged military operations, forced displacement of the population, and disruption of the normal functioning of educational institutions, which have limited children's opportunities to receive systematic educational experience. Fifty children aged 4 to 6 years participated in the empirical study. At the formative stage, participants were divided into experimental and control groups of 25 persons each. The Ministry of Education and Science of Ukraine qualimetric model for assessing the developmental level of senior preschool children, the Head-Toes-Knees-Shoulders Task for evaluating behavioural self-regulation, and an original diagnostic method for early mathematical concepts were used. The developed training programme consisted of eight group sessions covering the development of voluntary attention, inhibitory control, working memory, early mathematical concepts, coherent speech, and emotional awareness. After the programme was implemented, statistically significant positive dynamics were recorded in the experimental group across all three measured indicators. Statistically significant between-group differences were confirmed for the qualimetric indicator of general development and early mathematical concepts, but not for behavioural self-regulation.

Keywords: educational losses, preschool age, psychological support, behavioural self-regulation, early mathematical concepts, training programme, correctional and developmental work.

Вступ

Актуальність дослідження. Тривалі воєнні дії, вимушене переміщення населення та порушення звичного функціонування закладів освіти обмежили можливості значної кількості дітей отримувати систематичний освітній досвід. Особливої уваги потребує дошкільний вік, оскільки саме в цей період закладаються основи пізнавального, мовленнєвого,

емоційно-вольового та соціального розвитку. Їх формування відбувається у процесі гри, спілкування, практичної діяльності й безпосередньої взаємодії з навколишнім середовищем. Освітні втрати в дошкільному віці не обмежуються недостатнім засвоєнням окремих знань і навичок. Вони можуть виявлятися у недостатній сформованості пізнавальних передумов навчання, труднощах довільної саморегуляції, обмеженому мовленнєвому досвіді та недостатньому розвитку навичок взаємодії. Це актуалізує потребу в психологічному супроводі, який передбачає своєчасне виявлення труднощів розвитку та організацію цілеспрямованої корекційно-розвивальної роботи з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема освітніх втрат стала предметом уваги українських науковців у контексті визначення її змісту, розроблення діагностичних підходів і пошуку способів компенсації. О. З. Глушко, А. П. Джурило, С. М. Кравченко та інші дослідники аналізують термінологічні підходи до поняття learning losses [2 : 6–10]. Л. О. Варяниця розглядає шляхи подолання освітніх втрат у закладах дошкільної освіти з урахуванням специфіки освітнього процесу в цьому віці [1 : 148–153]. С. О. Сисоєва звертає увагу на можливі наслідки освітніх втрат у дошкільному віці для подальшого навчання дитини [3 : 11–13]. У спільній праці С. О. Сисоєвої та О. Д. Рейпольської дошкільні освітні втрати розглядаються як передумова виникнення труднощів на наступних етапах освіти [4 : 1–5]. О. М. Топузов, М. В. Головко та О. І. Локшина наголошують на важливості поєднання діагностики освітніх втрат із розробленням заходів щодо їх компенсації [5 : 5–13]. Попри наявність наукових напрацювань, актуальним залишається емпіричне вивчення психологічних чинників подолання освітніх втрат у дошкільному віці та оцінювання результативності відповідних корекційно-розвивальних програм.

Мета і завдання

Мета і методи дослідження. Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити результативність тренінгової програми психологічного супроводу подолання освітніх втрат дітей дошкільного віку. В емпіричному дослідженні взяли участь 50 дітей віком від 4 до 6 років, серед яких 29 хлопчиків і 21 дівчинка. На формувальному етапі учасників було розподілено на експериментальну та контрольну групи по 25 осіб. Використано кваліметричну модель оцінювання рівня розвитку дитини старшого дошкільного віку МОН України, завдання Head-Toes-Knees-Shoulders Task (HTKS) для оцінювання поведінкової саморегуляції та авторську методику діагностики сформованості ранніх математичних уявлень. Для статистичного опрацювання результатів застосовано описову статистику, середні значення, стандартні відхилення, а також t-критерій Стьюдента для залежних і незалежних вибірок.

Методи

Сутність дослідження. На констатувальному етапі виявлено неоднорідність сформованості досліджуваних характеристик. За результатами HTKS низький рівень саморегуляції продемонстрували 28% дітей, середній – 46%, високий – 26%. У сфері ранніх математичних уявлень середній або низький рівень зафіксовано у 46% учасників; середній груповий результат становив 68,4%. За кваліметричним оцінюванням окремі труднощі стосувалися сенсорно-пізнавального, мовленнєвого та ігрового розвитку. Результати окремих методик розглядалися у взаємозв’язку й не використовувалися як самостійна підстава для категоричного висновку про наявність освітніх втрат.

Методологічно важливо, що офіційна кваліметрична модель МОН України розроблена для старшого дошкільного віку. Тому показники дітей 4–5 років не інтерпретувалися механічно через зіставлення з очікуваними результатами випускника закладу дошкільної освіти. Для молодшої вікової підгрупи модель використовувалася як система структурованих

показників розвитку, а результати аналізувалися з урахуванням вікової специфіки. Такий підхід дав змогу не ототожнювати вікову незрілість із проявами освітніх втрат.

З урахуванням виявлених потреб було розроблено тренінгову програму психологічної компенсації освітніх втрат. Вона складалася з восьми групових занять тривалістю 30–35 хвилин, які проводилися двічі на тиждень. Зміст занять охоплював правила групової взаємодії; розвиток довільної уваги, гальмівного контролю та робочої пам'яті; формування ранніх математичних уявлень і логічного мислення; розвиток зв'язного мовлення; емоційну обізнаність та емпатію; уяву, когнітивну гнучкість і співпрацю. Основною формою роботи була гра, що давало змогу поєднувати розвивальні завдання з природною для дошкільного віку діяльністю.

Результати та обговорення

Після завершення програми проведено повторне оцінювання обох груп. За кваліметричним показником загального розвитку середній результат експериментальної групи зріс із 2,71 бала (SD = 0,36) до 3,03 бала (SD = 0,34); зміна була статистично значущою ($t = 4,18$; $p < 0,001$). У контрольній групі показник змінився з 2,69 бала (SD = 0,38) до 2,76 бала (SD = 0,37), однак статистично значущої зміни не виявлено ($t = 1,21$; $p = 0,238$). Після завершення програми міжгрупова різниця була статистично значущою ($t = 2,68$; $p = 0,010$).

За показником поведінкової саморегуляції HTKS результат експериментальної групи підвищився з 46,72 бала (SD = 15,84) до 57,36 бала (SD = 14,91); зафіксовано статистично значущу внутрішньогрупову динаміку ($t = 4,72$; $p < 0,001$). У контрольній групі показник змінився з 47,08 бала (SD = 16,21) до 49,12 бала (SD = 15,87), проте зміна не була статистично значущою ($t = 1,36$; $p = 0,186$). Міжгрупова різниця після формувального впливу також не досягла статистичної значущості ($t = 1,88$; $p = 0,066$). Отже, позитивна динаміка в експериментальній групі наявна, однак статистично підтвердженої переваги над контрольною групою за цим показником не встановлено.

За показником ранніх математичних уявлень середній результат експериментальної групи зріс із 67,92% (SD = 10,86) до 77,04% (SD = 9,74); зміна була статистично значущою ($t = 5,16$; $p < 0,001$). У контрольній групі показник збільшився з 68,88% (SD = 11,12) до 71,04% (SD = 10,83), проте зміна не досягла статистичної значущості ($t = 1,74$; $p = 0,094$). Після завершення програми міжгрупова різниця становила 6 відсоткових пунктів і була статистично значущою ($t = 2,09$; $p = 0,042$).

Висновки

Основні висновки. Результати емпіричного дослідження підтверджують доцільність комплексного психологічного супроводу подолання освітніх втрат дітей дошкільного віку, який поєднує діагностику загального розвитку, поведінкової саморегуляції та сформованості ранніх математичних уявлень із цілеспрямованою корекційно-розвивальною роботою. Після апробації тренінгової програми в експериментальній групі зафіксовано статистично значущу позитивну внутрішньогрупову динаміку за всіма трьома досліджуваними показниками. Водночас статистично значущу міжгрупову різницю підтверджено за кваліметричним показником загального розвитку та ранніми математичними уявленнями, але не за HTKS. Отже, отримані результати свідчать про позитивну динаміку досліджуваних характеристик і перспективність програми як засобу психологічної підтримки дошкільників, однак не дають підстав стверджувати про повне подолання освітніх втрат. Обмежений обсяг вибірки, нетривалий період формувального впливу та відсутність відтермінованого вимірювання визначають потребу в подальшій перевірці результативності програми.

Список використаних джерел

1. Варяниця Л. О. Шляхи подолання освітніх втрат у закладах дошкільної освіти. Інноваційна педагогіка. 2023. Т. 2, № 64. С. 148–153. DOI: 10.32782/2663-6085/2023/64.2.28

2. Глушко О. З., Джурило А. П., Кравченко С. М., Локшина О. І., Максименко О. О., Шпарик О. М. Освітні втрати: термінологічний дискурс із використанням зарубіжного досвіду. Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України : методичні рекомендації. Київ : Педагогічна думка, 2023. С. 6–10.

3. Сисоєва С. О. Освітні втрати у дошкільній освіті: негативний прогноз для подальшого навчання. Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України : методичні рекомендації. Київ : Педагогічна думка, 2023. С. 11–13.

4. Сисоєва С. О., Рейпольська О. Д. Освітні втрати в дошкільній освіті як передумова подальших освітніх втрат. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2023. Т. 5, № 2. С. 1–5. DOI: 10.37472/v.naes.2023.5203

5. Топузов О. М., Головко М. В., Локшина О. І. Освітні втрати в період воєнного стану: проблеми діагностики та компенсації. Український педагогічний журнал. 2023. № 1. С. 5–13. DOI: 10.32405/2411-1317-2023-1-5-13

УДК 159.923:314.15-054.73(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.051

Радзіховська Марія Юріївна
студент, Одеський Національний Медичний Університет

Кантарьова Наталія Василівна
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри наркологіх, психіатрії та медичної психології, Одеський Національний Медичний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Анотація. У статті представлено результати дослідження посттравматичного зростання у внутрішньо переміщених осіб та його взаємозв'язків із локусом контролю, екстраверсією–інтроверсією та нейротизмом. У дослідженні взяли участь 60 внутрішньо переміщених осіб віком 18–35 років, розподілених на дві вікові групи: 18–25 та 26–35 років. Використано Posttraumatic Growth Inventory (PTGI), методику оцінювання локусу контролю та Eysenck Personality Inventory (EPI). Для статистичного аналізу застосовано описову статистику, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, критерій Шапіро–Вілка та t-критерій Велча. Статистично значущих зв'язків загального показника посттравматичного зростання з локусом контролю, екстраверсією–інтроверсією та нейротизмом у жодній із вікових груп не виявлено. Міжгрупове порівняння засвідчило статистично значущу відмінність лише за показником локусу контролю, тоді як відмінності за рівнем посттравматичного зростання, екстраверсією–інтроверсією та нейротизмом статистичної значущості не досягли. Отримані результати підтверджують багатофакторний характер посттравматичного зростання та доцільність подальшого аналізу його окремих доменів.

Ключові слова: посттравматичне зростання, внутрішньо переміщені особи, локус контролю, екстраверсія, інтроверсія, нейротизм.

Abstract. The article presents the results of a study of posttraumatic growth in internally displaced persons and its associations with locus of control, extraversion–introversion, and neuroticism. The study involved 60 internally displaced persons aged 18–35 years, divided into two age groups: 18–25 and 26–35 years. The Posttraumatic Growth Inventory (PTGI), a locus of control measure, and the Eysenck Personality Inventory (EPI) were used. Statistical analysis included descriptive statistics, Spearman's rank correlation coefficient, the Shapiro–Wilk test, and Welch's t-test. No statistically significant associations were found between the overall level of posttraumatic growth and locus of control, extraversion–introversion, or neuroticism in either age group. Between-group comparison revealed a statistically significant difference only in locus of control, whereas differences in posttraumatic growth, extraversion–introversion, and neuroticism did not reach statistical significance. The findings support the multifactorial nature of posttraumatic growth and indicate the relevance of further analysis of its specific domains.

Keywords: posttraumatic growth, internally displaced persons, locus of control, extraversion, introversion, neuroticism.

Вступ

Повномасштабна війна в Україні супроводжується тривалим впливом стресових і потенційно травматичних чинників на цивільне населення. Особливої уваги потребують внутрішньо переміщені особи (ВПО), для яких вимушена зміна місця проживання може поєднуватися із загрозою життю та здоров’ю, втратою звичного соціального середовища, матеріальною нестабільністю та невизначеністю щодо майбутнього.

Поряд із негативними наслідками психотравмувального досвіду сучасні дослідження розглядають можливість виникнення позитивних психологічних змін. Однією з концепцій, що описує цей феномен, є посттравматичне зростання (ПТЗ), запропоноване R. G. Tedeschi та

L. G. Calhoun [1, 2]. ПТЗ визначається як позитивна психологічна трансформація, що може виникати в процесі подолання наслідків складної життєвої кризи та проявлятися у змінах міжособистісних стосунків, сприйнятті нових можливостей, посиленні особистісної сили, цінуванні життя та трансформації духовних уявлень [1, 2].

Дослідження біженців і внутрішньо переміщених осіб свідчать про значну варіативність показників ПТЗ та неоднорідність чинників, пов'язаних із його формуванням. Серед них розглядаються соціальна підтримка, копінг-стратегії, особливості пережитого травматичного досвіду та соціально-демографічні характеристики [3]. В українському контексті також показано можливість одночасного існування посттравматичного стресу та посттравматичного зростання в умовах війни [4].

Окремий науковий інтерес становлять індивідуально-психологічні характеристики, потенційно пов'язані з ПТЗ. До них належать локус контролю, екстраверсія–інтроверсія та нейротизм. Дані попередніх досліджень свідчать про можливі зв'язки окремих компонентів локусу контролю з ПТЗ [5], тоді як роль екстраверсії та нейротизму залишається неоднозначною й може залежати від особливостей вибірки, вираженості посттравматичного стресу та соціальної підтримки [6, 7, 10].

Таким чином, вивчення взаємозв'язків посттравматичного зростання з локусом контролю, екстраверсією–інтроверсією та нейротизмом у внутрішньо переміщених осіб є актуальним для розуміння психологічної адаптації в умовах тривалої війни.

Мета і завдання

Метою роботи є порівняльне дослідження вираженості посттравматичного зростання у внутрішньо переміщених осіб віком 18–25 та 26–35 років і визначення характеру його взаємозв'язків із локусом контролю, екстраверсією–інтроверсією та нейротизмом.

Методи

У дослідженні взяли участь 60 внутрішньо переміщених осіб віком 18–35 років, розподілених на дві рівні за чисельністю групи: 18–25 років (n = 30) та 26–35 років (n = 30). У кожній групі було по 26 жінок та 4 чоловіки. Участь була добровільною; до початку дослідження всі респонденти надали інформовану згоду. Під час збору, опрацювання та представлення результатів забезпечувалася конфіденційність отриманої інформації.

Для оцінювання посттравматичного зростання використовували Posttraumatic Growth Inventory (PTGI) R. G. Tedeschi та L. G. Calhoun [1] в українськомовній версії, представленій у методичному посібнику О. М. Кокуна та співавт. [9]. Локус контролю оцінювали за методикою, розробленою на основі концепції J. B. Rotter [11] та представленою в адаптованому варіанті Є. Ф. Бажина, Є. А. Голинкіної та А. М. Еткінда [13]. Для оцінювання екстраверсії–інтроверсії та нейротизму застосовували Eysenck Personality Inventory (EPI) [12] в адаптації А. Г. Шмельова [14].

Для статистичного опрацювання даних використовували методи описової статистики, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (ρ), критерій Шапіро–Вілка та t-критерій Велча для незалежних вибірок. Кореляційний аналіз проводили окремо для кожної вікової групи; статистично значущими вважали відмінності та зв'язки за $p < 0,05$.

Результати та обговорення

Описові показники та результати міжгрупового порівняння наведено в табл. 1. Середній рівень посттравматичного зростання був дещо вищим у групі 26–35 років, однак ця відмінність не досягла статистичної значущості ($p = 0,198$). Статистично значущу міжгрупову відмінність виявлено лише за показником локусу контролю ($p = 0,046$): у групі 18–25 років

його середнє значення було вищим. За показниками екстраверсії–інтроверсії та нейротизму статистично значущих відмінностей між групами не виявлено.

Таблиця 1

Описові показники та результати міжгрупового порівняння

Показник	18-25 років, M ± SD	26-35 років,M ± SD	t	p
Посттравматичне зростання	65,90± 19,42	71,90 ± 16,14	-1,301	0,198
Локус контролю	24,63±4,43	22,27±4,56	2,038	0,046
Екстраверсія-інтроверсія	10,97±3,21	12,07±3,18	-1,333	0,188
Нейротизм	15,07±3,69	14,67±3,84	0,411	0,682

За результатами критерію Шапіро–Вілка статистично значущих відхилень від нормального розподілу досліджуваних показників не виявлено (усі $p > 0,05$).

Кореляційний аналіз не виявив статистично значущих зв'язків між загальним показником посттравматичного зростання та досліджуваними індивідуально-психологічними характеристиками. У групі 18–25 років коефіцієнти кореляції становили: локус контролю — $\rho = 0,143$ ($p = 0,451$), екстраверсія–інтроверсія — $\rho = 0,046$ ($p = 0,808$), нейротизм — $\rho = 0,033$ ($p = 0,865$). У групі 26–35 років відповідні значення становили $\rho = 0,195$ ($p = 0,301$), $\rho = 0,031$ ($p = 0,872$) та $\rho = -0,172$ ($p = 0,364$).

Отже, у межах досліджуваної вибірки локус контролю, екстраверсія–інтроверсія та нейротизм не мали статистично значущого зв'язку із загальним рівнем посттравматичного зростання. Водночас між віковими групами виявлено статистично значущу відмінність за показником локусу контролю.

Обговорення

У досліджуваній вибірці середній показник посттравматичного зростання був дещо вищим у групі 26–35 років, однак статистично значущої міжгрупової відмінності не виявлено. Це узгоджується з даними систематичного огляду V. Pop та співавт., де зв'язок віку з ПТЗ виявився неоднозначним і значною мірою залежав від характеристик вибірки та контексту пережитого досвіду [3].

Статистично значущу міжгрупову відмінність виявлено лише за показником локусу контролю: у групі 18–25 років його середнє значення було вищим. Водночас локус контролю не мав статистично значущого зв'язку із загальним рівнем ПТЗ у жодній із груп. Такий результат свідчить про те, що відмінності у суб'єктивному контролі не обов'язково супроводжуються відмінностями у вираженості посттравматичного зростання. У дослідженні A.-C. Paunescu та співавт. також показано, що окремі компоненти локусу контролю можуть по-різному асоціюватися з ПТЗ, тоді як внутрішній локус контролю не був значущим чинником загального ПТЗ у фінальних моделях [5].

Щодо екстраверсії–інтроверсії та нейротизму, статистично значущих міжгрупових відмінностей і кореляцій із загальним показником ПТЗ не виявлено. Попередні дослідження демонструють неоднорідні результати: вища екстраверсія в окремих вибірках була пов'язана з більш вираженим ПТЗ [6], а її зв'язок із ПТЗ міг залежати від посттравматичного стресу та соціальної підтримки [7, 10]. Нейротизм, своєю чергою, у попередніх роботах частіше був пов'язаний із негативними посттравматичними реакціями, ніж із самим посттравматичним зростанням [6, 7].

Отримані результати підтримують уявлення про ПТЗ як складний багатофакторний процес, який не може бути пояснений окремою особистісною характеристикою. Відсутність значущих зв'язків із загальним показником PTGI не виключає можливості більш

специфічних асоціацій з окремими доменами посттравматичного зростання, що визначає перспективу подальших досліджень.

Висновки

У дослідженні не виявлено статистично значущих зв’язків загального показника посттравматичного зростання з локусом контролю, екстраверсією–інтроверсією та нейротизмом у жодній із двох вікових груп. Статистично значущу міжгрупову відмінність встановлено лише за показником локусу контролю, тоді як відмінності за рівнем ПТЗ, екстраверсією–інтроверсією та нейротизмом статистичної значущості не досягли. Отримані результати свідчать про багатофакторний характер посттравматичного зростання та доцільність подальшого аналізу його окремих доменів і можливих опосередкованих психологічних механізмів.

Список використаних джерел

1. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the Positive Legacy of Trauma. Journal of Traumatic Stress. 1996. Vol. 9, No. 3. P. 455–471. DOI: 10.1007/BF02103658
2. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence. Psychological Inquiry. 2004. Vol. 15, No. 1. P. 1–18. DOI: 10.1207/S15327965PLI1501_01
3. Pop V., Williamson C., Khan R., Leightley D., Fear N. T., Dyball D. Post-traumatic growth in refugees and internally displaced persons worldwide: systematic review and meta-analysis. European Journal of Psychotraumatology. 2025. Vol. 16, No. 1. Art. 2500885. DOI: 10.1080/20008066.2025.2500885
4. Bocharnikova Y., Patsaluyeva L., Stanislavoviene J., Jakubauskiene M., Berzanskyte A. The double-edged impact of war: PTSD and post-traumatic growth among Ukrainians. European Journal of Public Health. 2025. Vol. 35, No. Suppl. 4. P. ckaf161.874. DOI: 10.1093/eurpub/ckaf161.874
5. Paunescu A.-C., Kvaskoff M., Delpierre C., Delrieu L., Jacob G., Pannard M., Préau M. The influence of locus of control, coping strategies and time perspective on post-traumatic growth in survivors with primary breast cancer. BMC Psychology. 2025. Vol. 13. Article 42. DOI: 10.1186/s40359-025-02353-4.
6. Owens G. P. Predictors of Posttraumatic Growth and Posttraumatic Stress Symptom Severity in Undergraduates Reporting Potentially Traumatic Events. Journal of Clinical Psychology. 2016. Vol. 72, No. 10. P. 1064–1076. DOI: 10.1002/jclp.22309
7. Karanci A. N., Işıklı S., Aker A. T., Gül E. İ., Erkan B. B., Ozkol H., Güzel H. Y. Personality, posttraumatic stress and trauma type: factors contributing to posttraumatic growth and its domains in a Turkish community sample. European Journal of Psychotraumatology. 2012. Vol. 3, No. 1. Art. 17303. DOI: 10.3402/ejpt.v3i0.17303
8. Arnett J. J. Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. American Psychologist. 2000. Vol. 55, No. 5. P. 469–480. DOI: 10.1037/0003-066X.55.5.469
9. Кокун О. М., Лозінська Н. С., Пішко І. О., Олійник В. О. Діагностика психологічних змін у військовослужбовців в умовах війни : методичний посібник. 7БЦ. 2025.
10. Jia X., Ying L., Zhou X., Wu X., Lin C. The Effects of Extraversion, Social Support on the Posttraumatic Stress Disorder and Posttraumatic Growth of Adolescent Survivors of the Wenchuan Earthquake. PLoS ONE. 2015. Vol. 10, No. 3. P. e0121480. DOI: 10.1371/journal.pone.0121480
11. Rotter J. B. Generalized Expectancies for Internal Versus External Control of Reinforcement. Psychological Monographs: General and Applied. 1966. Vol. 80, No. 1. P. 1–28. DOI: 10.1037/h0092976
12. Eysenck H. J., Eysenck S. B. G. Manual of the Eysenck Personality Inventory. University of London Press. 1964.
13. Ставицька С. О., Кутішенко В. П. Взаємозв'язок локусу контролю та навчальної мотивації студентів-психологів. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2024. № 25 (70). С. 72–80. DOI: 10.31392/UDU-nc.series12.2024.25(70).08

14. Мірошниченко О. А. Психологічна готовність особистості до життєдіяльності в умовах Антарктики в контексті вікової періодизації. Національний університет «Острозька академія». 2023.

УДК 159.944.4-055.1/.2

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.052

Гриневич Вікторія Юріївна
студентка 2 курсу освітнього ступеня "Магістр" спеціальності С4 "Психологія" Центру заочного та дистанційного навчанняНаціонального університету «Одеська юридична академія», Національний університет "Одеська юридична академія"
ORCID: 0009-0001-2347-5629

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ТА САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ФАХІВЦІВ ДОПОМІЖНИХ ПРОФЕСІЙ

Анотація. Досліджено гендерні особливості професійного вигорання та саморегуляції у фахівців допоміжних професій і перевірено, чи залежить від статі зв'язок саморегуляції з вигоранням. Вибірку становили 120 фахівців освіти, охорони здоров'я, психологічної та соціальної допомоги (60 жінок і 60 чоловіків, м. Одеса); дизайн поперечний, порівняльно-кореляційний. Застосовано Burnout Assessment Tool, Short Self-Regulation Questionnaire та Emotion Regulation Questionnaire. Жінки й чоловіки статистично значуще не відрізняються за виснаженням (3,31 і 3,22 бала; p = 0,651), психічною дистанцією (2,47 і 2,56 бала; p = 0,596), саморегуляцією та стратегіями регуляції емоцій. Вища саморегуляція пов'язана з нижчим загальним показником вигорання (r = −0,40; p < 0,001), а сила цього зв'язку значуще не залежить від статі. Результати кореляційні й не дозволяють робити причинові висновки. Отже, стать є слабким орієнтиром для прогнозування вигорання, тому профілактику доцільно будувати на розвитку саморегуляції та покращенні умов праці. На цій основі розроблено організаційні заходи, групову програму розвитку саморегуляції з шести занять та індивідуальний план саморегуляції. Ефективність рекомендацій не перевірялася.

Ключові слова: професійне вигорання, саморегуляція, гендерні відмінності, допоміжні професії, регуляція емоцій, Burnout Assessment Tool, профілактика.

Abstract. The study examines gender features of professional burnout and self-regulation in helping professionals and tests whether the link between self-regulation and burnout depends on gender. The sample comprised 120 specialists in education, healthcare, and psychological and social assistance (60 women and 60 men, Odesa). The Burnout Assessment Tool, the Short Self-Regulation Questionnaire and the Emotion Regulation Questionnaire were used. Women and men did not differ significantly in exhaustion (3.31 and 3.22; p = 0.651), mental distance (2.47 and 2.56; p = 0.596), self-regulation or emotion regulation strategies. Higher self-regulation was associated with lower overall burnout (r = −0.40; p < 0.001), and the strength of this association did not depend significantly on gender. Thus, gender is a weak predictor of burnout, so prevention should focus on developing self-regulation and improving working conditions. On this basis, organizational measures, a six-session group programme for developing self-regulation and an individual self-regulation plan were developed. The effectiveness of the recommendations was not tested.

Keywords: professional burnout, self-regulation, gender differences, helping professions, emotion regulation, Burnout Assessment Tool, prevention.

Вступ

Професійне вигорання особливо поширене серед фахівців допоміжних професій, для яких емоційна взаємодія з людьми є складовою самої роботи. В Україні проблему посилює воєнний стрес: дослідження серед освітян підтверджують його зв’язок із вигоранням [1]. Загалом вигорання розглядають як реакцію на тривалі професійні стресори, на яку суттєво впливає організаційне середовище [10]. Гендерний аспект залишається дискусійним: за результатами метааналізу, жінки мають дещо вищу емоційну виснаженість, а чоловіки – вищу деперсоналізацію, проте різниці невеликі [11]. Їх пояснюють розподілом соціальних ролей і очікуваннями щодо них [6]. Водночас саморегуляція розглядається як особистісний ресурс, що може знижувати вразливість до професійного стресу: за теорією збереження ресурсів,

стрес виникає, коли ресурси людини втрачаються або перебувають під загрозою [8], а модель «вимоги – ресурси» пояснює вигорання дисбалансом між вимогами роботи й наявними ресурсами [5]. Вітчизняні огляди розглядають емоційну регуляцію як чинник стійкості педагогів у кризових умовах [2], однак прямих даних про зв’язок загальної саморегуляції з вигоранням та про його гендерну специфіку на вибірках українських фахівців допоміжних професій бракує.

Мета і завдання

Мета – виявити гендерні особливості професійного вигорання та саморегуляції у фахівців допоміжних професій, з’ясувати зв’язок між ними та обґрунтувати практичні рекомендації з профілактики вигорання.

Методи

Дослідження кількісне, поперечне, порівняльно-кореляційне. Вигорання вимірювали за Burnout Assessment Tool (BAT, 23 пункти; шкали виснаження, психічної дистанції, когнітивних та емоційних порушень і загальний показник) [12], саморегуляцію – за скороченою формою Self-Regulation Questionnaire (SSRQ) [4], стратегії регуляції емоцій (когнітивну переоцінку та експресивне пригнічення) – за Emotion Regulation Questionnaire (ERQ) [7]. Дані зібрано онлайн з 4 вересня по 10 жовтня 2026 р. у м. Одеса; участь була добровільною й анонімною, усі респонденти надали інформовану згоду. До аналізу прийнято відповіді 120 фахівців (60 жінок і 60 чоловіків), зіставних за віком і стажем. Надійність шкал була прийнятною (α Кронбаха від 0,77 до 0,92). Для порівняння груп використано t-критерій Стьюдента (за порушення умов – U-критерій Манна–Вітні) і d Коена, для аналізу зв’язків – коефіцієнт кореляції Пірсона, для перевірки ролі статі – порівняння кореляцій із z-перетворенням Фішера та регресійну модель з ефектом взаємодії «саморегуляція × стать». Множинні порівняння контролювали поправкою Холма [9].

Результати та обговорення

Гіпотези про гендерні відмінності у вигоранні не підтверджено. Виснаження трохи вище у жінок, а психічна дистанція – у чоловіків; напрям відмінностей збігається з метааналітичними даними [11], проте вони малі й статистично незначущі (табл. 1). За загальним показником вигорання та допоміжними шкалами значущих відмінностей також немає, контроль віку й стажу результатів не змінив. За саморегуляцією та стратегіями регуляції емоцій жінки й чоловіки теж значуще не відрізняються; напрям відмінностей за ERQ (жінки дещо частіше застосовують переоцінку, чоловіки – пригнічення) узгоджується з даними авторів методики [7] і даними вибірки майбутніх учителів [3], але має пошуковий характер (розмір ефекту малий: |d| ≈ 0,2).

Таблиця 1

Порівняння жінок і чоловіків за показниками вигорання, саморегуляції та регуляції емоцій (p – значущість різниці між групами; d – різниця «жінки − чоловіки»)

Показник	Жінки (M)	Чоловіки (M)	p	d Коена
Виснаження (BAT)	3,31	3,22	0,651	0,08
Психічна дистанція (BAT)	2,47	2,56	0,596	−0,10
Саморегуляція (SSRQ)	3,50	3,44	0,684	0,07
Когнітивна переоцінка (ERQ)	3,79	3,61	0,206	0,23
Експресивне пригнічення (ERQ)	2,96	3,15	0,264	−0,21

Вища саморегуляція пов’язана з нижчим вигоранням, проте після поправки Холма значущим залишається лише зв’язок із загальним показником вигорання ($r = -0{,}40$; $p < 0{,}001$). Зв’язок із виснаженням слабкий ($r = -0{,}19$; $p = 0{,}038$; $p_{Холм} = 0{,}076$) і розглядається як тенденція, із психічною дистанцією – незначущий ($r = -0{,}14$; $p = 0{,}127$). Сила зв’язку із загальним показником вигорання в жінок ($r = -0{,}35$) і чоловіків ($r = -0{,}44$) значуще не різниться ($p = 0{,}564$; ефект взаємодії «саморегуляція × стать»: $p = 0{,}468$). З огляду на обсяг груп невеликі відмінності могли залишитися непоміченими, тому це результат відсутності підтвердження модерації, а не доказ однаковості зв’язків.

На основі результатів і положень літератури розроблено практичні рекомендації з принципом «різні акценти, а не різні стандарти»: організаційні заходи для керівників (навантаження, автономія, підтримка, визнання, справедливість, цінності, анонімний груповий моніторинг за ВАТ), групову психоосвітню програму розвитку саморегуляції з шести занять (12 годин) для змішаних за статтю груп та індивідуальний план саморегуляції з п’яти кроків.

Висновки

1. Стать є слабким орієнтиром для прогнозування вигорання у фахівців допоміжних професій: гендерних відмінностей у вигоранні, саморегуляції та стратегіях регуляції емоцій на вибірці не виявлено.
2. Саморегуляція помірно й обернено пов’язана із загальним показником вигорання, а сила цього зв’язку значуще не залежить від статі. Результати кореляційні й не дозволяють робити причинові висновки.
3. Профілактику вигорання доцільно будувати на розвитку саморегуляції та покращенні умов праці з однаковими стандартами для жінок і чоловіків та можливістю змінювати акценти залежно від потреб групи. Ефективність запропонованих заходів потребує перевірки в квазіекспериментальному дослідженні.
4. Обмеження: поперечний дизайн, неімовірнісна вибірка з одного міста, самозвітні методики, вимірювання статі як реєстраційної ознаки без оцінки гендерних ролей.

Список використаних джерел

1. Кокун О. М., Мірошниченко О. А., Бахмутова Л. М. Дослідження проявів синдрому професійного вигорання у фахівців освітянської сфери в умовах воєнного стану. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Психологія». 2026. № 20. С. 35–41. URL: https://journals.oa.edu.ua/Psychology/uk/article/view/4690 (дата звернення: 08.11.2026).

2. Сергєєва І. В., Блажей І. Є. Емоційна регуляція як чинник психологічної стійкості педагогів у сучасних кризових умовах професійної діяльності. Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія. 2026. № 1. С. 143–147. DOI: 10.32782/psyspu/2026.1.22

3. Шульга Г. Особливості стратегій емоційної саморегуляції майбутніх учителів в умовах надзвичайних ситуацій. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2023. № 76. С. 94–99. DOI: 10.31652/2415-7872-2023-76-94-99

4. Carey K. B., Neal D. J., Collins S. E. A psychometric analysis of the Self-Regulation Questionnaire. Addictive Behaviors. 2004. Vol. 29, No. 2. P. 253–260. DOI: 10.1016/j.addbeh.2003.08.001

5. Demerouti E., Bakker A. B., Nachreiner F., Schaufeli W. B. The job demands–resources model of burnout. Journal of Applied Psychology. 2001. Vol. 86, No. 3. P. 499–512. DOI: 10.1037/0021-9010.86.3.499

6. Eagly A. H., Wood W. Social role theory. Handbook of theories of social psychology / ed. by P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, E. T. Higgins. London : Sage, 2012. Vol. 2. P. 458–476. DOI: 10.4135/9781446249222.n49

7. Gross J. J., John O. P. Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and well-being. Journal of Personality and Social Psychology. 2003. Vol. 85, No. 2. P. 348–362. DOI: 10.1037/0022-3514.85.2.348

8. Hobfoll S. E. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. American Psychologist. 1989. Vol. 44, No. 3. P. 513–524. DOI: 10.1037/0003-066X.44.3.513

9. Holm S. A simple sequentially rejective multiple test procedure. Scandinavian Journal of Statistics. 1979. Vol. 6, No. 2. P. 65–70.

10. Maslach C., Leiter M. P. Understanding the burnout experience: Recent research and its implications for psychiatry. World Psychiatry. 2016. Vol. 15, No. 2. P. 103–111. DOI: 10.1002/wps.20311

11. Purvanova R. K., Muros J. P. Gender differences in burnout: A meta-analysis. Journal of Vocational Behavior. 2010. Vol. 77, No. 2. P. 168–185. DOI: 10.1016/j.jvb.2010.04.006

12. Schaufeli W. B., Desart S., De Witte H. Burnout Assessment Tool (BAT) – Development, validity, and reliability. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2020. Vol. 17, No. 24. P. 9495. DOI: 10.3390/ijerph17249495

УДК 159.9:616.89-008.441:355.1(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.053

Гаєвський Сергій Олександрович
студент кафедри психології , факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв, Бердянський державний педагогічний університет

Науковий керівник: Нестеренко М. М., кандидат педагогічних наук, доцент, доцентка кафедри початкової освіти, Бердянський державний педагогічний університет

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСІБ ІЗ ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ ВНАСЛІДОК АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ

Анотація. У роботі розглянуто особливості соціально-психологічного супроводу ветеранів із посттравматичним стресовим розладом унаслідок активних бойових дій. Актуальність теми пов'язана з потребою враховувати психологічний стан людини, її стосунки, повсякденні труднощі та доступність допомоги. Мета дослідження полягає у визначенні потреб ветеранів і розробленні тренінгової програми підтримки. Використано аналіз наукових джерел, авторську анкету, методики PCL-5, MSPSS та коротку форму WHODAS 2.0. Учасники повідомляли про напруження, порушення сну, труднощі уваги й пам'яті, потребу в групах взаємопідтримки та допомозі з пошуком послуг. Важливими умовами супроводу для них були поважне ставлення, уважне слухання, постійність контакту з фахівцем і відсутність примусу до розповіді про пережите. На основі виявлених потреб розроблено й апробовано програму «RE:START — повернення до себе». Заняття спрямовано на саморегуляцію, підтримувальне спілкування, звернення по допомогу та планування подальших дій. Після завершення програми учасники повідомляли про меншу вираженість посттравматичних проявів і повсякденних труднощів та вище оцінювали доступну підтримку. Результати свідчать про користь такого формату для дослідженої групи й доцільність його поєднання з подальшим індивідуальним супроводом.

Ключові слова: посттравматичний стресовий розлад, ветерани, соціально-психологічний супровід, соціальна підтримка, саморегуляція, тренінгова програма.

Abstract. The paper examines socio-psychological support for veterans with post-traumatic stress disorder resulting from active combat. The topic requires attention to psychological well-being, relationships, everyday difficulties, and access to assistance. The study aims to identify veterans' needs and develop a supportive training programme. Methods included a literature review, an author-developed questionnaire, the PCL-5, MSPSS, and the short version of WHODAS 2.0. Participants reported tension, sleep problems, difficulties with attention and memory, and a need for mutual support groups and help finding services. They valued respectful communication, attentive listening, continuity of contact with a specialist, and freedom from pressure to describe traumatic experiences. These findings informed the development and piloting of "RE:START — Returning to Yourself". Sessions focused on self-regulation, supportive communication, seeking help, and planning further steps. After the programme, participants reported fewer post-traumatic symptoms and everyday difficulties and rated available support more positively. The findings suggest that this format was useful for the participating group and support combining group sessions with continued individual assistance. The observed changes concern the period immediately after the programme.

Keywords: post-traumatic stress disorder, veterans, socio-psychological support, social support, self-regulation, training programme.

Вступ

Активні бойові дії можуть мати тривалі наслідки для психологічного стану та повсякденного життя людини. Посттравматичні прояви ускладнюють спілкування, виконання звичних справ і повернення до цивільних ролей [5]. Тому супровід ветеранів із ПТСР потребує уваги до їхніх переживань, особистісних ресурсів, взаємин та можливості отримати фахову допомогу.

Українські підходи до відновлення після травматичних подій представлено у працях Т. Титаренко та співавторів [3]. Особливості психологічної допомоги ветеранам розкрито у посібнику О. Кокуна та співавторів [2], а можливості групової підтримки — у посібнику В. Горбунової та співавторів [1]. Зарубіжний метааналіз Р. Блейс та співавторів також засвідчує значення соціальної підтримки у зв'язку з посттравматичними проявами [4]. Ці праці дають підстави розглядати супровід як поєднання психологічної роботи, підтримувальних взаємин і допомоги з актуальними життєвими труднощами.

Мета і завдання

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати й емпірично дослідити особливості соціально-психологічного супроводу ветеранів із ПТСР унаслідок активних бойових дій та розробити й апробувати тренінгову програму підтримки.

Завдання дослідження: з'ясувати психологічні труднощі, потреби та ресурси ветеранів; визначити важливі для них умови супроводу; розробити програму «RE:START — повернення до себе» й оцінити зміни після участі в ній.

Методи

Використано аналіз наукових джерел, анкетування та психодіагностичні методики для вивчення посттравматичних проявів, соціальної підтримки й повсякденних труднощів ветеранів. Зміни у стані учасників оцінювали шляхом порівняння результатів опитування до та після тренінгової програми.

Результати та обговорення

Первинне дослідження виявило виражені посттравматичні прояви. Ветерани повідомляли про напруження, порушення сну, труднощі уваги й пам'яті. Підтримка близьких і побратимів залишалася важливим ресурсом, однак її наявність поєднувалася з потребою у професійній допомозі. Частина учасників недостатньо чітко знала, до кого звертатися у разі погіршення стану.

Серед актуальних потреб були доступна медична й психологічна допомога, групи взаємопідтримки, орієнтація в послугах та допомога з побутовими і житловими питаннями. У відкритих відповідях ветерани наголошували на поважному ставленні, уважному слуханні, постійності фахівця та розумінні військового досвіду. Для них було важливо мати можливість говорити у власному темпі й не відчувати примусу до розповіді про травматичні події.

Виявлені потреби стали основою програми «RE:START — повернення до себе». Її зміст поєднав роботу з довірою, розумінням власного стану, саморегуляцією, спілкуванням і прийняттям підтримки. Під час занять учасники розпізнавали ознаки напруження, опановували прості способи самопідтримки та визначали коло людей, до яких можуть звернутися.

Практичні завдання пов'язувалися з повсякденним життям ветеранів. У вправі «Прошу про конкретне» учасники формулювали власну потребу, визначали адресата звернення та перший крок для отримання допомоги. Завершальна зустріч передбачала складання особистого плану посильних дій і визначення контактів для подальшої підтримки. Короткі інструкції, перерви й робочі аркуші допомагали враховувати труднощі уваги та пам'яті.

Після завершення програми всі її учасники повідомляли про меншу вираженість посттравматичних проявів і повсякденних труднощів та вище оцінювали доступну підтримку. Позитивні зміни за трьома методиками дають підстави вважати тренінг корисною складовою супроводу дослідженої групи. Водночас посттравматичні прояви зберігалися, а учасники продовжували лікування й користувалися іншою підтримкою. Тому отримані зміни характеризують стан після програми, а її окремий внесок потребує подальшого вивчення.

Висновки

Особливості соціально-психологічного супроводу ветеранів із ПТСР полягають у поєднанні уваги до психологічного стану, потреб у підтримці та повсякденних труднощів. Для дослідженої групи важливими були довірливий контакт, повага до бойового досвіду, добровільність участі, посильний темп роботи та зрозумілі шляхи звернення по допомогу.

Апробація програми «RE:START — повернення до себе» засвідчила позитивні зміни у самопочутті, сприйнятті підтримки та повсякденному функціонуванні учасників. Це підтримує доцільність поєднання групових занять із подальшим індивідуальним супроводом. Перспективою досліджень є перевірка програми на більшій групі та оцінювання того, як зміни зберігаються з часом.

Список використаних джерел

1. Горбунова В. В. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО: посібник для ведучих груп. Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету. 2016. С. 96.
2. Кокун О. М. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами. 7БЦ. 2023. С. 175.
3. Титаренко Т. М. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій. Імекс-ЛТД. 2019. С. 220.
4. Blais R. K. Self-reported PTSD symptoms and social support in U.S. military service members and veterans: a meta-analysis. European Journal of Psychotraumatology. 2021. Vol. 12, No. 1. Art. 1851078. DOI: 10.1080/20008198.2020.1851078
5. Bryant R. A. Post-traumatic stress disorder: a state-of-the-art review of evidence and challenges. World Psychiatry. 2019. Vol. 18, No. 3. P. 259–269. DOI: 10.1002/wps.20656

УДК 159.944.4:613.86:37(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.054

Карпюк Віта Вікторівна
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ПОДОЛАННЯ СТРЕСОВИХ СТАНІВ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА УМОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто проблему збереження ментального здоров'я здобувачів загальної середньої освіти, які перебувають під впливом тривалого стресу в умовах воєнного стану. Мета дослідження – виявити особливості стресових станів, копінг-стратегій і показників ментального здоров'я учнів та обґрунтувати психологічні умови його збереження засобами подолання стресу. В емпіричному дослідженні взяли участь 60 здобувачів освіти віком 11–17 років (5–11 класи) сільського ліцею Миколаївської області. Використано шкалу сприйманого стресу (PSS-10), шкалу психологічного стресу (PSM-25), опитувальник способів подолання Р. Лазаруса та С. Фолкман, коротку форму континууму ментального здоров'я (MHC-SF) та госпітальну шкалу тривоги і депресії (HADS). Встановлено, що переважає помірний рівень сприйманого стресу (57 %), високий рівень мають 20 % учнів. Виявлено змішаний профіль копінгу з перевагою адаптивних стратегій, найуживанішими є пошук соціальної підтримки та планування розв'язання проблеми. Водночас 26,7 % учнів надають виражену перевагу втечі-уникненню й становлять групу ризику. Стан «процвітання» виявлено у 20 % досліджуваних, «занепаду» – у 18 %; найнижчим є соціальне благополуччя. Підвищені показники тривоги мають 37 % учнів. Окреслено психологічні умови збереження ментального здоров'я здобувачів освіти.

Ключові слова: ментальне здоров'я, стрес, копінг-стратегії, здобувачі освіти, психологічне благополуччя, стресостійкість, воєнний стан.

Abstract. The paper addresses the problem of preserving the mental health of secondary school students exposed to chronic stress during martial law in Ukraine. The aim of the study was to identify the features of stress states, coping strategies and mental health indicators of students and to substantiate psychological conditions for preserving their mental health by means of stress management. The empirical study involved 60 students aged 11–17 (grades 5–11) of a rural lyceum in Mykolaiv region. The Perceived Stress Scale (PSS-10), the Psychological Stress Measure (PSM-25), the Ways of Coping Questionnaire by R. Lazarus and S. Folkman, the Mental Health Continuum – Short Form (MHC-SF) and the Hospital Anxiety and Depression Scale (HADS) were used. Moderate perceived stress prevailed (57 %), while 20 % of respondents showed a high level of stress. A mixed coping profile with a predominance of adaptive strategies was revealed; seeking social support and planful problem solving were used most often. At the same time, 26.7 % of students showed a marked preference for escape-avoidance and form a risk group. Flourishing was found in 20 % of students and languishing in 18 %; social well-being was the lowest component. Elevated anxiety symptoms were detected in 37 % of respondents. Psychological conditions for preserving students' mental health are outlined.

Keywords: mental health, stress, coping strategies, students, psychological well-being, stress resistance, martial law.

Вступ

Повномасштабна війна, регулярні повітряні тривоги, змішаний і дистанційний формати навчання, вимушене переміщення та невизначеність життєвих перспектив перетворили стрес на постійне тло життя українських школярів. Відповідно до визначення ВООЗ, ментальне здоров’я – це стан благополуччя, за якого людина реалізує свій потенціал, долає звичайні життєві стреси, продуктивно працює і робить внесок у життя спільноти [9]. Отже, здатність справлятися зі стресом є не зовнішнім чинником, а складовою самого ментального здоров’я. На державному рівні ця проблема знайшла відображення у Всеукраїнській

програмі ментального здоров’я «Ти як?» та в нормах Закону України «Про освіту» щодо захисту здобувачів освіти від чинників, що шкодять їхньому здоров’ю [1; 2].

Ще Г. Сельє показав, що стрес є неспецифічною реакцією організму на вимогу змін і може мати як мобілізувальний (еустрес), так і руйнівний (дистрес) характер [8]. Згідно з транзакційною моделлю Р. Лазаруса та С. Фолкман, наслідки стресу визначаються передусім тим, як особистість оцінює ситуацію і які способи подолання (копінг-стратегії) застосовує [6]. Концепція К. Кіза доповнює ці уявлення розумінням ментального здоров’я як континууму від «занепаду» до «процвітання», а не лише як відсутності розладів [5]. Попри значну кількість праць, присвячених стресу студентської молоді, взаємозв’язок стресових станів, копінг-поведінки та позитивного ментального здоров’я учнів закладів загальної середньої освіти, особливо сільських і прифронтових громад, у воєнний час досліджено недостатньо.

Мета і завдання

Мета дослідження – виявити особливості стресових станів, способів їх подолання та рівня ментального здоров’я здобувачів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану й на цій основі визначити психологічні умови збереження їхнього ментального здоров’я.

Методи

Використано теоретичний аналіз і узагальнення наукової літератури, психодіагностичні методи та методи математичної статистики. Емпіричне дослідження проведено у вересні – жовтні 2026 р. на базі Широколанівського ліцею Степівської сільської ради Миколаївського району Миколаївської області. Вибірку склали 60 здобувачів освіти віком 11–17 років (середній вік – 14 років), які навчаються у 5–11 класах; участь була добровільною та анонімною, за умови інформованої згоди. Обстеження здійснювалося онлайн (Google Forms) з дотриманням Етичного кодексу психолога; наприкінці кожен учасник отримував контакти психологічної служби закладу та ліній психологічної підтримки.

Психодіагностичний комплекс охоплював три блоки показників: 1) стресові стани – шкала сприйманого стресу PSS-10 (Ш. Коен, Т. Камарк, Р. Мермелстейн) [3] і шкала психологічного стресу PSM-25 (Л. Лемур, Р. Тесьє) [7]; 2) способи подолання – опитувальник способів подолання Р. Лазаруса та С. Фолкман (WCQ), що діагностує вісім копінг-стратегій [6]; 3) ментальне здоров’я – коротка форма континууму ментального здоров’я MHC-SF (К. Кіз) [5] як показник позитивного полюсу та госпітальна шкала тривоги і депресії HADS (А. Зігмонд, Р. Снейт) [10] як скринінговий показник негативного полюсу. Застосовано методи описової статистики (середні значення, стандартні відхилення, процентний розподіл).

Результати та обговорення

За методикою PSS-10 середній показник сприйманого стресу становив M = 18,4 (SD = 5,7), що відповідає помірному рівню. Помірний рівень стресу виявлено у 57 % учнів, високий – у 20 %, низький – лише у 23 %. Отже, більшість здобувачів освіти періодично відчувають, що вимоги ситуації перевищують їхні ресурси, а кожен п’ятий переживає стійке напруження й відчуття безпорадності. Дані PSM-25 узгоджуються з цим результатом: середній рівень психологічного стресу мають 47 % учнів, високий – 23 %, що свідчить про стан психологічної дезадаптації з порушеннями сну, дратівливістю, втомою та соматичними проявами. Частина учнів, оцінюючи життя як стресове, ще не має виражених симптомів напруження, тобто зберігає ресурси для подолання.

Аналіз копінг-поведінки показав, що найчастіше учні вдаються до пошуку соціальної підтримки (M = 59,2 Т-бала), планування розв’язання проблеми та дистанціювання (по M = 57,4), найрідше – до конфронтації (M = 47,2). Середні значення всіх восьми шкал перебувають у помірному діапазоні (40–60 Т-балів), тобто жодна стратегія не домінує на груповому

рівні. Водночас виявлено перевагу адаптивних стратегій: їхній середній показник становить 57,3 Т-бала проти 52,8 для дезадаптивних, а виражену перевагу адаптивних стратегій мають у середньому 32,1 % учнів проти 18,9 % для дезадаптивних. Тривожним є те, що 26,7 % здобувачів освіти (16 осіб) надають виражену перевагу втечі-уникненню – стратегії, яка короткочасно знижує напруження, але в перспективі посилює стрес. Ця група є першочерговою мішенню психологічної роботи.

Загальний показник ментального благополуччя за MHC-SF становив 47 балів із 70 можливих. Стан «процвітання» виявлено у 20 % учнів, помірне ментальне здоров’я – у 62 %, «занепад» – у 18 %. Найнижчим серед субшкал є соціальне благополуччя (15 із 25 балів, тобто 60 % від максимуму, порівняно з 67 % для емоційного та 73 % для психологічного), що може відображати відчуття роз’єднаності та брак живого спілкування в умовах змішаного навчання. За шкалою HADS підвищені показники тривоги мають 37 % учнів (субклінічні – 25 %, клінічно виражені – 12 %), депресії – 27 % (15 % і 12 % відповідно). Переважання тривожної симптоматики над депресивною узгоджується з характером тривалого воєнного стресу. Узагальнені результати подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні показники стресу, копінгу та ментального здоров'я здобувачів освіти (n = 60)

Показник	Методика	Результат
Високий рівень сприйманого стресу	PSS-10	20 %
Високий рівень психологічного стресу	PSM-25	23 %
Виражена перевага адаптивних копінг-стратегій (середнє)	WCQ	32,1 %
Виражена перевага втечі-уникнення	WCQ	26,7 %
«Процвітання» / «занепад»	MHC-SF	20 % / 18 %
Підвищена тривога / депресія (суб- та клінічний рівні)	HADS	37 % / 27 %

Здобувачі загальної середньої освіти в умовах воєнного стану переважно переживають помірний рівень стресу, проте близько п’ятої частини з них перебуває у стані високого напруження та психологічної дезадаптації. Учні здебільшого спираються на адаптивні копінг-стратегії – пошук соціальної підтримки та планування розв’язання проблеми, однак понад чверть надає виражену перевагу уникненню. Повного ментального благополуччя («процвітання») досягає лише кожен п’ятий учень, найуразливішою складовою є соціальне благополуччя, а тривожна симптоматика поширена більше, ніж депресивна.

Висновки

На підставі отриманих даних визначено психологічні умови збереження ментального здоров’я здобувачів освіти засобами подолання стресових станів: 1) зниження рівня сприйманого стресу через навчання навичок емоційної саморегуляції (дихальні та релаксаційні техніки, усвідомлення ознак стресу); 2) розширення репертуару конструктивних копінг-стратегій і зменшення опори на уникнення; 3) посилення соціальної підтримки та соціального благополуччя в освітньому середовищі; 4) розвиток здатності до позитивної переоцінки й пошуку сенсу в складних обставинах [4]. Перспективою дослідження є розроблення та апробація тренінгової програми подолання стресових станів, що реалізує зазначені умови, і перевірка її ефективності.

Список використаних джерел

1. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?». URL: https://howareu.com (дата звернення: 11.11.2026)

2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 11.11.2026)

3. Cohen S., Kamarck T., Mermelstein R. A global measure of perceived stress. Journal of Health and Social Behavior. 1983. Vol. 24, No. 4. P. 385–396.

4. Maddi S. R. Hardiness: Turning stressful circumstances into resilient growth. Springer. 2013.

5. Keyes C. L. M. The mental health continuum: From languishing to flourishing in life. Journal of Health and Social Behavior. 2002. Vol. 43, No. 2. P. 207–222. DOI: 10.2307/3090197

6. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, appraisal, and coping. Springer. 1984.

7. Lemyre L., Tessier R. Mesure de stress psychologique (MSP) : se sentir stressé-e. Canadian Journal of Behavioural Science. 1988. Vol. 20, No. 3. P. 302–321.

8. Selye H. The stress of life. McGraw-Hill. 1956.

9. World Health Organization. Mental health: strengthening our response. Fact sheet. URL: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response (дата звернення: 11.11.2026)

10. Zigmond A. S., Snaith R. P. The Hospital Anxiety and Depression Scale. Acta Psychiatrica Scandinavica. 1983. Vol. 67, No. 6. P. 361–370.

УДК 159.98:364.633-055.2:004.738.5

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.055

Филимонова Леся Володимирівна
здобувачка, Маріупольський державний університет

Науковий керівник: Дуткевич Т. В., доктор психологічних наук, професор, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького м. Хмельницький, Україна

ПЕРЕДУМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ОНЛАЙН-ПІДТРИМКИ ЖІНОК ІЗ ДОСВІДОМ ЛАТЕНТНОГО ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

Анотація. У публікації на основі емпіричного дослідження (N = 40) та пілотної апробації відновлювальної дистанційної програми «Повернення суверенітету» (n = 10) систематизовано ключові передумови результативності онлайн-допомоги жінкам, які зазнають латентного нефізичного гендерно зумовленого насильства під час війни. З'ясовано, що психологічний тиск, мобінг, економічні депривації та цифровий контроль часто зазнають вторинної нормалізації через суспільні міфи воєнного часу («індульгенція захисника», «ієрархія страждань», «не на часі»). Доведено, що використання стандартних кризових протоколів соматичного заземлення має обмежений ефект без паралельної деконструкції установок самозвинувачення. Визначено безпекові критерії дистанційного середовища, передумови суб'єктної включеності клієнтки та обґрунтовано методологічну вимогу повернення повної відповідальності кривднику за вчинений тиск. Поєднання тілесної саморегуляції, когнітивної переоцінки досвіду та інструментальної автономії дозволяє розблокувати внутрішні ресурси постраждалої для відновлення особистісних кордонів та подолання дезадаптивного копінгу.

Ключові слова: латентне насильство, дистанційна підтримка, безпека клієнтки, атрибуція відповідальності, копінг-стратегії, психологічний суверенітет.

Abstract. Based on an empirical study (N = 40; M = 33.6 years) and the pilot implementation of the remote psychological recovery program "Return of Sovereignty" (n = 10), this paper systematizes key prerequisites for the effectiveness of online psychological assistance for women experiencing latent non-physical gender-based violence during wartime. Psychological pressure, gaslighting, financial deprivation, and digital surveillance are frequently subject to hidden normalization due to wartime cognitive myths ("not the right time", "defender's indulgence", "hierarchy of suffering"). The primary assessment recorded chronic maladaptation in half of respondents (M = 142.5 on PSM-25), with dominance of escape-avoidance (72.4%) and self-blame (58.4%) coping strategies. Standard somatic grounding protocols demonstrate limited long-term utility when applied without simultaneous deconstruction of self-blame attitudes. Post-program assessment revealed significant distress reduction ($T = 4.0$; $p < 0.01$) and growth of problem-focused planning ($p < 0.05$). The study defines mandatory digital safety protocols, criteria for clients' subjective readiness, and substantiates the ethical imperative of absolute attribution of responsibility to the abuser. Integrating somatic regulation, cognitive reappraisal, and instrumental empowerment unlocks personal coping resources, restoring psychological sovereignty and adaptive behavior.

Keywords: latent violence, remote support, client safety, attribution of responsibility, coping strategies, psychological sovereignty.

Вступ

Проблему нефізичних форм гендерно зумовленого насильства (ГЗН) досліджено у працях …… Встановлено, що в умовах тривалого воєнного стану нефізичні форми ГЗН (систематичний психологічний тиск, знецінення, економічні обмеження та цифровий нагляд) дедалі частіше набувають характеру «прихованої нормалізації» [1, с. 12; 4, с. 35–36]. Знецінення власного болю на тлі загальнонаціональної трагедії («ієрархія страждань»), виправдання агресії травматизацією партнера («індульгенція захисника») та соціальна установка «не на часі» перешкоджають ідентифікації аб'юзу й закріплюють його толерування [1, с. 15; 4, с. 36]. Дистанційний формат індивідуальної та групової підтримки став провідним каналом фахової

допомоги, що забезпечує доступність послуг для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та біженок за кордоном, які нерідко стикаються з дистантним тиском [1, с. 8; 2, с. 37; 3, с. 14]. Водночас ізольоване застосування стандартних протоколів вегетативної стабілізації (дихання, заземлення) має короткочасний ефект і не руйнує виправдальних когнітивних установок [1, с. 40; 4, с. 37], через що постраждала залишається у деструктивній взаємодії під впливом пасивних копінг-стратегій [2, с. 54; 4, с. 36].

Мета і завдання

Мета роботи полягає у визначенні та науково-методичному обґрунтуванні комплексу передумов, що забезпечують результативність і безпеку онлайн-підтримки жінок із досвідом латентного гендерно зумовленого насильства під час війни.

Для досягнення мети визначено такі завдання:

1. проаналізувати психоемоційний стан і моделі долаючої поведінки жінок, які зазнають латентного тиску;
2. окреслити безпекові вимоги та критерії суб'єктної готовності клієнток до дистанційної взаємодії;
3. охарактеризувати корекційний вплив поєднання соматичної саморегуляції, когнітивної деконструкції самозвинувачення та відновлення інструментальної автономії.

Методи

Дослідження реалізовано із застосуванням комплексу теоретичних, психодіагностичних, емпіричних і математико-статистичних методів. Психодіагностичний блок склали: шкала психологічного стресу PSM-25 (Л. Лемур, Р. Тесьє) для оцінки дистресу, опитувальник способів подолання стресу WCQ (Р. Лазарус, С. Фолькман) та методика «Індекс життєвого стилю» LSI (Р. Плутчик, Г. Келлерман). Якісний етап включав 6 напівструктурованих глибинних онлайн-інтерв'ю. Статистичний аналіз здійснено у пакеті IBM SPSS Statistics 26.0 із застосуванням коефіцієнта рангової кореляції rs Спірмена та непараметричного Т-критерію Вілкоксона.

Емпірична вибірка охопила 40 жінок (N = 40; M = 33,6 року), з яких 70% мешкають в Україні (зокрема 14 осіб зі статусом ВПО), а 30% — за кордоном під тимчасовим захистом. Пілотну апробацію авторської 6-модульної програми «Повернення суверенітету» здійснено на групі з 10 учасниць (n = 10).

Результати та обговорення

Первинний констатувальний зріз зафіксував стан хронічної дезадаптації у половини опитаних респонденток (M = 142,5 бала за PSM-25). У копінг-репертуарі домінують неконструктивні стратегії: втеча-уникнення (72,4%) та самозвинувачення (58,4%) за вираженого дефіциту проблемно-орієнтованого планування дій (43,2%), що узгоджується із сучасними спостереженнями [4, с. 36]. Ранговий аналіз виявив статистично достовірні прямі зв'язки між толеруванням латентного тиску та напруженістю захисних механізмів раціоналізації ($rs = +0,46$; $p < 0,01$) і заперечення ($rs = +0,39$; $p < 0,05$). Це засвідчує, що тривале терпіння психологічного контролю виступає вимушеним механізмом регуляції в умовах браку внутрішніх і зовнішніх опор.

Контрольний зріз після апробації відновлювальної програми продемонстрував значуще зниження дистресу ($T = 4,0$; $p < 0,01$ за Вілкоксоном), редукцію раціоналізації до нормативних 52,4% та достовірне зростання проблемного планування дій ($p < 0,05$). Узагальнення отриманого досвіду дозволило виокремити 5 взаємопов'язаних передумов ефективної дистанційної підтримки:

1. Суб'єктна готовність клієнтки до онлайн-формату. Дистанційна робота вимагає сформованого запиту та мінімального внутрішнього ресурсу для опрацювання переживань за відсутності фізичного терапевтичного контакту. Участь базується виключно на добровільності, прийнятті етичних правил конфіденційності та самостійному веденні міжсесійних спостережень.
2. Забезпечення умов просторової та цифрової безпеки. Сесії припустимі лише за наявності ізольованого приміщення, використання навушників і захищеного зв'язку. За будь-яких ознак цифрового контролю з боку партнера (моніторинг листування, вимоги геолокації) груповий дистанційний формат зупиняється з переходом до індивідуального кризового консультування та розробки плану екстреної безпеки (Safety Plan) [1, с. 8; 2, с. 37].
3. Етико-методологічний імператив: чітка атрибуція відповідальності. Вирішальним фактором подолання самозвинувачення є чітка позиція фахівця: у насильстві винен виключно кривдник, який утримує владу й контроль [4, с. 36]. Виключаються запитання, які провокують жінку шукати власну провину чи «помилки». Повернення відповідальності особі, яка вчиняє тиск, усуває сором, водночас повертаючи самій клієнтці суб'єктність і відповідальність за вибір власних дій і кордонів [4, с. 36].
4. Спряженість соматичної саморегуляції та когнітивної переоцінки. Психологічний супровід реалізується за логікою «від тіла до мислення»: від соматичного розблокування заціпеніння через техніки заземлення — до рефлексії міфів воєнного часу [1, с. 40; 4, с. 36–37]. Це формує безпечний простір для розмежування бойового стресу партнера від свідомих практик контролю й знецінення [1, с. 40].
5. Відновлення інструментальної та поведінкової автономії. Онлайн-підтримка має трансформуватися у конкретні поведінкові кроки: впровадження технік асертивної комунікації, аудит цифрових кордонів (регламент дзвінків і повідомлень), подолання транспортної залежності та фінансове моделювання особистої безпеки.

Висновки

Ефективність дистанційної психологічної підтримки жінок із досвідом латентного ГЗН визначається інтеграцією надійного безпекового середовища, суб'єктної готовності клієнтки, тілесної саморегуляції та послідовної атрибуції відповідальності особі кривдника [1, с. 40; 4, с. 36]. Деконструкція внутрішнього самозвинувачення розблоковує власні сили жінки для подолання пасивної адаптації та відновлення суверенності її особистісного простору. Перспективи подальших розвідок полягають у стандартизації діагностичного інструментарію прихованого контролю під час війни та пролонгованому оцінюванні стійкості сформованих адаптивних копінг-патернів.

Список використаних джерел

1. Вплив війни на сприйняття та нормалізацію гендерно зумовленого насильства : звіт за результатами дослідження. Plan International Україна, SVRI, Факультет психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2026. С. 42 с..
2. Гендерно зумовлене насильство в Україні в умовах війни: звіт за результатами оцінки. World Vision, ГО «Дівчата». 2024. С. 146 с.. URL: https://divchata.org/wp-content/uploads/2024/05/gbv_report_ua.pdf (дата звернення: 10.10.2026)
3. Voices from Ukraine: An Overview of Gender-Based Violence in Ukraine. Advocacy Brief 2024. United Nations Population Fund (UNFPA) Ukraine. 2024. P. 38 p.. URL: https://ukraine.unfpa.org/en/publications/voices-ukraine-2024 (дата звернення: 10.10.2026)
4. Синишина В. М., Смук О. Т. Психологічна допомога жінкам, що постраждали від гендерно-обумовленого насильства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. 2022. № 6. С. 33–37. DOI: 10.32782/psy-visnyk/2022.6.6

5. Walker L. E. The Battered Woman Syndrome. Springer Publishing Company. 2016. P. 464 p.. DOI: 10.1891/9780826170996

6. Dutton M. A., Goodman L. A., Bennett L. Court-involved battered women's responses to violence: The role of safety, empowerment, and resources. Violence Against Women. 2021. Vol. 27, No. 5. P. 603–622. DOI: 10.1177/1077801220913639

УДК 159.9:351.74:305(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.056

Неділько Максим Сергійович
курсант, Дніровський Державний Університет Внутрішніх Справ

Науковий керівник: Шинкаренко І. О., кандидат психологічних наук, доцент, Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Анотація. У тезах розглянуто гендерні аспекти гуманітарної політики України та їх значення для професійної психологічної підготовки працівників Національної поліції. Обґрунтовано актуальність забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у правоохоронній діяльності, зокрема в умовах воєнного стану. Проаналізовано нормативні засади гендерної рівності, роль правової культури, психологічної готовності й неупередженого спілкування поліцейських із громадянами. Особливу увагу приділено впливу гендерних стереотипів на службову взаємодію, психологічний клімат у колективах і можливості професійного розвитку. Підкреслено важливість формування навичок конструктивної комунікації під час роботи з людьми, які зазнали дискримінації або насильства. Розглянуто необхідність рівного доступу працівників поліції до психологічної підтримки та профілактики професійного вигорання. З урахуванням наукових праць і чинних нормативних актів запропоновано посилювати практичну складову підготовки майбутніх правоохоронців. Зокрема, доцільними є заняття з гендерно чутливої комунікації, розвитку емоційного інтелекту, безконфліктного спілкування та захисту прав людини. Зроблено висновок, що гендерна компетентність сприяє професійній етиці, довірі населення та ефективнішому виконанню службових обов'язків. Дослідження має теоретико-аналітичний характер і не передбачає проведення окремого емпіричного опитування.

Ключові слова: гендерна рівність, гуманітарна політика, поліцейські, гендерні стереотипи, психологічна підготовка, права людини.

Abstract. The paper examines gender aspects of humanitarian policy in Ukraine and their importance for the professional psychological training of National Police officers. It explains why equal rights and opportunities for women and men are essential in law enforcement, especially under martial law. The analysis addresses the legal foundations of gender equality and the role of legal culture, psychological readiness, and unbiased communication with members of the public. Particular attention is paid to the influence of gender stereotypes on professional interaction, the psychological climate within police teams, and opportunities for career development. The paper emphasizes constructive communication when assisting people affected by discrimination or violence. It also considers the need for equal access to psychological support and measures aimed at preventing professional burnout among police personnel. Based on legislation and relevant academic literature, the paper proposes strengthening the practical elements of police training. Suggested approaches include gender-sensitive communication exercises, emotional intelligence development, conflict prevention, and human rights education. It concludes that gender competence supports professional ethics, public trust, and effective performance of police duties. The study is theoretical and analytical in nature and does not claim to present original empirical survey findings.

Keywords: gender equality, humanitarian policy, police officers, gender stereotypes, psychological training, human rights.

Вступ

Одним із важливих напрямів сучасної гуманітарної політики України є забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків. Розвиток демократичного суспільства неможливий без подолання дискримінації, гендерних стереотипів і забезпечення поваги до людської гідності. Особливого значення ці питання набувають у діяльності правоохоронних

органів, працівники яких щоденно взаємодіють із різними категоріями населення та повинні забезпечувати рівне ставлення до кожної людини.

Мета і завдання

Метою дослідження є визначення основних гендерних аспектів гуманітарної політики України, аналіз їхнього впливу на психологічну підготовку працівників Національної поліції та обґрунтування шляхів формування гендерної компетентності майбутніх правоохоронців.

Методи

У роботі застосовано аналіз нормативно-правових актів та наукової літератури, порівняння теоретичних підходів до гендерної рівності, а також узагальнення рекомендацій щодо професійної психологічної підготовки поліцейських. Емпіричні дослідження в межах цих тез не проводилися.

Результати та обговорення

Гендерна рівність передбачає рівні права, можливості та умови для самореалізації жінок і чоловіків незалежно від їхньої статі. Відповідно до статті 24 Конституції України, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [1]. Важливим нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який визначає основні засади державної політики щодо забезпечення гендерної рівності [2].

У професійній діяльності поліцейського гендерна компетентність є важливою складовою психологічної готовності до виконання службових обов’язків. Вона охоплює здатність усвідомлювати вплив соціальних стереотипів, не допускати дискримінаційної поведінки, ефективно спілкуватися з громадянами та приймати неупереджені рішення в складних професійних ситуаціях.

Особливу увагу необхідно приділяти подоланню гендерних стереотипів у правоохоронному середовищі. Як зазначено в дослідженні І. Шинкаренко, психологічна структура гендерних стереотипів курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання є окремим предметом наукового аналізу [6]. Традиційні уявлення про те, що певні професійні обов’язки можуть виконувати виключно чоловіки або жінки, здатні негативно впливати на психологічний клімат у колективі, професійну мотивацію та можливості кар’єрного розвитку. Водночас ефективність діяльності поліцейського визначається насамперед його професійною компетентністю, психологічною стійкістю, рівнем підготовки та здатністю діяти відповідно до законодавства.

Важливим напрямом професійної психологічної підготовки є формування навичок конструктивного спілкування. Поліцейський повинен уміти встановлювати психологічний контакт із громадянами, враховувати їхній емоційний стан, проявляти повагу та уникати упереджених суджень. Особливо це стосується ситуацій, пов’язаних із домашнім насильством, дискримінацією, сексуальними домаганнями та іншими порушеннями прав людини.

Окремої уваги потребує проблема психологічної підтримки жінок і чоловіків, які працюють у правоохоронних органах. Виконання службових обов’язків нерідко супроводжується високим рівнем відповідальності, емоційним напруженням і професійними ризиками. За таких умов важливо забезпечувати рівний доступ працівників поліції до психологічної допомоги, професійного розвитку та заходів профілактики професійного вигорання.

В умовах воєнного стану гендерні аспекти гуманітарної політики набувають додаткового значення. Зростає потреба в психологічній підтримці населення, допомозі постраждалим від насильства, забезпеченні соціального захисту та розвитку ефективної взаємодії між правоохоронними органами й громадськими організаціями. Важливим міжнародним

документом у цьому напрямі є Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», яка наголошує на участі жінок у процесах забезпечення миру та безпеки [4].

На нашу думку, удосконалення професійної психологічної підготовки поліцейських повинно передбачати проведення практичних занять із гендерної комунікації, розвиток емоційного інтелекту, формування навичок безконфліктного спілкування та підвищення обізнаності щодо механізмів захисту прав людини. Не менш важливими є створення сприятливого психологічного клімату в службових колективах і забезпечення рівних можливостей для професійного розвитку.

Висновки

Гендерні аспекти гуманітарної політики є важливою складовою професійної психологічної підготовки працівників Національної поліції України. Забезпечення гендерної рівності сприяє формуванню професійної етики, підвищенню якості взаємодії з населенням і створенню сприятливого психологічного середовища в правоохоронних органах.

Формування гендерної компетентності майбутніх поліцейських повинно здійснюватися шляхом поєднання теоретичної підготовки, практичного навчання та розвитку психологічних навичок. Це сприятиме ефективнішому виконанню службових обов’язків, дотриманню прав і свобод людини та реалізації принципів демократичної держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 12.11.2026)
2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text (дата звернення: 12.11.2026)
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 12.11.2026)
4. United Nations Security Council. Resolution 1325 (2000) on Women, Peace and Security. URL: https://docs.un.org/en/S/RES/1325(2000) (дата звернення: 12.11.2026)
5. Кабінет Міністрів України. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року : розпорядження від 12.08.2022 № 752-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-р#Text (дата звернення: 12.11.2026)
6. Шинкаренко І. Психологічна структура гендерних стереотипів курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 2 (123). С. 385–391. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/12028 (дата звернення: 12.11.2026)

УДК 159.98:373.5(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.057

Фьодорова Вікторія Вікторівна
студент, Бердянський державний педагогічний університет
ORCID: 0009-0009-2932-4379

ПСИХОЛОГІЧНІ ІНТЕРВЕНЦІЇ У ТРАВМА-ІНФОРМОВАНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості дітей і підлітків, які функціонують в умовах тривалого кризового впливу, воєнних дій та вимушеного переміщення, що негативно позначається на їхньому психологічному благополуччі. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності психологічного супроводу учнів на засадах травма-інформованого підходу. Використано теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення), емпіричні (методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд, проективна методика діагностики шкільної тривожності А. М. Прихожан, Госпітальна шкала тривоги і депресії HADS) та методи математичної статистики (t-критерій Стьюдента). У дослідженні взяли участь 62 учні віком 11–15 років (по 31 респонденту в експериментальній і контрольній групах). Виявлено неоднорідність адаптаційного ресурсу учнів і домінування тривожного компонента в структурі емоційного напруження. Апробована шестизаняттєва тренінгова програма, сфокусована на емоційній стабілізації, саморегуляції та ресурсній підтримці без ретравматизації, забезпечила статистично значуще підвищення показників адаптивності, емоційного комфорту, самоприйняття, внутрішнього контролю та зниження рівня тривожності в експериментальній групі. Зроблено висновок про доцільність системного, диференційованого психологічного супроводу учнів у травма-інформованому просторі закладу освіти.

Ключові слова: психологічні інтервенції, травма-інформоване середовище, психологічний супровід, соціально-психологічна адаптація, шкільна тривожність, емоційна саморегуляція, підлітки.

Abstract. The relevance of the study is driven by the increasing number of children and adolescents functioning under conditions of prolonged crisis impact, military actions, and forced displacement, which negatively affects their psychological well-being. The aim of the study is to theoretically substantiate and experimentally verify the effectiveness of psychological support for students based on a trauma-informed approach. Theoretical methods (analysis, synthesis, generalization), empirical methods (C. Rogers and R. Dymond's Socio-Psychological Adaptation Questionnaire, A. M. Prikhozhan's Projective Technique for Diagnosing School Anxiety, Hospital Anxiety and Depression Scale HADS), and mathematical statistics (Student's t-test) were applied. The sample comprised 62 students aged 11–15 years (31 respondents each in the experimental and control groups). The findings revealed heterogeneity in students' adaptive resources and the predominance of the anxiety component in their emotional distress. The tested six-session training program, focused on emotional stabilization, self-regulation, and resource support without retraumatization, yielded a statistically significant increase in adaptability, emotional comfort, self-acceptance, internal locus of control, and a decrease in anxiety levels within the experimental group. It is concluded that systematic, differentiated psychological support for students within a trauma-informed educational environment is expedient.

Keywords: psychological interventions, trauma-informed environment, psychological support, socio-psychological adaptation, school anxiety, emotional self-regulation, adolescents.

Вступ

В умовах тривалих суспільних криз, воєнних викликів та вимушеного переміщення заклад загальної середньої освіти трансформується з виключно навчального простору на ключове середовище психологічної безпеки, соціальної підтримки та відновлення учнів. Сучасні наукові розвідки висвітлюють окремі аспекти психологічної травматизації в дитячому віці [1; 2], концептуальні засади впровадження травма-інформованого підходу в освіті [3; 4; 6] та

можливості психологічних інтервенцій у подоланні наслідків війни [5]. Водночас недостатньо розробленим залишається питання поєднання системної організації травма-інформованого освітнього простору з цілеспрямованими короткотривалими психологічними інтервенціями, зміст яких визначається актуальними потребами підлітків без ризику їх ретравматизації.

Мета і завдання

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність психологічного супроводу учнів на засадах травма-інформованого підходу.

Завдання: 1) розкрити сутність травма-інформованого освітнього середовища та роль психологічних інтервенцій у підтримці учнів; 2) емпірично дослідити особливості соціально-психологічної адаптації, шкільної тривожності й тривожно-депресивних проявів підлітків; 3) розробити й апробувати тренінгову програму психологічних інтервенцій та оцінити її ефективність.

Методи

Емпіричне дослідження проведено серед 62 учнів 6–9 класів (віком 11–15 років), яких на формувальному етапі розподілено на експериментальну (ЕГ, n = 31) та контрольну (КГ, n = 31) групи. Використано комплекс валідних методик: методику діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд, проективну методику діагностики шкільної тривожності А. М. Прихожан та Госпітальну шкалу тривоги і депресії (HADS). Статистичну значущість відмінностей перевірено за допомогою t-критерію Стьюдента для залежних і незалежних вибірок.

Результати та обговорення

Констатувальний етап виявив неоднорідність адаптаційного потенціалу підлітків. За методикою К. Роджерса та Р. Даймонд високий рівень дезадаптивності зафіксовано у 24,2% учнів, високий емоційний дискомфорт — у 29%, виражений ескапізм — у 22,6%. За проективною методикою А. М. Прихожан високий рівень шкільної тривожності продемонстрували 29% респондентів, середній — 45,2%. Результати скринінгу за шкалою HADS засвідчили переважання тривожного компонента над депресивним: показники вище умовної норми за підшкалою тривоги (HADS-A) виявлено у 62,9% учнів (зокрема у 27,4% — клінічно значущі), тоді як за підшкалою депресії (HADS-D) — у 40,3% (12,9% — клінічно значущі).

Отримані дані підтвердили необхідність диференційованого супроводу та стали основою для розробки тренінгової програми психологічних інтервенцій (6 занять по 60 хв). Програма («Безпечний простір», «Розумію свій стан», «Тривога під контролем», «Я — не моя помилка», «Я не один», «Мої ресурси — моє відновлення») орієнтована на стабілізацію емоційного стану, розвиток навичок саморегуляції, зміцнення самоприйняття й внутрішнього контролю без примусового відтворення травматичних спогадів.

Порівняння результатів до та після формувального впливу (t-критерій для залежних вибірок) підтвердило статистично значущу позитивну динаміку в ЕГ за ключовими показниками, тоді як у КГ суттєвих змін не відбулося (Таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка психологічних показників учнів експериментальної та контрольної груп до і після формувального впливу (M ± SD)

Показник	ЕГ до	ЕГ після	t; p (ЕГ)	КГ до	КГ після	t; p (КГ)
Адаптивність	118,7±18,4	128,6±16,9	3,21; 0,003	119,5±17,8	121,0±18,1	0,61; 0,546
Прийняття себе	32,8±6,1	36,1±5,4	2,74; 0,010	33,1±5,8	33,8±5,9	0,49; 0,628

Показник	ЕГ до	ЕГ після	t; p (ЕГ)	КГ до	КГ після	t; p (КГ)
Емоційний комфорт	23,7±4,9	27,0±4,5	3,05; 0,005	24,1±4,7	24,8±4,8	0,54; 0,595
Внутрішній контроль	40,2±7,0	44,0±6,4	2,67; 0,012	40,8±6,8	41,5±6,9	0,41; 0,685
Ескапізм	15,8±3,7	14,0±3,5	2,21; 0,035	15,5±3,6	15,2±3,7	0,28; 0,781
Шкільна тривожність	6,84±1,91	5,71±1,86	2,72; 0,011	6,61±1,88	6,42±1,90	0,43; 0,670
Тривожність (HADS-A)	9,84±3,24	8,12±3,01	3,14; 0,004	9,61±3,18	9,42±3,20	0,38; 0,707
Депресивна симптоматика (HADS-D)	6,42±2,71	5,73±2,58	2,03; 0,051	6,29±2,64	6,18±2,67	0,25; 0,804

Водночас міжгрупове порівняння за t-критерієм для незалежних вибірок після завершення тренінгу не зафіксувало статистично значущих відмінностей на рівні $p < 0,05$ (найближчими до порогу значущості є емоційний комфорт — $p = 0,069$ та адаптивність — $p = 0,091$), а зниження депресивної симптоматики в ЕГ залишилося на рівні тенденції ($p = 0,051$). Це свідчить про те, що короткотривала групова інтервенція успішно запускає позитивні зрушення у сфері емоційної регуляції та зниження тривожності, проте стійкі особистісні трансформації потребують тривалішого системного супроводу.

Висновки

Травма-інформоване середовище закладу освіти є системною характеристикою освітнього простору, де безпека, передбачуваність і підтримка інтегровані у повсякденну взаємодію. Апробована тренінгова програма психологічних інтервенцій довела свою ефективність як інструмент первинної стабілізації, зниження тривожного напруження та посилення адаптаційних ресурсів підлітків. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні лонгітюдного ефекту програми та розробці моделей міждисциплінарної взаємодії психологів, педагогів і батьків.

Список використаних джерел

1. Болебер В. Розвиток теорії травми в психоаналізі. Український психоаналітичний журнал. 2024. Т. 2, № 2 (1). С. 123–139. DOI: 10.32782/upj/2024-1-15

2. Вишньовський В. В., Періг І. М. Вплив психологічних інтервенцій на психологічне здоров’я людини в умовах війни. Вчені записки ТНУ імені Вернадського. Сер. Психологія. 2025. № 36. С. 35–40.

3. Джурило А. П. Термінологія безпеки та стійкості шкільної освіти: історичний генезис та концептуальний аналіз. Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Академіка Степана Дем'янчука. Сер. Педагогіка та психологія. 2026. № 1. С. 91–101. DOI: 10.32782/3041-2021/2026-1-12

4. Комар Т., Подкоритова Л., Руденок А. Травмоінформований і травмочутливий підхід в українському освітньому просторі: аналіз наукових праць. Наукові перспективи. 2026. № 3 (69). С. 1782–1794. DOI: 10.52058/2708-7530-2026-3(69)-1782-1794

5. Avery J. C., Morris H., Galvin E., Misso M., Savaglio M., Skouteris H. Systematic review of school-wide trauma-informed approaches. Journal of Child & Adolescent Trauma. 2021. Vol. 14, No. 3. P. 381–397. DOI: 10.1007/s40653-020-00321-1

6. Thomas M. S., Crosby S., Vanderhaar J. Trauma-informed practices in schools across two decades: An interdisciplinary review of research. Review of Research in Education. 2019. Vol. 43, No. 1. P. 422–452. DOI: 10.3102/0091732x18821123

7. Wall C. Relationship over reproach: Fostering resilience by embracing a trauma-informed approach to elementary education. Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma. 2021. Vol. 30, No. 1. P. 118–137. DOI: 10.3102/1580445

УДК 159.963.3:159.98-055.2

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.058

Робота Аліса Михайлівна
студентка магістратури, Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя
ORCID: 0009-0009-5123-4716

Науковий керівник: Стрільчук О. В., кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри психології, Бердянський державний педагогічний університет

ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА РОБОТИ ЗІ СНОВИДІННЯМИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГНУЧКОСТІ ЖІНОК: РЕЗУЛЬТАТИ АПРОБАЦІЇ

Анотація. Під час війни людина спрямовує ресурси на невідкладні завдання, тому осмислення емоційного досвіду часто відкладається. Сновидіння дають доступ до матеріалу, який людина не добирала свідомо, і тому можуть стати основою розвивальної роботи. Наявні групові методи роботи зі сновидіннями відкривають такий матеріал одним каналом доступу і доходять завершення в межах однієї зустрічі. У тезах подано результати апробації п'ятитижневої тренінгової програми DREAMPRAXIS, у якій одне сновидіння послідовно проводиться через кілька різних каналів. Дослідження мало квазіекспериментальний дизайн із двома вимірюваннями та контрольною групою без рандомізації. Експериментальну й контрольну групи склали по 16 повнолітніх жінок. Психологічну негнучкість оцінено за AAQ-II, психологічне благополуччя за MHC-SF; додатково застосовано WHO-5 та GAD-7. В експериментальній групі середній бал AAQ-II знизився з 22,81 до 18,19, тоді як у контрольній залишився без змін, $p = 0{,}028$, рангова бісеріальна кореляція 0,46. За загальним показником благополуччя міжгрупової відмінності не встановлено. Зросла частка учасниць, які використовували сновидіння для осмислення життєвих ситуацій. Нерандомізований дизайн і невеликий обсяг вибірки не дозволяють довести причинний внесок програми.

Ключові слова: робота зі сновидіннями, психологічна гнучкість, психологічне благополуччя, тренінгова програма, модус доступу, AAQ-II, жіноча група.

Abstract. In wartime people direct their resources to urgent tasks, so the processing of emotional experience is often postponed. Dreams give access to material the person did not select consciously, which makes them a possible basis for developmental work. Existing group methods of dreamwork open such material through a single channel of access and reach closure within one session. This paper reports the trial of DREAMPRAXIS, a five-week training programme in which one dream is led through several different channels. The study used a quasi-experimental design with two measurements and a non-randomised control group. The experimental and control groups each comprised 16 adult women. Psychological inflexibility was measured with the AAQ-II and psychological well-being with the MHC-SF; the WHO-5 and GAD-7 served as additional measures. In the experimental group the mean AAQ-II score fell from 22.81 to 18.19, while the control group showed no change. The between-group difference was significant, $p = 0.028$, with a rank-biserial correlation of 0.46. No between-group difference emerged on the general well-being measure. The proportion of participants using dreams to make sense of life situations increased. The non-randomised design and the small sample preclude any causal claim.

Keywords: dreamwork, psychological flexibility, psychological well-being, training programme, mode of access, AAQ-II, women's group.

Вступ

Тривалий стрес змушує людину відкладати осмислення пережитого заради невідкладних завдань. Під час повномасштабної війни в Україні ця ситуація набуває особливої гостроти. Загроза, втрати та вимушені зміни потребують адаптації навіть тоді, коли емоційний досвід ще не опрацьовано. Продовження звичної діяльності саме собою не свідчить про інтеграцію пережитого.

Емоційно значущий матеріал, який не дістав місця в денному житті, нерідко проявляється у сновидіннях. I. Pavlova та A. M. Rogowska простежили зв’язки між досвідом війни, воєнними кошмарами, безсонням і симптомами посттравматичного стресу серед 1072 студентів заходу України [8]. I. Kaźmierczak зі співавторами дослідили емоційний зміст сновидінь та його зв’язок із тривогою й депресією на польській вибірці [6]. Ці дані свідчать про гостроту проблеми, проте не доводять, що кожне сновидіння відображає витіснену травму.

Звідси випливає практичний інтерес до сновидіння як до матеріалу розвивальної роботи. Пригаданий сон людина не добирала свідомо, тому він часто виводить до переживань, відкладених на потім. Водночас робота з таким матеріалом потребує психологічної безпеки та чітких меж: розвивальний тренінг не замінює психотерапії і не ставить завдання опрацювати травматичний досвід.

Групові методи роботи зі сновидіннями доцільно порівнювати не за теоретичною належністю, а за каналом, яким учасник підходить до сновидного матеріалу. Такий канал надалі позначено як модус доступу. Метод M. Ullman працює у слові: сновидець переказує сон, група відгукується у формі «якби це був мій сон», а остаточне значення лишається за сновидцем [11]. Когнітивно-експерієнційна модель C. E. Hill розгортає ту саму словесну роботу в послідовність дослідження, інсайту та дії [4]. Тілесний, рольовий та образний канали описані в інших підходах, проте кожен із них лишається одномодусним.

Емпірична перевірка таких методів охоплює переважно поодинокі сесії. Оглядові праці фіксують брак багатосесійних досліджень із контрольним порівнянням [9; 10]. Серед винятків дослідження F. Askari зі співавторами, у якому групові сесії за методом Ullman перевірялися на вибірці жінок [3]. Питання про те, що станеться з одним сновидінням, якщо послідовно провести його через кілька модусів упродовж кількох тижнів, у доступних джерелах не ставилося.

Конструкт, яким доцільно вимірювати такий результат, потребує окремого вибору. Робота, що передбачає утримання кількох можливих прочитань і відмову від передчасного пояснення, концептуально ближча до психологічної гнучкості, ніж до загального благополуччя [5]. Благополуччя є ширшим показником функціонування, зміни якого можуть потребувати тривалішого спостереження [7].

Мета і завдання

Мета полягає в перевірці того, чи супроводжується участь у програмі послідовної багатомодусної роботи з одним сновидінням сприятливішою динамікою показників порівняно з контрольною групою.

Для цього поставлено такі завдання. Обґрунтувати принцип послідовного поєднання модусів доступу до одного сновидіння та розробити на ньому програму занять. Реалізувати програму з дотриманням умов психологічної безпеки. Порівняти зміни показників експериментальної та контрольної груп і визначити межі їх інтерпретації.

Методи

Дослідження проведено онлайн у 2026 році за квазіекспериментальним дизайном із двома вимірюваннями та контрольною групою. П’ять зустрічей відбулися 21 і 28 вересня та 5, 12 і 19 жовтня. Експериментальну групу склали 16 повнолітніх жінок, контрольну 16 жінок із листа очікування. Учасниць набирали через відкриті запрошення в онлайн-спільнотах, розподіл відбувався за черговістю заявок, без рандомізації. Участь була добровільною, за письмовою згодою; у роботі використано лише знеособлені відповіді.

Програма побудована так, що учасниця повертається до того самого сновидіння на кожній зустрічі, проте щоразу іншим каналом. Таких каналів п’ять: слово, образ, голос фігури сновидіння, тілесне відчуття та намір. Відкладення тлумачення є умовою роботи, а не її

метою: передчасне пояснення закриває матеріал для подальших модусів. Відповідальність за дотримання цього правила поступово передавали самим учасницям, від ведучої до пари, у якій одна жінка тримає поле для іншої.

Психологічну негнучкість оцінено за україномовною версією AAQ-II [2], психологічне благополуччя за MHC-SF в адаптації Е. Л. Носенко та А. Г. Четверик-Бурчак [1]. Додатково застосовано WHO-5 і GAD-7, а також авторські запитання про роботу зі сновидіннями. Внутрішньогрупові зміни перевіряли критерієм Вілкоксона, міжгрупові відмінності індивідуальних змін — критерієм Манна–Уїтні, бінарні показники — точними критеріями Мак-Немара та Фішера. Величину ефекту подано як рангову бісеріальну кореляцію. Стійкість результату перевіряли послідовним виключенням кожного спостереження.

Результати та обговорення

За AAQ-II середній бал експериментальної групи знизився з 22,81 до 18,19, що за напрямом шкали означає сприятливу зміну. У контрольній групі показник не змінився: 22,69 проти 22,75. Вихідні значення груп практично тотожні, і це робить порівняння змін коректним. Критерій Вілкоксона в експериментальній групі дав $p = 0{,}028$. Міжгрупове порівняння індивідуальних змін дало $U = 69{,}5$, $p = 0{,}028$, рангова бісеріальна кореляція 0,46.

Перевірка стійкості показала, що міжгрупова відмінність за AAQ-II зберігає значущість при виключенні будь-якої однієї учасниці: у всіх 16 варіантах p перебував у межах від 0,009 до 0,047. Жодне окреме спостереження не визначає цього результату.

Таблиця 1

Динаміка показників в експериментальній і контрольній групах (по 16 жінок)

Показник	Експ. T1	Експ. T2	Контр. T1	Контр. T2	U	p
AAQ-II	22,81	18,19	22,69	22,75	69,5	0,028
MHC-SF	38,81	41,25	46,50	45,94	154,0	0,335
WHO-5	45,00	49,25	45,50	47,75	136,5	0,761
GAD-7	8,63	6,75	8,00	6,31	109,5	0,494

За загальним балом MHC-SF, який визначено основним показником результативності, міжгрупової відмінності не виявлено. Висновок не залежить від способу кодування неоднозначних відповідей: за усереднення, мінімуму та максимуму позначених значень p становив 0,335, 0,335 і 0,325 відповідно. За WHO-5 і GAD-7 міжгрупових відмінностей також не встановлено. Наявні дані не підтверджують короткострокової зміни ширших показників благополуччя.

Змінилися показники, найближчі до змісту програми. Частка учасниць, які повідомили, що роздуми над сновидінням змінили сприйняття життєвої ситуації, зросла з п’яти до чотирнадцяти із шістнадцяти. У контрольній групі вона лишилася на рівні чотирьох. Частка тих, хто щось зробив під впливом сновидіння, зросла з трьох до дванадцяти; у контрольній групі вона знизилася з шести до чотирьох. Обидві зміни значущі за точним критерієм Мак-Немара, $p = 0{,}023$.

Результати обмежені кількома обставинами. Вибірка невелика, розподіл не рандомізований, а контрольна група на вхідному зрізі мала вищий бал MHC-SF. Групи відрізнялися за попереднім досвідом роботи зі сновидіннями: в експериментальній такого досвіду не мала одна учасниця, у контрольній вісім, $p = 0{,}016$ за точним критерієм Фішера. Ця відмінність працює проти гіпотези, оскільки менш обізнана група показала сприятливішу динаміку. AAQ-II є самозвітним показником і не охоплює всіх компонентів психологічної гнучкості. Відтермінованого вимірювання не проводили.

Висновки

Послідовне проведення одного сновидіння через кілька модусів доступу придатне для реалізації у форматі п’ятитижневої групової програми. Участь у ній супроводжувалася статистично значуще сприятливішою динамікою самозвітної психологічної негнучкості та зростанням частки жінок, які використовували сновидіння для осмислення життєвих ситуацій. Загальні показники психологічного благополуччя за п’ять тижнів не змінилися інакше, ніж у контрольній групі. Дизайн дослідження не дозволяє установити причинний внесок програми, тому отримані дані доцільно розглядати як підставу для перевірки на більших рандомізованих вибірках із відтермінованим вимірюванням.

Список використаних джерел

1. Носенко Е. Л., Четверик-Бурчак А. Г. Опитувальник «Стабільність психічного здоров'я, коротка форма»: опис, адаптація, застосування. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія». 2014. Т. 22, № 20. С. 89–97. DOI: 10.15421/101412

2. Широка А. О., Миколайчук М. І. Адаптація україномовної версії опитувальника прийняття та дії (AAQ-II) на нормативній та субклінічній групах досліджуваних. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2021. Вип. 3. С. 101–112.

3. Askari F., Davoudi I., Neysi A., Zargar Y. The effectiveness of Ullman’s dream interpretation group sessions on exploratory, action, and experiential insights in healthy women. Journal of Applied Psychological Research. 2022. Vol. 12, no. 4. P. 47–65.

4. Dream Work in Therapy: Facilitating Exploration, Insight, and Action. American Psychological Association. 2004. P. XV, 305. DOI: 10.1037/10624-000

5. Hayes S. C., Luoma J. B., Bond F. W., Masuda A., Lillis J. Acceptance and commitment therapy: model, processes and outcomes. Behaviour Research and Therapy. 2006. Vol. 44, No. 1. P. 1–25. DOI: 10.1016/j.brat.2005.06.006

6. Kaźmierczak I., Zajenkowska A., Bodecka-Zych M., Jasielska D., Olechowska A., Molińska W. et al. Exploring the emotional and thematic matrix of dreams during war: the role of anxiety and depression. Current Psychology. 2024. Vol. 43, No. 14. P. 12558–12566. DOI: 10.1007/s12144-023-05339-w

7. Keyes C. L. M. The mental health continuum: from languishing to flourishing in life. Journal of Health and Social Behavior. 2002. Vol. 43, No. 2. P. 207–222. DOI: 10.2307/3090197

8. Pavlova I., Rogowska A. M. Exposure to war, war nightmares, insomnia, and war-related posttraumatic stress disorder: a network analysis among university students during the war in Ukraine. Journal of Affective Disorders. 2023. Vol. 342. P. 148–156. DOI: 10.1016/j.jad.2023.09.003

9. Pesant N., Zadra A. Working with dreams in therapy: what do we know and what should we do?. Clinical Psychology Review. 2004. Vol. 24, No. 5. P. 489–512. DOI: 10.1016/j.cpr.2004.05.002

10. Spangler P. T., Sim W. Working with dreams and nightmares: a review of the research evidence. Psychotherapy. 2023. Vol. 60, no. 3. P. 383–395.

11. Ullman M. Appreciating Dreams: A Group Approach. Sage Publications. 1996. P. XXX, 274.

УДК 159.922.8:159.944.4(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.059

Колтак Поліна Ігорівна
студент, Національний університет «Одеська політехніка»

Шиліна Наталія Євгенівна
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Національний університет «Одеська політехніка»
ORCID: 0000-0002-3798-3018

Науковий керівник: Шиліна Н. Є., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Національний університет «Одеська політехніка»

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ПІДЛІТКІВ ДО ТРИВАЛОГО ВОЄННОГО СТРЕСУ: ЧИННИКИ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто психологічну адаптацію підлітків до тривалого воєнного стресу в контексті вікових особливостей розвитку та впливу соціального середовища. Метою роботи є теоретичний аналіз чинників, що підтримують психологічну стійкість підлітків в умовах тривалої небезпеки, вимушених змін повсякденного життя та порушення звичних соціальних зв'язків. Методологічною основою є теоретичний аналіз і узагальнення наукових публікацій, присвячених адаптації, резильєнтності та соціальній підтримці. Висвітлено неоднорідність реакцій підлітків на стресові обставини та обмеженість підходу, за якого адаптацію розглядають лише як індивідуальну властивість. Окрему увагу приділено емоційній саморегуляції, збереженню міжособистісних контактів, підтримці автономії та доступності безпечного освітнього середовища. Показано значення родинних взаємин, спілкування з однолітками та педагогічної підтримки як взаємопов'язаних ресурсів. Наголошено, що зовнішня відсутність ознак дезадаптації не завжди свідчить про психологічне благополуччя. Зроблено висновок про необхідність комплексного підходу до підтримки підлітків, який поєднує розвиток особистісних ресурсів із забезпеченням передбачуваного, чутливого до потреб дитини соціального оточення. Окреслено перспективу подальшого емпіричного вивчення зв'язків між сприйнятою підтримкою, копінг-стратегіями та показниками психологічного благополуччя.

Ключові слова: психологічна адаптація, підлітки, воєнний стрес, резильєнтність, соціальна підтримка, саморегуляція.

Abstract. The article examines adolescent adaptation to prolonged war-related stress and the influence of social environments. The aim is to provide a theoretical analysis of factors supporting psychological resilience amid persistent threats, disruption of daily routines, forced displacement, and the loss of familiar social connections. The study draws on theoretical analysis and synthesis of scholarly publications concerning adaptation, resilience, and social support. It discusses the diversity of adolescents' responses to stressful circumstances and the limitations of treating adaptation solely as an individual characteristic. Attention is paid to emotional self-regulation, the maintenance of interpersonal relationships, respect for adolescent autonomy, and access to a psychologically safe educational environment. Family relationships, peer communication, and support from educators are considered interconnected resources that may facilitate adaptive functioning. The article emphasizes that the absence of visible maladaptive behavior does not necessarily indicate psychological well-being. It concludes that effective support requires an approach combining the development of personal coping resources with a stable, predictable, and responsive social environment. Further empirical research is proposed to examine associations between perceived social support, coping strategies, and indicators of adolescent psychological well-being under varying levels of exposure to war-related stress. The paper reports a theoretical synthesis rather than original empirical findings.

Keywords: psychological adaptation, adolescents, war-related stress, resilience, social support, self-regulation.

Вступ

Реальність воєнного часу кардинально ламає звичні життєві орієнтири: щоденна рутина підлітків виявляється розірваною, навчальний процес фрагментується, а хронічна загроза обстрілів, вимушене переміщення родин та втрата соціальних зв'язків перетворюють невизначеність на постійне тло дорослішання. Пролонгована дія таких стресорів створює безпрецедентний виклик для ще несформованої психіки. Проте фіксувати лише деструктивні наслідки недостатньо: не менш важливо зрозуміти, завдяки яким механізмам юнаки та дівчата продовжують діяти й відновлювати власний ресурс.

Підлітковий вік є сенситивним періодом сам по собі. Біологічні перебудови, криза ідентичності, загострене прагнення до автономії та одночасна потреба у визнанні однолітками перетворюють цей віковий етап на критичну точку розвитку. Коли ж на природні нормативні кризи нашаровуються виклики війни, навантаження багаторазово зростає. Водночас індивідуальні реакції демонструють значну варіативність: глибина переживань залежить від безпосереднього досвіду зіткнення з небезпекою, ресурсів мікрооточення, якості внутрішньосімейної комунікації та доступності професійної допомоги. Сучасні емпіричні розвідки доводять: збереження стабільного функціонування під час війни визначається динамічним балансом між вагою травматичних факторів і потужністю захисних механізмів [1; 3]. Відсутність явних зовнішніх проявів дезадаптації чи поведінкових порушень ще не свідчить про внутрішнє благополуччя, адже хронічне емоційне напруження нерідко має прихований, соматизований характер [2; 4].

Мета і завдання

Виходячи з цього, мета нашої роботи полягає у теоретичному аналізі особливостей психологічної адаптації підлітків під час тривалого воєнного стресу, а також у визначенні ролі резильєнтності та соціальної підтримки як ключових ресурсів стабілізації психіки.

Методи

Застосовано теоретичний аналіз, зіставлення та узагальнення наукових джерел з проблем психологічної адаптації, резильєнтності й соціальної підтримки підлітків в умовах війни. Емпіричне дослідження в межах цих тез не проводилося.

Результати та обговорення

Трактувати адаптацію виключно як пасивне пристосування до зміненого середовища було б суттєвим спрощенням. Вона передбачає складну перебудову регуляторних систем особистості, трансформацію поведінкового репертуару та гнучке переструктурування всієї життєдіяльності. Для підлітка це насамперед про можливість утримати простір власного розвитку: продовжувати навчання, комунікувати, будувати бодай короткострокові плани. Утім хронічний стрес раз по раз виснажує адаптаційний потенціал, коли фази мобілізації не компенсуються достатнім часом для психоемоційного відновлення. Базові вікові суперечності при цьому загострюються: нормативне прагнення до самостійності жорстко обмежується безпековими рамками дорослих, потреба в соціалізації стикається з географічною роз'єднаністю, а формування життєвої перспективи блокується горизонтом планування в кілька годин. Як наслідок, страждає когнітивне функціонування, виникають труднощі з концентрацією, підвищується реактивна тривожність [2].

Разом з тим сам факт проживання війни не є прямим синонімом незворотної дезадаптації. Частина підлітків демонструє виражене емоційне виснаження або соціальну самоізоляцію, тоді як інші зберігають високу функціональність, підтримують контакти з друзями й знаходять нові точки опори в щоденних справах. Подібна неоднорідність реагування вказує на те, що адаптаційні процеси розгортаються на перетині індивідуальної вразливості, психологічної пружності та контекстуальних чинників середовища [3]. Зміна школи, вимушений

переїзд, розрив звичного кола референтних осіб суттєво підважують відчуття безпеки та базової довіри до світу. Саме тому фокус уваги дослідника має охоплювати не лише особистісні риси самого підлітка, а й усю систему його актуальних міжособистісних взаємодій.

Феномен резильєнтності в цьому сенсі розкриває динамічну здатність особистості утримувати базову стабільність і повертатися до конструктивного функціонування після травматичних подій. Це зовсім не означає байдужості чи безперервного оптимізму: підліток переживає весь спектр складних емоцій – страх, гнів, розгубленість, безпорадність, – однак знаходить внутрішній ресурс інтегрувати цей досвід і повертатися до активного життя. Оцінюючи цей конструкт, важливо уникати уніфікованих штампів: як засвідчує досвід валідизації діагностичних методик серед українських підлітків із постраждалих від війни регіонів, специфіка резильєнтності нерозривно пов’язана з конкретним соціально-історичним і соціокультурним контекстом [6]. Ті реакції та моделі поведінки, які в мирний час могли б вважатися дезадаптивними (наприклад, надмірна пильність чи емоційна дистанційованість), в умовах бойових дій нерідко відіграють рятівну захисну функцію.

Серед базових особистісних складових адаптаційного потенціалу варто виокремити емоційну усвідомленість, гнучкість саморегуляції, реалістичність самооцінки та готовність делегувати переживання іншим. Проте резильєнтність не існує як застигла риса характеру. Вона значно ближча до системної можливості, яка актуалізується лише в резонансі із середовищем. Як постулює мультисистемна парадигма, адаптивні механізми дитини спираються на розгалужену мережу зв’язків: сімейну систему, рівень соціальної інтеграції, безпеку громади та інституційні умови [7]. Відповідно, марно вимагати від підлітка демонстрації внутрішньої сили, якщо довкола нього зруйновано безпечне середовище.

Соціальна підтримка в цій конфігурації стає тим зовнішнім каркасом, який утримує адаптаційні процеси. Вона розгортається на кількох взаємопов’язаних рівнях:

– родинний простір, де вирішальним є не формальна гіперопіка чи вимоги «бути мужнім», а емоційна легітимізація дитячого болю, відсутність знецінення та спільне подолання побутової невизначеності;
– група однолітків, спілкування з якими відновлює почуття нормальності, дає відчуття приналежності та знижує переживання екзистенційної самотності, хоча й не компенсує браку дорослої регуляції;
– освітній осередок, здатний виступати зоною психологічної стабільності завдяки передбачуваним вимогам, безоціночному сприйняттю педагогами тимчасового зниження академічної успішності та наявності фахового психологічного супроводу [5].

Ефективність будь-якої зовнішньої допомоги упирається в питання суб’єктивної довіри. Коли турбота підміняється директивним контролем або примусом до сповідей про пережите, підліток неминуче закривається, переходячи в режим глухої оборони.

Тому превенція дезадаптивних розладів має будуватися комплексно. Допомога полягає в поступовому навчанні прийомам самодопомоги, делікатній підтримці автономії та збереженні бодай мінімальних острівців передбачуваного побуту. Родині доцільно уникати патологізації кожної гострої реакції дорослішаючої особистості, залучаючи її до ухвалення побутових рішень у межах вікової компетенції. Школі ж насамперед потрібна гнучка організація навчання, де зниження оцінок через тривожні ночі чи повітряні тривоги сприймається не як лінощі, а як природний симптом виснаження регуляторних систем.

Висновки

Стійкість не може бути виключною особистою відповідальністю підлітка. Психологічна адаптація в умовах війни – це процес постійної трансакції між внутрішніми зусиллями дитини та стабільністю того простору, який організовують навколо неї дорослі. Саме перспективне вивчення цих взаємозалежностей – між рівнем сприйнятої підтримки, особистісними

копінгами та маркерами психологічного благополуччя підлітків із різним ступенем травматизації – окреслює важливе поле для подальших емпіричних розробок.

Список використаних джерел

1. Використані джерела
2. Кузікова С. Б., Лукомська С. О. Психологічні особливості адаптації та девіантної поведінки підлітків в умовах війни. Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія. 2025. № 1. С. 66–70. DOI: 10.32782/psyspu/2025.1.11
3. Розмирська Ю. А. Психічне здоров'я підлітків в умовах тривалого травматичного стресу. Психологічні студії. 2025. № 4. С. 70–76. DOI: 10.32782/psych.studies/2025.4.10
4. Сидоренко Ж. В., Притуляк Д. А. Психологічні прояви стресостійкості підлітків в умовах війни в Україні. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія «Психологічні науки». 2025. № 2 (7). С. 124–136. DOI: 10.31558/2786-8745.2025.2(7).7
5. Солоненко О. Особливості прояву тривалого травматичного стре-–160. DOI: 10.29038/2227-1376-2025-45-sol.
6. Стеценко А. І., Пінчук Л. В. Соціально-психологічні чинники розвитку резильєнтності підлітків в умовах війни. Наукові записки. Серія: Психологія. 2025. № 4. С. 87–94. DOI: 10.32782/cusu-psy-2025-4-11
7. Bogdanov S., Girnyk A., Chernobrovkina V. et al. Developing a Culturally Relevant Measure of Resilience for War-Affected Adolescents in Eastern Ukraine. Journal on Education in Emergencies. 2021. Vol. 7, No. 2. P. 311–334. DOI: 10.33682/wxrd-x8fq
8. Masten A. S. Resilience of Children in Disasters: A Multisystem Perspective. International Journal of Psychology. 2021. Vol. 56, No. 1. P. 1–11. DOI: 10.1002/ijop.12737

УДК 159.9:316.362.1

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.060

Рогожан Тетяна Євгенівна
студент, БДПУ

ПСИХОЛОГІЧНА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБНИМИ СТОСУНКАМИ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ СІМ'Ї

Анотація. У статті розглянуто проблему психологічної задоволеності шлюбними стосунками на різних етапах життєвого циклу сім'ї. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією сімейних цінностей та потребою в науково обґрунтованих програмах підтримки подружжя у кризові періоди. Метою роботи є теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення особливостей задоволеності шлюбом, її взаємозв'язку з діадною адаптацією та стратегіями конфліктної поведінки, а також перевірка ефективності тренінгової програми. У дослідженні використано теоретичний аналіз, психодіагностичні методики (Шкала оцінки стосунків С. Гендрік, Шкала діадної адаптації Г. Спанієра, опитувальник К. Томаса), формувальний експеримент та методи математичної статистики. Вибірку склали 85 респондентів, розподілених на три групи за стажем шлюбу: до 5 років, від 5 до 15 років та понад 15 років. Встановлено нелінійну динаміку задоволеності шлюбом із найнижчими показниками в період 5–15 років спільного життя, де домінують суперництво та уникнення. Кореляційний аналіз підтвердив прямий зв'язок задоволеності шлюбом із діадною адаптацією, співпрацею та компромісом і зворотний — із суперництвом та уникненням. Доведено високу ефективність авторської тренінгової програми «Гармонія подружніх стосунків», яка сприяє зростанню діадної адаптації та конструктивної співпраці партнерів.

Ключові слова: задоволеність шлюбом, життєвий цикл сім'ї, діадна адаптація, подружні конфлікти, стаж шлюбу, тренінгова програма.

Abstract. The article examines the issue of psychological satisfaction with marital relationships at different stages of the family life cycle. The relevance of the study is driven by the transformation of family values and the need for evidence-based support programs for spouses during crisis periods. The purpose of the work is to theoretically substantiate and empirically investigate the features of marital satisfaction, its relationship with dyadic adjustment and conflict behavior strategies, and to evaluate the effectiveness of a training program. The research employed theoretical analysis, psychodiagnostic methods (S. Hendrick's Relationship Assessment Scale, G. Spanier's Dyadic Adjustment Scale, K. Thomas's Conflict Mode Instrument), a formative experiment, and mathematical statistics. The sample consisted of 85 respondents divided into three groups by marriage duration: up to 5 years, 5 to 15 years, and over 15 years. A non-linear dynamic of marital satisfaction was established, with the lowest indicators occurring between 5 and 15 years of marriage, where competition and avoidance dominate. Correlation analysis confirmed a direct relationship between marital satisfaction and dyadic adjustment, cooperation and compromise, and an inverse relationship with competition and avoidance. The high effectiveness of the author's training program "Harmony of Marital Relationships" in enhancing dyadic adjustment and constructive cooperation was proven.

Keywords: marital satisfaction, family life cycle, dyadic adjustment, marital conflicts, marriage duration, training program.

Вступ

Сім’я є фундаментальним соціальним інститутом, стабільність і тривалість функціонування якого значною мірою залежать від психологічної задоволеності подружжя шлюбними стосунками. У сучасних динамічних умовах соціально-економічної нестабільності, підвищеного психологічного навантаження та трансформації традиційних сімейних цінностей особливого значення набуває дослідження чинників якості подружньої взаємодії. На різних етапах життєвого циклу сім’ї партнери стикаються зі специфічними труднощами, пов’язаними з адаптацією до спільного життя, розподілом обов’язків, вихованням дітей та подоланням

конфліктів. Водночас тривалість шлюбу не завжди є показником його благополуччя, що зумовлює необхідність вивчення взаємозв'язків між задоволеністю шлюбом, подружньою адаптацією та стратегіями конфліктної поведінки.

Аналіз наукових джерел засвідчує значну увагу дослідників до проблеми психологічної задоволеності шлюбними стосунками. Базові психологічні аспекти задоволеності шлюбом та динаміку почуттів висвітлено у працях О. Волошок [1], Л. Котлової та І. Саух [2], Л. Лисенко [3]. Особливості міжособистісної взаємодії подружжя досліджували Л. Березовська та Т. Ямчук, а чинники задоволеності взаєминами молодих і середніх за віком пар розглядали В. Вінс, Т. Кузьменко та І. Матюхін. Питання нормативних сімейних криз і психологічних труднощів представлені в дослідженнях Л. Магдисюк [4], Р. Федоренко [5], І. Кондратьєвої. Важливе значення для розуміння емоційної складової та прив'язаності у близьких стосунках мають праці зарубіжних науковців М. Мікулінсера та П. Шейвера [6; 7]. Проте комплексний взаємозв'язок між задоволеністю шлюбом, діадною адаптацією та стратегіями поведінки в конфлікті залежно від стажу подружнього життя потребує подальшого вивчення, а також розроблення диференційованих тренінгових програм.

Мета і завдання

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні особливостей психологічної задоволеності шлюбними стосунками на різних етапах життєвого циклу сім'ї, визначенні її взаємозв'язку з подружньою адаптацією та стратегіями конфліктної поведінки, а також у розробленні й оцінюванні ефективності тренінгової програми підвищення задоволеності шлюбом. Для досягнення мети поставлено такі завдання: здійснити теоретичний аналіз сутності задоволеності шлюбом та етапів життєвого циклу сім'ї; емпірично дослідити рівень задоволеності шлюбом, діадної адаптації та стратегії поведінки в конфлікті подружжя з різним стажем; встановити кореляційні зв'язки між досліджуваними показниками; розробити та експериментально перевірити ефективність тренінгової програми «Гармонія подружніх стосунків».

Методи

У дослідженні застосовано теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння та узагальнення наукової літератури), емпіричні методи (стандартизоване психодіагностичне тестування, анкетування, формувальний експеримент) та методи математичної статистики (описова статистика, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, критерій Краскела–Уолліса, критерій Данна, t-критерій Стьюдента). Психодіагностичний інструментарій включав: Шкалу оцінки стосунків (Relationship Assessment Scale, RAS) С. Гендрік, Шкалу діадної адаптації (Dyadic Adjustment Scale, DAS) Г. Спанієра та методику діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса. Емпіричну базу склали 85 респондентів, які перебувають у зареєстрованому шлюбі та розподілені на три групи за стажем спільного життя: до 5 років (28 осіб), від 5 до 15 років (29 осіб) та понад 15 років (28 осіб). Для перевірки результативності тренінгу вибірку було поділено на експериментальну (42 особи) та контрольну (43 особи) групи.

Результати та обговорення

Отримані результати первинного емпіричного обстеження продемонстрували статистично значущі відмінності в показниках задоволеності шлюбом залежно від тривалості спільного проживання партнерів (табл. 1). Найвищий середній показник за методикою RAS зафіксовано серед респондентів зі стажем шлюбу до 5 років (27,64 бала), що зумовлено високою емоційною близькістю на початковому етапі формування сім'ї. Найнижчий рівень виявлено в групі зі стажем від 5 до 15 років (23,17 бала), що відображає кризу середнього періоду

шлюбу, пов’язану з рутинізацією побуту та активним батьківством. У групі зі стажем понад 15 років показник стабілізується на рівні 25,53 бала, підтверджуючи U-подібну нелінійну динаміку задоволеності шлюбом.

Аналогічна тенденція простежується і за показниками діадної адаптації (DAS). Найнижчий рівень загальної подружньої адаптації зафіксовано у період від 5 до 15 років (101,21 бала) порівняно з групою до 5 років (115,36 бала) та понад 15 років (108,95 бала). Зниження відбувається за всіма компонентами: діадним консенсусом, задоволеністю, згуртованістю та емоційною експресією. Дослідження конфліктної поведінки за методикою К. Томаса показало, що в групах до 5 років і понад 15 років переважає конструктивна стратегія співпраці, тоді як у період від 5 до 15 років домінують деструктивні стратегії суперництва та уникнення.

Таблиця 1

Середні показники задоволеності шлюбом та діадної адаптації на різних етапах життєвого циклу сім'ї

Стаж шлюбу	Кількість осіб (n)	Задоволеність шлюбом (RAS, бали)	Діадна адаптація (DAS, бали)
До 5 років	28	27,64	115,36
Від 5 до 15 років	29	23,17	101,21
Понад 15 років	28	25,53	108,95

Кореляційний аналіз підтвердив прямий зв’язок задоволеності шлюбом із діадною адаптацією, співпрацею та компромісом і зворотний — із суперництвом та уникненням. На основі отриманих даних було розроблено та впроваджено авторську тренінгову програму «Гармонія подружніх стосунків» (6 занять загальною тривалістю 9 годин), спрямовану на розвиток конструктивної комунікації, емоційної підтримки та навичок вирішення конфліктів. Повторне обстеження засвідчило суттєве зростання показників в експериментальній групі: середній бал за шкалою RAS підвищився з 25,10 до 28,60 бала (у контрольній — з 25,73 до 26,03 бала), а інтегральний показник DAS зріс зі 107,40 до 118,40 бала. Найбільший позитивний ефект зафіксовано серед респондентів зі стажем 5–15 років, де показник задоволеності шлюбом збільшився з 22,50 до 27,00 бала, а частота вибору стратегії співпраці значно зросла за рахунок зниження суперництва.

Висновки

У результаті дослідження встановлено нелінійний характер змін психологічної задоволеності шлюбом протягом життєвого циклу сім’ї з найкритичнішим зниженням показників задоволеності та діадної адаптації в період від 5 до 15 років спільного життя. Доведено, що висока якість подружніх стосунків тісно пов’язана з конструктивними стратегіями співпраці та компромісу, тоді як деструктивні стратегії суперництва й уникнення поглиблюють кризові явища. Експериментально підтверджено ефективність диференційованої тренінгової програми «Гармонія подружніх стосунків» для покращення подружньої взаємодії, особливо на етапі кризи середнього періоду шлюбу. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні довготривалого збереження ефектів тренінгового впливу та діадному аналізі взаємного сприйняття шлюбу обома партнерами одночасно.

Список використаних джерел

1. Волошок О. В. Особливості міжособистісної взаємодії подружжя в період нормативних сімейних криз. Наукові записки. Серія : Психологічні науки. 2024. Вип. 12. С. 45–52.

2. Котлова Л. О., Саух І. В. Психологічні чинники задоволеності шлюбом у молодих сім’ях. Вісник університету. Серія : Педагогіка та психологія. 2023. Вип. 3. С. 112–119.

3. Лисенко Л. М. Динаміка подружніх взаємин на різних етапах життєвого циклу сучасної сім’ї. Психологічний часопис. 2022. Т. 8, № 2. С. 89–97.

4. Магдисюк Л. І. Психологічні особливості подолання конфліктів на етапі криз середнього віку подружжя. Психологічні перспективи. 2023. Вип. 41. С. 134–142.

5. Федоренко Р. П. Трансформація сімейних цінностей та стабільність шлюбу в сучасному соціумі. Соціум та особистість. 2025. № 1 (15). С. 201–208.

6. Mikulincer M., Shaver P. R. Attachment in Adulthood: Structure, Dynamics, and Change. The Guilford Press. 2016. P. 690.

7. Mikulincer M., Shaver P. R. Attachment orientations and emotion regulation. Current Opinion in Psychology. 2019. Vol. 25. P. 6–10. DOI: 10.1016/j.copsyc.2018.02.006

УДК 159.9:351.74-053.2

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.061

Торяник Назар Владиславович
курсант, Дніпровського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0007-1835-2863

Науковий керівник: Шинкаренко І. О., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін та психології, кандидат психологічних наук, доцент, Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО З ДІТЬМИ ТА ПІДЛІТКАМИ

Анотація. Психологічна взаємодія поліцейського з дітьми та підлітками є важливою складовою професійної діяльності, оскільки від уміння правоохоронця налагодити контакт залежить не лише отримання необхідної інформації, а й можливість своєчасно захистити права та законні інтереси неповнолітнього. Особливої уваги ця проблема потребує під час реагування на домашнє насильство, булінг, жорстоке поводження та інші події, які можуть негативно впливати на психологічний стан дитини. На відміну від дорослих, неповнолітні не завжди можуть чітко пояснити свої переживання, послідовно описати обставини події або відкрито розповісти про проблему. Тому поліцейському необхідно враховувати вік дитини, її емоційний стан і готовність до спілкування. Ефективна психологічна взаємодія передбачає поєднання комунікативної компетентності, розуміння вікових особливостей, дотримання правових вимог і готовності співпрацювати з іншими фахівцями. Її метою має бути не лише з'ясування обставин події, а й забезпечення безпеки неповнолітнього та недопущення додаткового психологічного травмування. Для цього необхідно створювати доброзичливу атмосферу, уважно вислуховувати дитину, уникати тиску та добирати спосіб спілкування відповідно до конкретної ситуації. Психологічно грамотний підхід є важливою умовою професійної діяльності поліції, спрямованої на захист прав дитини, своєчасне виявлення загроз і формування довіри до правоохоронних органів.

Ключові слова: психологічна взаємодія, поліцейський, діти, підлітки, неповнолітні, комунікативна компетентність, захист прав дитини.

Abstract. Psychological interaction between a police officer and children and adolescents is an important component of professional activity, since the ability of a law enforcement officer to establish contact determines not only the receipt of necessary information but also the possibility of timely protection of the rights and lawful interests of minors. This issue requires special attention when responding to domestic violence, bullying, abuse and other events that may negatively affect a child's psychological state. Unlike adults, minors are not always able to clearly explain their experiences, consistently describe the circumstances of an event, or openly discuss a problem. Therefore, a police officer must take into account the child's age, emotional state, and readiness to communicate. Effective psychological interaction involves combining communicative competence, understanding of age-related characteristics, compliance with legal requirements, and willingness to cooperate with other professionals. Its goal should be not only to clarify the circumstances of an event but also to ensure the safety of the minor and prevent additional psychological trauma. This requires creating a friendly atmosphere, listening carefully to the child, avoiding pressure, and choosing a manner of communication appropriate to the specific situation. A psychologically competent approach is an important condition for police professional activity aimed at protecting children's rights, timely identification of threats, and building trust in law enforcement agencies.

Keywords: psychological interaction, police officer, children, adolescents, minors, communicative competence, protection of children's rights.

Вступ

Психологічна взаємодія поліцейського з дітьми та підлітками є важливою складовою професійної діяльності, оскільки від уміння правоохоронця налагодити контакт залежить не

лише отримання необхідної інформації, а й можливість своєчасно захистити права та законні інтереси неповнолітнього. Особливої уваги ця проблема потребує під час реагування на домашнє насильство, булінг, жорстоке поводження та інші події, які можуть негативно впливати на психологічний стан дитини. На відміну від дорослих, неповнолітні не завжди можуть чітко пояснити свої переживання, послідовно описати обставини події або відкрито розповісти про проблему. Тому поліцейському необхідно враховувати вік дитини, її емоційний стан і готовність до спілкування. Метою тез є визначення основних особливостей психологічної взаємодії поліцейського з дітьми та підлітками й окреслення практичних способів налагодження безпечного, доброзичливого та результативного спілкування.

Результати та обговорення

Одним із перших завдань поліцейського під час контакту з неповнолітнім є створення умов, за яких дитина почуватиметься достатньо спокійно, щоб повідомити про обставини події. Особливо це важливо у випадках, коли вона постраждала від насильства або стала свідком правопорушення. Страх, сором, недовіра до дорослих чи побоювання можливих наслідків можуть ускладнювати розмову. М. В. Никифорук розглядає психологічні особливості роботи поліцейських із постраждалими дітьми в умовах «Зеленої кімнати» [1]. Цей напрям роботи актуалізує необхідність урахування психологічних потреб дитини та недопущення додаткового травмування під час спілкування. У практичній діяльності це означає, що поліцейському варто говорити спокійно, використовувати зрозумілі слова, давати дитині час на відповідь і не демонструвати недовіри до її слів. Наприклад, якщо підліток не може відразу розповісти про конфлікт удома, не слід наполягати на негайній відповіді або ставити запитання звинувачувальним тоном. Доцільніше пояснити мету розмови й надати можливість поступово викласти відомі йому обставини.

Важливим напрямом роботи поліції є також попередження порушень прав дитини та своєчасне виявлення обставин, які можуть загрожувати її безпеці. У сучасних умовах ця діяльність набуває особливого значення через наслідки воєнних дій, вимушене переміщення, розлучення з близькими та інші складні життєві обставини, з якими стикаються діти й підлітки. Є. С. Зеленський досліджує розвиток профілактичної функції поліції у сфері забезпечення прав дітей під час воєнного стану [2]. У контексті психологічної взаємодії це питання пов’язане з необхідністю не лише реагувати на вже виявлені правопорушення, а й уважно ставитися до ознак можливого неблагополуччя. Наприклад, якщо під час спілкування з підлітком поліцейський помічає ознаки страху перед певними дорослими або дізнається про систематичне цькування в закладі освіти, важливо не робити передчасних висновків, а належним чином з’ясувати обставини та визначити подальші дії для захисту дитини. Такий підхід допомагає поєднати профілактичну роботу з повагою до гідності й індивідуальних потреб неповнолітнього.

Не менш важливою умовою ефективного захисту дітей є співпраця поліції з іншими установами та фахівцями, до компетенції яких належать питання безпеки й добробуту неповнолітніх. О. В. Кузніченко та О. О. Стариченко розглядають проблеми взаємодії в діяльності Національної поліції щодо охорони прав дітей [3]. На практиці потреба в такій співпраці виникає, зокрема, під час реагування на домашнє насильство, булінг або випадки неналежного виконання дорослими обов’язків щодо дитини. Залежно від обставин поліцейському може знадобитися взаємодія зі службою у справах дітей, закладом освіти, соціальними працівниками чи психологом. Водночас залучення інших фахівців не повинно перетворюватися на повторне опитування дитини без належної потреби. Наприклад, якщо неповнолітній уже повідомив про цькування в школі, подальші дії мають бути узгодженими, щоб уникнути зайвого емоційного навантаження та не погіршити його становище серед однолітків. Отже, належна координація допомагає забезпечити послідовність реагування та зосередити увагу на безпеці дитини.

Окреме місце в професійній підготовці поліцейського посідають навички службового спілкування. Результат розмови залежить не лише від змісту запитань, а й від тону голосу, зрозумілості висловлювань, уміння слухати та неупереджено сприймати відповіді. А. Масько та І. Шинкаренко досліджують особливості ділового спілкування в поліції [4]. У взаємодії з дітьми ці комунікативні навички необхідно застосовувати з урахуванням віку, життєвого досвіду та емоційного стану співрозмовника. Зокрема, важливо уникати складних формулювань, різкого тону, навідних запитань і висловлювань, які можуть сприйматися як осуд. Якщо поліцейський спілкується з підлітком, який став свідком бійки, доцільно запропонувати йому описати подію власними словами, не підказуючи, що саме він мав бачити або як повинен оцінювати дії інших осіб. Така манера спілкування сприяє встановленню довіри й допомагає отримати інформацію без зайвого психологічного тиску.

Висновки

Отже, ефективна психологічна взаємодія поліцейського з дітьми та підлітками передбачає поєднання комунікативної компетентності, розуміння вікових особливостей, дотримання правових вимог і готовності співпрацювати з іншими фахівцями. Її метою має бути не лише з’ясування обставин події, а й забезпечення безпеки неповнолітнього та недопущення додаткового психологічного травмування. Для цього необхідно створювати доброзичливу атмосферу, уважно вислуховувати дитину, уникати тиску та добирати спосіб спілкування відповідно до конкретної ситуації. Таким чином, психологічно грамотний підхід є важливою умовою професійної діяльності поліції, спрямованої на захист прав дитини, своєчасне виявлення загроз і формування довіри до правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Никифорук М. В. Психологічні особливості роботи поліцейських з постраждалими дітьми в умовах «Зеленої кімнати» : кваліфікаційна робота. 2026. 72 с.
2. Зеленський Є. С. Розвиток профілактичної функції поліції у сфері забезпечення прав дітей під час воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Т. 2, № 4. С. 205–210
3. Кузніченко О. В., Стариченко О. О. Проблеми взаємодії в діяльності Національної поліції по охороні прав дітей. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 7. С. 317–321
4. Масько А., Шинкаренко І. Особливості ділового спілкування в поліції. Проблеми формування громадянського суспільства в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 10 травня 2024 р.). 2024. С. 217–218.
5. Дніпро : ДДУВС, 2024. С. 217–218.

УДК 159.944.4:640.4-051

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.062

Олійник Арсен Всеволодович
студент, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
ORCID: 0009-0002-0303-9392

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ РЕСТОРАННОЇ СФЕРИ

Анотація. У роботі досліджено зв'язки професійного вигорання працівників ресторанної сфери із задоволеністю роботою, балансом роботи й особистого життя та психологічною безпекою. Проаналізовано 79 анкет чинних і колишніх працівників двох закладів однієї ресторанної мережі. На момент опитування всі респонденти працювали в ресторанній сфері. Для оцінювання професійного вигорання використано BAT-23, задоволеності роботою — опитувальник Н. Гури та О. Вельдбрехт, психологічної безпеки — PSI. Середній показник професійного вигорання становив 2,158 бала, а виснаження мало найвище середнє значення (M = 2,593). Встановлено обернені кореляції професійного вигорання із задоволеністю роботою (ρ = −0,297; p = 0,008), балансом роботи й особистого життя (ρ = −0,389; p < 0,001) та психологічною безпекою (ρ = −0,234; p = 0,038). Зв'язок із субшкалою ідентичності й визначеності у колективі становив ρ = −0,289 (p = 0,010). Найвиразніший із наведених зв'язків стосувався балансу роботи й особистого життя. Результати доповнюють уявлення про психологічні характеристики професійного вигорання в конкретній вибірці працівників ресторанної сфери. Кореляційний дизайн не дозволяє робити причинних висновків або оцінювати ефективність управлінських заходів. Подальше дослідження потребує ширшої вибірки та окремої перевірки практичних рекомендацій.

Ключові слова: професійне вигорання, ресторанна сфера, психологічна безпека, задоволеність роботою, баланс роботи й особистого життя, управління персоналом.

Abstract. This paper examines associations between occupational burnout among restaurant employees and job satisfaction, work-life balance, and psychological safety. The analysis included 79 questionnaires completed by current and former employees of two establishments within one restaurant chain. All respondents were employed in the restaurant industry at the time of the survey. Occupational burnout was assessed using the Burnout Assessment Tool (BAT-23), job satisfaction using the questionnaire by N. Hura and O. Veldbrekht, and psychological safety using the Psychological Safety Inventory (PSI). The mean overall burnout score was 2.158, with exhaustion showing the highest mean value (M = 2.593). Negative correlations were found between burnout and job satisfaction (ρ = −0.297; p = 0.008), work-life balance (ρ = −0.389; p < 0.001), and psychological safety (ρ = −0.234; p = 0.038). The correlation with identity and clarity within the work team was ρ = −0.289 (p = 0.010). Work-life balance showed the strongest association among the reported indicators. The findings describe associations among restaurant employees. As the study used a correlational design, causal conclusions cannot be drawn and the effectiveness of management interventions cannot be established. Further research should involve a broader sample and evaluation of workplace measures.

Keywords: occupational burnout, restaurant industry, psychological safety, job satisfaction, work-life balance, personnel management.

Вступ

Робота в ресторанній сфері передбачає інтенсивне виконання замовлень, взаємодію з гостями та координацію дій у колективі. Нерівномірне навантаження, змінний графік і обмежені можливості відпочинку можуть створювати додаткові вимоги до працівників. У науковій літературі професійне вигорання розглядається у зв’язку з робочими вимогами та ресурсами, а не лише з індивідуальними характеристиками працівника [1; 2; 5]. Для ресторанної

сфери важливо дослідити, як показники професійного вигорання співвідносяться з оцінками умов праці та психологічної безпеки.

Мета і завдання

Метою дослідження було з'ясувати вираженість професійного вигорання серед працівників ресторанної сфери та встановити його зв'язки із задоволеністю роботою, балансом роботи й особистого життя, психологічною безпекою та визначеністю ролі в колективі. Для цього проаналізовано показники опитувальників і розраховано коефіцієнти рангової кореляції Спірмена.

Методи

Опитування охопило чинних і колишніх працівників двох закладів однієї ресторанної мережі, які на момент дослідження працювали в ресторанній сфері. З 80 отриманих анкет одну вилучено через повний збіг психодіагностичних відповідей з іншою. До аналізу включено 79 анкет працівників кухні, обслуговування, адміністрації та інших напрямів. Професійне вигорання оцінювали за Burnout Assessment Tool (BAT-23), задоволеність роботою — за опитувальником Н. Гури та О. Вельдбрехт, психологічну безпеку — за Psychological Safety Inventory (PSI). Також зібрано соціально-демографічні й професійні відомості. Застосовано описову статистику та кореляційний аналіз Спірмена.

Результати та обговорення

Середній загальний показник професійного вигорання за BAT-23 становив 2,158 бала за п'ятибальною шкалою. Найвищим серед чотирьох компонентів виявилося виснаження ($M = 2,593$). Це вказує на доцільність подальшого вивчення навантаження та можливостей відновлення працівників, хоча безпосередній вплив цих умов у дослідженні не встановлювався.

Встановлено обернений зв'язок між професійним вигоранням і загальною задоволеністю роботою ($\rho = -0,297$; $p = 0,008$). Більш виразним був зв'язок із балансом роботи й особистого життя ($\rho = -0,389$; $p < 0,001$). Отже, у дослідженій вибірці вищі оцінки задоволеності роботою та балансу роботи й особистого життя супроводжувалися нижчими показниками професійного вигорання. Ці результати не дозволяють визначити напрям причинного впливу.

Для загального показника психологічної безпеки отримано обернену кореляцію з професійним вигоранням ($\rho = -0,234$; $p = 0,038$). Зв'язок із субшкалою PSI «Ідентичність і визначеність у робочому колективі» також був оберненим ($\rho = -0,289$; $p = 0,010$). Таким чином, вищі оцінки визначеності й належності до колективу поєднувалися з нижчими показниками професійного вигорання. Результати окремих порівнянь, наведені без поправки на множинні перевірки, потребують обережної інтерпретації.

Отримані дані окреслюють напрями подальших досліджень організації праці в ресторанах. Зокрема, доцільно перевірити, чи пов'язані особливості планування змін, розподілу обов'язків, комунікації з керівником та підтримки колег зі змінами показників професійного вигорання [2-4]. Для оцінювання ефективності таких заходів потрібні окремі дослідження, бажано з повторними вимірюваннями або порівнянням груп.

Висновки

У дослідженій вибірці встановлено обернені зв'язки професійного вигорання із задоволеністю роботою, балансом роботи й особистого життя та психологічною безпекою. Найвиразніший із наведених зв'язків стосувався балансу роботи й особистого життя ($\rho = -0,389$; $p < 0,001$). Новизна отриманих результатів полягає в емпіричному зіставленні цих показників на конкретній вибірці працівників ресторанної сфери, а не у встановленні нової загальної закономірності. Кореляційний аналіз не визначає причинного впливу та не доводить

ефективності управлінських рішень. Перспективою подальших досліджень є перевірка виявлених зв’язків на ширшій вибірці, застосування регресійного аналізу з урахуванням можливих супутніх чинників та окреме оцінювання профілактичних заходів.

Список використаних джерел

1. Maslach C., Schaufeli W. B., Leiter M. P. Job burnout. Annual Review of Psychology. 2001. Vol. 52. P. 397-422.
2. Bakker A. B., Demerouti E. The Job Demands-Resources model: State of the art. Journal of Managerial Psychology. 2007. Vol. 22, No. 3. P. 309–328. DOI: 10.1108/02683940710733115
3. Halbesleben J. R. B. Sources of social support and burnout: A meta-analytic test of the conservation of resources model. Journal of Applied Psychology. 2006. Vol. 91, No. 5. P. 1134–1145. DOI: 10.1037/0021-9010.91.5.1134
4. Ashforth B. E., Mael F. Social identity theory and the organization. Academy of Management Review. 1989. Vol. 14, No. 1. P. 20–39. DOI: 10.1093/oso/9780199269464.003.0009
5. Edú-Valsania S., Laguía A., Moriano J. A. Burnout: A review of theory and measurement. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2022. Vol. 19, No. 3. P. 1780. DOI: 10.3390/ijerph19031780

УДК 159.944.4:34-051(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.063

Назимко Валерія
студент, Дніпровський національний університет внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЮРИСТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МОРАЛЬНОГО ДИСТРЕСУ, ПРОФЕСІЙНОЇ САМОЕФЕКТИВНОСТІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ

Анотація. Професійне вигорання юристів в умовах воєнного стану в Україні становить складне соціально-психологічне явище, що формується внаслідок тривалого впливу професійних стресорів, морально-етичних суперечностей та підвищеного психоемоційного навантаження. Особливості юридичної діяльності в умовах війни характеризуються необхідністю ухвалення відповідальних рішень за обмеженості часових, інформаційних і матеріальних ресурсів. Важливим психологічним чинником формування вигорання виступає моральний дистрес, який виникає за обставин усвідомлення фахівцем етично обґрунтованого способу дій, реалізація якого обмежується нормативними, організаційними або ситуаційними чинниками. Професійна самоефективність є важливим особистісним ресурсом, який характеризує переконаність юриста у власній здатності успішно виконувати професійні завдання та долати труднощі. Організаційна підтримка виступає одним із ключових чинників профілактики вигорання, охоплюючи справедливий розподіл службових обов'язків, доступність психологічної допомоги та підтримку з боку керівництва. Взаємозв'язок морального дистресу, професійної самоефективності та організаційної підтримки розглядається як багатофакторна психологічна модель. Ефективна профілактика вигорання повинна ґрунтуватися на комплексному поєднанні розвитку професійної самоефективності, зменшення впливу морального дистресу та формування системної організаційної підтримки.

Ключові слова: професійне вигорання, юристи, моральний дистрес, професійна самоефективність, організаційна підтримка, воєнний стан, емоційне виснаження.

Abstract. Professional burnout among lawyers under martial law in Ukraine represents a complex socio-psychological phenomenon shaped by prolonged exposure to professional stressors, moral-ethical contradictions, and heightened psychoemotional pressure. The specifics of legal practice in wartime are characterised by the need to make responsible decisions under constraints of time, information, and material resources. Moral distress is an important psychological factor in burnout formation, arising when a specialist recognises an ethically justified course of action that is restricted by regulatory, organisational, or situational factors. Professional self-efficacy serves as a key personal resource reflecting a lawyer's belief in their ability to perform professional tasks and overcome difficulties. Organisational support is one of the principal factors in burnout prevention, encompassing fair distribution of duties, access to psychological assistance, and managerial support. The interrelation of moral distress, professional self-efficacy, and organisational support is conceptualised as a multifactorial psychological model. Effective burnout prevention should be based on a comprehensive combination of developing professional self-efficacy, reducing the impact of moral distress, and building systemic organisational support.

Keywords: professional burnout, lawyers, moral distress, professional self-efficacy, organisational support, martial law, emotional exhaustion.

Вступ

Професійне вигорання юристів в умовах воєнного стану в Україні становить складне соціально-психологічне явище, що формується внаслідок тривалого впливу професійних стресорів, морально-етичних суперечностей та підвищеного психоемоційного навантаження. Особливості юридичної діяльності в умовах війни характеризуються необхідністю ухвалення відповідальних рішень за обмеженості часових, інформаційних і матеріальних ресурсів, що істотно підвищує ризик розвитку емоційного виснаження. Найбільш виражені психологічні

навантаження можуть спостерігатися серед адвокатів, прокурорів, суддів, слідчих та інших фахівців, професійна діяльність яких безпосередньо пов'язана з розслідуванням воєнних злочинів, захистом прав потерпілих, документуванням фактів насильства й опрацюванням матеріалів, що містять травматичну інформацію.

Проблематика професійного вигорання є предметом досліджень вітчизняних науковців, які розглядають її психологічні, соціальні та організаційні аспекти. Зокрема, А. Білецька та М. Палєєва досліджували соціально-психологічні чинники професійного вигорання офісних працівників, наголошуючи на значенні стресостійкості та особистісних ресурсів [1]. Н. Євдокимова та І. Козак проаналізували емоційне вигорання адвокатів, встановивши особливості його проявів залежно від віку та професійного досвіду [2]. А. Кузьмінський і Н. Тимошенко обґрунтували важливість організаційної підтримки, психологічної стійкості та профілактики психосоматичного виснаження [3]. І. Поспелова та А. Колеснікова дослідили емоційні прояви професійного вигорання працівників банківського сектору, акцентуючи увагу на емоційному виснаженні та зниженні професійної ефективності [4].

Професійне вигорання в таких умовах проявляється через емоційне виснаження, психологічне дистанціювання від професійних обов'язків, зниження мотивації та суб'єктивного відчуття професійної результативності. Водночас аналіз психологічних механізмів формування вигорання свідчить, що його виникнення не обмежується інтенсивністю робочого навантаження, оскільки визначальне значення мають характер моральних переживань, рівень професійної самоефективності та доступність організаційних ресурсів. Саме тому професійне вигорання юристів доцільно розглядати як результат тривалого дисбалансу між професійними вимогами, індивідуальними психологічними можливостями та рівнем підтримки з боку професійного середовища [1, с. 6].

Результати та обговорення

Важливим психологічним чинником формування професійного вигорання юристів виступає моральний дистрес, який виникає за обставин усвідомлення фахівцем етично обґрунтованого способу дій, реалізація якого обмежується нормативними, організаційними або ситуаційними чинниками. В умовах війни моральний дистрес може посилюватися через необхідність працювати зі справами, пов'язаними із загибеллю цивільного населення, порушенням прав військовослужбовців, примусовим переміщенням осіб та іншими наслідками збройної агресії. Наприклад, адвокат, який здійснює представництво потерпілих від воєнних злочинів, може переживати почуття безсилля через неможливість оперативного відновлення порушених прав, тоді як прокурор може відчувати моральне напруження внаслідок необхідності ухвалення складних процесуальних рішень за недостатності доказової інформації [4, с. 33].

Професійна самоефективність є важливим особистісним ресурсом, який характеризує переконаність юриста у власній здатності успішно виконувати професійні завдання, приймати обґрунтовані рішення та долати труднощі, пов'язані зі специфікою юридичної діяльності. В умовах воєнного стану високий рівень професійної самоефективності може сприяти збереженню психологічної стійкості, підтриманню мотивації та використанню конструктивних стратегій подолання стресових ситуацій. Зокрема, юристи, які позитивно оцінюють власну професійну компетентність, можуть демонструвати більшу впевненість під час роботи з травматичними матеріалами, підготовки процесуальних документів та ухвалення рішень в умовах правової невизначеності. Водночас взаємозв'язок професійної самоефективності та вигорання не є однозначним, оскільки надмірна впевненість у власних можливостях за високого рівня відповідальності може супроводжуватися схильністю до професійного перевантаження, ігноруванням потреби у відпочинку та небажанням звертатися по психологічну допомогу. У зв'язку із цим професійну самоефективність необхідно аналізувати не ізольовано, а в контексті доступних організаційних ресурсів і фактичного обсягу професійних вимог. Теоретично обґрунтованим є припущення, що висока самоефективність може послаблювати

взаємозв'язок між моральним дистресом та емоційним виснаженням, однак за умов тривалого дефіциту ресурсів її захисний потенціал знижується. Отже, підтримання оптимального рівня професійної самоефективності має поєднуватися з формуванням навичок саморегуляції, реалістичної оцінки власних можливостей та своєчасного відновлення психологічних ресурсів [2, с. 210].

Організаційна підтримка виступає одним із ключових чинників профілактики професійного вигорання юристів, оскільки визначає можливості зниження професійного навантаження, подолання морального дистресу та збереження професійної самоефективності. Її зміст охоплює справедливий розподіл службових обов'язків, доступність психологічної допомоги, підтримку з боку керівництва, можливість професійного обговорення складних випадків, забезпечення належних умов праці та дотримання режиму відпочинку. В умовах війни особливого значення набувають психологічні консультації для працівників юридичної сфери, групові супервізії, програми профілактики вторинної травматизації та механізми підтримки фахівців, які систематично працюють із матеріалами воєнних злочинів. З аналітичної позиції взаємозв'язок морального дистресу, професійної самоефективності та організаційної підтримки можна представити як багатофакторну психологічну модель, у межах якої моральний дистрес виступає чинником ризику професійного вигорання, самоефективність – особистісним ресурсом його подолання, а організаційна підтримка – зовнішнім ресурсом, здатним зменшувати негативний вплив професійних стресорів [3, с. 101].

Отже, ефективна профілактика професійного вигорання юристів в умовах війни повинна ґрунтуватися на комплексному поєднанні розвитку професійної самоефективності, зменшення впливу морального дистресу та формування системної організаційної підтримки. Зокрема, за однакового рівня морального дистресу юристи, які отримують систематичну підтримку керівництва, мають можливість обговорювати етичні труднощі та користуватися психологічною допомогою, потенційно можуть демонструвати нижчий рівень емоційного виснаження порівняно з фахівцями, які працюють в умовах організаційної ізоляції. Перевірка такого припущення потребує емпіричного дослідження із застосуванням стандартизованих психологічних методик та статистичного аналізу взаємозв'язків між досліджуваними змінними.

Список використаних джерел

1. Білецька А., Палєєва М. Соціально-психологічні особливості професійного вигорання офісних працівників. Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом. психологія. 2023. № 4(60). С. 5–9. DOI: 10.32689/maup.psych.2023.4.1

2. Євдокимова Н., Козак І. Емоційне вигорання адвокатів: емпіричне вивчення динаміки, психодіагностичних аспектів та вибірки респондентів. Scientific notes of taurida national V.I. vernadsky university, series psychology. 2025. № 2. С. 206–213.

3. Кузьмінський А. І., Тимошенко Н. В. Організаційно-методичні умови формування резистентності психосоматичному вигоранню менеджера освіти. Наукові записки. 2025. № 160. С. 93–103. DOI: 10.31392/nz-udu-160.2025.12

4. Поспелова І., Анна К. Емоційні прояви професійного вигорання працівників банківського сектору. Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом. психологія. 2023. № 1(57). С. 29–34. DOI: 10.32689/maup.psych.2023.1.5

УДК 159.942:316.47(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.064

Чалова Світлана Олександрівна
студент, Одеський національний медичний університет

Науковий керівник: Єрмуракі П. П., кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та психотерапії, Одеський національний медичний університет (Одеса)

ЕМПАТІЯ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Анотація. У тезах представлено результати емпіричного дослідження зв'язку компонентів емпатії з міжособистісною комунікативною компетентністю військовослужбовців, цивільних в Україні та цивільних за кордоном. Після контролю уважності вибірку склали 73 особи (25 військовослужбовців, 32 цивільні в Україні, 16 за кордоном). Застосовано опитувальник міжособистісної реактивності IRI, шкалу комунікативної компетентності ICCS-27, шкалу труднощів емоційної регуляції DERS-16, PCL-5, MSPSS, PHQ-4 та авторські пункти; дані оброблено за допомогою кореляційного, ієрархічного регресійного й модераційного аналізу з бутстрепом. Встановлено, що емпатійне піклування (ρ = 0,654) та прийняття перспективи (ρ = 0,517) додатно, а особистий дистрес (ρ = −0,617) від'ємно пов'язані з комунікативною компетентністю; компоненти емпатії збільшили частку поясненої дисперсії на 26,6 відсоткового пункту понад групову належність і симптоми травматичного стресу. За вищих труднощів емоційної регуляції від'ємний зв'язок особистого дистресу з комунікативною компетентністю був сильнішим. Військовослужбовці повідомили про нижчу комунікативну компетентність, ніж цивільні в Україні (r = −0,56); у цивільних вона від'ємно пов'язана з провиною вцілілого й соромом і додатно – зі сприйнятою соціальною підтримкою. Результати мають кореляційний характер і не дозволяють робити висновків про причинність; їх узагальнення обмежують зручна вибірка, невеликі нерівні групи та самозвітні методики.

Ключові слова: емпатія, міжособистісне спілкування, комунікативна компетентність, особистий дистрес, емоційна регуляція, військовослужбовці, воєнний час.

Abstract. The paper presents the results of an empirical study of the relationship between empathy components and interpersonal communication competence among military personnel, civilians in Ukraine and civilians abroad. After an attention check, the sample comprised 73 participants (25 military personnel, 32 civilians in Ukraine, 16 abroad). The Interpersonal Reactivity Index (IRI), ICCS-27, DERS-16, PCL-5, MSPSS, PHQ-4 and author-developed items were used; data were analysed with correlation, hierarchical regression and moderation analysis with bootstrapping. Empathic concern (ρ = 0.654) and perspective taking (ρ = 0.517) were positively, and personal distress (ρ = −0.617) negatively, associated with communication competence; the empathy components increased the explained variance by 26.6 percentage points beyond group membership and posttraumatic stress symptoms. The negative association of personal distress with communication competence was stronger at higher emotion regulation difficulties. Military personnel reported lower communication competence than civilians in Ukraine (r = −0.56); among civilians, it was negatively associated with survivor guilt and shame and positively with perceived social support. The findings are correlational and do not allow causal conclusions; generalisability is limited by a convenience sample, small unequal groups and self-report measures.

Keywords: empathy, interpersonal communication, communication competence, personal distress, emotion regulation, military personnel, wartime.

Вступ

Повномасштабна війна стала для населення України джерелом тривалого стресу, а підтримка психічного здоров'я визначена одним із державних пріоритетів [2]. Війна змінила не лише психічний стан окремих людей, а й умови їхнього спілкування: суспільство

розділилося на групи з різним досвідом – військовослужбовців, цивільних, які залишилися в Україні, і тих, хто вимушено виїхав за кордон. Між цими групами виникають соціальна дистанція, очікування засудження та провина вцілілого.

Емпатію традиційно розглядають як одну з основ ефективного міжособистісного спілкування, проте вона не є однорідним утворенням. За моделлю М. Девіса, прийняття перспективи та емпатійне піклування орієнтовані на іншу людину, тоді як особистий дистрес відображає самоорієнтовані тривогу й дискомфорт під час спостереження чужого страждання [6]. Без розрізнення себе та іншого й без емоційної саморегуляції співпереживання легко перетворюється на власне страждання [3; 7]. Попри увагу дослідників до травматичних наслідків війни [10], зв'язки окремих компонентів емпатії з комунікативною компетентністю осіб із різним воєнним досвідом залишаються недостатньо дослідженими, що й зумовлює актуальність дослідження.

Мета і завдання

Мета дослідження – емпірично вивчити зв'язок компонентів емпатії з міжособистісною комунікативною компетентністю військовослужбовців, цивільних в Україні та цивільних за кордоном і визначити роль емоційної саморегуляції в цьому зв'язку; завдання – оцінити ці зв'язки, перевірити роль емоційної регуляції, порівняти групи та запропонувати програму підтримки.

Методи

В онлайн-опитуванні взяли участь 95 респондентів віком 21–60 років; за результатами контролю уважності до основного аналізу включено 73 особи. Застосовано IRI [6], ICCS-27 [9] (без трьох пунктів субшкали емпатії), DERS-16 [5], україномовну версію PCL-5 [4], MSPSS [1], PHQ-4 [8] та авторські пункти (очікуване засудження, соціальна дистанція, провина вцілілого, сором), а також кореляційний, ієрархічний регресійний і модераційний аналіз, U-критерій Манна–Уїтні з поправкою Голма.

Результати та обговорення

Встановлено, що емпатійне піклування (ρ = 0,654) та прийняття перспективи (ρ = 0,517) додатно, а особистий дистрес (ρ = −0,617) від'ємно пов'язані з комунікативною компетентністю ($p < 0,001$ після поправки Голма). В ієрархічній регресії з контролем групової належності та симптомів травматичного стресу додавання трьох компонентів емпатії збільшило частку поясненої дисперсії на 26,6 відсоткового пункту.

За вищого рівня труднощів емоційної регуляції від'ємний зв'язок особистого дистресу з комунікативною компетентністю був сильнішим (B = −0,00153; p (Голм) = 0,024; приріст R^2 – 3,4 %). Натомість для зв'язку емпатійного піклування статистично значущої взаємодії з труднощами регуляції не виявлено (p (Голм) = 0,983).

У цій вибірці військовослужбовці повідомили про нижчу комунікативну компетентність, ніж цивільні в Україні, з великим ефектом (r = −0,56; p (Голм) < 0,001). Відмінностей за компонентами емпатії, а також між цивільними в Україні та за кордоном після поправки Голма не виявлено. У цивільних (N = 48) після контролю місця проживання комунікативна компетентність від'ємно пов'язана з провиною вцілілого (ρ = −0,439) і соромом (ρ = −0,553) та додатно – зі сприйнятою соціальною підтримкою (ρ = 0,431).

З урахуванням отриманих результатів запропоновано програму психологічної підтримки «Емпатія без виснаження: спілкування в умовах війни» із шести занять. Акцент зроблено на розвитку прийняття перспективи та співчутливої турботи. Програму не апробовано в межах цього дослідження; її ефективність потребує окремої пілотної перевірки.

Висновки

В умовах війни компоненти емпатії мають різноспрямовані статистичні зв'язки з міжособистісною комунікативною компетентністю: прийняття перспективи та емпатійне піклування пов'язані з вищою комунікативною компетентністю, а особистий дистрес – з нижчою; останній зв'язок сильніший за виражених труднощів емоційної регуляції. Отримані дані дають підстави рекомендувати спрямовувати психологічну підтримку не на загальне «підвищення емпатії», а на розвиток орієнтованих на іншого компонентів емпатії та навичок саморегуляції, а в роботі з цивільними – також враховувати переживання провини вцілілого й сорому та сприяти зміцненню соціальної підтримки. Результати мають кореляційний характер і не дозволяють робити висновків про причинність; їх узагальнення обмежують зручна вибірка, невеликі нерівні групи та самозвітні методики. Перспективами подальших досліджень є відтворення результатів на незалежній вибірці, валідизація україномовної версії IRI та оцінювання ефективності програми.

Список використаних джерел

1. Список літератури

2. Мельник Ю. Б., Стаднік А. В. Багатомірна шкала сприйняття соціальної підтримки : метод. посіб. (укр. версія). ХОГОКЗ. 2023. С. 12 с.. DOI: 10.26697/melnyk.stadnik.6.2023

3. Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1018-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-р (дата звернення: 17.11.2026)

4. Batson C. D. These things called empathy: eight related but distinct phenomena. The social neuroscience of empathy. 2009. P. 3–15. DOI: 10.7551/mitpress/9780262012973.003.0002

5. Bezsheiko V. Adaptation of the clinician-administered PTSD scale and PTSD checklist for Ukrainian population. Psychosomatic Medicine and General Practice. 2016. Vol. 1, No. 1. Art. e010108.

6. Bjureberg J., Ljótsson B., Tull M. T. et al. Development and validation of a brief version of the Difficulties in Emotion Regulation Scale: the DERS-16. Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment. 2016. Vol. 38, No. 2. P. 284–296. DOI: 10.1007/s10862-015-9514-x

7. Davis M. H. Measuring individual differences in empathy: evidence for a multidimensional approach. Journal of Personality and Social Psychology. 1983. Vol. 44, No. 1. P. 113–126. DOI: 10.1037/0022-3514.44.1.113

8. Decety J., Jackson P. L. The functional architecture of human empathy. Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews. 2004. Vol. 3, No. 2. P. 71–100. DOI: 10.1177/1534582304267187

9. Kroenke K., Spitzer R. L., Williams J. B. W., Löwe B. An ultra-brief screening scale for anxiety and depression: the PHQ-4. Psychosomatics. 2009. Vol. 50, No. 6. P. 613–621. DOI: 10.1176/appi.psy.50.6.613

10. Rubin R. B., Martin M. M. Development of a measure of interpersonal communication competence. Communication Research Reports. 1994. Vol. 11, No. 1. P. 33–44. DOI: 10.1080/08824099409359938

11. Zasiekina L., Duchyminska T., Bifulco A., Bignardi G. War trauma impacts in Ukrainian combat and civilian populations: moral injury and associated mental health symptoms. Military Psychology. 2024. Vol. 36, No. 5. P. 555–566. DOI: 10.1080/08995605.2023.2235256

УДК 159.944.4:364.4-051

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.065

Шевченко Олександр Анатолійович
студент, Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: 0009-0001-0177-2796

Науковий керівник: Чолій С. М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Львівський національний університет імені Івана Франка

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСІБ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ ОСОБИСТИМ ФАНДРЕЙЗИНГОМ: ЦІННОСТІ, ВИГОРАННЯ ТА СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ

Анотація. У тезах представлено результати емпіричного дослідження психологічних особливостей осіб, чий дохід повністю або частково формується через особистий фандрейзинг, тобто добровільні внески партнерів на утримання та служіння. Мета роботи полягала в тому, щоб з'ясувати, чим ціннісні орієнтації, вигорання, тривожність, соціальна підтримка та копінг-стратегії фандрейзерів відрізняються від показників осіб з іншими джерелами доходу. Опитано 95 осіб: 42 фандрейзери, переважно працівники християнських місій, і 53 особи з іншими джерелами доходу. Використано методики PVQ-21, BAT-12, GAD-7, MSPSS, Brief COPE і показники релігійності; групи порівнювали за U-критерієм Манна–Вітні, зв'язки оцінювали коефіцієнтом кореляції Спірмена. Фандрейзери відрізнялися вищою значущістю цінностей доброзичливості та самотрансцендентності і нижчою значущістю безпеки. Рівні вигорання, тривожності та сприйнятої соціальної підтримки у групах не відрізнялися. Фандрейзери частіше спиралися на релігію, емоційну та інструментальну підтримку як стратегії подолання стресу. Усередині групи фандрейзерів вищий рівень вигорання був пов'язаний з гіршим покриттям бюджету, меншою кількістю партнерів і сильнішим дискомфортом від прохань про підтримку. Отримані дані можуть стати основою для програм психологічного супроводу місіонерів, волонтерів і працівників неприбуткових організацій.

Ключові слова: особистий фандрейзинг, цінності, професійне вигорання, тривожність, копінг-стратегії, соціальна підтримка, релігійність.

Abstract. The paper presents an empirical study of people whose income comes fully or partly from personal support raising, i.e. voluntary contributions of partners toward their living and ministry. The aim was to find out how the values, burnout, anxiety, social support and coping strategies of fundraisers differ from those of people with other income sources. The sample included 95 respondents: 42 fundraisers, mostly staff of Christian missions, and 53 people with other income sources. PVQ-21, BAT-12, GAD-7, MSPSS, Brief COPE and religiosity measures were used; groups were compared with the Mann–Whitney U test and associations were assessed with Spearman correlations. Fundraisers placed more importance on benevolence and self-transcendence values and less on security. The groups did not differ in burnout, anxiety or perceived social support. Fundraisers relied more on religion, emotional and instrumental support as coping strategies. Within the fundraiser group, higher burnout was associated with lower budget coverage, fewer supporters and greater discomfort when asking for support. The findings may inform programs of psychological support for missionaries, volunteers and nonprofit staff.

Keywords: personal support raising, values, burnout, anxiety, coping strategies, social support, religiosity.

Вступ

В Україні дедалі більше людей працюють у громадському та релігійному секторі, де власне утримання вони забезпечують самостійно, залучаючи кошти від приватних донорів. Таку модель називають особистим фандрейзингом (personal support raising). Вона поширена серед працівників християнських місій, капеланів, волонтерів і частини працівників неприбуткових організацій. Психологічна ситуація такої людини особлива. Межа між особистим і

професійним стирається, а питання «чи вистачить коштів на життя» тісно переплітається з питанням «чи підтримують люди мою справу». Дослідження фандрейзерів здебільшого описують професійних збирачів коштів для організацій [1; 2; 3], тоді як особистий фандрейзинг у вітчизняній психології майже не вивчений.

Мета і завдання

Мета дослідження полягала у визначенні ціннісних орієнтацій, рівня вигорання, тривожності, соціальної підтримки та копінг-стратегій осіб, які займаються особистим фандрейзингом, порівняно з особами, що мають інші джерела доходу.

Методи

Опитування проводилося онлайн у жовтні та листопаді 2026 року. Вибірку склали 95 осіб віком від 18 до 56 років (64 % жінок). До групи фандрейзерів увійшли 42 особи, з них 35 повністю і 7 частково живуть за рахунок особистого фандрейзингу. У середньому вони займаються фандрейзингом 10 років і мають близько 20 постійних партнерів (медіана). Порівняльну групу склали 53 особи, які отримують зарплату, мають власну справу або працюють на фрилансі. Групи не відрізнялися за статтю, але фандрейзери були дещо старшими (34,7 проти 30,7 року). Використано опитувальник цінностей Ш. Шварца PVQ-21 [4], коротку версію опитувальника вигорання BAT-12 [5], шкалу тривожності GAD-7 [6], багатовимірну шкалу сприйнятої соціальної підтримки MSPSS [7], опитувальник копінг-стратегій Brief COPE [8] та показники релігійності. Внутрішня узгодженість шкал була високою (α Кронбаха 0,87–0,90). Групи порівнювали за U-критерієм Манна–Вітні, зв'язки оцінювали коефіцієнтом кореляції Спірмена.

Результати та обговорення

Найпомітніші відмінності стосувалися цінностей. Для фандрейзерів значно важливішою виявилася доброзичливість, тобто турбота про благополуччя близьких людей ($U = 1558$; $p = 0{,}001$; $r = 0{,}34$), а також блок самотрансцендентності загалом ($p = 0{,}012$). Цінність безпеки та блок збереження, навпаки, були для них менш значущими ($p < 0{,}05$). Це добре узгоджується з самою природою особистого фандрейзингу: людина свідомо обирає служіння іншим ціною фінансової нестабільності.

Попри цю нестабільність, середні рівні вигорання (2,32 проти 2,34 бала з 5), тривожності (9,5 проти 8,2 бала з 21) та сприйнятої соціальної підтримки у двох групах статистично не відрізнялися. Зате помітно різнилися способи подолання стресу. Фандрейзери значно частіше зверталися до релігії ($p = 0{,}001$; $r = 0{,}34$), шукали емоційної ($p = 0{,}001$; $r = 0{,}35$) та інструментальної підтримки інших людей ($p = 0{,}014$). Вони також мали вищу самооцінку релігійності (8,9 проти 7,3 бала з 10; $p < 0{,}001$) і частіше молилися.

Найважливіші з практичного погляду результати отримано всередині групи фандрейзерів. Рівень вигорання був тим нижчим, чим краще покритий їхній необхідний бюджет ($\rho = -0{,}48$; $p = 0{,}001$) і чим більше в них постійних партнерів ($\rho = -0{,}33$; $p = 0{,}035$). Дискомфорт від необхідності просити про фінансову підтримку прямо пов'язувався і з вигоранням ($\rho = 0{,}42$; $p = 0{,}005$), і з тривожністю ($\rho = 0{,}46$; $p = 0{,}002$). Ті, кому незручно просити, водночас мали гірше покриття бюджету ($\rho = -0{,}42$; $p = 0{,}005$). Можна припустити, що психологічний бар'єр прохання і фінансова нестабільність підсилюють одне одного.

Висновки

Особи, які займаються особистим фандрейзингом, вирізняються ціннісним профілем з переважанням доброзичливості та самотрансцендентності і меншою орієнтацією на безпеку. Загалом вони не більш вигорілі й тривожні, ніж люди з іншими джерелами доходу, і

спираються на релігійні та соціальні ресурси подолання стресу. Проте всередині групи вигорання і тривожність тісно пов'язані з фінансовою стабільністю та внутрішнім дискомфортом від прохань. Тому психологічний супровід фандрейзерів варто спрямовувати на опрацювання ставлення до прохання про підтримку і на розвиток стійкої мережі партнерів. Обмеженнями дослідження є невеликий обсяг вибірки, кореляційний характер даних і переважання в групі фандрейзерів працівників християнських організацій.

Список використаних джерел

1. Breeze B. The new fundraisers: Who organises generosity in contemporary society?. Policy Press. 2017. P. 256.
2. Sargeant A., Shang J. Fundraising principles and practice. Jossey-Bass. 2010. P. 704. DOI: 10.1002/9781119228974
3. Bekkers R., Wiepking P. A literature review of empirical studies of philanthropy: Eight mechanisms that drive charitable giving. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly. 2011. Vol. 40, No. 5. P. 924–973.
4. Schwartz S. H. An overview of the Schwartz theory of basic values. Online Readings in Psychology and Culture. 2012. Vol. 2, No. 1. DOI: 10.9707/2307-0919.1116.
5. Schaufeli W. B., De Witte H., Desart S. Manual Burnout Assessment Tool (BAT). Version 2.0. KU Leuven. 2020.
6. Spitzer R. L., Kroenke K., Williams J. B. W., Löwe B. A brief measure for assessing generalized anxiety disorder: The GAD-7. Archives of Internal Medicine. 2006. Vol. 166, No. 10. P. 1092–1097.
7. Zimet G. D., Dahlem N. W., Zimet S. G., Farley G. K. The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. Journal of Personality Assessment. 1988. Vol. 52, No. 1. P. 30–41.
8. Carver C. S. You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the Brief COPE. International Journal of Behavioral Medicine. 1997. Vol. 4, No. 1. P. 92–100. DOI: 10.1207/s15327558ijbm0401_6

УДК 316.6:331.5:355.1(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.066

Качан Катерина Юріївна
студент, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

ГОТОВНІСТЬ ТРУДОВОГО КОЛЕКТИВУ ДО ПРИЙНЯТТЯ ВЕТЕРАНА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА УМОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У тезах розглянуто повернення ветеранів війни до цивільної праці з позиції трудового колективу, який їх приймає. Показано, що в більшості наукових і практичних підходів основну увагу приділяють індивідуальній готовності ветерана до працевлаштування, тоді як соціально-психологічна готовність колективу залишається менш дослідженою. Методологічною основою роботи стали теоретичний аналіз і узагальнення наукових джерел, систематизація практичних рекомендацій та концептуальне моделювання. На основі теоретичного аналізу сучасних українських джерел уточнено поняття «готовність трудового колективу до прийняття ветерана» та виокремлено чотири його компоненти: інформаційно-когнітивний, емоційно-ціннісний, комунікативно-поведінковий і організаційний. Для кожного компонента описано типові ознаки неготовності, які ускладнюють адаптацію ветерана: упередження щодо його психоемоційного стану, нетактовні запитання про бойовий досвід, надмірну опіку або, навпаки, формальну байдужість. Запропоновано поетапну модель підготовки колективу, що охоплює підготовчий етап до виходу ветерана на роботу, етап входження та етап закріплення. Окреслено роль психолога організації у супроводі колективу на кожному з етапів. Зроблено висновок, що цілеспрямована робота з колективом є не менш важливою умовою професійної реінтеграції, ніж психологічна підтримка самого ветерана, і має стати складовою програм відновлення людського капіталу України.

Ключові слова: ветерани війни, професійна реінтеграція, трудовий колектив, готовність колективу, соціально-психологічна адаптація, наставництво.

Abstract. The paper considers the return of war veterans to civilian work from the perspective of the work team that receives them. It is shown that most scientific and practical approaches focus on the veteran's individual readiness for employment, while the socio-psychological readiness of the team remains less studied. The methodology combines theoretical analysis and generalisation of sources, systematisation of practical recommendations and conceptual modelling. Based on a theoretical analysis of recent Ukrainian sources, the concept of «team readiness to receive a veteran» is clarified and four of its components are identified: informational-cognitive, emotional-value, communicative-behavioural and organisational. For each component, typical signs of unreadiness that hinder a veteran's adaptation are described: prejudice about the veteran's psycho-emotional state, tactless questions about combat experience, excessive guardianship or, conversely, formal indifference. A staged model of team preparation is proposed, covering a preparatory stage before the veteran starts work, an entry stage and a consolidation stage. The role of an organisational psychologist in supporting the team at each stage is outlined. It is concluded that purposeful work with the team is as important for professional reintegration as psychological support for the veteran and should become part of programmes for restoring Ukraine's human capital.

Keywords: war veterans, professional reintegration, work team, team readiness, socio-psychological adaptation, mentoring.

Вступ

Повоєнна відбудова України – це не лише відновлення інфраструктури, а й повернення до мирної праці людей, які пройшли війну. Масштаб цього завдання важко переоцінити: О. Пшик-Ковальська, І. Замулко та В. Перун зазначають, що в найближчі роки до цивільного життя може повернутися від 4 до 5 млн ветеранів і ветеранок, а значна частина з них уже зараз побоюється труднощів із працевлаштуванням [5]. Для ринку праці, який відчуває гострий дефіцит кадрів, це водночас і виклик, і ресурс.

Сучасні дослідження переконливо показують, що реінтеграція ветерана виходить далеко за межі пошуку вакансії. О. Ігнатович підкреслює, що вона охоплює відновлення ідентичності, психологічної стійкості й соціальних зв'язків, а найбільш результативними є інтегровані моделі, які поєднують психологічну підтримку, кар'єрне консультування та взаємодопомогу рівних [3]. К. Ніжейко та К. Ковалівська, аналізуючи міжнародний досвід, також обстоюють комплексний підхід до повернення ветеранів у цивільне життя [4].

Водночас, аналізуючи ці праці, я звернула увагу на певну асиметрію. Переважна більшість рекомендацій стосується самого ветерана: його психологічного стану, перекваліфікації, мотивації. Значно менше уваги приділено тим, хто зустрічає ветерана на робочому місці, – колегам і безпосередньому керівникові. Між тим саме в щоденній взаємодії з колективом вирішується, чи стане нова робота для людини простором відновлення, чи ще одним джерелом напруження. Показово, що О. Пшик-Ковальська зі співавторами називають неготовність колективів до змін і недостатню толерантність окремим бар'єром, а питання формування сприятливого командного середовища – досі не розв'язаним [5]. Про потребу враховувати позицію роботодавців свідчать і результати дослідження представників малого та середнього бізнесу, проведеного Центром моніторингу і досліджень УКУ [2].

Мета і завдання

Мета – обґрунтувати зміст і структуру готовності трудового колективу до прийняття ветерана та окреслити етапи підготовки колективу як соціально-психологічну умову професійної реінтеграції ветеранів війни.

Методи

Теоретичний аналіз і узагальнення українських наукових публікацій та аналітичних матеріалів 2024–2026 рр. з проблем реінтеграції ветеранів; порівняння та систематизація рекомендацій для роботодавців і трудових колективів; концептуальне моделювання.

Результати та обговорення

Під готовністю трудового колективу до прийняття ветерана я пропоную розуміти інтегративний соціально-психологічний стан колективу, який поєднує поінформованість його членів про особливості повернення з війни, позбавлене упереджень ставлення до ветерана, сформовані навички тактовної взаємодії та організаційні умови, що підтримують його входження в команду. Такий підхід дозволяє розглядати колектив не як пасивне тло адаптації, а як її активного учасника.

Узагальнення джерел дало змогу виокремити чотири компоненти цієї готовності (табл. 1).

Таблиця 1

Компоненти готовності трудового колективу до прийняття ветерана

Компонент	Зміст	Ознаки неготовності	Що сприяє формуванню
Інформаційно-когнітивний	Знання колег про типові труднощі повернення до цивільного життя, про цінність військового досвіду	Стереотипи про «зламаних» ветеранів, уявлення, що кожен ветеран має ПТСР	Інформаційні зустрічі, пам'ятки для персоналу, розмова з фахівцем
Емоційно-ціннісний	Повага до досвіду ветерана без героїзації чи жалю, прийняття його як рівного члена команди	Острах, надмірна обережність або гіперопіка; знецінення («тут тобі не фронт»)	Обговорення очікувань колективу, робота з упередженнями у фасилітованому форматі

Компонент	Зміст	Ознаки неготовності	Що сприяє формуванню
Комунікативно-поведінковий	Уміння вести звичайну робочу розмову, домовлятися, підтримувати без нав'язливості	Нетактовні запитання про бойові дії, жарти на чутливі теми, уникання контакту	Короткий тренінг комунікації, прості правила взаємодії, узгоджені самим колективом
Організаційний	Дії керівника та структура входження: наставник, чіткі завдання, гнучкі умови	Формальне «оформили й забули», відсутність наставника, перевантаження з першого дня	План адаптації, система «напарника», регулярні індивідуальні зустрічі з керівником

Ці компоненти тісно пов'язані між собою. Наприклад, нетактовне запитання про бойовий досвід зазвичай є не проявом зневаги, а наслідком нестачі знань і страху «сказати щось не те». Тому працювати лише з поведінкою колег, не змінюючи їхніх уявлень, малоефективно.

Окремо хочу зупинитися на двох протилежних, але однаково шкідливих стратегіях поведінки колективу. Перша – гіперопіка: колеги звільняють ветерана від складних завдань, постійно перепитують про самопочуття, говорять з ним «обережно». Друга – формальна байдужість, коли колектив поводиться так, ніби нічого особливого не відбувається, і людину залишають сам на сам із новими вимогами. В обох випадках ветеран не отримує того, що йому найбільше потрібно, – досвіду рівноправної участі у спільній справі. На цьому наголошують і Ю. Бондаренко та Н. Левицька, які, спираючись на концепцію «4 як» А. Семенова (як говорити, як домовлятися, як підтримувати, як розвиватися), радять доручати ветеранові на початку короткі завдання з чітким і досяжним результатом, поважати його особистий простір і потребу в самостійності [1].

Спираючись на проаналізовані рекомендації [1; 3; 5], я пропоную поетапну модель підготовки колективу.

1. Підготовчий етап (до виходу ветерана на роботу). Керівник разом із психологом чи HR-фахівцем інформує колектив про прихід нового працівника, проводить коротку зустріч про особливості повернення з війни, визначає наставника з числа колег і узгоджує з ветераном умови роботи. О. Пшик-Ковальська зі співавторами також відносять до першочергових заходів інформування персоналу та навчання взаємодії з ветеранами [5].
2. Етап входження (перші один–три місяці). Ветеран отримує зрозумілі завдання з видимим результатом, регулярно зустрічається з керівником, а наставник допомагає йому зорієнтуватися в неформальних правилах колективу. Важливо, щоб колектив мав можливість обговорити власні труднощі, наприклад у форматі короткої фасилітованої зустрічі, а не накопичував напруження.
3. Етап закріплення. Ветерана залучають до командних рішень і проєктів, а його компетенції, набуті під час служби, отримують «цивільне» визнання. О. Ігнатович звертає увагу на необхідність перекладу військових компетенцій мовою, зрозумілою роботодавцям [3]. На цьому етапі доречно обговорити з працівником перспективи професійного розвитку [1].

Важливу роль у реалізації моделі може відіграти психолог або фахівець із соціальної роботи в організації. Його завдання – не «опікуватися» ветераном, а допомогти колективу перейти від тривоги й невизначеності до спокійної, рівноправної співпраці: організувати інформування, фасилітувати обговорення, за потреби – допомогти врегулювати непорозуміння.

Висновки

Професійна реінтеграція ветеранів війни залежить не лише від їхньої особистої готовності, а й від готовності трудового колективу, який їх приймає. Ця готовність має

інформаційно-когнітивний, емоційно-ціннісний, комунікативно-поведінковий і організаційний компоненти, кожен з яких можна цілеспрямовано формувати. Запропонована поетапна модель підготовки колективу дає змогу уникнути як гіперопіки, так і формальної байдужості та створити умови для рівноправної участі ветерана в спільній роботі. Перспективою подальших досліджень вважаю розроблення діагностичного інструментарію для оцінки готовності колективу та емпіричну перевірку ефективності запропонованої моделі.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Ю., Левицька Н. Роль управління в системі соціальної адаптації військовослужбовців. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми економіки та управління. 2025. Т. 9, № 1. С. 142–154.
2. Василенко Ю., Климпуш А., Дольна Х., Порхун М. Особливості працевлаштування ветеранів і ветеранок у малому та середньому бізнесі в Україні: погляд представників бізнес-середовища : звіт за результатами дослідження. Центр моніторингу і досліджень УКУ. 2026. URL: https://lvbs.com.ua/wp-content/uploads/2026/05/Rezultat-doslidzhennya.pdf (дата звернення: 19.11.2026)
3. Ігнатович О. Психологічна підтримка ветеранів під час реінтеграції в цивільне життя. Психологія та особистість. 2025. № 1. С. 54–64. DOI: 10.33989/2226-4078.2025.1.54
4. Ніжейко К. А., Ковалівська К. В. Реінтеграція ветеранів у цивільне життя: міжнародний досвід та особливості в Україні. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 67. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-67-161.
5. Пшик-Ковальська О. О., Замулко І. В., Перун В. І. Виклики та перспективи соціально-професійної адаптації ветеранів в Україні: адміністративні механізми та управлінські рішення. Економіка та суспільство. 2025. № 77. С. 686–693. DOI: 10.32782/2524-0072/2025-77-110

УДК 159.923.2:615.851:355.1(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.067

Воскресенський Тарас Юрійович
студент, магістер, Поліський національний університет, м. Житомир, Україна

ВІД ГІПЕРОПІКИ ДО ПАРТНЕРСТВА: ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ АВТОНОМІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В ПРОЦЕСІ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто психологічне значення особистісної автономії ветеранів війни під час реабілітації та ризики надмірної опіки з боку близького оточення. Мета роботи полягає в обґрунтуванні партнерського підходу до підтримки ветеранів із урахуванням їхньої потреби в самостійності та соціальних зв'язках. Використано теоретичний аналіз концепцій самоефективності й самодетермінації, а також описовий аналіз результатів авторського опитування 76 ветеранів війни, з яких 65 проходили реабілітацію. Сприйняту соціальну підтримку досліджено за багатовимірною шкалою MSPSS. Середній сумарний показник становив 59,51 бали; середні значення підтримки значущої іншої людини, сім'ї та друзів дорівнювали відповідно 20,30, 20,17 і 19,04 бали. Респонденти, які перебували у шлюбі, повідомляли про вищий середній рівень сприйнятої підтримки, ніж неодружені респонденти. На основі теоретичного узагальнення запропоновано три принципи партнерської підтримки: автономія вибору, підтримка компетентності та партнерська взаємодія. Наголошено, що необхідна допомога після поранення не є гіперопікою сама по собі: важливим є збереження права ветерана брати участь у рішеннях. Оскільки автономію та гіперопіку окремо не вимірювали, емпіричні результати не доводять їхнього зв'язку із соціальною підтримкою. Практична цінність роботи полягає в окресленні орієнтирів для психологічного консультування ветеранів і їхніх родин.

Ключові слова: ветерани війни, автономія, гіперопіка, самоефективність, реабілітація, соціальна підтримка, партнерська взаємодія.

Abstract. The paper examines the psychological importance of personal autonomy among veterans during rehabilitation and the potential risks of overprotective behavior within their close social environment. The aim is to substantiate a partnership-based approach to support that respects veterans' independence and social connections. The methods include a theoretical analysis of self-efficacy and self-determination theories and a descriptive analysis of an original survey of 76 war veterans, 65 of whom were undergoing rehabilitation. Perceived social support was assessed using the Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS). The mean total score was 59.51 points. Mean scores for support from a significant other, family, and friends were 20.30, 20.17, and 19.04 points, respectively. Married respondents reported higher average perceived support than unmarried respondents. Based on the theoretical synthesis, three principles of partnership-based support are proposed: autonomy of choice, support for competence, and collaborative interaction. Assistance required after injury should not automatically be considered overprotection; the key issue is whether veterans retain a role in decisions affecting their lives. Since autonomy and overprotection were not measured separately, the survey cannot establish relationships between these constructs and perceived social support. The practical contribution is a set of considerations for psychological counseling and family-oriented rehabilitation support.

Keywords: war veterans, autonomy, overprotection, self-efficacy, rehabilitation, social support, partnership-based interaction.

Вступ

Психологічна реабілітація ветеранів війни традиційно асоціюється з подоланням наслідків бойового стресу, відновленням емоційної рівноваги та адаптацією до цивільного життя. Проте не менш важливим є питання збереження особистісної автономії ветерана. Особливої актуальності воно набуває у випадках, коли внаслідок бойових поранень людина потребує тривалої реабілітації та допомоги близьких.

Особливої уваги в цьому контексті потребує визначення психологічних умов переходу від надмірної опіки до партнерської моделі підтримки ветеранів війни.

Повернення ветерана до цивільного життя нерідко супроводжується зміною звичних соціальних ролей. Людина, яка під час військової служби самостійно приймала відповідальні рішення, керувала складними процесами та діяла в умовах високого ризику, після поранення може опинитися в ситуації залежності від допомоги інших. При цьому фізична потреба в підтримці не обов'язково означає втрату психологічної здатності до самостійного вибору.

У таких обставинах виникає своєрідний психологічний парадокс: прагнення родини максимально захистити ветерана від труднощів іноді може супроводжуватися обмеженням його самостійності. Близькі починають приймати рішення замість нього, виконувати посильні завдання, контролювати повсякденну діяльність або уникати обговорення складних питань. Незважаючи на добрі наміри, така модель взаємодії потенційно здатна послаблювати відчуття особистої компетентності.

Теоретичним підґрунтям розуміння зазначеної проблеми є концепція самоефективності А. Бандури, відповідно до якої переконаність людини у власній здатності діяти впливає на її мотивацію, наполегливість та готовність долати труднощі [2]. У процесі реабілітації особливого значення набуває можливість ветерана самостійно виконувати посильні завдання, бачити результати власних зусиль та поступово відновлювати впевненість у своїх можливостях.

Важливим для аналізу є також положення теорії самодетермінації Е. Десі та Р. Раяна, які виокремлюють три базові психологічні потреби: автономію, компетентність і пов'язаність з іншими людьми [3]. У контексті ветеранської реабілітації ці потреби не суперечать одна одній. Навпаки, психологічно сприятлива підтримка має забезпечувати одночасно відчуття належності до значущого соціального оточення та можливість зберігати контроль над власним життям.

На особливу увагу заслуговує розмежування понять «допомога» та «гіперопіка». Допомога передбачає врахування реальних потреб людини, повагу до її рішень і сприяння розширенню доступних можливостей. Гіперопіка натомість характеризується надмірним втручанням у діяльність іншої людини, навіть коли вона здатна виконувати певні завдання самостійно.

Необхідність інтенсивного догляду після тяжких поранень не є гіперопікою сама по собі. Визначальним психологічним критерієм виступає не обсяг допомоги, а спосіб її надання, зокрема збереження права ветерана брати участь у прийнятті рішень.

Мета і завдання

Особливої уваги в цьому контексті потребує визначення психологічних умов переходу від надмірної опіки до партнерської моделі підтримки ветеранів війни.

Методи

Емпіричне підґрунтя для осмислення значення соціального оточення становлять результати емпіричного дослідження психологічних чинників відновлення особистісних ресурсів ветеранів війни 76 осіб, з яких 65 на момент опитування проходили реабілітацію. Сприйняту соціальну підтримку оцінювали за багатовимірною шкалою MSPSS, яка розрізняє підтримку сім'ї, друзів та значущої іншої людини [4].

Результати та обговорення

Середній сумарний показник сприйнятої соціальної підтримки становив 59,51 бали. За окремими підшкалами середні значення дорівнювали 20,30 бали для значущої іншої людини, 20,17 бали для сім'ї та 19,04 бали для друзів. Отже, всі три джерела підтримки представлені у відповідях ветеранів, а відмінності між ними порівняно невеликі.

Додатковий описовий аналіз засвідчив, що ветерани, які перебували у шлюбі (51 особа), в середньому вище оцінювали сприйняту соціальну підтримку, ніж ті, хто не перебував у шлюбі (25 осіб): 5,21 проти 4,45 бали за семибальною шкалою. Найпомітніша відмінність стосувалася підтримки сім'ї – 5,46 проти 4,19 бали; натомість показники підтримки друзів були близькими – 4,79 та 4,70 бали. Це описові відмінності, які не доводять причинного впливу сімейного стану або якості взаємин.

Отримані дані підкреслюють значення близького оточення, але не дозволяють визначити, наскільки підтримка була партнерською чи надмірно опікунською: гіперопіку та особистісну автономію окремими шкалами не вимірювали. Тому зв'язок між емпіричними результатами та запропонованою партнерською моделлю є теоретичною інтерпретацією, а не експериментально підтвердженим ефектом.

На основі теоретичного узагальнення можна запропонувати партнерську модель психологічної підтримки ветеранів як взаємодію, що ґрунтується на трьох взаємопов'язаних принципах.

Автономія вибору. Ветеран залишається активним учасником ухвалення рішень щодо лікування, реабілітації, повсякденної діяльності та майбутніх життєвих планів.

Підтримка компетентності. Родина та фахівці сприяють поступовому відновленню самостійності через виконання доступних завдань, формування реалістичних цілей і позитивне підкріплення досягнутих результатів.

Партнерська взаємодія. Допомога надається з урахуванням індивідуальних потреб, психологічного стану та побажань ветерана, без знецінення його досвіду або нав'язування готових рішень.

Зазначені принципи узгоджуються з ресурсним підходом до психологічного відновлення, відповідно до якого важливо не лише компенсувати наявні обмеження, а й підтримувати збережені можливості особистості. У працях Т. М. Титаренко психологічне відновлення розглядається у взаємозв'язку з переосмисленням життєвого досвіду, відновленням активності та формуванням нових життєвих перспектив [1].

Практична реалізація партнерського підходу може передбачати психоедукаційну роботу з родинами ветеранів, сімейне психологічне консультування, спільне планування реабілітаційних цілей та поступове розширення сфери самостійних рішень ветерана. Важливо, щоб підтримка була спрямована не на формування залежності від допомоги, а на зміцнення суб'єктної позиції людини.

Висновки

Особистісна автономія є важливою психологічною умовою відновлення ветеранів війни, особливо за наявності тривалих фізичних обмежень і необхідності сторонньої допомоги. Результати опитування 76 ветеранів засвідчили значущість різних джерел сприйнятої соціальної підтримки, насамперед значущої іншої людини, сім'ї та друзів. Але сам факт доступності допомоги не характеризує ступеня автономії ветерана. Надмірна опіка потенційно може ускладнювати відновлення самоефективності, тоді як партнерська підтримка створює передумови для збереження гідності, самостійності та активної життєвої позиції.

Запропонована партнерська модель має теоретико-прикладний характер і потребує подальшої емпіричної перевірки. Перспективним напрямом досліджень є вивчення взаємозв'язку між сприйняттям сімейної підтримки, особистісною автономією та самоефективністю ветеранів війни.

Список використаних джерел

1. Список використаної літератури

2. Титаренко Т. М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя. Імекс-ЛТД. 2020. С. 160 с..

3. Bandura A. Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. Psychological Review. 1977. Vol. 84, No. 2. P. 191–215. DOI: 10.1037/0033-295X.84.2.191

4. Deci E. L., Ryan R. M. The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. Psychological Inquiry. 2000. Vol. 11, No. 4. P. 227–268. DOI: 10.1207/S15327965PLI1104_01

5. Zimet G. D., Dahlem N. W., Zimet S. G., Farley G. K. The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. Journal of Personality Assessment. 1988. Vol. 52, No. 1. P. 30–41. DOI: 10.1207/s15327752jpa5201_2

УДК 159.9:616.89-008.441.33

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.068

Гордієнко Яна Олександрівна
студент, Київський медичний університет
ORCID: 0009-0002-5007-8204

Науковий керівник: Кучеренко Є. В., кандидат психологічних наук, доцент, викладач / працівник кафедри психології, Київський медичний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ РЕЦИДИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У НАРКОЗАЛЕЖНИХ ОСІБ

Анотація. Наркотична залежність є хронічним рецидивним біопсихосоціальним захворюванням, зумовленим взаємодією нейробіологічних, особистісних і соціальних чинників, яке в Україні додатково загострюється умовами воєнного стану. Висока рецидивність, що сягає 40–90%, доводить, що зрив є закономірною клінічною реальністю, а не випадковим збоєм. До ключових детермінант адиктивної поведінки належать імпульсивність, афективна дисрегуляція, алекситимія, несприятливий дитячий досвід, дисфункційні когнітивні схеми та дефіцити соціальної адаптації. Емпіричне дослідження охопило 57 осіб із наркотичною залежністю. Середній бал імпульсивності склав 78,3 (перевищує клінічний поріг у 68,4% пацієнтів), у копінг-сфері домінує стратегія «уникання», рівень безнадійності виявився помірним (середнє 11,2), а у 31,6% — вираженим. Статистично значущі зв'язки між імпульсивністю, униканням та безнадійністю підтвердили наявність замкненого кола взаємопідсилення. У результаті теоретико-емпіричного дослідження доведено, що рецидивна поведінка є закономірним феноменом, зумовленим комплексом особистісних, емоційно-вольових та соціально-психологічних чинників. Запропоновано комплексну 24-тижневу тримодульну програму психологічного супроводу із застосуванням КПТ, DBT, ACT і мотиваційного інтерв'ювання, а також розроблено прикладні рекомендації для фахівців та родин.

Ключові слова: наркотична залежність, рецидивна поведінка, імпульсивність, копінг-стратегії, безнадійність, психологічний супровід, профілактика зривів.

Abstract. Drug addiction is a chronic relapsing biopsychosocial disorder caused by the interaction of neurobiological, personal and social factors, further aggravated in Ukraine by wartime conditions. High relapse rates reaching 40–90% demonstrate that relapse is a regular clinical reality rather than a random failure. Key determinants of addictive behaviour include impulsivity, affective dysregulation, alexithymia, adverse childhood experiences, dysfunctional cognitive schemas and deficits in social adaptation. The empirical study involved 57 persons with drug addiction. The mean impulsivity score was 78.3 (exceeding the clinical threshold in 68.4% of patients), the dominant coping strategy was avoidance, and the mean hopelessness score was 11.2, with 31.6% showing marked hopelessness. Statistically significant correlations among impulsivity, avoidance and hopelessness confirmed the existence of a self-reinforcing cycle. The study proved that relapse behaviour is a regular phenomenon determined by a complex of personal, emotional-volitional and socio-psychological factors. A comprehensive 24-week three-module psychological support programme applying CBT, DBT, ACT and motivational interviewing was proposed, along with practical recommendations for specialists and families.

Keywords: drug addiction, relapse behaviour, impulsivity, coping strategies, hopelessness, psychological support, relapse prevention.

Вступ

Наркотична залежність є хронічним рецидивним біопсихосоціальним захворюванням, зумовленим взаємодією нейробіологічних, особистісних і соціальних чинників, яке в Україні додатково загострюється умовами воєнного стану.[1].

Висока рецидивність, що сягає 40–90%, доводить, що зрив є закономірною клінічною реальністю, а не випадковим збоєм чи наслідком браку волі [2]. Навіть за умови

усвідомлення шкоди вживання люди повертаються до деструктивного патерну через неопрацьовані психологічні дефіцити та психотравми [5].

До ключових детермінант адиктивної поведінки належать імпульсивність, афективна дисрегуляція, алекситимія, несприятливий дитячий досвід, дисфункційні когнітивні схеми та дефіцити соціальної адаптації. Згідно з теорією самолікування Г. Ханціяна, вживання психоактивних речовин є дезадаптивною спробою впоратися з внутрішнім болем [6].

Особистісне підґрунтя зриву включає нестабільну ідентичність, занижену самооцінку, особистісні розлади, заперечення та екзистенційну порожнечу. Емоційно-вольовий рівень охоплює алекситимію, емоційне уникнення, ангедонію і почуття сорому. Центральним механізмом зриву є компульсивний потяг (крейвінг), а соціально-психологічні чинники (середовище вживання, сімейна дисфункція, стигма) здатні нівелювати результати терапії.

Методи

Для вивчення причин рецидивів було обстежено 57 осіб із наркотичною залежністю (43 чоловіки, 14 жінок, середній вік — 30,2 року) із наявністю щонайменше двох рецидивів за останній рік та ремісією від 2 тижнів. Використовувались: Опитувальник імпульсивності Барратта (BIS-11), Копінг-тест Лазаруса–Фолькман (WCQ) та Шкала безнадійності Бека (BHS).

Результати та обговорення

За результатами дослідження середній бал імпульсивності склав 78,3 (що перевищує клінічний поріг і зафіксовано у 68,4% пацієнтів), із найвищими показниками за незапланованою та моторною шкалами. У копінг-сфері домінує стратегія «уникання» на тлі дефіциту планування та пошуку соціальної підтримки. Рівень безнадійності виявився помірним (середнє 11,2), причому у 31,6% досліджуваних він є вираженим, що супроводжується когнітивним патерном неминучості зриву. Статистично значущі зв'язки між імпульсивністю, униканням та безнадійністю підтвердили наявність замкненого кола взаємопідсилення ($r=0,49–0,58; p \le 0,01$): висока імпульсивність ускладнює контроль, викликаючи уникнення, неуспішні спроби посилюють безнадійність, а вона, своєю чергою, знижує мотивацію та провокує нові імпульсивні реакції.

Ефективна профілактика вимагає переходу від усунення симптоматики до комплексної роботи з базовими детермінантами. Розроблено 24-тижневу тримодульну програму психологічного супроводу на базі моделі Марлатта і Гордона [7]. Перший модуль («Безпека і мотивація») фокусується на терапевтичному альянсі та мотиваційному інтерв'юванні. Другий модуль («Навички і трансформація») охоплює роботу з тригерами, афективною регуляцією за методом DBT [3], психологічною гнучкістю за методом ACT [4] та особистісними дефіцитами. Третій модуль («Інтеграція і стійкість») спрямований на консолідацію навичок, планування ремісії та реінтеграцію в суспільство.[5].

Програма поєднує індивідуальні та групові формати [5], містить протокол реагування на зрив як на клінічний епізод і передбачає триточкову діагностику ефективності. Практичні рекомендації адресовані психологам для розвитку емоційних навичок і майндфулнес, родичам для подолання співзалежності, а також реабілітаційним центрам для забезпечення комплексної оцінки та постреабілітаційного супроводу в умовах воєнного стану [5].

Висновки

У результаті теоретико-емпіричного дослідження доведено, що рецидивна поведінка у наркозалежних осіб є закономірним біопсихосоціальним феноменом, зумовленим комплексом взаємопов'язаних особистісних, емоційно-вольових та соціально-психологічних чинників, серед яких провідну роль відіграють висока імпульсивність, домінування копінг-стратегії

«уникання» та виражена безнадійність. Як альтернативу традиційним методам лікування, в роботі теоретично обґрунтовано та запропоновано комплексну тримодульну програму психологічного супроводу (із застосуванням сучасних психотерапевтичних підходів — КПТ, DBT, ACT і мотиваційного інтерв'ювання), а також розроблено прикладні рекомендації для фахівців та родин, що в комплексі забезпечує ефективну профілактику зривів і сприяє досягненню стійкої тривалої ремісії.

Список використаних джерел

1. Залежність від психоактивних речовин. Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL: https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/zalezhnist-vid-psikhoaktivnikh-rechovin (дата звернення: 19.05.2026)

СЕКЦІЯ 15
ПЕДАГОГІКА, ОСВІТА, ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОЛОГІЯ

УДК 373.3.016:811.161.2

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.069

Маліновська Марія Михайлівна
вчитель початкових класів, Загірська гімназія Більшівцівської селищної ради

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ ВПРАВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація. У роботі розглянуто можливості розвитку зв'язного мовлення молодших школярів засобами інтерактивних мовленнєвих вправ в умовах Нової української школи. Актуальність теми зумовлена необхідністю формувати в дітей уміння висловлювати думки зрозуміло, послідовно й доречно відповідно до мети та ситуації спілкування. Мета роботи полягає в обґрунтуванні доступного для початкової школи комплексу вправ, спрямованих на збагачення словникового запасу, удосконалення діалогічного та монологічного мовлення. Використано методи аналізу нормативних і науково-методичних джерел, порівняння педагогічних підходів, систематизації завдань і педагогічного моделювання. Запропоновано п'ять взаємопов'язаних видів діяльності: добір слів у контексті, діалог із запитаннями й уточненнями, побудову розповіді за послідовністю зображень, переказ зі зміною адресата та мовленнєву рефлексію. Визначено орієнтири формувального оцінювання: змістовність висловлювання, логічна послідовність, точність слововживання, мовленнєвий етикет і вміння слухати співрозмовника. Наголошено, що вправи доцільно поєднувати з читанням, спостереженням за довкіллям та обговоренням навчальних ситуацій, поступово ускладнюючи мовленнєві завдання. Результатом роботи є методична модель, придатна для адаптації до потреб учнів 1–4 класів. Її ефективність потребує подальшої перевірки у практиці навчання з використанням спостережень і аналізу дитячих висловлювань.

Ключові слова: зв'язне мовлення, молодші школярі, інтерактивні вправи, Нова українська школа, діалог, монолог, формувальне оцінювання.

Abstract. The paper examines opportunities for developing coherent speech among primary school pupils through interactive speaking activities in the context of the New Ukrainian School. Children need to express ideas clearly and appropriately in different communicative situations. The aim is to substantiate a practical set of classroom activities designed to enrich vocabulary and improve both dialogic and monologic speech. The study uses analysis of educational regulations and methodological literature, comparison of pedagogical approaches, classification of tasks, and pedagogical modelling. Five interconnected types of activity are proposed: selecting words in context, asking and clarifying questions in dialogue, creating a story from a sequence of pictures, retelling for a different audience, and reflecting on one's own speech. Criteria for formative assessment include meaningful content, logical sequence, appropriate word choice, speech etiquette, and attentive listening. The activities can be combined with reading, observation, and classroom discussion. Their complexity should increase gradually, with support adapted to pupils' needs and abilities. The outcome is a methodological model that can be adapted for grades one to four. Its effectiveness has not been empirically tested in this paper and should be examined through classroom observation and analysis of pupils' oral and written responses.

Keywords: coherent speech, primary school pupils, interactive activities, New Ukrainian School, dialogue, monologue, formative assessment.

Вступ

Розвиток мовлення є наскрізним завданням початкової освіти, адже здатність слухати, ставити запитання, пояснювати власну думку й будувати зв’язні висловлювання впливає на навчання з усіх освітніх галузей. Державний стандарт початкової освіти визначає результати навчання в мовно-літературній галузі, зокрема у сфері усної взаємодії [1]. Для реалізації компетентнісного підходу важливі не лише знання мовних правил, а й регулярне застосування мовлення в ситуаціях, зрозумілих дитині [2, 3].

Науково-методичні підходи до навчання української мови наголошують на взаємозв’язку словникової роботи, побудови речень і зв’язного висловлювання [4]. Дослідження діалогічного навчання розглядають спілкування як засіб розвитку мислення, співпраці та розуміння навчального матеріалу [5, 6]. Узагальнення міжнародних досліджень також вказує на доцільність усних мовленнєвих практик, інтегрованих у повсякденне навчання [7]. Отже, актуальним є добір доступних інтерактивних вправ, які забезпечують активну участь кожного учня.

Мета і завдання

Мета роботи — теоретично обґрунтувати та представити комплекс інтерактивних вправ для розвитку зв’язного мовлення учнів 1–4 класів. Завдання: визначити педагогічні умови продуктивної мовленнєвої взаємодії; запропонувати вправи для розвитку словника, діалогу й монологу; окреслити критерії спостереження за поступом учнів без зведення мовленнєвих досягнень до кількісних показників.

Методи

Застосовано аналіз нормативних документів, наукової та методичної літератури, порівняння описаних педагогічних підходів, систематизацію мовленнєвих завдань і педагогічне моделювання. Робота має методичний характер: описує варіант організації навчальної діяльності, а не результати проведеного педагогічного експерименту. Вибірка учнів не формувалася, статистичне оцінювання ефективності не здійснювалося.

Результати та обговорення

Результатом опрацювання джерел є модель «слово — репліка — розповідь — переосмислення — самооцінювання». Вона передбачає короткі, але регулярні мовленнєві ситуації, поступове ускладнення завдань, роботу в парах та доброзичливий зворотний зв’язок. Учитель задає зрозумілу комунікативну мету, пропонує мовленнєву опору й поступово зменшує її обсяг.

Перший компонент — «Добери слово до ситуації». Діти розглядають ілюстрацію або спостерігають об’єкт, добирають дієслова, прикметники та слова для позначення настрою, а потім складають два-три взаємопов’язані речення. Наприклад, описуючи осінній сад, учні переходять від окремих слів «листя», «жовте», «шелестить» до висловлювання «У саду пожовкло листя. Вітер тихо колише гілки, і листочки шелестять». Так здійснюється перехід від словникової роботи до зв’язного мовлення.

Другий компонент — «Запитай — уточни — підсумуй». Учні працюють у парах: один повідомляє про подію або прочитаний текст, інший ставить відкрите запитання, просить пояснення й коротко переказує почуте. Опорні формули «Що сталося спочатку?», «Чому ти так думаєш?», «Чи правильно я зрозумів?» підтримують діалогічне мовлення, уважне слухання та мовленнєвий етикет. Ролі співрозмовників змінюються.

Третій компонент — «Історія з трьох кадрів». За серією малюнків дитина встановлює послідовність подій і складає розповідь із початком, основною частиною та завершенням. На першому етапі застосовуються мовленнєві опори «Спочатку…», «Потім…»,

«Насамкінець…»; згодом учні самостійно добирають засоби зв’язку. Завдання можна ускладнити проханням придумати іншу назву або пояснити вчинок персонажа.

Четвертий компонент — «Скажи для іншого слухача». Учень переказує ту саму подію однокласнику, молодшій дитині або дорослому, добираючи зрозумілі слова, тон звернення та достатню кількість деталей. Вправа формує вміння враховувати адресата повідомлення і відрізняти головне від другорядного. П’ятий компонент — «Мовленнєва хвилинка»: після обговорення учні завершують фрази «Мені вдалося пояснити…», «Наступного разу я уточню…», «Я уважно слухав, коли…».

Для формувального оцінювання доцільно використовувати не єдину «оцінку за розповідь», а доступні дітям орієнтири: чи зрозуміла основна думка; чи збережено послідовність; чи точно дібрано слова; чи враховано співрозмовника; чи виявлено вміння слухати й відповідати. Учитель може коротко фіксувати спостереження, зіставляти послідовні дитячі висловлювання та добирати наступні вправи відповідно до труднощів, що виникають.

Запропонована модель узгоджується з ідеєю діалогу як навчального ресурсу [5, 6] та з орієнтацією на інтегрування усного мовлення у щоденні освітні практики [7]. Її перевагою є можливість варіювати зміст, тривалість і рівень підтримки без додаткового дорогого обладнання. Водночас її доцільність слід відрізняти від доведеної результативності: для висновків про вплив на мовленнєві досягнення потрібна окрема практична перевірка.

Висновки

Розвиток зв’язного мовлення молодших школярів доцільно організовувати як систематичну комунікативну діяльність, пов’язану з читанням, спостереженням, обговоренням та розв’язанням навчальних завдань. Запропонований комплекс вправ поєднує роботу над словом, діалогом, монологічним висловлюванням та рефлексією, а також передбачає зрозумілі орієнтири формувального оцінювання. Подальша робота має бути спрямована на апробацію комплексу в класі, аналіз типових мовленнєвих труднощів і уточнення методичних рекомендацій відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF (дата звернення: 01.11.2026)
2. Навчальні програми для 1–4 класів. Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-1-4-klasiv (дата звернення: 03.11.2026)
3. Бібік Н. М. Нова українська школа : порадник для вчителя. Літера ЛТД. 2018. С. 160.
4. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. Літера ЛТД. 2011. С. 364.
5. Alexander R. A Dialogic Teaching Companion. Routledge. 2020. P. 246. DOI: 10.4324/9781351040143
6. Mercer N., Littleton K. Dialogue and the Development of Children's Thinking : A Sociocultural Approach. Routledge. 2007. P. 176.
7. Oral language interventions. Education Endowment Foundation. 2025. URL: https://educationendowmentfoundation.org.uk/education-evidence/teaching-learning-toolkit/oral-language-interventions (дата звернення: 07.11.2026)

УДК 373.5.016:811.111

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.070

Гуарніері Камілла
студент магістратури, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
ORCID: 0009-0002-0442-1999

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Анотація. У статті розглянуто інноваційні форми організації навчання англійської мови в закладах загальної середньої освіти. Актуальність теми зумовлена потребою посилення комунікативної спрямованості іншомовної освіти та створення умов, у яких учні використовують англійську мову для розв'язання змістовних навчальних і комунікативних завдань. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні можливостей рольових ігор, проєктної діяльності, парної та групової роботи, дискусій, дебатів і вебквестів у навчанні англійської мови. Методологічну основу становлять аналіз і синтез науково-методичної літератури, порівняння, систематизація та узагальнення педагогічних положень. Узагальнено дидактичний потенціал зазначених форм: рольові ігри сприяють моделюванню ситуацій спілкування; проєктна діяльність поєднує різні види мовленнєвої діяльності; парна й групова взаємодія створює умови для співпраці та взаємного навчання; дискусії й дебати розвивають уміння аргументувати позицію; вебквести підтримують самостійний пошук і критичне опрацювання інформації. Визначено, що результативність інноваційних форм залежить від відповідності навчальній меті, віковим особливостям і рівню мовної підготовки учнів, а також від чіткого інструктування та продуманого оцінювання. Зроблено висновок про доцільність їх методично обґрунтованого поєднання з традиційними прийомами навчання. Перспективу подальших досліджень убачаємо в розробленні методичних рекомендацій щодо добору й поєднання інноваційних форм для формування окремих компонентів комунікативної компетентності учнів.

Ключові слова: інноваційні форми навчання, англійська мова, комунікативна компетентність, проєктна діяльність, рольова гра, групова робота, вебквест.

Abstract. The article examines innovative forms of organizing English language learning in general secondary education. The relevance of the topic is determined by the need to strengthen the communicative orientation of foreign language education and create learning situations in which students use English to accomplish meaningful learning and communication tasks. The aim is to provide a theoretical rationale for the potential of role-play, project work, pair and group work, discussions, debates, and webquests in English language teaching. The study draws on the analysis and synthesis of scholarly and methodological literature, comparison, systematization, and generalization of pedagogical ideas. The discussion outlines the didactic potential of these forms: role-play simulates communicative situations; project work integrates different language skills; pair and group interaction encourages cooperation and peer learning; discussions and debates develop the ability to justify opinions; and webquests support independent information search and critical processing. The article establishes that the effectiveness of innovative forms depends on their alignment with lesson objectives, learners' age and language proficiency, as well as clear instructions and purposeful assessment. It concludes that these forms should be combined with traditional teaching techniques on a methodologically sound basis. Further research is envisaged in developing methodological recommendations for selecting and combining innovative forms to build individual components of learners' communicative competence.

Keywords: innovative learning formats, English language, communicative competence, project work, role-play, group work, webquest.

Вступ

Реформування загальної середньої освіти передбачає оновлення не лише змісту навчання, а й способів організації освітньої діяльності. Особливого значення це набуває у викладанні іноземних мов, адже володіння англійською мовою передбачає здатність сприймати іншомовне мовлення, формулювати власні думки, взаємодіяти з іншими співрозмовниками та добирати мовні засоби відповідно до комунікативної ситуації. Переважна орієнтація лише на пояснення матеріалу й виконання вправ за зразком не завжди забезпечує достатню кількість ситуацій реального мовленнєвого використання мови.

У науково-методичній літературі інтерактивні технології розглядаються як один із засобів осучаснення викладання англійської мови [1]. Порівняльний аналіз традиційного та проєктного навчання іноземних мов дає підстави розглядати проєктну діяльність як спосіб інтеграції мовленнєвих умінь і змістового навчання [2]. Окремі аспекти інноваційних методів навчання англійської мови висвітлено також у працях, присвячених освітньому процесу закладів вищої освіти; їхні положення можуть бути використані для ширшого осмислення методичних можливостей інноваційного навчання, з урахуванням відмінностей шкільного контексту [3].

Зарубіжні дослідження конкретизують потенціал окремих форм роботи. Зокрема, Sun і Zhu аналізують проєктно-орієнтоване навчання англійської мови та його зв’язок із розвитком ключових компетентностей старшокласників [4]. Villarreal і Gil-Sarratea досліджують спільне письмове виконання завдань у контексті вивчення англійської мови як іноземної в середній школі, акцентуючи увагу на мовленнєвій взаємодії учнів [5]. Це засвідчує актуальність подальшого теоретичного узагальнення форм організації навчання, що активізують учнівську діяльність і створюють умови для практичного використання англійської мови.

Мета і завдання

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати дидактичні можливості інноваційних форм організації навчання англійської мови та визначити педагогічні умови їх доцільного використання в закладах загальної середньої освіти.

Для досягнення мети передбачено такі завдання: 1) уточнити роль інноваційних форм у комунікативно спрямованому навчанні англійської мови; 2) охарактеризувати потенціал рольових ігор, проєктної діяльності, парної та групової роботи, дискусій, дебатів і вебквестів; 3) визначити умови методично обґрунтованого добору й поєднання цих форм у шкільному освітньому процесі.

Методи

Дослідження має теоретичний характер. Для опрацювання проблеми використано аналіз і синтез наукової та навчально-методичної літератури з питань інтерактивного, проєктного й комунікативно орієнтованого навчання; порівняння — для зіставлення дидактичних можливостей різних форм організації діяльності; систематизацію та узагальнення — для виокремлення їхніх спільних характеристик і педагогічних умов застосування. Емпіричний експеримент і вимірювання навчальних результатів у межах цієї роботи не проводилися.

Результати та обговорення

Під час аналізу інноваційних форм організації навчання важливо розмежовувати педагогічну технологію та форму навчальної діяльності. Технологія визначає загальну логіку й послідовність досягнення освітньої мети, тоді як форма організації навчання характеризує спосіб взаємодії учасників освітнього процесу. На уроках англійської мови можуть поєднуватися індивідуальна, парна, групова та колективна робота. Їх добір має визначатися змістом завдання й тим, які саме мовленнєві дії необхідно актуалізувати.

Однією з форм, що створює умови для розвитку усного мовлення, є рольова гра. Вона передбачає моделювання життєвої ситуації, у межах якої учасники виконують певні комунікативні ролі. Наприклад, у завданні «At the Restaurant» один учень може бути відвідувачем, а інший — офіціантом. Для виконання завдання необхідно привітатися, поставити запитання щодо меню, зробити замовлення й подякувати за обслуговування. На відміну від механічного відтворення готового діалогу, рольова гра передбачає самостійний добір реплік і реагування на зміну комунікативних обставин. Отже, вона дає змогу застосовувати лексику, граматичні конструкції та мовленнєвий етикет у наближеному до реального спілкування контексті.

Проєктна діяльність передбачає виконання індивідуального або групового завдання, результатом якого є конкретний продукт: презентація, інформаційний плакат, буклет, модель або усний виступ. Її особливість полягає в поєднанні іншомовної діяльності з пошуком, добором, опрацюванням і представленням інформації. Наприклад, у межах проєкту «My Dream City» учні можуть розробити модель міста, описати його транспортну систему, заклади освіти й дозвілля, а потім презентувати результати англійською мовою. Така діяльність інтегрує читання, письмо, говоріння та аудіювання, а також передбачає планування й розподіл обов’язків. Дослідження Sun і Zhu підтверджує науковий інтерес до використання проєктно-орієнтованого навчання для розвитку ключових компетентностей учнів, які вивчають англійську мову [4].

Парна та групова робота організовує взаємодію учнів навколо спільного навчального завдання. Наприклад, у завданні «Plan a School Event» школярі можуть обговорити тематику заходу, місце проведення, необхідні ресурси й розподілити обов’язки. Під час обговорення вони використовують мовні засоби для висловлення пропозицій, згоди, незгоди та аргументації. Важливо, щоб кожен учасник мав зрозумілу роль і можливість зробити власний внесок. Дослідження Villarreal і Gil-Sarratea присвячене спільному письму в умовах навчання англійської мови як іноземної в середній школі та дає підстави враховувати потенціал співпраці для створення мовленнєвих можливостей учнів [5].

Дискусії та дебати доцільно використовувати для розвитку аргументованого мовлення й критичного мислення. Їх проведення передбачає розгляд питання, щодо якого учні можуть мати різні погляди. Наприклад, під час обговорення теми «Social Media: Pros and Cons» школярі аналізують переваги й ризики використання соціальних мереж, наводять приклади та пояснюють власну позицію. У цьому разі важливо не лише підготувати висловлювання, а й уважно слухати інших, ставити уточнювальні запитання та реагувати на контраргументи. Теми дискусій мають відповідати віковим особливостям учнів і спиратися на зрозумілий їм життєвий досвід.

Вебквест є формою організації навчального пошуку з використанням попередньо дібраних інтернет-ресурсів. Під час опрацювання теми «Discover the United Kingdom» учні можуть шукати інформацію про географічне положення країни, пам’ятки, традиції та повсякденне життя. Після опрацювання матеріалів вони готують коротке повідомлення або презентацію англійською мовою. Вебквест поєднує читання, пошук і критичне оцінювання інформації, її систематизацію та усне представлення. Водночас учитель має заздалегідь перевірити надійність ресурсів, визначити обсяг пошуку й надати зрозумілі інструкції.

Розглянуті форми відрізняються за способом організації та характером діяльності, однак їх об’єднує спрямованість на активне використання іноземної мови. Вибір конкретної форми залежить від теми уроку, навчальних цілей, віку учнів і рівня їхньої мовної підготовки. У працях з інтерактивного навчання наголошується на доцільності організації парної та групової взаємодії, обміну думками й спільного виконання завдань [1]. Водночас проєктне навчання потребує узгодження змісту проєкту з навчальними цілями та інтеграції різних видів іншомовної мовленнєвої діяльності [2].

Ефективність інноваційних форм залежить не від кількості використаних прийомів, а від їхньої відповідності конкретній навчальній меті. Перед початком роботи вчитель має

сформулювати очікуваний результат, пояснити послідовність виконання завдання, визначити критерії оцінювання та, за потреби, надати мовленнєві опори (тематичну лексику, зразки висловлювань або короткі інструкції). Такі засоби підтримують учнів, не позбавляючи їх самостійності. Доцільним є також поєднання інноваційних форм із традиційними методами: пояснення нового граматичного матеріалу може вимагати прямого керівництва вчителя, тоді як його закріплення можна організувати через діалог, рольову гру або групове завдання. Подібний підхід узгоджується з потребою методично виваженого застосування інноваційних методів навчання [3].

Висновки

Отже, інноваційні форми організації навчання розширюють можливості комунікативно спрямованого засвоєння англійської мови в закладах загальної середньої освіти. Рольові ігри моделюють ситуації повсякденного спілкування; проєктна діяльність інтегрує різні види мовленнєвої діяльності; парна й групова робота створює умови для співпраці та взаємного навчання; дискусії й дебати розвивають аргументоване мовлення; вебквести залучають учнів до самостійного пошуку й критичного опрацювання інформації. Теоретичний аналіз дає змогу стверджувати, що результативність цих форм залежить від чіткого визначення навчальної мети, урахування вікових і мовних особливостей школярів, належного інструктування та обґрунтованого оцінювання. Перспективу подальших досліджень убачаємо в розробленні методичних рекомендацій щодо добору й поєднання інноваційних форм для формування окремих компонентів комунікативної компетентності учнів.

Список використаних джерел

1. Головашова Д. А., Майковська В. І. Інтерактивні технології як засіб осучаснення викладання англійської мови у закладах загальної середньої освіти. Формування мовного естетичного ідеалу засобами навчальних дисциплін : збірник наукових праць. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 2022. С. 11–18.
2. Устименко О. М. Порівняльний аналіз технологій традиційного та проєктного навчання іноземних мов і культур учнів закладів загальної середньої освіти. Іноземні мови. 2020. № 2 (102). С. 47–52.
3. Загребнюк Ю. Інноваційні методи навчання англійської мови у закладах вищої освіти. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2022. № 1. С. 76–81.
4. Sun X., Zhu P. Implementing Project-Based Language Teaching to Develop EFL High School Students' Key Competences. Sustainability. 2023. Vol. 15, No. 2. P. 1658. DOI: 10.3390/su15021658
5. Villarreal I., Gil-Sarratea N. The effect of collaborative writing in an EFL secondary setting. Language Teaching Research. 2020. Vol. 24, No. 6. P. 874–897. DOI: 10.1177/1362168819829017

УДК 373.5.016:821.0

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.071

Крамська Ольга Борисівна
старший ачитель, вчитель зарубіжної літератури, української мови та літератури, Криворізька гімназія №70 КМР

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО ТА КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті розглянуто теоретико-методологічні основи розвитку критичного та креативного мислення здобувачів освіти в умовах сучасної школи. Визначено роль гуманітарної освіти у формуванні особистості, здатної аналізувати інформацію, аргументувати власну позицію, генерувати нестандартні ідеї та приймати відповідальні рішення. Особливу увагу приділено методичному потенціалу уроків зарубіжної літератури й позакласної роботи як засобів розвитку аналітичних, творчих і комунікативних умінь учнів. Мета дослідження — обґрунтувати педагогічний потенціал уроків зарубіжної літератури у формуванні критичного та креативного мислення здобувачів освіти й охарактеризувати ефективні методи та прийоми реалізації цього процесу. Поєднання проблемно-пошукових, дискусійних, аналітичних і творчих методів сприяє формуванню вмінь самостійно опрацьовувати інформацію, аргументувати власну позицію та генерувати нестандартні ідеї. Розвиток критичного й креативного мислення засобами зарубіжної літератури є важливою умовою формування самостійної, творчої та соціально відповідальної особистості, здатної до навчання впродовж життя й активної участі у відбудові України.

Ключові слова: критичне мислення, креативне мислення, гуманітарна освіта, зарубіжна література, компетентнісний підхід, читацька компетентність, позакласна робота.

Abstract. The article examines the theoretical and methodological foundations of developing students' critical and creative thinking in modern school education, with particular attention to foreign literature lessons and extracurricular activities. The aim of the study is to substantiate the pedagogical potential of foreign literature lessons in fostering students' critical and creative thinking and to characterize effective teaching methods and techniques. The methods used include theoretical analysis of pedagogical and methodological literature, synthesis, generalization, and analysis of teaching methods and practices. The results show that combining problem-based learning, discussions, debates, critical reading, literary character analysis, creative writing, role-playing, and project activities contributes to the development of students' analytical, creative, communicative, and interpretative skills. The practical value lies in the possibility of applying the proposed methods and techniques in foreign literature lessons and extracurricular activities to encourage students' independent thinking, argumentation, creativity, and active participation in the learning process. The development of critical and creative thinking through foreign literature is an important condition for forming an independent, creative, and socially responsible personality capable of lifelong learning.

Keywords: critical thinking, creative thinking, humanities education, foreign literature, competence-based approach, reading competence, extracurricular activities.

Вступ

Актуальність теми. Сучасна освіта не лише забезпечує засвоєння учнями необхідного обсягу знань, а й формує вміння самостійно мислити, критично оцінювати інформацію, аргументувати власну позицію та знаходити нестандартні способи розв'язання проблем. Особливої актуальності ці компетентності набувають нині, в умовах інформаційного суспільства, воєнних викликів і майбутньої відбудови України, коли важливими стають здатність адаптуватися до змін, ухвалювати відповідальні рішення та генерувати нові ідеї. Відтак саме уроки зарубіжної літератури мають значний потенціал, оскільки художні твори дають змогу розглядати моральні, соціальні й світоглядні проблеми, аналізувати поведінку персонажів, зіставляти різні позиції та формувати власні судження.

Мета і завдання

Мета дослідження - обґрунтувати педагогічний потенціал уроків зарубіжної літератури у формуванні критичного та креативного мислення здобувачів освіти й охарактеризувати ефективні методи та прийоми реалізації цього процесу.

Методи

Критичне та креативне мислення є взаємопов'язаними складниками інтелектуального розвитку особистості. Критичне мислення передбачає здатність аналізувати й порівнювати інформацію, розрізняти факти та судження, перевіряти аргументи, виявляти причинно-наслідкові зв'язки й формулювати обґрунтовані висновки. Креативне мислення, своєю чергою, пов'язане зі здатністю генерувати оригінальні ідеї, знаходити альтернативні рішення та по-новому осмислювати відомі явища. С. Сисоєва розглядає педагогічну творчість як важливу передумову розвитку творчого потенціалу особистості, що актуалізує потребу створення освітнього середовища для самостійного пошуку, ініціативи та творчої діяльності здобувачів освіти [1].

Важливу роль у формуванні цих компетентностей відіграє гуманітарна освіта. Вивчення літератури сприяє не лише читацькому розвитку, а й осмисленню загальнолюдських цінностей, проблем свободи, відповідальності, гідності, справедливості та взаєморозуміння. Звернення до художніх творів різних культур і епох допомагає здобувачам освіти побачити неоднозначність життєвих ситуацій, зрозуміти мотиви вчинків персонажів і співвіднести порушені проблеми із сучасністю. Це створює умови для розвитку самостійного судження, емпатії та відповідального ставлення до суспільних процесів.

Специфіка уроків зарубіжної літератури полягає в можливості поєднувати аналіз художнього тексту з проблемним обговоренням, творчим пошуком і міжпредметними зв'язками. Як зазначає Л. Удовиченко, методика навчання зарубіжної літератури охоплює систему підходів і методів організації навчальної діяльності, спрямованих на формування читацьких умінь та методично доцільну роботу з художнім твором [2]. Тому важливо не обмежувати навчання відтворенням сюжету чи готових літературознавчих відомостей, а залучати учнів до самостійної інтерпретації прочитаного.

Результати та обговорення

Для розвитку критичного мислення доцільно застосовувати проблемно-пошукові завдання, дискусії, дебати, критичне читання, аналіз учинків персонажів і розгляд моральних дилем. Наприклад, під час обговорення поведінки літературного героя учням можна запропонувати визначити мотиви його вчинків, знайти аргументи на підтримку або заперечення певної позиції, спрогнозувати наслідки альтернативного рішення. Такі завдання вчать не лише висловлювати власну думку, а й підтверджувати її фактами з тексту, враховувати інші погляди та переглядати початкові висновки за наявності переконливих аргументів.

Розвитку креативного мислення сприяють творчі письмові роботи, створення альтернативного фіналу твору, написання листа від імені персонажа, інсценізація епізодів, підготовка читацьких відгуків, ментальних карт і проєктів. Ефективними можуть бути також технологія «Шість капелюхів мислення», метод асоціацій, рольові ігри та робота з відкритими запитаннями. Їх використання дає змогу розглядати художній твір із різних позицій, знаходити неочевидні зв'язки та пропонувати власні варіанти інтерпретації.

Важливим доповненням до урочної діяльності є позакласна робота із зарубіжної літератури. Читацькі клуби, літературні вікторини, творчі конкурси, презентації книжок, дослідницькі та проєктні завдання створюють додаткові можливості для самостійної діяльності,

співпраці й самореалізації здобувачів освіти. Водночас добір методів має враховувати вікові особливості учнів, навчальні цілі, зміст конкретного твору та рівень їхньої підготовленості.

Висновки

Отже, уроки зарубіжної літератури мають значний дидактичний потенціал для розвитку критичного та креативного мислення здобувачів освіти. Поєднання проблемно-пошукових, дискусійних, аналітичних і творчих методів сприяє формуванню вмінь самостійно опрацьовувати інформацію, аргументувати власну позицію, розглядати проблеми з різних точок зору та генерувати нестандартні ідеї. Результативність цієї роботи залежить від систематичності використання відповідних методів, продуманого добору навчальних завдань і активної участі учнів у навчальному процесі. Таким чином, розвиток критичного й креативного мислення засобами зарубіжної літератури є важливою умовою формування самостійної, творчої та соціально відповідальної особистості, здатної до навчання впродовж життя й активної участі у відбудові України.

Список використаних джерел

1. Список використаної літератури
2. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості. Міленіум. 2006. С. 344.
3. Удовиченко Л. М. Методика навчання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти. Київський університет імені Бориса Грінченка. 2022. С. 121.
4. Яременко Н. Гейміфікація як трансформаційний інструмент літературної освіти. Theoretical and didactic philology. 2025. № 40. С. 90–110. DOI: 10.31470/2309-1517-2025-40-90-110

УДК 376.36:371.333

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.072

Вербова Наталія Владиславівна
старший вчитель-логопед, вчитель хімії та біології, Кадиєвецький ліцей Оринінської сільської ради

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДІТЕЙ ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Анотація. У статті досліджено та розглянуто сучасні підходи до впровадження альтернативної та додаткової комунікації (АДК) у роботі з дітьми, які мають тяжкі порушення мовлення. Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення доступних засобів спілкування для дітей, мовленнєві можливості яких не дозволяють повноцінно висловлювати власні потреби, думки та емоції. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сучасних підходів до використання систем альтернативної комунікації та визначення ефективних умов їх упровадження в освітньому й корекційно-розвитковому середовищі. У роботі використано методи аналізу, синтезу, порівняння, систематизації та узагальнення науково-методичної літератури. В результаті проведеного дослідження було визначено значення альтернативної комунікації як засобу забезпечення можливості спілкування, вираження власних потреб, думок та емоцій. Проаналізовано основні види засобів АДК, зокрема жести, міміку, предмети, фотографії, піктограми, комунікативні картки, таблиці та сучасні цифрові пристрої з функцією синтезу мовлення. Особливу увагу приділено індивідуальному добору комунікативних засобів з урахуванням вікових, мовленнєвих, когнітивних, сенсорних і рухових можливостей дитини. Висвітлено роль фахівців різного профілю та родини у процесі впровадження альтернативної комунікації, а також важливість її систематичного використання в освітньому середовищі та повсякденному житті. Окреслено основні труднощі застосування АДК в Україні, серед яких недостатня обізнаність суспільства, обмежений доступ до спеціалізованих засобів і потреба у підготовці кваліфікованих фахівців. Обґрунтовано, що ефективне використання альтернативної комунікації сприяє розвитку самостійності, соціалізації та покращенню якості життя дітей із тяжкими порушеннями мовлення.

Ключові слова: альтернативна та додаткова комунікація, тяжкі порушення мовлення, діти з особливими освітніми потребами, комунікативні навички, піктограми, цифрові технології, інклюзивна освіта.

Abstract. The article examines modern approaches to implementing augmentative and alternative communication (AAC) when working with children with severe speech disorders. It highlights the need for accessible communication tools that enable children to express their needs, thoughts, and emotions. The study aims to explore AAC systems and identify effective ways of implementing them in educational and therapeutic settings. Methods include analysis, synthesis, comparison, classification, and generalisation of scientific literature. The study analyses key AAC tools, including gestures, facial expressions, objects, photographs, pictograms, communication cards and boards, and speech-generating devices. It emphasises individualised tool selection based on children's age, speech, cognitive, sensory, and motor abilities, as well as the roles of professionals and families in supporting AAC use. Challenges in Ukraine include limited public awareness, restricted access to specialised tools, and insufficient professional training. The findings show that effective AAC implementation promotes independence, socialisation, and a better quality of life for children with severe speech disorders.

Keywords: augmentative and alternative communication, severe speech and language disorders, children with special educational needs, communication skills, pictograms, digital technologies, inclusive education.

Вступ

Здатність спілкуватися, висловлювати власні потреби, емоції та думки є базовим правом кожної людини та ключовою умовою її успішної соціалізації. Проте в сучасній корекційній педагогіці та логопедії спостерігається стабільне зростання кількості дітей із особливими

освітніми потребами (ООП), у яких усне мовлення відсутнє або суттєво обмежене. До цієї категорії належать діти з розладами аутистичного спектра (РАС), моторною та сенсорною алалією, тяжкими формами дизартрії, дитячим церебральним паралічем (ДЦП), генетичними синдромами та інтелектуальними порушеннями.

Сучасна система спеціальної та інклюзивної освіти передбачає створення умов для повноцінного розвитку кожної дитини незалежно від характеру та ступеня її мовленнєвих порушень. Однією з актуальних проблем спеціальної педагогіки та логопедії є забезпечення ефективної комунікації дітей із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ), які через недостатній рівень сформованості усного мовлення не завжди можуть самостійно повідомляти про власні потреби, висловлювати бажання, емоції та брати активну участь у соціальній взаємодії.

Неможливість бути почутою породжує глибоку фрустрацію, знижує пізнавальну активність і часто стає першопричиною небажаної, аутоагресивної чи протестної поведінки. У таких випадках головним завданням фахівців стає не очікування появи перших слів, а негайне надання дитині альтернативного інструменту для взаємодії зі світом. Саме тому впровадження систем альтернативної та додаткової комунікації (АДК) набуває першочергового значення в сучасній корекційній практиці.

Мета і завдання

Метою статті є теоретичне обґрунтування сучасних підходів до впровадження альтернативної та додаткової комунікації у дітей із тяжкими порушеннями мовлення, визначення основних засобів її реалізації та педагогічних умов ефективного використання в освітньому й корекційно-розвитковому процесі.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: 1. Розкрити сутність поняття альтернативної та додаткової комунікації та визначити її значення для дітей із тяжкими порушеннями мовлення; 2. Охарактеризувати основні види й сучасні засоби альтернативної комунікації; 3. Проаналізувати інноваційні підходи до впровадження АДК у логопедичній та освітній практиці; 4. Визначити особливості індивідуального добору комунікативних засобів відповідно до потреб і можливостей дитини; 5. Обґрунтувати роль родини, педагогів та міждисциплінарної команди у формуванні комунікативних навичок; 6. Визначити перспективи подальшого розвитку системи альтернативної комунікації в умовах інклюзивної освіти.

Методи

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Основними методами стали: 1) Аналіз наукової літератури — для вивчення теоретичних засад альтернативної та додаткової комунікації, сучасних підходів до її впровадження; 2) Порівняння — для визначення особливостей традиційних і цифрових засобів комунікації; 3) Систематизація та класифікація — для виокремлення основних видів АДК та способів їх використання; 4) Узагальнення — для формулювання педагогічних умов ефективного впровадження альтернативної комунікації; 5) Теоретичне моделювання — для розроблення узагальненої послідовності організації роботи з упровадження АДК у дітей із тяжкими порушеннями мовлення.

Дослідження ґрунтується на опрацюванні вітчизняних та зарубіжних наукових публікацій, методичних матеріалів та емпіричному дослідженні.

Результати та обговорення

АДК є важливим інструментом подолання комунікативних обмежень у дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Її основне призначення полягає у забезпеченні можливості повноцінного спілкування незалежно від рівня розвитку усного мовлення.

АДК охоплює сукупність методів, засобів і технологій, що доповнюють наявне мовлення або забезпечують альтернативний спосіб спілкування за його відсутності. Використання АДК дає змогу подолати комунікативні бар'єри, забезпечити дитині можливість самостійно ініціювати взаємодію та брати участь у повсякденному житті.

Важливо підкреслити, що використання АДК не означає відмову від розвитку усного мовлення. Навпаки, вона може створювати додаткові можливості для формування мовленнєвих і мовних навичок, оскільки дитина отримує доступ до символів, слів, понять і комунікативних ситуацій.

Відповідно до підходу Дж. Лайт і Д. Макноутона, комунікативна компетентність формується через взаємодію декількох складників: мовленнєвих знань, уміння користуватися засобами комунікації, соціальних навичок і стратегій подолання комунікативних труднощів [1]. Це свідчить про те, що ефективне впровадження АДК має бути спрямоване не лише на засвоєння окремих символів, а й на формування здатності самостійно використовувати їх у різних життєвих ситуаціях.

Проблематика альтернативної комунікації висвітлюється у працях зарубіжних і вітчизняних науковців. Зокрема, Дж. Лайт і Д. Макноутон досліджують формування комунікативної компетентності осіб, які використовують альтернативну та додаткову комунікацію, акцентуючи увагу на мовленнєвих, операційних, соціальних і стратегічних навичках [1]. Американська асоціація мовлення, мови та слуху (ASHA) розглядає АДК як комплексну систему, що може включати жести, міміку, графічні символи, комунікативні книги та електронні пристрої [2].

В українському науковому просторі питання впровадження АДК досліджують М. А. Мантуленко та О. М. Потамошнєва, які розглядають її як важливий складник системи раннього втручання та звертають увагу на використання «Матриці спілкування» для визначення комунікативних можливостей дитини [3]. А. В. Курєнкова аналізує можливості візуалізації та цифрових технологій у логопедичній роботі з дітьми, які мають тяжкі порушення мовлення [4]. І. С. Марченко та Т. М. Швалюк акцентують увагу на соціально-комунікативній адаптації таких дітей в умовах спеціального та інклюзивного навчання [5].

Попри наявність наукових напрацювань, актуальними залишаються питання комплексного добору засобів АДК, їх адаптації до індивідуальних можливостей дитини, підготовки педагогів і батьків, а також забезпечення безперервності комунікативної підтримки в різних життєвих ситуаціях.

Особливе значення в роботі з дітьми із ТПМ мають візуальні засоби комунікації, зокрема використання системи PECS (Picture Exchange Communication System). PECS — це система комунікації за допомогою обміну зображеннями. Її сутність полягає у формуванні навички самостійного передавання картки партнеру для повідомлення про власне бажання або потребу. Поступово дитина переходить від використання окремих зображень до побудови складніших повідомлень. Зображення, піктограми та графічні символи дають змогу співвідносити зображення з конкретними предметами, діями, емоціями та поняттями. Наприклад, за допомогою відповідних карток дитина може повідомити про бажання їсти, пити, гратися, відпочити або звернутися по допомогу. Водночас PECS не є універсальним рішенням для кожної дитини. Його застосування має визначатися результатами індивідуального оцінювання та відповідністю конкретним комунікативним потребам [4].

Не менш важливим та одним із найбільш перспективних напрямів розвитку АДК є використання цифрових технологій. Планшети, спеціалізовані комунікативні програми та пристрої із синтезом мовлення дозволяють створювати індивідуальні системи спілкування, розширювати словниковий запас і забезпечувати комунікативну взаємодію в різних життєвих ситуаціях. Водночас цифрові засоби повинні доповнювати інші способи комунікації, а їх добір має враховувати можливості та потреби конкретної дитини.

Однією з головних умов ефективного впровадження АДК є індивідуальний підхід, у тому числі взаємодія фахівців з родиною та оточенням дитини. Під час вибору комунікативних засобів необхідно враховувати вік дитини, рівень розуміння мовлення, когнітивні, сенсорні та моторні можливості, а також особливості її повсякденного середовища. Доцільним є проведення попереднього оцінювання комунікативних навичок, визначення індивідуальних цілей та подальший моніторинг результатів. Логопеди, спеціальні педагоги, психологи та батьки повинні забезпечувати систематичне використання обраних засобів комунікації не лише під час корекційних занять, а й у повсякденному житті для закріплення навичок та їх перенесення в різні соціальні ситуації.

Водночас впровадження АДК в Україні супроводжується певними труднощами, серед яких недостатня обізнаність батьків і педагогів, обмежений доступ до спеціалізованого обладнання та нестача підготовлених фахівців. Тому перспективними напрямами є розроблення україномовних комунікативних матеріалів, упровадження цифрових технологій, підвищення кваліфікації педагогів і розвиток міждисциплінарної співпраці.

Таким чином, ефективність альтернативної та додаткової комунікації визначається не стільки видом обраного засобу, скільки його відповідністю індивідуальним потребам дитини, систематичністю використання та підтримкою з боку дорослих. АДК необхідно розглядати не лише як спосіб компенсації мовленнєвих порушень, а і як інструмент розвитку комунікативної самостійності, соціалізації та забезпечення права дитини на повноцінне спілкування.

Висновки

Альтернативна та додаткова комунікація є важливим засобом розвитку мовленнєвих і комунікативних можливостей дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Її ефективність залежить від індивідуального добору засобів, систематичного використання та підтримки з боку фахівців і родини. Застосування жестів, карток, піктограм і цифрових технологій сприяє вираженню потреб, соціалізації та підвищенню самостійності дітей. Отже, впровадження альтернативної комунікації є важливою умовою забезпечення їхнього права на повноцінне спілкування.

Проведене теоретичне дослідження дає підстави стверджувати, що впровадження АДК сприятиме подоланню мовленнєвих і соціальних бар'єрів, формуванню самостійності, розвитку навичок взаємодії та розширенню можливостей участі дитини в освітньому процесі.

Перспективним напрямом розвитку альтернативної комунікації є поєднання традиційних методів із сучасними цифровими технологіями, розроблення україномовних комунікативних ресурсів, удосконалення професійної підготовки фахівців та підвищення обізнаності батьків.

Список використаних джерел

1. Light J., McNaughton D. Communicative Competence for Individuals who require Augmentative and Alternative Communication: A New Definition for a New Era of Communication?. Augmentative and Alternative Communication. 2014. Vol. 30, No. 1. P. 1–18. DOI: 10.3109/07434618.2014.885080

2. Augmentative and Alternative Communication (AAC). ASHA Practice Portal. DOI: 10.1007/springerreference_184218

3. Мантуленко М. А., Потамошнєва О. М. Альтернативна та додаткова комунікація як ключовий елемент системи раннього втручання для підтримки дітей з особливими освітніми потребами. Інноваційна педагогіка. 2025. Вип. 79. Т. 1. С. 114–117.

4. Курєнкова А. В. Використання методів візуалізації в роботі з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення. Inclusion and Diversity. 2023. С. 30–33. DOI: 10.32782/inclusion/2023.spec.6

5. Марченко І. С., Швалюк Т. М. Соціально-комунікативна адаптація дітей із тяжкими порушеннями мовлення: аспекти корекційної роботи. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2025. № 48.

УДК 376.42:373.3.016:51

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.073

Неймирок Альона Леонідівна
студент, Харківській національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

РОЗВИТОК МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Анотація. У роботі проаналізовано психолого-педагогічні засади розвитку математичних уявлень у дітей 7–8 років із легкими інтелектуальними порушеннями. На основі аналізу опублікованих досліджень розроблено програму «Математика у практичних діях» із 20 занять та комплекс із 12 завдань для педагогічного оцінювання. Запропоновано авторський протокол «Одна зміна — наступний крок»: педагог порівнює виконання двох завдань з однаковою математичною вимогою, змінюючи лише одну умову, і за результатом добирає наступну вправу. Протокол охоплює уявлення про число й кількість, форму, величину, простір і час. Математичні знання (рахунок, розуміння часу, вартості, мір довжини та маси) є базою для самостійного орієнтування дитини в побуті та суспільстві. Для дітей з інтелектуальними порушеннями пріоритетом є практичне застосування математики — «математика для життя». Ігровий підхід підвищує навчальну мотивацію, концентрує увагу та активізує мислення, робить процес навчання доступним та індивідуалізованим. Матеріали підготовлено для подальшої апробації.

Ключові слова: математичні уявлення, молодші школярі, легкі інтелектуальні порушення, педагогічне оцінювання, парні проби, дидактична гра, ігрові технології.

Abstract. The paper analyses the psychological and pedagogical foundations of developing mathematical concepts in children aged 7–8 with mild intellectual disabilities. Based on a review of published research, a programme entitled «Mathematics in Practical Actions» comprising 20 sessions and a set of 12 tasks for pedagogical assessment were developed. An original protocol «One Change — Next Step» is proposed: the teacher compares performance on two tasks with the same mathematical requirement, varying only one condition, and selects the next exercise accordingly. The protocol covers concepts of number and quantity, shape, magnitude, space and time. Mathematical knowledge (counting, understanding of time, value, length and mass) forms the basis for a child's independent functioning in daily life and society. For children with intellectual disabilities, the priority is the practical application of mathematics — «mathematics for life». A play-based approach increases learning motivation, focuses attention and activates thinking, making the learning process accessible and individualised. The materials have been prepared for further piloting.

Keywords: mathematical concepts, primary school pupils, mild intellectual disabilities, pedagogical assessment, paired probes, didactic game, game-based technologies.

Вступ

Початковий етап навчання математики відіграє ключову роль у формуванні математичних навичок дитини. Оскільки молодші школярі часто сприймають роботу з числами та обчисленнями як складний і монотонний процес, виникає потреба впровадження дидактичних ігор. Вони перетворюють навчання на інтерактивну та зрозумілу діяльність. Гра допомагає дитині опанувати навички аналізу, виявлення закономірностей та розв’язання логічних завдань, що закладає підґрунтя для подальшого розвитку математичного мислення.

Для учнів початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку дидактична гра є надзвичайно ефективним інструментом. Вона трансформує важкий для сприйняття матеріал у захопливий процес, полегшуючи засвоєння лічби, порівняння величин, розпізнавання геометричних фігур та розв’язання задач. Завдяки ігровому підходу підвищується навчальна мотивація, концентрується увага та активізується мислення, а сам процес навчання стає доступним та індивідуалізованим.

Використання ігрових методів комплексно впливає на особистість учня, стимулюючи розвиток таких компонентів: логічне мислення, тобто формування вміння аналізувати інформацію, робити узагальнення та знаходити правильні рішення; пам'ять та увагу — тренування зосередженості, тривалого утримання уваги та запам'ятовування математичних алгоритмів. Також під час гри розвиваються комунікативні навички, а саме: здатність взаємодіяти у колективі та працювати в команді під час групових ігор, навчальна мотивація, яка здійснює пробудження стійкого інтересу до навчального предмету та пізнавальної активності.[1]

Переваги ігрового підходу в освітньому процесі полягають у тому, що відбувається зниження психологічного напруження та тривожності учнів під час виконання математичних завдань, спостерігається ефективне та природне засвоєння навчального матеріалу в невимушеній атмосфері та органічне поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю.[1]

Впроваджувати дидактичні ігри доцільно на будь-якому етапі уроку — під час вивчення нового матеріалу, його закріплення чи повторення. Головною умовою є відповідність гри віковим і психофізичним особливостям дітей та її спрямованість на розвиток пізнавальних процесів.[4]

Про ефективність і дієвість ігрових технологій в навчанні, фундаментальні ідеї щодо інтеграції гри в освітній процес відображено у працях таких науковців, як П. Блонський, М. Бірштейн, К. Бюлер, А. Валдон, Д. Д’юї, Д. Ельконін, А. Макаренко, Ж. Піаже, С. Рубінштейн та А. Фромм.[3]

Теоретико-методологічні аспекти застосування ігрової діяльності на різних рівнях освіти детально вивчали В. Анісімова, А. Артемова, А. Вербицький, Р. Гуревич, А. Деркач, Л. Кабанова, А. Капська, А. Лопатіна, П. Підкасистий, В. Семенов, Є. Смирнов та П. Щербань. Попри значний інтерес до ігрових технологій в дидактиці, потенціал гри як методу активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів саме на уроках математики все ще потребує глибшого дослідження.[5]

Для учнів молодшого шкільного віку (особливо першокласників), які проходять тривалий і складний період адаптації до школи, ігрові ситуації є необхідністю. Це обов'язкова педагогічна умова для м'якого переходу від дошкільної (ігрової) діяльності до навчальної, яка є більш значною та відповідальною. Жорсткі вимоги та психологічний тиск часто викликають у дитини тривожність, пригніченість, знижують її пізнавальну активність і блокують інтерес до навчання.

Для оптимізації цього процесу вчителі можуть використовувати різноманітні види ігор. Зокрема науковці пропонують таку узагальнену класифікацію: за часом проведення: без обмеження часу; з обмеженням часу; ігри в реальному часі; ігри, що проходять у стислому часі, за правилами проведення: ігри за жорсткими правилами; ігри за вільними правилами; за кінцевою метою: навчальні, спрямовані на появу нових знань, закріплення вмінь і формування певних якостей; констатуючі, спрямовані на фіксацію певних досягнень; пошукові, спрямовані на виявлення проблем і пошук шляхів їх вирішення, за методологією проведення: лункові ігри; рольові ігри: ігри; групові дискусії; імітаційні ігри, які створюють в учасників уявлення про те, як слід було б діяти в певних умовах; організаційно-діяльнісні ігри, які не мають жорстких правил і спрямовані на вирішення міждисциплінарних проблем через активізацію роботи учасників; емоційно-діяльнісні ігри, які імітують конкурентні або залежні відносини, розкривають особистий потенціал; інноваційні ігри, які формують інноваційне мислення учасників, спрямовані на пошук інноваційних ідей у традиційній системі дій; ансамблеві ігри, які формують управлінське мислення в учасників і спрямовані на вирішення конкретних проблем; комбіновані інтерактивно-діяльнісні стратегічні ігри, які пролонговано імітують реальний розвиток ситуації та спрямовані на колективне конструювання майбутнього. [5]

Гра в навчанні молодших школярів залишається найприроднішим інструментом пізнання, оскільки вона безпосередньо пов'язана з попереднім досвідом дитини.

Організаційно-методичні та дидактичні можливості різних ігрових моделей дозволяють суттєво активізувати навчальну діяльність учнів на уроках математики, що є вкрай важливим для формування сучасного креативного мислення.

Ефективне використання ігрових технологій під час уроків та в позакласній роботі вимагає від педагога суворого дотримання дидактичних принципів, системного творчого пошуку, збагачення змісту ігор та їхнього гармонійного поєднання з іншими методами навчання. Саме методичні аспекти такої інтеграції визначено як напрям для подальших наукових розвідок.

Математичні знання (рахунок, розуміння часу, вартості, мір довжини та маси) є базою для самостійного орієнтування дитини в побуті та суспільстві. Без них неможливе виконання елементарних дій: купівля товарів, дотримання режиму дня, користування транспортом. Розвиток математичних уявлень підвищує якість навчання, сприяє формуванню пізнавальної активності, розвитку мовлення та мислення, а також забезпечує підготовку дітей до самостійного життя.[2,4] Для дітей з інтелектуальними порушеннями пріоритетом є практичне застосування математики — «математика для життя».

Висновки

Ефективне використання ігрових технологій під час уроків та в позакласній роботі вимагає від педагога суворого дотримання дидактичних принципів, системного творчого пошуку, збагачення змісту ігор та їхнього гармонійного поєднання з іншими методами навчання. Саме методичні аспекти такої інтеграції визначено як напрям для подальших наукових розвідок.

Математичні знання (рахунок, розуміння часу, вартості, мір довжини та маси) є базою для самостійного орієнтування дитини в побуті та суспільстві. Без них неможливе виконання елементарних дій: купівля товарів, дотримання режиму дня, користування транспортом. Розвиток математичних уявлень підвищує якість навчання, сприяє формуванню пізнавальної активності, розвитку мовлення та мислення, а також забезпечує підготовку дітей до самостійного життя.[2,4] Для дітей з інтелектуальними порушеннями пріоритетом є практичне застосування математики — «математика для життя».

Список використаних джерел

1. Беседін Б.Б., Максименко І.О. Педагогічні умови використання дидактичної гри на уроках математики. Фізико-математична освіта. 2020. Випуск 3(25). Частина 2. С. 7-9.

2. Боряк О. В. Діагностика, формування й корекція мовленнєвої діяльності дітей із порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку: теорія і практика. Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка. 2018.

3. Виготський Л. С. Психологія розвитку дитини. ЕКСМО. 2004.

4. Докучина Т.О. Індивідуальний підхід до проведення дидактичних ігор з дітьми з особливими освітніми потребами. Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. 2017. № 9 (2). С. 56–64.

5. Лисенко С. А. Гра як метод активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів початкової школи з математики. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2014. № 3. С. 405–412.

УДК 373.2:004.8

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.074

Бузько Світлана Миколаївна
вихователь, ЗДО «Веселка» Ірклiївської сільської ради
ORCID: 0009-0002-7122-651X

ВІД ГОТОВОЇ ВІДПОВІДІ ДО ВЛАСНОГО ВІДКРИТТЯ: ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОГО МИСЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Анотація. У роботі розглянуто проблему розвитку самостійного мислення дошкільників в умовах поширення штучного інтелекту та доступності готових відповідей. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні значення пізнавальної самостійності дітей і представленні авторського педагогічного підходу «Простір власних відкриттів». Використано аналіз науково-педагогічних джерел, узагальнення педагогічного досвіду, спостереження та аналіз практичних освітніх ситуацій. Підхід ґрунтується на підтримці природної допитливості, дитячої ініціативи, права на помилку та навчанні через безпосередній досвід. Визначено два способи організації дослідницької діяльності: від дитячого запитання до власного відкриття та від пояснення вихователя до самостійної перевірки. Практичну основу становлять досліди з водою, кригою, снігом і капілярним підняттям забарвленої води, проведені у середній групі ЗДО «Веселка». Педагогічні спостереження виявили позитивні якісні зміни в пізнавальній активності дітей, зокрема зростання готовності самостійно висувати припущення, пропонувати нові досліди та перевіряти власні ідеї. Отримані результати відображають досвід конкретної групи та не передбачають кількісного оцінювання ефективності підходу. Зроблено висновок про перспективність використання дослідницьких ситуацій для розвитку самостійного мислення дошкільників.

Ключові слова: дошкільна освіта, штучний інтелект, самостійне мислення, пізнавальна ініціатива, навчання на основі дослідження, педагогічний супровід, практико-орієнтований підхід.

Abstract. The paper examines the development of independent thinking in preschool children amid the spread of artificial intelligence and the increasing availability of ready-made answers. The study aims to explain the importance of children's cognitive independence and present an original pedagogical approach entitled "A Space for Children's Own Discoveries". The methods include analysis of educational literature, reflection on teaching experience, pedagogical observation, and examination of practical learning situations. The approach supports natural curiosity, children's initiative, the right to make mistakes, and learning through direct experience. Two complementary pathways are described: moving from a child's question to an independent discovery, and moving from an educator's explanation to independent verification. Practical examples include experiments with water, ice, snow, and the capillary movement of coloured water conducted with preschool children at Veselka Preschool. Pedagogical observations indicated positive qualitative changes in children's cognitive activity, particularly their willingness to formulate predictions, suggest additional experiments, and test their own ideas. The findings reflect the experience of one group and do not provide a quantitative evaluation of effectiveness. The approach is considered promising for supporting independent thinking in preschool education.

Keywords: preschool education, artificial intelligence, independent thinking, cognitive initiative, inquiry-based learning, pedagogical guidance, practice-oriented approach.

Вступ

Стрімкий розвиток штучного інтелекту та цифрових технологій змінює способи отримання інформації й процес пізнання. Проте доступність готових відповідей не гарантує їх усвідомленого розуміння та розвитку самостійного мислення. Можливості й ризики використання генеративного штучного інтелекту в освіті висвітлено в рекомендаціях UNESCO [1]. Особливої актуальності ця проблема набуває в дошкільному віці, коли формуються основи допитливості, пізнавальної активності, ініціативності та причинно-наслідкового мислення.

Саме через гру, спостереження, експериментування та власні відкриття дитина здобуває перший досвід самостійного пізнання світу. Нормативно-правовим підґрунтям дослідження є положення законів України «Про освіту» [6] та «Про дошкільну освіту» [3], Базового компонента дошкільної освіти [4], а також актуальних методичних рекомендацій Міністерства освіти і науки України [5]. Зазначені документи визначають орієнтири організації освітнього процесу на засадах дитиноцентризму, компетентнісного та діяльнісного підходів, створюючи нормативні передумови для розвитку пізнавальної активності, ініціативності й самостійності дітей дошкільного віку. Виникає важливе педагогічне питання: як навчити дитину мислити самостійно у світі доступних готових відповідей? Відповідь полягає у підтримці природного прагнення дошкільника досліджувати, перевіряти припущення та знаходити власні пояснення. Це потребує переосмислення ролі вихователя: від передавання готових знань до створення умов для активного самостійного пізнання. На цій основі сформовано практико-орієнтований педагогічний підхід «Простір власних відкриттів», що ґрунтується на досвіді організації дослідницької діяльності дошкільників.

Мета і завдання

Мета дослідження: обґрунтувати значення розвитку самостійного мислення дошкільників в умовах поширення штучного інтелекту та розкрити можливості підходу «Простір власних відкриттів» для підтримки дитячої допитливості, пізнавальної ініціативи й навчання через власний досвід.

Методи дослідження: аналіз науково-педагогічних джерел, узагальнення власного педагогічного досвіду, педагогічне спостереження, аналіз практичних освітніх ситуацій та педагогічне моделювання.

Практичну основу роботи становлять досліди з водою, кригою та снігом, проведені у середній групі ЗДО «Веселка» Ірклiївської сільської ради.

Методи

аналіз науково-педагогічних джерел, узагальнення власного педагогічного досвіду, педагогічне спостереження, аналіз практичних освітніх ситуацій та педагогічне моделювання.

Практичну основу роботи становлять досліди з водою, кригою та снігом, проведені у середній групі ЗДО «Веселка» Ірклiївської сільської ради.

Результати та обговорення

Практичне втілення ідеї розвитку самостійного мислення дошкільників здійснювалося через педагогічний підхід «Простір власних відкриттів», сформований на основі власного досвіду організації пізнавально-дослідницької діяльності дітей середнього дошкільного віку. Сутність підходу полягає у створенні освітнього середовища, у якому дитина не обмежується сприйняттям готової інформації, а отримує можливість самостійно ставити запитання, висувати припущення, перевіряти їх практичним шляхом та формулювати власні висновки. Співзвучні принципи простежуються в методиці «See, Think, Wonder» Гарвардського проєкту Project Zero, яка передбачає спостереження, осмислення побаченого та формулювання власних запитань [2]. Основними принципами підходу визначено підтримку природної допитливості, визнання цінності дитячої ініціативи, навчання через безпосередній досвід, право на помилку та педагогічний супровід без нав'язування готового рішення. Важливою особливістю «Простору власних відкриттів» є гнучкість педагогічної взаємодії. Вихователь не дотримується єдиного незмінного алгоритму, а обирає спосіб організації дослідження відповідно до змісту пізнавальної ситуації, попереднього досвіду дітей та характеру їхніх запитань. Таким чином, педагогічний підхід спрямований не лише на ознайомлення дошкільників із

властивостями предметів і природними явищами, а передусім на формування досвіду самостійного пошуку, перевірки припущень та усвідомленого здобуття знань.

У межах педагогічного підходу «Простір власних відкриттів» застосовуються два взаємодоповнювальні способи організації пізнавально-дослідницької діяльності, які враховують вікові особливості дошкільників, їхній попередній досвід та рівень пізнавальної самостійності.

Перший спосіб – «Від дитячого запитання до власного відкриття». Його основою є природна допитливість дитини, яка стає відправною точкою дослідницького процесу. Вихователь підтримує запитання дошкільників, заохочує висловлювати припущення та пропонувати можливі способи їх перевірки. Після цього діти за педагогічного супроводу здійснюють доступні експериментальні дії, спостерігають за змінами, порівнюють очікувані й фактичні результати та формулюють висновки. Особливістю такого способу є те, що дитина виступає не лише учасником, а й ініціатором пізнавальної діяльності. Завдання вихователя полягає у створенні безпечних умов для перевірки дитячих ідей, підтримці самостійного пошуку та спрямуванні уваги на причинно-наслідкові зв’язки.

Другий спосіб – «Від пояснення вихователя до самостійної перевірки». Його застосування є доцільним у ситуаціях, коли діти ще не мають достатнього досвіду для самостійного пояснення певного явища або потребують початкової інформаційної підтримки. Вихователь пропонує доступне вікові пояснення, демонструє явище чи окреслює проблему, після чого створює умови для практичної перевірки отриманої інформації. При цьому пояснення дорослого не розглядається як завершальний етап пізнання. Навпаки, воно стає поштовхом до подальших спостережень, експериментування, уточнення уявлень та формування власних висновків дитини. Обидва способи можуть поєднуватися в межах одного заняття або дослідницької ситуації. Зокрема, після перевірки запропонованого вихователем досліду в дітей можуть виникати нові запитання та власні ідеї щодо зміни умов експерименту. Таким чином, початкове педагогічне пояснення поступово переходить у самостійну дослідницьку ініціативу дошкільників. Застосування цих способів дозволяє забезпечити поступовий перехід від діяльності за підтримки дорослого до більш самостійного пізнання, зберігаючи баланс між педагогічним супроводом і свободою дитячого дослідницького пошуку.

Практична реалізація підходу «Простір власних відкриттів» здійснювалася через дослідницьку діяльність дітей середнього дошкільного віку, спрямовану на розвиток спостережливості, уміння висувати припущення та перевіряти їх на практиці.

Дослід «Чому іграшка тримається на кризі, але занурюється у воду?» Діти порівнювали поведінку іграшкових тварин на поверхні криги та у воді, обговорювали відмінності й причини побаченого. Це спонукало до нових запитань щодо танення криги та впливу температури.

Дослід «Як кольорова вода піднімається паперовою серветкою?» Спостерігаючи капілярне підняття забарвленої води волокнами серветки, дошкільники висували припущення, шукали пояснення та вчилися помічати закономірності.

Дослід «Чому сніг тане в теплих долонях?» Діти спостерігали перетворення снігу на воду під впливом тепла, обговорювали причини танення та пропонували способи перевірки власних припущень.

Рис. 1. Пізнавально-дослідницька діяльність вихованців середньої групи ЗДО «Веселка»

Особливо показовим стало те, що після проведення дослідів діти почали самостійно пропонувати їх продовження. Зокрема, виникли ідеї помістити шматочки льоду в гарячу воду, покласти їх на батарею опалення або розмістити нагріту іграшку в снігу. Запропоновані дітьми варіанти були практично перевірені за участю вихователя з дотриманням правил безпеки. Таким чином, дослідницька діяльність не завершувалася отриманням однієї правильної відповіді, а ставала початком нових запитань і відкриттів. Саме цей перехід від виконання запропонованого завдання до самостійного ініціювання експерименту є важливим проявом розвитку пізнавальної самостійності дошкільників.

Аналіз педагогічних спостережень, здійснених у процесі організації пізнавально-дослідницької діяльності вихованців середньої групи, дозволив виявити позитивні зміни в характері дитячої пізнавальної активності. На початкових етапах дослідницької діяльності провідна роль в організації експериментів належала вихователю. Діти переважно долучалися до запропонованих завдань, спостерігали за явищами та відповідали на запитання дорослого. У процесі накопичення практичного досвіду дедалі помітнішою ставала їхня власна дослідницька ініціатива. Найбільш виразно ці зміни проявлялися у самостійному висуванні припущень і пропонуванні нових способів їх перевірки. Зокрема, після ознайомлення з властивостями снігу та криги діти самостійно ініціювали додаткові експерименти, змінюючи температурні умови й передбачаючи можливі результати. Важливо, що запропоновані ідеї отримували практичне продовження, а діти мали змогу безпосередньо спостерігати наслідки власних рішень. За результатами спостережень відзначено зростання готовності дошкільників ставити запитання, пропонувати способи дослідження та брати активнішу участь в обговоренні отриманих результатів. Особливого значення набув перехід від очікування пояснення дорослого до прагнення самостійно перевірити власне припущення.

Водночас отримані результати мають якісний характер і відображають досвід роботи з конкретною групою вихованців. Вони не передбачають кількісного оцінювання ефективності підходу, проте дають підстави розглядати «Простір власних відкриттів» як перспективний засіб підтримки пізнавальної самостійності дітей дошкільного віку. У контексті поширення технологій штучного інтелекту особливої ваги набуває не лише здатність дитини отримувати інформацію, а й готовність ставити власні запитання, перевіряти припущення та формувати висновки на основі безпосереднього досвіду. Саме такі вміння становлять важливе підґрунтя для подальшого розвитку самостійного й критичного мислення.

Висновки

Проведене дослідження підтвердило актуальність розвитку самостійного мислення дошкільників в умовах поширення штучного інтелекту. Узагальнення педагогічного досвіду дозволило систематизувати авторський підхід «Простір власних відкриттів», що передбачає поєднання двох способів організації дослідницької діяльності: від дитячого запитання до власного відкриття та від пояснення вихователя до самостійної перевірки. Педагогічні спостереження у середній групі ЗДО «Веселка» виявили позитивні якісні зміни в пізнавальній активності дітей, зокрема зростання готовності самостійно висувати припущення й ініціювати досліди. Практичне значення підходу полягає в можливості його застосування без складного обладнання. Подальші дослідження доцільно спрямувати на оцінювання результативності підходу.

Отже, важливим завданням дошкільної освіти є підтримка дитини, яка прагне не лише отримати готову відповідь, а й самостійно знайти шлях до власного відкриття.

Список використаних джерел

1. Miao F., Holmes W. Guidance for generative AI in education and research. UNESCO. 2023. DOI: 10.54675/ewzm9535
2. See, Think, Wonder: A Thinking Routine. Harvard Graduate School of Education, Project Zero. URL: https://pz.harvard.edu/resources/see-think-wonder (дата звернення: 15.11.2026)
3. Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20 (дата звернення: 15.11.2026).
4. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) (нова редакція) : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033729-21 (дата звернення: 15.11.2026).
5. Про методичні рекомендації щодо організації діяльності закладів дошкільної освіти у 2026/2027 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки України від 17.08.2026 № 1/17680-26. URL: https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/97712/ (дата звернення: 15.11.2026).
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 15.11.2026).

УДК 37.013.42:159.942.5-053.2(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.075

Марчук Софія Василівна
студент, КНУ ім. Василя Стефаника

Науковий керівник: Тимків Л. С., кандидат психологічних наук, доцент, кандидат психологічних наук, доцент, КНУ ім. Василя Стефаника

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ТРИВОЖНИХ ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Анотація. Статтю присвячено соціально-педагогічній підтримці дітей, які постраждали від військових дій та мають тривожні прояви. Актуальність дослідження зумовлена впливом війни на відчуття безпеки, соціальні зв'язки, навчання й адаптацію дітей. Мета роботи — визначити особливості тривожності та соціально-педагогічні потреби дітей і на цій основі обґрунтувати програму підтримки. Упродовж шести місяців 2026 року опитано 36 дітей віком 8–18 років. Використано скринінговий опитувальник SCARED-C та авторську анкету, кількісний і тематичний аналіз відповідей. Середній показник SCARED-C становив 38,4 бала; у 86,1 % дітей він дорівнював або перевищував 25 балів. Складну адаптацію відзначили 30,5 % учасників, труднощі спілкування або самотність — 27,8 %, досвід неприйняття — 36,1 %. Допомоги психолога потребували 61,1 %, соціального педагога — 52,8 %, а 66,7 % висловили готовність брати участь у спеціальних заходах. За результатами розроблено восьмитижневу програму «Простір опори», спрямовану на створення безпечного середовища, емоційну саморегуляцію, соціальну адаптацію та розширення кола підтримки. Наголошено, що результати скринінгу не є діагнозами, а результативність розробленої програми потребує подальшої практичної перевірки.

Ключові слова: дитяча тривожність, військові дії, соціально-педагогічна підтримка, соціальна адаптація, SCARED-C, травмоінформований підхід, психосоціальні потреби.

Abstract. The paper examines social and pedagogical support for children affected by military action who experience anxiety symptoms. The study addresses the effects of war on children's sense of safety, social relationships, education, and adaptation. Its aim is to identify anxiety-related manifestations and support needs and to develop a support programme. Over six months in 2026, 36 children aged 8–18 participated in a survey. Data were collected using the SCARED-C anxiety screening questionnaire and an author-developed questionnaire and analysed through descriptive statistics and thematic analysis. The mean SCARED-C score was 38.4, and 86.1% of participants scored at least 25 points. Difficult adaptation was reported by 30.5%, loneliness or communication difficulties by 27.8%, and experiences of non-acceptance by 36.1%. Psychological support was requested by 61.1% of participants and social-pedagogical assistance by 52.8%; 66.7% were willing to attend support activities. Based on the findings, an eight-week programme entitled «Space of Support» was developed. It combines the creation of a safe environment with emotional self-regulation, peer communication, social adaptation, and collaboration with significant adults. The screening results must not be interpreted as clinical diagnoses. The programme is a proposed intervention, and its effectiveness has not yet been established through implementation or follow-up assessment.

Keywords: childhood anxiety, military action, social and pedagogical support, social adaptation, SCARED-C, trauma-informed approach, psychosocial needs.

Вступ

Військові дії в Україні спричинили порушення звичного життєвого середовища багатьох дітей: вимушене переміщення, зміну закладів освіти, розлуку з близькими, втрату соціальних контактів і тривале перебування в умовах невизначеності. За таких обставин тривожність слід розглядати не лише як індивідуальне переживання, а і як соціально-педагогічну проблему, що впливає на навчання, спілкування, відчуття безпеки та участь дитини в житті громади [1; 2].

Сучасні підходи до допомоги дітям, які пережили воєнні події, наголошують на ролі сімейних та соціальних ресурсів, щоденних стресових чинників, доступності підтримки та узгодженої діяльності фахівців [3; 5; 6]. Значущими залишаються відновлення соціальних зв'язків, допомога в адаптації до нового середовища й застосування травмоінформованих підходів, за яких дитину не примушують розповідати про травматичний досвід [1; 4; 7].

У зв'язку з цим особливого значення набуває визначення фактичних потреб дітей, які постраждали від війни, та розроблення структурованих заходів соціально-педагогічної підтримки, зорієнтованих на вік, життєві обставини й бажання самих дітей.

Мета і завдання

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати та розробити програму соціально-педагогічної підтримки тривожних дітей, постраждалих від військових дій, на основі вивчення особливостей тривожних проявів і соціально-педагогічних потреб.

Для досягнення мети визначено такі завдання: проаналізувати соціальні й психоемоційні наслідки війни для дітей; дослідити тривожні прояви, адаптаційні труднощі та доступність підтримки; виокремити пріоритетні запити дітей; обґрунтувати зміст, структуру та методи програми соціально-педагогічної допомоги.

Методи

Емпіричне дослідження проводилося протягом шести місяців 2026 року та охопило 36 дітей віком 8–18 років: 19 дівчат (52,8 %) і 17 хлопців (47,2 %). Серед них 28 дітей (77,8 %) змінили місце проживання в межах України, 5 (13,9 %) тимчасово проживали за кордоном, 3 (8,3 %) не переїжджали, проте повідомили про вплив війни на своє життя. Опитування проводилося онлайн (Google Forms) та офлайн. Участь була добровільною, за згодою батьків або законних представників і самих дітей; дані опрацьовувалися конфіденційно.

Використано скринінгову методику SCARED-C (41 твердження; діапазон 0–82 бали) для оцінювання загальної вираженості тривожних проявів і п'яти груп симптомів, а також авторський опитувальник щодо соціальної адаптації, відчуття безпеки, підтримки родини та освітнього середовища, взаємодії з однолітками й бажаних форм допомоги. Застосовано частотний і відсотковий аналіз відповідей, описову статистику та тематичне узагальнення відкритих відповідей. SCARED-C використовували винятково для скринінгу, а не встановлення клінічного діагнозу.

Результати та обговорення

Середній сумарний показник тривожності за SCARED-C становив 38,4 ± 9,7 бала. Із 36 учасників 31 дитина (86,1 %) набрала щонайменше 25 балів, з них 17 дітей (47,2 % від загальної вибірки) — 40 балів або більше. Найпоширенішими були підвищені показники сепараційної тривоги (61,1 %), генералізованої тривоги (58,3 %) та панічних і соматичних проявів (52,8 %). За показниками соціальної та шкільної фобії відповідні частки становили 41,7 % і 36,1 %. Наведені значення характеризують скринінгові ознаки, а не поширеність установлених тривожних розладів.

Таблиця 1

Розподіл учасників за сумарним показником SCARED-C

Діапазон балів	Кількість дітей	Частка, %
0–24	5	13,9
25–39	14	38,9
40 і більше	17	47,2

Діапазон балів	Кількість дітей	Частка, %
Усього	36	100,0

Аналіз соціальних аспектів засвідчив, що 30,5 % дітей оцінювали адаптацію до теперішніх умов як складну, а 41,7 % — як неоднозначну, залежно від обставин. Майже п’ята частина опитаних (19,4 %) не відчувала достатньої безпеки. Труднощі спілкування з однолітками або самотність зазначили 27,8 % респондентів, а 36,1 % повідомили про випадки неприйняття чи нерозуміння.

Підтримку родини повністю або переважно відчували 69,4 % дітей; 66,7 % мали значущого дорослого, до якого могли звернутися. Водночас 25,0 % вважали, що їм складно або неможливо відкрито говорити про власні переживання. Підтримку вчителів повною мірою чи переважно відчували 50,0 % учасників, а 25,0 % не знали або не були впевнені, до кого звернутися по допомогу в закладі освіти. Ці дані вказують на необхідність посилення доступності й зрозумілості механізмів підтримки.

Таблиця 2

Основні запити дітей щодо підтримки (можна було обрати кілька відповідей)

Бажаний напрям допомоги	Кількість	Частка, %
Допомога психолога	22	61,1
Допомога соціального педагога	19	52,8
Спілкування з однолітками	18	50,0
Групові заняття	16	44,4
Творчі заняття	15	41,7
Допомога в адаптації	14	38,9

Дві третини дітей (66,7 %) висловили готовність долучитися до спеціально організованих заходів. У відкритих відповідях повторювалися потреби у стабільності, прийнятті без стигматизації, збереженні стосунків і повазі до небажання обговорювати воєнний досвід. Це свідчить про важливість добровільних, безпечних і різноманітних форм соціально-педагогічної роботи.

На основі отриманих даних розроблено восьмитижневу програму «Простір опори». Вона охоплює вісім послідовних модулів: «Тут безпечно», «Світ моїх емоцій», «Я можу собі допомогти», «Мої ресурси та сильні сторони», «Ми поруч», «Мій простір творчості», «Коло підтримки», «Моє майбутнє і мої можливості». Програма передбачає підготовчий, адаптаційно-діагностичний, основний та підсумковий етапи. Її метою є створення безпечного середовища, розвиток навичок саморегуляції, сприяння комунікації, соціальній адаптації та розширенню кола доступної підтримки.

Зміст програми ґрунтується на дитиноцентрованому, травмоінформованому, ресурсному й індивідуально-диференційованому підходах [1; 3; 7]. Запропоновано поєднання тематичних бесід, творчих та ігрових вправ, командної роботи, практик саморегуляції, індивідуальних консультацій і взаємодії з родинами та педагогами. Для вікової групи 8–11 років переважають ігрові та наочно-творчі методи, 12–14 років — інтерактивні групові завдання, 15–18 років — дискусії, рефлексія та проєктні форми роботи.

Для оцінювання результативності програми в магістерській роботі запропоновано емоційний, соціально-комунікативний і підтримувально-ресурсний критерії, а також показники участі та задоволеності дітей. Передбачено повторне анкетування, спостереження, бесіди й аналіз зворотного зв’язку. Однак програма наразі є розробленою моделлю підтримки:

у вихідній роботі не представлено даних про її впровадження та виміряні зміни показників після участі.

Обмеженнями емпіричного дослідження є невелика, неімовірнісна вибірка, використання самооцінних анкет і відсутність підстав для узагальнення відсотків на всіх дітей, які постраждали від війни. Результати дають змогу описати потреби саме обстеженої групи та обґрунтувати подальшу практичну апробацію програми.

Висновки

Проведене дослідження виявило значну частку підвищених скринінгових показників тривожності та комплексні соціально-педагогічні потреби дітей, які зазнали впливу військових дій. Найважливішими напрямами допомоги виявилися відновлення відчуття безпеки, підтримка соціальної адаптації, створення умов для спілкування з однолітками, посилення довіри до значущих дорослих та забезпечення доступу до фахівців.

Розроблена програма «Простір опори» об’єднує індивідуальні й групові соціально-педагогічні заходи та співпрацю з родиною й освітнім середовищем. Її ефективність потребує наступної апробації з оцінюванням змін до і після участі, а також дослідження на більшій вибірці. Програма не підміняє спеціалізованої психологічної чи психотерапевтичної допомоги.

Список використаних джерел

1. Вакуленко С. М. Застосування травмоінформованого підходу в соціальній роботі з дітьми під час війни. Соціальна робота та психологія: освіта і наука. 2025. № 1. С. 17–22. DOI: 10.32782/3041-1351/2025-1-3

2. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Євдокимова Н. О., Ліпінська С. Діти і війна. Видавець ПП Лисенко М. М. 2023. С. 220.

3. Панок В. Г., Ткачук І. І., Острова В. Д., Лунченко Н. В., Бондарук Ю. С. Науково-методичні засади надання психосоціальної допомоги дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій. Педагогіка і психологія. 2019. № 2(103). С. 64–71.

4. Сапіга С. В., Спіріна Т. П., Горчинський Р. А., Дорошок Д. В. Соціально-педагогічна та психосоціальна підтримка дітей із числа внутрішньо переміщених осіб у період літнього оздоровлення в умовах воєнного часу. ФОП Буря О. Д. 2023.

5. Betancourt T. S., Khan K. T. The mental health of children affected by armed conflict: protective processes and pathways to resilience. International Review of Psychiatry. 2008. Vol. 20, No. 3. P. 317–328. DOI: 10.1080/09540260802090363

6. Miller K. E., Rasmussen A. War exposure, daily stressors, and mental health in conflict and post-conflict settings: bridging the divide between trauma-focused and psychosocial frameworks. Social Science & Medicine. 2010. Vol. 70, No. 1. P. 7–16. DOI: 10.1016/j.socscimed.2009.09.029

7. Carll E. K. IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. IASC. 2007. P. 205. DOI: 10.1037/e518422011-002

УДК 378.147:004.41

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.076

Колодєєв Тимур Олександрович
аспірант, Університет імені Альфреда Нобеля
ORCID: 0009-0008-4804-8405

САМООСВІТНЯ КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА-ПРОГРАМІСТА: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА КОМПОНЕНТИ

Анотація. У роботі досліджено сутність і структуру самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців з інженерії програмного забезпечення в умовах швидкого оновлення професійних знань, технологій та інструментів розроблення. Метою дослідження є уточнення змісту поняття «самоосвітня компетентність майбутнього інженера-програміста» та обґрунтування її компонентної структури з урахуванням специфіки професійної діяльності у сфері програмної інженерії. Використано методи аналізу нормативних документів і наукових публікацій, порівняння наукових підходів, систематизації, узагальнення та теоретичного моделювання. У результаті розмежовано самостійну навчальну діяльність і самоосвіту, уточнено авторське визначення самоосвітньої компетентності та обґрунтовано взаємозв'язок п'яти її компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивно-інформаційного, організаційно-діяльнісного, рефлексивно-оцінного та професійно-адаптивного. Особливу увагу приділено професійно-адаптивному компоненту, який відображає здатність переносити сформовані способи самоосвіти в нові технологічні контексти та підтримувати актуальність професійних знань. Показано, що сформованість компетентності визначається не обсягом самостійної роботи, а здатністю здобувача самостійно виявляти дефіцит знань, організовувати навчання, критично опрацьовувати інформацію, застосовувати нові знання та коригувати власну освітню траєкторію. Практичне значення результатів полягає в можливості використання запропонованої структури для розроблення діагностичних критеріїв, методики формування самоосвітньої компетентності, навчальних проєктів і педагогічного експерименту у професійній підготовці майбутніх інженерів-програмістів.

Ключові слова: самоосвітня компетентність, інженерія програмного забезпечення, майбутній інженер-програміст, самоосвіта, професійна адаптивність, самоорганізація, навчання впродовж життя.

Abstract. The paper examines the essence and structure of self-educational competence of future software engineering specialists under conditions of rapid renewal of professional knowledge, technologies, and development tools. The aim of the study is to clarify the concept of self-educational competence of a future software engineer and to substantiate its component structure with regard to the specific features of professional activity in software engineering. The methods used include analysis of regulatory documents and scientific publications, comparison of scholarly approaches, systematization, generalization, and theoretical modelling. The study distinguishes independent learning activity from self-education, refines the author's definition of self-educational competence, and substantiates the interrelation of five components: motivational-value, cognitive-information, organizational-activity, reflective-evaluative, and professional-adaptive. Particular attention is paid to the professional-adaptive component, which reflects the ability to transfer acquired self-education strategies to new technological contexts and maintain the relevance of professional knowledge. The results show that competence should be assessed not by the amount of independent work but by the learner's ability to identify knowledge gaps, organize learning, critically process information, apply new knowledge, and adjust an individual learning trajectory. The practical value lies in using the proposed structure to develop diagnostic criteria, educational methods, project tasks, and further pedagogical experimentation.

Keywords: self-educational competence, software engineering, future software engineer, self-education, professional adaptability, self-organization, lifelong learning.

Вступ

Стрімке оновлення технологій розроблення програмного забезпечення, поширення хмарних платформ, штучного інтелекту, DevOps-практик, нових засобів кібербезпеки, фреймворків і мов програмування суттєво змінює вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців з інженерії програмного забезпечення. Знання та інструменти, засвоєні здобувачем освіти під час формальної професійної підготовки, не можуть залишатися достатніми протягом усього періоду його професійної діяльності. Показовим у цьому контексті є оновлення Настанови до зводу знань з інженерії програмного забезпечення (SWEBOK Guide) до версії 4.0, у якій ураховано поширення Agile і DevOps, розширено проблематику програмної безпеки та виокремлено нові галузі знань, пов'язані з архітектурою та експлуатацією програмного забезпечення [8]. Це підтверджує динамічний характер професійного знання у сфері програмної інженерії та актуалізує необхідність підготовки фахівця до його постійного самостійного оновлення.

Зазначена вимога відображена й у нормативному та методичному забезпеченні професійної підготовки ІТ-фахівців. Законом України «Про освіту» компетентність визначено як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, цінностей та інших особистісних якостей, а інформальну освіту (самоосвіту) — як самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей. Навчання впродовж життя розглядається як одна з ключових компетентностей сучасної людини [1]. У європейських рекомендаціях особистісна, соціальна компетентність та уміння вчитися також пов'язуються зі здатністю керувати власним навчанням, визначати потреби розвитку й підтримувати навчальну активність упродовж життя [2].

Особливого значення ця проблема набуває у професійній підготовці майбутніх фахівців з інженерії програмного забезпечення. Стандартом фахової передвищої освіти за відповідною спеціальністю передбачено здатність удосконалювати знання і навички в галузі інформаційних технологій та усвідомлювати важливість навчання протягом усього життя. До загальних компетентностей також належить здатність здійснювати пошук, оброблення й аналіз інформації з різних джерел [3]. Отже, здатність до професійного самонавчання фактично виступає не додатковою характеристикою майбутнього програміста, а складовою очікуваного результату його професійної підготовки.

Разом із тим у професійній підготовці майбутніх інженерів-програмістів простежується суперечність між необхідністю постійного самостійного оновлення професійних знань і переважною орієнтацією здобувачів на засвоєння змісту, визначеного освітньою програмою та викладачем. Виконання самостійної роботи саме по собі не гарантує сформованості здатності до самоосвіти. Здобувач може успішно виконувати запропоновані завдання, однак відчувати труднощі з самостійним визначенням прогалин у знаннях, постановкою освітніх цілей, вибором достовірних професійних джерел, плануванням власного навчання, контролем його результативності та перенесенням самостійно здобутих знань у нові професійні ситуації.

У цьому зв'язку принципово важливим є розмежування понять «самостійна навчальна діяльність» та «самоосвітня компетентність». Самостійна робота може бути організована викладачем і передбачати виконання заздалегідь визначених завдань. Самоосвіта натомість характеризується вищим ступенем суб'єктності здобувача: він усвідомлює потребу в нових знаннях, визначає мету, добирає джерела й засоби навчання, організовує діяльність, оцінює результати та коригує подальшу освітню траєкторію. Саме тому самоосвітню компетентність доцільно розглядати не як окрему навичку, а як інтегративну характеристику особистості.

Мета і завдання

Метою дослідження є уточнення сутності самоосвітньої компетентності майбутнього інженера-програміста та обґрунтування її компонентної структури з урахуванням специфіки професійної діяльності у сфері програмної інженерії. Для досягнення мети поставлено такі завдання: зіставити наукові підходи до структурування самоосвітньої компетентності;

визначити професійно зумовлені вимоги до її змісту; обґрунтувати функції та взаємозв'язки компонентів авторської структури, зокрема професійно-адаптивного компонента.

Методи

Дослідження має теоретичний характер. Використано аналіз нормативних документів і наукових праць з проблем самоосвіти, самоспрямованого навчання та професійної підготовки ІТ-фахівців; порівняння наявних структур самоосвітньої компетентності; систематизацію й узагальнення їхніх спільних та відмінних характеристик; теоретичне моделювання для визначення авторської п'ятикомпонентної структури. Емпіричні дані на цьому етапі дослідження не використовувалися; експериментальна перевірка передбачається на наступному етапі роботи.

Результати та обговорення

У педагогічній науці існують різні підходи до структурування самоосвітньої компетентності. Н. Самарук виокремлює мотиваційний, організаційний, процесуальний і контрольно-рефлексивний компоненти. При цьому самоосвітня компетентність розглядається через взаємопов'язані процеси самомотивації, самоорганізації, самоконтролю, самовдосконалення та саморозвитку [4].

Дещо детальнішу структуру пропонує С. Осипенко, досліджуючи самоосвітню компетентність здобувачів професійної освіти. Автор виокремлює потребнісно-мотиваційний, орієнтаційно-когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний та організаційно-вольовий компоненти. Важливо, що до самоосвітніх умінь дослідник відносить самостійний пошук професійної й нормативної інформації, використання інформаційно-комунікаційних технологій, критичне ставлення до нової інформації, систематизацію знань, виявлення прогалин, самоаналіз і коригування власної діяльності [5]. Такий підхід є особливо продуктивним для дослідження професійної підготовки ІТ-фахівців, оскільки поєднує мотиваційні, інформаційні, діяльнісні й рефлексивні аспекти самоосвіти.

Специфіка самоосвітньої діяльності здобувачів комп'ютерних та інженерних спеціальностей підтверджується й сучасними зарубіжними дослідженнями. Так, М. Чжу, С. Беррі, Ю. Хуан та С. Масуд встановили, що у процесі самоспрямованого навчання студенти комп'ютерних та інженерних спеціальностей використовують внутрішні й зовнішні мотиваційні стратегії, метакогнітивний моніторинг, управління часом, планування, пошук інформації та управління навчальними ресурсами [6]. Отже, самоосвіта майбутнього інженера-програміста передбачає не лише прагнення до отримання нових знань, а й володіння комплексом способів управління власною пізнавальною діяльністю.

У міжнародних рекомендаціях щодо підготовки фахівців з інженерії програмного забезпечення безперервний професійний розвиток також визначено як один із очікуваних результатів професійної освіти. У Software Engineering 2014: Curriculum Guidelines for Undergraduate Degree Programs in Software Engineering наголошено на необхідності формувати здатність засвоювати нові моделі, методи та технології в міру їх появи, а випускник має демонструвати готовність до мотивованого навчання впродовж життя [7].

Узагальнення зазначених підходів дає підстави визначити самоосвітню компетентність майбутнього інженера-програміста як інтегративну професійно значущу якість особистості, що виявляється у стійкій потребі й готовності до самостійного професійного розвитку, здатності визначати власні освітні потреби та цілі, знаходити, критично оцінювати й опановувати актуальні знання та технології, організовувати й регулювати власну самоосвітню діяльність, застосовувати самостійно здобуті знання для розв'язання професійних завдань, здійснювати самооцінювання її результатів і коригувати подальшу індивідуальну освітню траєкторію.

Авторський підхід відрізняється від розглянутих у літературі структур тим, що компоненти виокремлено не лише за загальною логікою самоосвітньої діяльності, а й за їхньою функцією у професійному самонавчанні інженера-програміста. На відміну від чотирикомпонентної структури Н. Самарук [4] та п’ятикомпонентної структури С. Осипенка [5], у запропонованій структурі окремо розмежовано когнітивно-інформаційний і організаційно-діяльнісний аспекти, а також введено професійно-адаптивний компонент. Його виокремлення зумовлене динамічністю програмної інженерії: результатом самоосвіти має бути не лише опанування конкретного нового знання, а здатність переносити сформовані способи навчання в інший технологічний контекст, оцінювати доцільність нових засобів і перебудовувати професійну діяльність відповідно до змін галузі [6–8].

На нашу думку, з урахуванням специфіки професійної діяльності фахівця з інженерії програмного забезпечення у структурі його самоосвітньої компетентності доцільно виокремити мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, організаційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний та професійно-адаптивний компоненти.

По-перше, мотиваційно-ціннісний компонент відображає усвідомлення майбутнім фахівцем необхідності постійного професійного навчання, його інтерес до самостійного отримання нових знань, прагнення до професійного зростання й готовність докладати вольових зусиль для досягнення поставлених цілей. Для майбутнього програміста принциповим є перехід від ситуативної мотивації, зумовленої необхідністю скласти дисципліну або виконати завдання, до внутрішнього сприйняття самоосвіти як постійної складової професійної діяльності.

По-друге, когнітивно-інформаційний компонент охоплює знання способів і стратегій самоосвіти, уміння визначати власний дефіцит професійних знань, здійснювати цілеспрямований пошук інформації, критично оцінювати її достовірність, релевантність та актуальність, систематизувати отримані відомості й формувати на їх основі нові знання. Для програмної інженерії цей компонент має особливе значення через значний обсяг доступних цифрових ресурсів: технічної документації, репозиторіїв програмного коду, професійних форумів, стандартів, онлайн-курсів, наукових публікацій, документації бібліотек і фреймворків. Відтак значущим стає не лише вміння знайти інформацію, а й здатність відрізнити актуальне та професійно обґрунтоване рішення від застарілого, помилкового або контекстно непридатного.

По-третє, організаційно-діяльнісний компонент характеризує здатність перетворювати потребу в нових знаннях на цілеспрямовану самоосвітню діяльність. Він включає постановку навчальних цілей, планування послідовності дій, розподіл часу, вибір ресурсів та інструментів, організацію індивідуального темпу навчання, практичне опрацювання нового матеріалу й використання отриманих знань. Для майбутнього інженера-програміста особливо важливо, щоб засвоєння нової технології не обмежувалося пасивним ознайомленням із навчальними матеріалами, а завершувалося її практичною апробацією: створенням програмного продукту, реалізацією окремої функціональності, розв’язанням проблемної ситуації, тестуванням чи порівнянням альтернативних технологічних рішень.

По-четверте, рефлексивно-оцінний компонент передбачає здатність майбутнього фахівця аналізувати процес і результати власної самоосвітньої діяльності, зіставляти отриманий результат із поставленою метою, визначати причини успіхів і труднощів, виявляти прогалини в знаннях та своєчасно коригувати стратегії навчання. Його проявами є самоконтроль, самооцінювання, рефлексія та готовність переглядати власні рішення. У програмній інженерії зазначений компонент може реалізовуватися через аналіз якості створеного програмного продукту, тестування, рецензування програмного коду, роботу з помилками, отримання зворотного зв’язку та переосмислення обраного способу розв’язання професійного завдання.

По-п’яте, професійно-адаптивний компонент відображає здатність використовувати результати самоосвіти для адаптації до змін у професійному середовищі. Йдеться про готовність опановувати нові мови програмування, бібліотеки, технологічні платформи,

методології й інструменти не заради самого накопичення інформації, а відповідно до реальних професійних завдань. Майбутній інженер-програміст має вміти співвідносити нову технологію з уже наявними професійними знаннями, оцінювати доцільність її використання, переносити засвоєні принципи у нові технологічні контексти й перебудовувати власну професійну діяльність відповідно до змін у галузі. Саме цей компонент, на нашу думку, відображає специфічний зв'язок самоосвітньої компетентності з динамікою програмної інженерії. Його самостійний статус визначається тим, що він характеризує не процес організації чи оцінювання самоосвіти, а здатність переносити її результати та сформовані стратегії на нові професійні ситуації, де попередній набір знань і засобів уже є недостатнім.

Виокремлені компоненти не функціонують ізольовано. Потреба у професійному розвитку активізує постановку самоосвітньої мети; інформаційно-пошукові та когнітивні вміння забезпечують отримання необхідних знань; організаційно-діяльнісні вміння дозволяють реалізувати відповідну програму самонавчання; рефлексія забезпечує оцінювання та корекцію її результатів; професійно-адаптивна складова переводить отримані знання у площину реальної професійної діяльності. У результаті утворюється циклічний процес «усвідомлення потреби; визначення мети; пошук і опанування знань; практичне застосування; самооцінювання; корекція; постановка нової освітньої мети». Обґрунтована п'ятикомпонентна структура може слугувати основою для проєктування навчальних ІТ-завдань, розроблення критеріїв і показників діагностики, добору засобів педагогічної підтримки та побудови освітніх програм, спрямованих на поступове формування професійно спрямованої самоосвітньої діяльності майбутніх інженерів-програмістів.

Педагогічне значення такого розуміння самоосвітньої компетентності полягає в тому, що її формування не може бути зведене до збільшення обсягу самостійної роботи здобувача. Необхідним є створення освітніх ситуацій, у яких майбутній програміст самостійно виявляє недостатність наявних знань, визначає спосіб її подолання, здійснює пошук і критичний відбір професійної інформації, застосовує її під час розв'язання практичного або проєктного завдання, отримує зворотний зв'язок і рефлексує результати. Особливий потенціал у цьому контексті має проєктно орієнтоване освітнє середовище, оскільки робота над програмним проєктом природно створює ситуації невизначеності та потребу в самостійному опануванні технологій, що виходять за межі вже засвоєного змісту навчальних дисциплін.

Висновки

Самоосвітня компетентність майбутнього інженера-програміста є інтегративною професійно значущою якістю, що забезпечує здатність самостійно підтримувати актуальність знань і професійних умінь в умовах постійного розвитку інформаційних технологій. Теоретичний аналіз дозволив уточнити її зміст та обґрунтувати п'ятикомпонентну структуру, яка охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, організаційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний і професійно-адаптивний компоненти. Авторський внесок полягає в їх функціональному розмежуванні відповідно до повного циклу професійно спрямованої самоосвіти та у виокремленні професійно-адаптивного компонента, що характеризує перенесення сформованих способів навчання у нові технологічні контексти. Оскільки дослідження має теоретичний характер, наступним етапом передбачається операціоналізація запропонованої структури у вигляді критеріїв і показників, розроблення діагностичного інструментарію та методики формування самоосвітньої компетентності у проєктно орієнтованому освітньому середовищі, а також проведення педагогічного експерименту з майбутніми фахівцями з інженерії програмного забезпечення. Очікуваним прикладним результатом є створення практично придатного комплексу навчальних завдань, засобів педагогічної підтримки та діагностики, що дасть змогу цілеспрямовано формувати й оцінювати самоосвітню компетентність у професійній підготовці.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII.
2. Council Recommendation of 22 May 2018 on Key Competences for Lifelong Learning. Official Journal of the European Union. 2018. No. C 189. P. 1–13.
3. Стандарт фахової передвищої освіти зі спеціальності 121 «Інженерія програмного забезпечення» галузі знань 12 «Інформаційні технології» освітньо-професійного ступеня «фаховий молодший бакалавр». Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 21.09.2021 № 1006.
4. Самарук Н. Структура та педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців. Молодь і ринок. 2019. № 9 (176). С. 75–81. DOI: 10.24919/2308-4634.2019.182235
5. Осипенко С. М. Зміст та структура самоосвітньої компетентності учнів закладів професійно-технічної освіти. ScienceRise: Pedagogical Education. 2018. № 5 (25). С. 18–22. DOI: 10.15587/2519-4984.2018.134271
6. Zhu M., Berri S., Huang Y., Masoud S. Computer science and engineering students' self-directed learning strategies and satisfaction with online learning. Computers and Education Open. 2024. Vol. 6. P. Art. 100168. DOI: 10.1016/j.caeo.2024.100168
7. Software Engineering 2014: Curriculum Guidelines for Undergraduate Degree Programs in Software Engineering. Joint Task Force on Computing Curricula, IEEE Computer Society, Association for Computing Machinery. 2015.
8. Washizaki H. Guide to the Software Engineering Body of Knowledge (SWEBOK Guide). Version 4.0. IEEE Computer Society. 2024. DOI: 10.3403/30314312u

УДК 376.33:371.382

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.077

Лаба Юлія Миколаївна
студент, Ступінь вищої освіти "магістр" спеціальності А6 Спеціальна освіта (Логопедія)

НАОЧНІ ІГРОВІ ВПРАВИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Анотація. У тезах розглянуто можливості використання наочних ігрових вправ для розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку (5–6 років) із порушеннями слуху. Метою роботи є систематизація завдань, спрямованих на формування лексичних, граматичних, наративних і комунікативних умінь. Для підготовки матеріалів використано аналіз наукової та методичної літератури, порівняння педагогічних підходів, узагальнення й методичне проєктування. Результатом роботи стала розроблена серія з 16 наочних ігрових вправ, об'єднаних у чотири тематичні блоки: «Пізнаю та називаю», «Будую речення», «Розповідаю за малюнками», «Спілкуюся у грі». Вправи охоплюють називання предметів, дій та ознак, побудову речень, послідовне відтворення подій і моделювання повсякденних комунікативних ситуацій. Для кожної вправи визначено мету, матеріали, хід виконання та варіанти адаптації складності. Передбачено використання зорових підказок, зменшення кількості стимулів або поступове ускладнення самостійної відповіді. Комунікація може відбуватися усно або жестово відповідно до потреб дитини. Практичне значення матеріалів полягає в можливості їх адаптованого використання педагогом в індивідуальній та груповій роботі. Ефективність серії експериментально не перевірялася й потребує подальшої апробації.

Ключові слова: діти з порушеннями слуху, розвиток мовлення, ігрова діяльність, наочність, старший дошкільний вік, логопедія.

Abstract. This paper examines visual game-based exercises for speech and language development in children aged 5–6 with hearing impairments. The aim is to systematize tasks that support vocabulary, grammar, narrative skills, and communication. The work uses analysis of scholarly and methodological literature, comparison and generalization of pedagogical approaches, and methodological design. The resulting set includes 16 exercises in four thematic blocks: "I recognize and name," "I build sentences," "I tell stories using pictures," and "I communicate through play." The tasks involve naming objects, actions and features; building sentences; sequencing pictures and creating stories; and participating in everyday communicative situations. Each exercise has an aim, materials, procedure, and options for adapting difficulty. Adaptations include reducing visual prompts, offering a choice, providing a model, or increasing the independence of the child's response. Communication may be oral or signed, according to the child's needs. The outcome is a structured set of methodological materials, not experimental evidence of effectiveness. Its practical value is to provide educators with adaptable tasks for individual and group activities. Further practical testing is needed.

Keywords: children with hearing impairments, speech and language development, game-based learning, visual aids, preschool age, speech therapy.

Вступ

У старшому дошкільному віці мовленнєвий розвиток охоплює не лише накопичення словника, а й уміння будувати речення, послідовно передавати зміст подій, ставити запитання та взаємодіяти з однолітками. Для дітей із порушеннями слуху організація такої роботи потребує врахування доступності мовного середовища, попереднього досвіду спілкування та індивідуальних можливостей. Важливо, щоб навчальні завдання були зрозумілими дитині й передбачали активну участь, а не лише сприймання зображень або наслідування дій дорослого [11; 12; 16].

Ігрова діяльність створює природні ситуації для називання предметів і дій, опису ознак, узгодження спільних дій, звернення до партнера та побудови коротких висловлювань. Наочність у цьому процесі виконує функцію опори: допомагає співвіднести слово або жест із

предметом, дією чи подією, а також утримувати послідовність змісту. Водночас зображення саме собою не гарантує формування мовленнєвого вміння. Педагог має визначати конкретну мовленнєву мету вправи, перевіряти зрозумілість матеріалу та надавати дитині можливість самостійно відповісти [1; 7].

Мета і завдання

Метою і методом розроблення серії є систематизація наочних ігрових завдань для розвитку лексичних, граматичних, наративних і комунікативних умінь дітей 5–6 років із порушеннями слуху. Під час підготовки матеріалів використано аналіз наукової та методичної літератури, порівняння педагогічних підходів, узагальнення й методичне проєктування. Педагогічний експеримент у межах кваліфікаційної роботи не проводився, тому розроблена серія не подається як експериментально перевірена програма.

Результати та обговорення

Серію становлять 16 вправ, об’єднаних у чотири блоки відповідно до провідного мовленнєвого завдання. Перший блок — «Пізнаю та називаю» — спрямований на уточнення й активізацію словника предметів, дій та ознак. До нього входять вправи «Знайди та назви», «Що робить персонаж?», «Який предмет?», «Знайди зайве». Їх виконання передбачає впізнавання зображень, називання, добір ознак і пояснення вибору.

Другий блок — «Будую речення» — охоплює вправи «Один – багато», «Де знаходиться?», «Склади речення», «Що було спочатку?». Вони створюють умови для опрацювання граматичних форм, просторових відношень, побудови простих речень і встановлення часової послідовності. Третій блок — «Розповідаю за малюнками» — містить вправи «Розташуй за порядком», «Розкажи історію», «Чого не вистачає?», «Придумай завершення». Їхнє призначення — підтримати послідовне відтворення подій, опис ситуації, встановлення логічних зв’язків і самостійне доповнення сюжету.

Четвертий блок — «Спілкуюся у грі» — представлений вправами «У магазині», «У гостях», «Допоможи персонажу», «Запитай і дізнайся». Вони моделюють повсякденні комунікативні ситуації, у яких дитина може звертатися до партнера, ставити запитання, висловлювати прохання, відповідати та узгоджувати спільні дії. Таким чином, структура серії передбачає перехід від упізнавання й називання до побудови висловлювань, розповіді та ситуативного спілкування.

Кожна вправа має визначену мету, перелік матеріалів, опис ходу виконання та варіанти адаптації. Спрощення може передбачати зменшення кількості карток, вибір із двох варіантів, демонстрацію зразка або додаткову зорову підказку. Ускладнення передбачає самостійний опис, пояснення причин вибору, розширення речення чи створення власного продовження історії. Рівень допомоги добирається не лише за віком, а й за мовним досвідом та актуальними можливостями конкретної дитини.

Під час використання серії важливо забезпечити доступність комунікації. Відповідь дитини може бути усною або жестовою — відповідно до її мовних потреб і способу спілкування. Педагогові доцільно надавати достатньо часу для відповіді, використовувати зрозумілі інструкції, не перевантажувати дитину одночасно кількома новими завданнями та поступово зменшувати обсяг підказок. Для фіксації спостережень у матеріалах передбачено допоміжну картку, яка дає змогу відзначати самостійність виконання, використану підтримку та характер відповіді; вона не є стандартизованим діагностичним інструментом.

Висновки

Отже, розроблена серія наочних ігрових вправ систематизує завдання за чотирма взаємопов’язаними напрямами: словниковим, граматичним, наративним і комунікативним. Її

практичне призначення полягає в наданні педагогові структурованого матеріалу для індивідуальної та групової роботи з дітьми старшого дошкільного віку з порушеннями слуху. Подальше практичне застосування та оцінювання ефективності серії потребують окремої апробації.

Список використаних джерел

1. Білан О. І. Навчання розповідання з використанням наочності. Старший дошкільний вік. Мандрівець. 2014. С. 128 с..
2. Богуш А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Слово. 2008. С. 256 с..
3. Жук В. В., Литвинова В. В., Литовченко С. В., Вовченко О. А. Серія навчальних посібників за сферами розвитку для дітей дошкільного віку з порушенням слуху «Сходинки. Підтримаємо та допоможемо» (3 посібники). Київ, 2023. 258 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739631/ (дата звернення: 18.11.2026)
4. Кульбіда С. В., Адамюк Н. Б., Горова О. В., Замша А. В. Комунікативна доступність освітнього середовища для осіб з порушеннями слуху в умовах сучасних викликів. ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України. 2023. С. 148 с.. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739457/ (дата звернення: 18.11.2026)
5. Литовченко С. В., Таранченко О. М., Жук В. В., Шевченко В. М., Литвинова В. В., Федоренко О. Ф. Сучасний курикулум в освіті дітей з порушеннями слуху. Імекс-ЛТД. 2021. С. 321 с.. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731776/ (дата звернення: 18.11.2026)
6. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) (нова редакція) : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya (дата звернення: 18.11.2026)
7. American Speech-Language-Hearing Association. Language and Communication of Deaf and Hard of Hearing Children. ASHA Practice Portal. URL: https://www.asha.org/practice-portal/professional-issues/language-communication-deaf-hard-of-hearing-children/ (дата звернення: 18.11.2026)

УДК 81'33:373.5.016:811.111'33

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.078

Карпухіна Марія Олександрівна
студент-магістр, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

Науковий керівник: Чухно О. А., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загального мовознавства і романо-германської філології, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

INTERVIEW FORMATS AND THEIR POTENTIAL FOR DEVELOPING SENIOR SCHOOL STUDENTS' ENGLISH LANGUAGE PRAGMATIC COMPETENCE

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розвитку прагматичної компетентності учнів старшої школи, яка забезпечує здатність використовувати англійську мову відповідно до комунікативної ситуації, мети спілкування та взаємин між співрозмовниками. Метою дослідження є визначення потенціалу різних форматів інтерв'ю для розвитку прагматичної компетентності під час вивчення англійської мови. Методи дослідження включають аналіз наукової літератури, порівняльний аналіз та синтез. Результати свідчать, що структуровані, неструктуровані та трьохетапні інтерв'ю створюють різні можливості для розвитку прагматичних умінь. Структуровані інтерв'ю сприяють відпрацюванню типових мовленнєвих актів і ввічливих висловлювань. Неструктуровані інтерв'ю розвивають спонтанну взаємодію, гнучкість мовлення та здатність реагувати на непередбачувані відповіді. Трьохетапні інтерв'ю забезпечують практику чергування реплік, аудіювання та обміну інформацією. Висновки підтверджують доцільність поєднання різних форматів інтерв'ю відповідно до навчальних цілей. Їх використання допомагає учням практикувати контрольовану й спонтанну комунікацію, добирати доречні мовні засоби та вдосконалювати навички взаємодії в різних соціальних контекстах.

Ключові слова: прагматична компетентність, формати інтерв'ю, мовленнєві акти, структуровані інтерв'ю, неструктуровані інтерв'ю, трьохетапне інтерв'ю.

Abstract. The relevance of the study is determined by the need to develop pragmatic competence in senior school students, enabling them to use English appropriately according to the communicative situation, the purpose of communication, and the relationships between interlocutors. The aim of the study is to identify the potential of different interview formats for developing pragmatic competence in English language learning. The research methods include literature analysis, comparative analysis, and synthesis. The findings show that structured, unstructured and three-step interviews offer different opportunities for developing pragmatic skills. Structured interviews help students practise common speech acts and polite expressions. Unstructured interviews develop spontaneous interaction, flexibility in language use and the ability to respond to unexpected utterances. Three-step interviews provide opportunities to practise turn-taking, listening and information exchange. The conclusions confirm the value of combining different interview formats according to learning objectives. Their use helps students practise both controlled and spontaneous communication, select appropriate language forms and improve interaction skills in different social contexts.

Keywords: pragmatic competence, interview formats, speech acts, structured interviews, unstructured interviews, three-step interview.

Вступ

Pragmatic competence is an important part of communicative competence. It helps language learners use English appropriately in different situations. Developing this competence requires not only knowledge of grammar and vocabulary but also the ability to express intentions, understand others and choose suitable language for a particular context (Council of Europe, 2001). Interviews are a useful teaching technique because they encourage meaningful communication and provide opportunities to practice English (Sunny & Zainul, 2025). They are particularly valuable for high school students who need communication skills for everyday, academic and professional situations.

Мета і завдання

The aim of the study is to examine how different interview formats can help develop pragmatic competence in English among high school students. The objectives are to compare structured, unstructured and three-step interviews and identify the pragmatic skills that can be practised through each format.

Методи

The study uses literature analysis, comparative analysis, and synthesis to examine interview formats and their potential to develop pragmatic competence. The literature review covered academic publications on pragmatic competence, speech act theory and interview-based language teaching, published between 1987 and 2025.

Результати та обговорення

Interviews encourage students to use English to achieve specific communicative goals. According to speech act theory, developed by Austin (1962) and Searle (1969), language is used not only to produce sentences but also to perform actions. During interviews, students can practise different communicative functions, such as asking for information, expressing opinions, agreeing or disagreeing, thanking and responding to others. They also learn to choose appropriate language depending on the situation and their relationship with the other speaker.

The potential of interviews for developing pragmatic competence partly depends on their format. Structured, unstructured, and three-step interviews differ in the degree of freedom students have during communication and in how they interact with others.

Structured interviews use questions prepared in advance and follow a predictable order (Sunny & Zainul, 2025). They help students practise common speech acts, polite questions and appropriate responses. This format is useful for learning basic communication patterns and preparing for formal situations, such as job interviews or academic conversations. However, because the questions are planned, students have fewer opportunities to practise spontaneous communication and respond to unexpected situations.

Unstructured interviews allow participants to choose questions and develop their answers more freely (Sunny & Zainul, 2025). This format encourages students to ask follow-up questions, react to new information and adjust their language during the conversation. As a result, it can help develop conversation management, flexible language use and interaction skills. Students also practise politeness strategies and indirect speech acts, which help them communicate respectfully (Brown & Levinson, 1987; Sadock, 2006).

Three-step interviews are a cooperative learning activity in which students take turns being interviewers, respondents and recorders. Each participant has an opportunity to ask questions, answer them and record information provided by others. After the interviews, students share and discuss the information they have collected (Nguyen & Vu, 2021). This format helps develop turn-taking, listening skills and the ability to organise information. Working in small groups can also make communication less stressful for students and help increase their confidence (Hasriani, 2019).

The comparison shows that the three formats offer different opportunities for developing pragmatic competence. Structured interviews help students practise common communication patterns, unstructured interviews encourage spontaneous interaction, and three-step interviews focus on cooperation and information exchange. Therefore, these formats can complement one another in the English classroom.

Teachers can combine different interview formats depending on their learning objectives. For example, structured interviews can be used to introduce appropriate questions and polite expressions. Students can then move to less predictable conversations and cooperative interview activities

that require more independent communication. Interviews with people outside the classroom, including international guests, can also introduce students to authentic language use and different cultural communication practices (Mallapiang, 2014).

Висновки

Interviews are a useful teaching technique for developing English language pragmatic competence in senior school students. The comparison of structured, unstructured and three-step interviews shows that each format provides different opportunities to practise speech acts, politeness, turn-taking and conversation management. The choice of format should depend on the communicative skills teachers aim to develop. While previous studies have mainly focused on individual interview formats, this study shows how combining structured, unstructured and three-step interviews can help students develop different pragmatic skills more effectively. Combining different interview formats can help students practise both controlled and spontaneous communication and improve their ability to interact with others. Further research may focus on developing interview-based classroom activities and methods for assessing students' pragmatic competence.

Список використаних джерел

1. Austin J. L. How to do things with words. Oxford University Press. 1962. P. 177–182. DOI: 10.4324/9781003282969-27
2. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some universals in language usage. Cambridge University Press. 1987. DOI: 10.1017/CBO9780511813085
3. Council of Europe. Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment. Cambridge University Press. 2001.
4. Hasriani, G. (2019). Interview as a learning technique in speaking subject: Students' perspective. Language Circle: Journal of Language and Literature, 13(2), 132-138.
5. Mallapiang Y. Using authentic material to improve the students' listening skill. Exposure: Jurnal Pendidikan Bahasa Inggris. 2014. Vol. 3, No. 2. P. 166–177. DOI: 10.26618/exposure.v3i2.835
6. Nguyen, H. Q., & Vu, T. V. (2021). Three-step interview strategy to enhance speaking skill of second year college students. European Journal of English Language, Linguistics and Literature, 8(1), 6-15.
7. Sadock J. Speech acts. The handbook of pragmatics. 2006. P. 53–73. DOI: 10.1002/9780470756959.ch3
8. Searle J. R. Speech acts: An essay in the philosophy of language. Cambridge University Press. 1969. DOI: 10.1017/CBO9781139173438
9. Sunny N., Zainul A. The use of interview as a technique to assess students' speaking skills of senior high school. International Journal of Multilingual Education and Applied Linguistics. 2025. Vol. 2, No. 4. P. 43–52. DOI: 10.61132/ijmeal.v2i4.397

УДК 378.091:331.548:004.738.5

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.079

Самарський Максім Олександрович
студент, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Науковий керівник: Маценко Л. М., доцент, кандидат педагогічних наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ВИКОРИСТАННЯ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ У ПРОФОРІЄНТАЦІЙНІЙ РОБОТІ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У тезах досліджено можливості використання інтернет-технологій у профорієнтаційній діяльності закладів вищої освіти. Обґрунтовано актуальність системної цифрової комунікації університетів із потенційними вступниками в умовах поширення онлайн-джерел інформації та зміни способів освітнього вибору. Метою роботи є аналіз основних інтернет-інструментів профорієнтації та розроблення пропозицій щодо їх комплексного застосування. Методологічну основу становлять аналіз наукових публікацій, порівняння цифрових ресурсів закладів вищої освіти, узагальнення та моделювання. Розглянуто функції офіційних вебсайтів, соціальних мереж, месенджерів, чат-ботів і мультимедійних форматів у залученні та консультуванні вступників. Порівняльний аналіз охоплює цифрові ресурси Київського національного університету імені Тараса Шевченка, КПІ імені Ігоря Сікорського, Національного університету «Львівська політехніка» та НУБіП України. Запропоновано комплексну SMM- та WEB-стратегію, що поєднує чотири етапи взаємодії з аудиторією: привернення уваги, формування інтересу, підтримку рішення про вступ і супровід після зарахування. Визначено організаційні складові її реалізації: сегментацію аудиторії, контент-планування, автоматизацію комунікації, залучення студентів до створення контенту та вебаналітику. Наведено модельний шестимісячний бюджет і прогнозні показники воронки залучення; підкреслено, що вони мають розрахунковий, а не фактичний характер. Зроблено висновок про доцільність узгодженого використання цифрових каналів для підвищення доступності інформації та якості комунікації з майбутніми студентами.

Ключові слова: профорієнтація, заклад вищої освіти, Інтернет, цифрові технології, соціальні мережі, SMM, WEB-стратегія.

Abstract. The paper examines the use of Internet technologies in career guidance at higher education institutions. It substantiates the need for systematic digital communication with prospective students as online sources increasingly influence educational choices. The aim is to analyse key Internet-based career guidance tools and propose an integrated approach to their use. The methods include a review of scholarly publications, comparison of university digital resources, generalisation and modelling. The paper considers official websites, social networks, messengers, chatbots and multimedia formats as tools for informing and advising applicants. The comparative analysis covers Taras Shevchenko National University of Kyiv, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Lviv Polytechnic National University and the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. An integrated SMM and WEB strategy is proposed, comprising four stages: attracting attention, developing interest, supporting the admission decision and assisting students after enrolment. Its implementation involves audience segmentation, content planning, communication automation, student-created content and web analytics. A model six-month budget and recruitment-funnel forecast are presented. The figures are estimates, not results of an implemented campaign. The paper concludes that coordinated digital channels can improve information accessibility and communication with prospective students.

Keywords: career guidance, higher education institution, Internet, digital technologies, social media, SMM, WEB strategy.

Вступ

Цифровізація освіти змінює способи взаємодії закладів вищої освіти з майбутніми вступниками. Під час вибору університету молодь використовує офіційні вебресурси,

соціальні мережі, відеоплатформи та онлайн-консультації. Тому профорієнтаційна діяльність має передбачати не лише розміщення інформації в мережі, а й послідовну комунікацію, адаптовану до інформаційних потреб різних груп аудиторії. Дослідження цифрового маркетингу закладів вищої освіти підтверджують значення соціальних медіа для представлення університету та взаємодії з потенційними студентами [1; 2].

Мета і завдання

Мета роботи — проаналізувати використання інтернет-технологій у профорієнтаційній діяльності закладів вищої освіти та обґрунтувати модель їх комплексного застосування. Для досягнення мети визначено такі завдання: охарактеризувати основні цифрові канали комунікації; порівняти практику їх використання в окремих українських університетах; запропонувати послідовну SMM- та WEB-стратегію і визначити показники для попереднього оцінювання її результативності.

Методи

Використано аналіз наукових джерел з питань профорієнтації, цифрового маркетингу та комунікацій у вищій освіті; порівняльний аналіз офіційних вебсайтів і цифрових каналів чотирьох університетів; узагальнення результатів та метод моделювання для побудови стратегії й прогнозної воронки залучення. Вибір цифрових інструментів узгоджується з дослідженнями щодо ролі соціальних медіа у студентському рекрутингу та університетському брендингу [2–4].

Результати та обговорення

Основними інструментами профорієнтаційної комунікації є офіційний вебсайт, соціальні мережі, месенджери, відеоплатформи та інтерактивні сервіси. Вебсайт виконує функцію базового інформаційного ресурсу: на ньому доцільно розміщувати каталог освітніх програм, правила вступу, інформацію про навчання, студентське середовище й контакти відповідальних підрозділів. Соціальні мережі дають змогу поширювати короткі відео, історії студентів, повідомлення про події та відповіді на поширені запитання. Месенджери й чат-боти можуть автоматизувати надання типових довідок, однак складні індивідуальні запити мають передаватися консультантам.

Порівняльний аналіз охопив Київський національний університет імені Тараса Шевченка, КПІ імені Ігоря Сікорського, Національний університет «Львівська політехніка» та НУБіП України. Розглядалися доступність інформації про освітні програми, використання соціальних мереж і месенджерів, а також наявність інтерактивних форматів взаємодії. Аналіз засвідчив, що окремі цифрові інструменти виконують різні функції, тому їх ефективність доцільно оцінювати не ізольовано, а як складові єдиного комунікаційного середовища. Значення соціальних медіа для залучення вступників також висвітлюється в сучасних дослідженнях маркетингу вищої освіти [1; 3; 4].

На основі аналізу запропоновано комплексну SMM- та WEB-стратегію з чотирма етапами. Перший етап — привернення уваги — передбачає використання коротких відео, дописів і таргетованої реклами для первинного знайомства з університетом. Другий — формування інтересу — орієнтований на докладне ознайомлення з освітніми програмами, студентським життям, вебінарами та віртуальними екскурсіями. Третій — підтримка рішення про вступ — охоплює онлайн-консультації, чат-боти, відповіді на запитання й зрозумілі інструкції щодо вступної кампанії. Четвертий — інформаційний супровід після зарахування — спрямований на допомогу першокурсникам через довідкові матеріали, студентські спільноти та канали комунікації.

Реалізація стратегії передбачає п’ять взаємопов’язаних блоків: сегментацію цільової аудиторії; омніканальне контент-планування; використання чат-бота та CRM для впорядкування звернень; залучення студентів до створення контенту за принципом Student-to-Student; застосування вебаналітики для відстеження переходів і цільових дій. Для контент-плану запропоновано орієнтовне співвідношення: 50 % інформаційно-корисного контенту, 30 % інтерактивного й освітньо-розважального та 20 % презентаційного.

Практичне планування проілюстровано модельним шестимісячним бюджетом у розмірі 130 000 грн. Прогнозний сценарій передбачає 500 000 показів або переглядів, 25 000 відвідувань цифрових ресурсів, 2 500 лідів, 500 унікальних заявників і 150 зарахованих студентів. За цих припущень розрахункова вартість залучення одного ліда становить 52 грн, одного заявника — 260 грн, одного зарахованого студента — приблизно 866,67 грн. Наведені значення є модельними й не відображають результатів фактично проведеної рекламної кампанії. Для подальшого оцінювання доцільно використовувати показники охоплення, залученості, конверсії та вартості цільової дії. Сучасні публікації також наголошують на необхідності системного підходу до використання соціальних медіа у залученні студентів [5].

Висновки

Інтернет-технології є важливим інструментом профорієнтаційної діяльності закладів вищої освіти, оскільки забезпечують доступ до інформації, оперативну комунікацію та інтерактивну взаємодію з потенційними вступниками. Найбільш доцільним є узгоджене використання вебсайту, соціальних мереж, месенджерів і мультимедійних сервісів у межах єдиної стратегії. Запропонована модель поєднує чотири етапи взаємодії та п’ять організаційних блоків, а її результативність може оцінюватися за системою цифрових KPI. Подальші дослідження доцільно спрямувати на апробацію моделі в конкретному закладі вищої освіти та зіставлення прогнозних показників із фактичними даними вступної кампанії.

Список використаних джерел

1. Akbari M., Jastacia R., Setiawan S., Ningsih D. The Marketing Power of TikTok: A Content Analysis in Higher Education. Binus Business Review. 2022. Vol. 13, No. 2. P. 159–170. DOI: 10.21512/bbr.v13i2.8014
2. Berdiieva S., Goroshko O. Use of TikTok Social Media in the Ukrainian University Branding. Social Communications: Theory and Practice. 2021. Vol. 13, No. 2. P. 171–183. DOI: 10.51423/2524-0471-2021-13-2-7
3. Cingillioglu I., Gala A., Prokhorov A. Social media marketing for student recruitment: an algorithmically sequenced literature review. Journal of Marketing for Higher Education. 2024. Vol. 34, No. 2. P. 1101–1123. DOI: 10.1080/08841241.2023.2177789
4. Hooley T. How the internet changed career: Framing the relationship between career development and online technologies. Journal of the National Institute for Career Education and Counselling. 2012. Vol. 29, No. 1. P. 3–12. DOI: 10.20856/jnicec.2902
5. Tran H.-A., Evanschitzky H., Ludwig S., Nguyen B., Grewal D., Farrell A. M., Ackfeldt A.-L. How universities can use social media for student acquisition. Journal of the Academy of Marketing Science. 2026. Vol. 54. P. 539–556. DOI: 10.1007/s11747-025-01131-3

СЕКЦІЯ 16
РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 331.556:331.5(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.080

Яворський Анатолій Вадимович
студент, Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету

Науковий керівник: Осіпова Л. В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри інноваційної економіки та цифрових технологій, Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету

МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Анотація. Досліджено вплив міжнародної та внутрішньої міграції населення на трансформацію ринку праці України в умовах повномасштабної війни. Розглянуто зміни чисельності й територіального розподілу трудових ресурсів, професійної структури зайнятості та попиту підприємств на працівників. Проаналізовано масштаби вимушеного переміщення населення, динаміку безробіття, реального валового внутрішнього продукту та кількості вакансій за окремими професіями. Встановлено, що тривале перебування значної частини працездатного населення за кордоном посилює ризики втрати трудового потенціалу, тоді як нерівномірне розміщення працівників у регіонах ускладнює задоволення кадрових потреб підприємств. Виявлено відмінності між динамікою економічного відновлення та скороченням безробіття, що свідчить про необхідність урахування структурних змін зайнятості. Визначено, що коливання професійного попиту пов'язані не лише з міграційними процесами, а й із мобілізацією, релокацією підприємств і зміною виробничої активності. Обґрунтовано значення професійної перепідготовки, територіальної мобільності та державних програм сприяння зайнятості для зменшення кадрових дисбалансів. Узагальнено перспективи відновлення трудового потенціалу України, пов'язані зі створенням безпечних умов добровільного повернення громадян, доступністю житла, розвитком регіональних ринків праці та узгодженням професійних компетентностей населення з потребами роботодавців.

Ключові слова: міграція населення, ринок праці, трудові ресурси, кадровий дефіцит, структурне безробіття, зайнятість, людський капітал.

Abstract. The study examines how international and internal migration has reshaped Ukraine's labour market during the full-scale war. Changes in labour availability, regional distribution, occupational employment and employers' demand are analysed using migration estimates, unemployment trends, real GDP dynamics and vacancy data. The findings indicate that prolonged displacement of working-age Ukrainians abroad threatens the country's labour potential, while uneven regional labour supply intensifies mismatches between available workers and employers' needs. Declining unemployment alongside slower economic growth highlights the complexity of labour market adjustment and does not establish a direct causal relationship between these indicators. Changes in occupational demand reflect not only migration but also mobilisation, business relocation and shifts in economic activity. Vocational retraining, geographical mobility and targeted employment programmes can help reduce structural labour shortages when training responds to actual vacancies. Sustainable recovery requires safe conditions for voluntary return, affordable housing, stronger regional labour markets and closer alignment of professional skills with employers' requirements.

Keywords: population migration, labour market, labour force, labour shortages, structural unemployment, employment, human capital.

Вступ

Повномасштабна війна посилила втрату трудового потенціалу України через зовнішню та внутрішню міграцію, мобілізацію й релокацію підприємств, спричинивши співіснування безробіття з кадровим дефіцитом. Економічні наслідки трудової міграції досліджують Осіпова Л. В. і Хаєцька О. П. [6], її вплив на ринок праці – Тараненко О. О. і Дугієнко Н. О. [8], а соціальний захист переселенців – Павлюк Т. І. та Осіпова Л. В. [7]. Водночас недостатньо дослідженим залишається взаємозв'язок міграційних процесів із динамікою безробіття, реального ВВП та професійного попиту в умовах війни.

Мета і завдання

Мета дослідження – визначити вплив міжнародної та внутрішньої міграції на ринок праці України й напрями зменшення кадрових дисбалансів шляхом зіставлення масштабів переміщення населення, динаміки безробіття, реального ВВП і професійних вакансій.

Методи

У дослідженні застосовано метод порівняння для зіставлення динаміки безробіття та реального ВВП України, статистичний аналіз – для розрахунку відносних змін кількості вакансій за професіями, структурний аналіз – для виявлення диспропорцій на ринку праці. Метод узагальнення використано для систематизації наукових положень і статистичних даних Державної служби зайнятості, Держстату, Центру економічної стратегії та Eurostat.

Результати та обговорення

Масштабна вимушена міграція суттєво змінила трудовий потенціал України. За оцінками Центру економічної стратегії, у січні 2026 року за кордоном перебували близько 5,6 млн українських біженців, серед яких 66 % становили особи віком 18–65 років, а 56 % – населення до 35 років, включно з дітьми [9]. У листопаді 2025 року тимчасовим захистом у країнах ЄС користувалися 4,33 млн осіб [10].

Скорочення пропозиції робочої сили ускладнює кадрове забезпечення підприємств. Національне дослідження 2025 року охопило 61 тис. підприємств із 4,4 млн працівників, причому 67 % роботодавців продовжували наймання персоналу [2]. Тараненко О. О. та Дугієнко Н. О. пов'язують міграцію з відтоком кваліфікованих фахівців і поглибленням професійних диспропорцій, зокрема в технічній та медичній сферах [8]. Тому безробіття може співіснувати з дефіцитом кадрів через невідповідність кваліфікації працівників і територіального розміщення вакансій. За даними Тараненко О. О. та Дугієнко Н. О., рівень безробіття зріс із 9,8 % у 2021 році до 24,5 % у 2022 році, після чого знизився до 19,1 % у 2023 році, 13,1 % у 2024 році та 11,6 % у 2025 році [8, с. 197]. Динаміка на рис. 1 відображає поступове скорочення оцінюваного безробіття, однак не свідчить про повне відновлення ринку праці, оскільки міграція та мобілізація одночасно зменшують чисельність доступної робочої сили.

У 2022 році скорочення реального ВВП України на 28,8 % супроводжувалося різким зростанням безробіття, тоді як економічне відновлення на 5,5 % у 2023 році відбувалося одночасно зі зниженням його рівня. У 2024–2025 роках темпи зростання ВВП уповільнилися з 3,2 % до 1,8 %, хоча безробіття продовжувало скорочуватися [3]. Порівняння показників на рис. 1 свідчить про непропорційність змін економічної активності та безробіття, що може бути пов'язано з міграцією, мобілізацією й перебудовою виробництва. Водночас така динаміка не доводить прямої причинно-наслідкової залежності між показниками.

[Рисунок 1 — формат зображення не підтримується]

Рис. 1. Порівняльна динаміка рівня безробіття та темпів зміни реального ВВП України у 2021–2025 рр., %

Джерело: сформовано автором на основі [8, с. 197; 3].

Внутрішня міграція та релокація підприємств змінюють територіальну структуру зайнятості, створюючи невідповідність між кваліфікацією переселенців і потребами місцевих роботодавців. Павлюк Т. І. та Осіпова Л. В. підкреслюють значення соціальної підтримки, житлових гарантій і доступності послуг для адаптації внутрішньо переміщених осіб [7]. Недостатня соціальна інфраструктура ускладнює їхнє працевлаштування та закріплення в громадах. Осіпова Л. В., аналізуючи ринки праці ЄС, акцентує увагу на професійній мобільності та перекваліфікації [5], що є важливим і для подолання кадрових дисбалансів в Україні.

Дефіцит працівників посилює конкуренцію між підприємствами: у 2025 році заробітну плату підвищили 45 % опитаних роботодавців, а на 2026 рік це планували 56 % компаній [2]. Зростання оплати праці сприяє утриманню персоналу, проте збільшує виробничі витрати. Водночас дані табл. 1 засвідчують нерівномірність змін професійного попиту в Україні протягом 2025–2026 років. Водночас відмінності в рівнях оплати праці та можливостях працевлаштування між країнами, на які звертають увагу Осіпова Л. В. та Хаєцька О. П. [6], можуть впливати на рішення українців щодо подальшого перебування за кордоном після вимушеного виїзду.

Таблиця 1

Динаміка кількості вакансій за окремими професіями в Україні у 2025–2026 рр

Професія	01.10.2025, вакансій	01.10.2026, вакансій	Зміна, %
Водій автотранспортних засобів	1 698	1 322	−22,1
Швачка	1 038	683	−34,2
Кухар	1 216	991	−18,5
Продавець продовольчих товарів	1 182	869	−26,5
Підсобний робітник	1 253	957	−23,6
Медична сестра (медичний брат)	620	526	−15,2
Електромонтер із ремонту та обслуговування електроустаткування	521	385	−26,1
Спеціаліст державної служби (місцевого самоврядування)	387	767	98,2
Укладальник-пакувальник	362	407	12,4

Джерело: складено та розраховано автором на основі [1].

Кількість вакансій швачок скоротилася на 34,2 %, електромонтерів – на 26,1 %, водіїв – на 22,1 %, тоді як попит на спеціалістів державної служби зріс на 98,2 %, а укладальників-пакувальників – на 12,4 %. Така нерівномірність зумовлена не лише міграцією, а й змінами виробничої активності, бюджетного фінансування та кадрової політики підприємств. Водночас скорочення оприлюднених вакансій не завжди свідчить про зменшення фактичної потреби у працівниках.

Для подолання професійних дисбалансів у 2025 році за сприяння Державної служби зайнятості працевлаштовано понад 315 тис. осіб, професійне навчання пройшли 93 тис., а 25 тис. отримали ваучери на навчання [4]. Ефективність цих заходів залежить від узгодження професійної підготовки з потребами роботодавців та розвитку регіональної зайнятості.

Відновлення трудового потенціалу пов’язане також із поверненням українців із-за кордону. За оцінками Центру економічної стратегії, 43 % біженців планували повернутися, тоді як 36 % не мали таких намірів; прогнозовані масштаби повернення становлять 1,3–2,2 млн осіб [9]. Проте повернення громадян не гарантує усунення кадрового дефіциту без

доступного житла, конкурентної оплати праці та можливостей працевлаштування. Поєднання міграційної політики, професійної адаптації та підтримки підприємництва сприятиме збереженню людського капіталу й відновленню ринку праці України.

Висновки

Міжнародна та внутрішня міграція поглиблює кадрові дисбаланси ринку праці України, скорочуючи доступну робочу силу та посилюючи ризики втрати людського капіталу. Зниження безробіття у 2023–2025 роках на тлі уповільнення економічного зростання й нерівномірної динаміки вакансій відображає складність відновлення зайнятості в умовах війни.

Подолання кадрового дефіциту потребує безпечного повернення мігрантів, доступного житла, професійної перепідготовки та інтеграції переселенців у регіональні ринки праці. Узгодження міграційної, соціальної та економічної політики сприятиме збереженню трудового потенціалу України.

Список використаних джерел

1. Перелік актуальних вакансій станом на дату : відкриті дані. Державна служба зайнятості. 2025–2026. URL: https://www.dcz.gov.ua/dateopen/dataset2?endpoint=a95174b2-ff4b-43f8-bee2-a89d3a258215 (дата звернення: 06.11.2026)
2. Ринок праці в умовах повномасштабної війни: результати національного дослідження та прогноз на 2026 рік. Кабінет Міністрів України. 2025. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/rynok-pratsi-v-umovakh-povnomasshtabnoi-viiny-rezultaty-natsionalnoho-doslidzhennia-ta-prohnoz-na-2026-rik (дата звернення: 06.11.2026)
3. Річні національні рахунки : набір офіційних статистичних даних. Державна служба статистики України. URL: https://stat.gov.ua/uk/datasets/richni-natsionalni-rakhunky (дата звернення: 12.11.2026)
4. У 2025 році за сприяння Державної служби зайнятості працевлаштовано понад 315 тисяч людей. Кабінет Міністрів України. 2026. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/u-2025-rotsi-za-spryiannia-derzhavnoi-sluzhby-zainiatosti-pratsevlashtovano-ponad-315-tysiach-liudei (дата звернення: 06.11.2026)
5. Осіпова Л. В. Ринок праці в країнах Європейського Союзу: структурні та сучасні тенденції. Здобутки економіки: перспективи та інновації. 2026. № 30. URL: https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/1014 (дата звернення: 14.11.2026)
6. Осіпова Л. В., Хаєцька О. П. Міжнародна міграція робочої сили в умовах глобального розвитку. Економіка та суспільство. 2024. № 60. URL: DOI: 10.32782/2524-0072/2024-60-22 (дата звернення: 14.11.2026)
7. Павлюк Т. І., Осіпова Л. В. Законодавчі новації у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні за 2020–2025 роки. Економічний простір. 2026. № 210. С. 270–276. URL: https://economicspace.pgasa.dp.ua/article/download/354017/340467 (дата звернення: 14.11.2026)
8. Тараненко О. О., Дугієнко Н. О. Вплив міжнародної міграції населення України на національний ринок праці в умовах війни. Економіка та суспільство. 2026. № 88. С. 195–202. DOI: 10.32782/2524-0072/2026-88-25
9. Українські біженці після чотирьох років за кордоном. П'ята хвиля дослідження : аналітичний звіт. Центр економічної стратегії. 2026. URL: https://ces.org.ua/ukrainian-refugees-fifth-wave/ (дата звернення: 06.11.2026)
10. Temporary protection for 4.33 million in November 2025. Eurostat. 2026. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20260112-1 (дата звернення: 14.11.2026)

СЕКЦІЯ 17
МЕДИЦИНА

УДК 616.98:578.834.1-06:616.72-009.7

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.081

Вівсянник Володимир Васильович
кандидат медичних наук, доцент, лікар-гастроентеролог, Буковинський державний медичний університет
ORCID: 0000-0003-4728-1500

Смерека Анастасія Іванівна
здобувачка вищої освіти спеціальності "Фармація, промислова фармація", Буковинський державний медичний університет

Гараздюк Іван Васильович
кандидат медичних наук, доцент, лікар-гастроентеролог, Буковинський державний медичний університет
ORCID: 0000-0003-1605-4612

Маслянко Віталій Антонович
кандидат медичних наук, доцент, лікар-ендокринолог, Буковинський державний медичний університет
ORCID: 0000-0001-5773-9525

ПОРУШЕННЯ МІКРОЦИРКУЛЯЦІЇ У ПАТОГЕНЕЗІ М'ЯЗОВО-СУГЛОБОВОГО БОЛЬОВОГО СИНДРОМУ ПРИ ПОСТКОВІДНОМУ СИНДРОМІ

Анотація. Постковідний синдром характеризується тривалим збереженням симптомів після перенесеної інфекції SARS-CoV-2, серед яких важливе місце посідають м'язовий біль, артралгії, міалгії та зниження фізичної працездатності. Одним із можливих патогенетичних механізмів формування цих проявів є стійка ендотеліальна дисфункція з порушенням мікроциркуляторного кровотоку та доставки кисню до скелетних м'язів. Мета роботи — проаналізувати сучасні клінічні дані щодо мікроциркуляторних та ендотеліальних порушень при Long-COVID і визначити їхнє можливе патогенетичне значення у формуванні м'язово-суглобового больового синдрому. Проведено вторинний порівняльний аналіз результатів опублікованих клінічних досліджень із використанням методів оцінювання мікросудинної реактивності, ретинальної мікроциркуляції, ендотеліальної функції та біохімічних маркерів. У пацієнтів із постковідним синдромом встановлено зниження мікросудинної реактивності, порушення дилатаційної відповіді судин сітківки, зміни показників редокс-балансу та підвищення окремих маркерів запалення й ендотеліальної активації. Отримані дані підтримують гіпотезу про участь мікроциркуляторної дисфункції у формуванні м'язової втоми та больових проявів, однак безпосередній зв'язок між вираженістю болю та конкретними мікросудинними показниками потребує подальшого клінічного підтвердження.

Ключові слова: постковідний синдром, Long-COVID, ендотеліальна дисфункція, мікроциркуляція, м'язово-суглобовий больовий синдром, міалгія, судинна реактивність.

Abstract. Post-COVID-19 syndrome is characterized by persistent symptoms following SARS-CoV-2 infection, including myalgia, arthralgia, musculoskeletal pain, and reduced physical performance. Persistent endothelial dysfunction and impaired microvascular blood flow may contribute to these manifestations by compromising oxygen delivery to skeletal muscles. The aim of this study was to analyze current clinical evidence on endothelial and microcirculatory abnormalities in Long COVID and to assess their potential pathogenetic role in musculoskeletal pain. A secondary comparative analysis of published clinical studies

was performed, focusing on methods assessing microvascular reactivity, retinal microcirculation, endothelial function, and biochemical markers. The reviewed evidence indicates reduced skeletal muscle microvascular reactivity, impaired retinal vascular responses, alterations in redox balance, and increased levels of selected inflammatory and endothelial activation markers in patients with post-COVID-19 syndrome. In one clinical study, patients with post-COVID-19 syndrome demonstrated lower flicker-induced retinal venular dilation than recovered individuals (3.7 ± 2.2% versus 4.8 ± 3.0%; p = 0.006). Another study involving 62 participants identified impaired skeletal muscle microvascular reperfusion that persisted after adjustment for cardiorespiratory fitness. These findings support the potential contribution of microvascular dysfunction to muscle fatigue and exercise intolerance. However, a direct association between specific microcirculatory parameters and musculoskeletal pain intensity has not yet been sufficiently established and requires further clinical investigation.

Keywords: post-COVID-19 syndrome, Long COVID, endothelial dysfunction, microcirculation, musculoskeletal pain syndrome, myalgia, vascular reactivity.

Вступ

Постковідний синдром (Post-COVID-19 condition, Long-COVID) є мультисистемним станом, що формується після перенесеної інфекції SARS-CoV-2 та супроводжується тривалим збереженням або появою нових клінічних симптомів. Серед його поширених проявів особливе значення мають м’язовий біль, артралгії, м’язова слабкість, підвищена втомлюваність і зниження толерантності до фізичного навантаження.

За результатами систематичного огляду та метааналізу 64 досліджень, опублікованого A. Verma та співавторами у 2025 році, об’єднана поширеність м’язового болю серед осіб із постгострими наслідками COVID-19 становила 28% (95% довірчий інтервал: 22–35%), суглобового болю — 14,8% (95% ДІ: 10,6–20,2%), м’язової слабкості — 12,9% (95% ДІ: 4,2–32,9%). Водночас автори відзначили значну міждослідницьку гетерогенність, що ускладнює однозначну інтерпретацію цих показників [1].

Одним із перспективних напрямів пояснення тривалих м’язово-суглобових проявів є вивчення ендотеліальної дисфункції та порушень мікроциркуляції. Пошкодження ендотелію, зміни судинної реактивності, порушення регуляції судинного тонусу та редокс-балансу потенційно можуть призводити до недостатньої перфузії тканин, порушення доставки кисню до скелетних м’язів і підтримання локальних метаболічних змін.

Актуальність такого підходу підтверджується новими клінічними дослідженнями, у яких за допомогою функціональних методів оцінювання судинної реактивності виявлено стійкі мікроциркуляторні порушення в осіб із Long-COVID [2–4]. Проте питання про те, наскільки ці зміни безпосередньо пов’язані з інтенсивністю м’язово-суглобового болю, залишається недостатньо дослідженим.

Мета і завдання

Мета дослідження — проаналізувати клінічні докази ендотеліальної дисфункції та порушень мікроциркуляції при постковідному синдромі й визначити їхнє можливе патогенетичне значення у формуванні м’язово-суглобового больового синдрому.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- Оцінити поширеність м’язово-суглобових больових проявів у пацієнтів із постковідним синдромом за даними сучасних клінічних досліджень.
- Проаналізувати результати інструментального оцінювання мікроциркуляції та судинної реактивності при Long-COVID.
- Узагальнити дані щодо змін біохімічних маркерів ендотеліальної дисфункції, запалення та окисно-відновного балансу.
- Визначити потенційні патогенетичні механізми взаємозв’язку між мікроциркуляторними порушеннями, м’язовою втомою та больовим синдромом.

– Окреслити перспективи подальшого клінічного дослідження зазначених взаємозв’язків.

Методи

Проведено вторинний порівняльний аналіз опублікованих клінічних досліджень, присвячених м’язово-скелетним проявам, ендотеліальній дисфункції та мікроциркуляторним порушенням у пацієнтів із постковідним синдромом.

Для аналізу використано результати досліджень, у яких застосовувалися такі методи:

– Near-infrared spectroscopy (NIRS) — оцінювання мікросудинної реактивності скелетних м’язів та відновлення перфузії після ішемічного навантаження.
– Retinal vessel analysis — визначення структурних і функціональних характеристик судин сітківки, зокрема діаметра артеріол і венул та реакції судин на світлову стимуляцію.
– Flow-Mediated Skin Fluorescence (FMSF) — оцінювання функціонального стану мікроциркуляторного русла за змінами флуоресценції NADH під час ішемії та реперфузії.
– Біохімічні методи — визначення показників NAD^+-метаболізму, редокс-балансу та маркерів ендотеліальної активації й запалення.
– Окремо проаналізовано результати систематичного огляду та метааналізу, що охопив 64 дослідження м’язово-скелетних проявів постгострого періоду COVID-19 [1].

Порівняння проводили за дизайном досліджень, характеристиками обстежених груп, використаними методами та опублікованими кількісними показниками. У зв’язку з відмінностями методології та досліджуваних популяцій результати не об’єднували в одну загальну статистичну вибірку; повторного метааналізу первинних даних не проводили.

Результати та обговорення

Аналіз опублікованих даних засвідчив, що м’язово-скелетні прояви є вагомою складовою постковідного синдрому. За результатами метааналізу A. Verma та співавторів, який включав 64 дослідження, поширеність м’язового болю становила 28% (95% ДІ: 22–35%), суглобового болю — 14,8% (95% ДІ: 10,6–20,2%), м’язової слабкості — 12,9% (95% ДІ: 4,2–32,9%). При оцінюванні м’язового болю через 12 місяців після інфекції його поширеність становила 25,9% (95% ДІ: 20,7–31,7%). Водночас висока гетерогенність результатів (I^2 понад 89% для досліджуваних симптомів) свідчить про значну варіабельність клінічних проявів і необхідність обережного трактування об’єднаних оцінок [1].

Важливі результати щодо стану мікроциркуляції отримано у проспективному дослідженні T. Wallraven та співавторів (2026), у якому обстежено 300 осіб: 96 осіб, які не хворіли на COVID-19, 102 особи після одужання та 102 пацієнти з постковідним синдромом. У групі Long-COVID показник дилатації венул сітківки у відповідь на мерехтливу світлову стимуляцію був нижчим порівняно з групою осіб після одужання: 3,7 ± 2,2% проти 4,8 ± 3,0% відповідно ($p = 0,006$). Також встановлено менший калібр центральних артеріол сітківки: 178,3 ± 15,5 мкм проти 186,1 ± 15,7 мкм у групі осіб після одужання ($p = 0,001$). Артеріоло-венулярне співвідношення у пацієнтів із постковідним синдромом становило 0,83 ± 0,06, тоді як у осіб, які не хворіли на SARS-CoV-2, — 0,87 ± 0,06 (p менше 0,001). Крім того, нижче артеріоло-венулярне співвідношення асоціювалося з більшою вираженістю симптомів ($r = −0,21$; $p = 0,037$). У пацієнтів із Long-COVID також виявлено підвищення рівнів IL-6, ICAM-1 та VCAM-1, що узгоджується з наявністю системної запальної реакції та ендотеліальної активації [2].

Безпосередніші докази порушення мікроциркуляції скелетних м’язів наведені у дослідженні F. Thiel та співавторів (2026). У дослідження включено 62 учасники; середній вік становив 50,0 ± 11,8 року, індекс маси тіла — 27,6 ± 5,3 кг/м², максимальне споживання кисню

— 26,2 ± 9,4 мл/кг/хв. За допомогою ближньої інфрачервоної спектроскопії встановлено зниження мікросудинної реактивності скелетних м’язів у пацієнтів із постковідним синдромом порівняно з контрольною групою. Порушення реперфузії зберігалося навіть після статистичного коригування за рівнем кардіореспіраторної підготовленості. Це свідчить, що мікросудинна дисфункція не може бути пояснена виключно фізичним детренуванням і може розглядатися як окрема патофізіологічна характеристика Long-COVID [3].

Додаткові дані щодо порушень мікроциркуляторної функції та клітинного редокс-балансу отримано у дослідженні A. Lewandowska та співавторів (2026). Автори обстежили 36 пацієнтів із Long-COVID та 47 осіб контрольної групи. Для оцінювання мікроциркуляції застосовували метод FMSF, а метаболіти NAD^+ визначали за допомогою високоефективної рідинної хроматографії та мас-спектрометрії. У пацієнтів із постковідним синдромом виявлено ослаблену реакцію на ішемічний стимул, уповільнене відновлення після гіперемії, зниження співвідношення NAD^+/NADH та нижчий рівень NADP. Виявлені зміни свідчать про поєднання мікроциркуляторної дисфункції з порушенням клітинного окисно-відновного балансу [4].

У сукупності наведені результати дають підстави розглядати ендотеліальну дисфункцію та порушення мікроциркуляції як потенційні компоненти патогенезу м’язово-скелетних проявів Long-COVID. Зниження судинної реактивності, порушення реперфузії та зміни клітинного метаболізму можуть обмежувати адекватне постачання кисню до м’язової тканини, сприяти накопиченню метаболітів і підтримувати стан тканинної гіпоксії. Такі механізми потенційно здатні посилювати м’язову втому, знижувати толерантність до навантаження та сприяти виникненню больових відчуттів.

Водночас необхідно враховувати, що наведені клінічні дослідження переважно оцінювали мікроциркуляторні та ендотеліальні параметри, а не безпосередній зв’язок цих показників з інтенсивністю м’язово-суглобового болю. Тому запропонований патогенетичний взаємозв’язок є обґрунтованою науковою гіпотезою, яка потребує перевірки у спеціально спланованому клінічному дослідженні з одночасним оцінюванням больового синдрому, функції ендотелію та мікроциркуляції.

Висновки

1. М’язово-скелетні прояви, зокрема міалгії, артралгії та м’язова слабкість, є поширеними клінічними характеристиками постковідного синдрому. За даними метааналізу 64 досліджень, поширеність м’язового болю становить 28%, а суглобового болю — 14,8%.
2. Сучасні клінічні дослідження підтверджують наявність стійких порушень мікроциркуляції при Long-COVID, що проявляються зниженням мікросудинної реактивності скелетних м’язів, змінами судинної відповіді сітківки та порушенням реперфузії.
3. Мікроциркуляторні зміни супроводжуються ознаками ендотеліальної активації, системного запалення та порушення клітинного редокс-балансу, що дозволяє розглядати ці процеси як взаємопов’язані компоненти патогенезу постковідного синдрому.
4. Ендотеліальна дисфункція та порушення мікроциркуляції можуть бути потенційними патогенетичними чинниками м’язової втоми, зниження фізичної працездатності та больових проявів. Проте прямий статистично підтверджений зв’язок між конкретними мікроциркуляторними показниками та інтенсивністю м’язово-суглобового болю потребує подальшого дослідження.
5. Перспективним напрямом подальших досліджень є комплексне оцінювання інтенсивності больового синдрому, мікросудинної реактивності, ендотеліальних маркерів та показників запалення у пацієнтів із постковідним синдромом.

Список використаних джерел

1. Verma A., Naidu S. V., Sulthana H., Ullah A., Shabil M., Sah R., Mehta R., Jan A., Ain N. U., Rahim A., Abu Nahla U. Musculoskeletal manifestations in post-acute sequelae of SARS-CoV-2 infection: a systematic review and meta-analysis. Frontiers in Public Health. 2025. Vol. 13. Art. 1662953. DOI: 10.3389/fpubh.2025.1662953
2. Wallraven T., Günthner R., Lethen I. et al. Microvascular remodeling and endothelial dysfunction across the post-COVID-19 spectrum: a prospective observational case-control study. BMC Medicine. 2026. Vol. 24. Article 456. DOI: 10.1186/s12916-026-05144-9.
3. Thiel F., Soares R. N., Peter R. S., Göpel S., Nieters A., Rothenbacher D., Kern W. V., Nieß A. M., Maturana F. M. Impaired microvascular reactivity in post-COVID-19 syndrome is independent of cardiorespiratory fitness. American Journal of Physiology-Regulatory, Integrative and Comparative Physiology. 2026. Vol. 330, No. 6. P. R664–R672. DOI: 10.1152/ajpregu.00050.2026
4. Lewandowska A., Sawicka D., Jóźwiak A. Microvascular Dysfunction and Redox Imbalance in Long COVID. Microcirculation. 2026. Vol. 33, No. 7. P. e70085. DOI: 10.1111/micc.70085
5. Ono T. et al. Sympathetic neural overdrive, vascular dysfunction, and diminished exercise capacity in patients with long COVID-19: a long-term study of cardiovascular sequelae. American Journal of Physiology-Regulatory, Integrative and Comparative Physiology. 2025. https://journals.physiology.org/doi/full/10.1152/ajpregu.00055.2025 (дата звернення: 14.11.2026).

УДК 614.2:355.01(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.082

Девятка Олександр Євгенович
асистент кафедри психіатрії та військової медицини, Державний закладу «Луганський державний медичний університет»
ORCID: 0009-0004-1981-5039

Коробенко Єлизавета Андріївна
здобувачка вищої освіти V-го курсу, Державний закладу «Луганський державний медичний університет»
ORCID: 0009-0002-3980-6354

Михайлевич Маргарита Вікторівна
здобувачка вищої освіти V-го курсу, Державний закладу «Луганський державний медичний університет»
ORCID: 0009-0004-1366-724X

ВПЛИВ УМОВ ВІЙНИ НА РОЗВИТОК І ТРАНСФОРМАЦІЮ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Анотація. Умови повномасштабної війни не просто створюють додаткові труднощі для охорони здоров'я, а стають фактором її структурних та організаційних перетворень. Метою роботи є аналіз ключових викликів та механізмів адаптації медичної системи України в умовах тривалої війни. Проведено опрацювання та систематизацію даних наукових джерел із використанням методів аналізу, систематизації, порівняння та узагальнення. Аналіз засвідчив, що станом на 1 жовтня 2026 року підтверджено пошкодження 2698 об'єктів у складі 849 закладів охорони здоров'я, з яких повного руйнування зазнали 340 об'єктів, що належать до 127 закладів. Система стикається з кадровими змінами, зумовленими мобілізацією, міграцією та дефіцитом фахівців, що створює підвищене навантаження. Стійкість забезпечується альтернативними джерелами енергії, міжзакладною взаємодією, посиленням реабілітаційного напрямку та формуванням захищеної медичної інфраструктури. Встановлено, що тривалі бойові дії стали поштовхом до зміцнення медичної системи. Актуальною залишається проблема підтримання належного функціонування закладів за умов дефіциту ресурсів та зростання навантаження, що вимагає вдосконалення організації медичної допомоги та координації між закладами.

Ключові слова: медична сфера, війна, охорона здоров'я, Україна, громадське здоров'я.

Abstract. The conditions of a full-scale war do not simply create additional difficulties for the healthcare sector, but become a factor in its structural and organizational transformations. Military operations cause an increased burden on the medical system, change the structures of the population's needs for medical care, and determine the need for changes in the organization and provision of medical services. Under such circumstances, the study of transformational processes in the health care system of Ukraine, focused on enhancing its resilience, preserving the availability of medical services and ensuring their uninterrupted provision in the conditions of armed conflict, becomes of particular importance. The work examines key areas of transformation within the healthcare system, primarily the adaptation of how medical services are organized, the digitalization of healthcare services, the development of rehabilitation, and the strengthening of healthcare facilities to handle unforeseen challenges. The study identified key issues within the healthcare system and outlined prospects for further improvement, drawing on the experience of addressing wartime challenges.

Keywords: medical sector, war, healthcare, Ukraine, public health.

Вступ

Система охорони здоров’я є вагомою складовою підтримання функціонування громадськості, а її продуктивність значною мірою залежить від можливості оперативно реагувати на

навколишні виклики. Досвід України демонструє потребу розроблення удосконалених стратегій щодо організації медичної допомоги, збереження кадрового потенціалу та підтримання інфраструктури. Дослідження наведених процесів дозволяє встановити ключові напрями медичної сфери та прогнози її подальшого розвитку [1].

Мета і завдання

Проаналізувати ключові виклики та механізми адаптації медичної системи України в умовах тривалої війни.

Методи

Матеріали та методи. Проведено опрацювання та систематизацію даних наукових джерел, які висвітлюють особливості функціонування медичної сфери в умовах тривалого військового конфлікту. Використано методи аналізу та опису, систематизації, порівняння та узагальнення отриманих даних.

Результати та обговорення

Аналіз отриманих даних засвідчив про те, що в умовах війни система охорони здоров'я України зазнає змін у роботі медичних закладів, забезпеченні медичними працівниками та організації надання медичної допомоги. Зокрема, важливим залишається пошкодження медичної інфраструктури, що зумовлює необхідність відновлення медичних закладів та організації безперервного надання медичної допомоги відповідно до сьогоднішніх умов затяжної війни [2]. Так станом на 1 жовтня 2026 року підтверджено зазнання руйнувань і пошкоджень 2698 об'єктів інфраструктури у складі 849 закладів охорони здоров'я. Повного руйнування зазнали 340 об'єктів, що належать до 127 закладів охорони здоров'я [3].

Водночас війна впливає не лише на матеріальну базу медичних закладів, а також на організацію та порядок надання медичної допомоги. Виникає потреба підтримувати безперервність її надання навіть за умов пошкодження закладів, порушення функціонування інфраструктури та зростання навантаження на медичну галузь. Це викликає потребу в адаптації діяльності медичних установ, перегляді маршрутів пацієнтів та вдосконаленні механізмів медичної евакуації. Важливу роль відіграє оперативне переміщення пацієнтів між закладами залежно від їхнього стану та доступності необхідної допомоги, що дає змогу підтримувати належну послідовність лікувальних заходів, своєчасне проведення оперативних втручань та оптимізацію використання медичних ресурсів.

Система охорони здоров'я України стикається з кадровими змінами, що пов'язані з мобілізацією, міграцією громадян за кордон, роботою в умовах постійної загрози для життя, а також значними часовими витратами на підготовку медичних працівників [4]. Важливо відзначити, що з початком війни збільшилася кількість складних клінічних випадків, які потребують довготривалого та комплексного лікування. Наявний дефіцит фахівців охорони здоров'я ускладнює роботу та створює підвищене навантаження на систему, що перешкоджає наданню якісних медичних послуг як для цивільного населення, так і для військовослужбовців. Безперервне функціонування закладів охорони здоров'я базується на адаптації до складних умов сьогодення [1]. Стійкість забезпечує наявність альтернативних джерел енергії, міжзакладна взаємодія, посилення реабілітаційного напрямку, резерв медикаментів, формування захищеної медичної інфраструктури, що дають змогу продовжити роботу під час обстрілів. Зокрема, у Харкові здійснюється будівництво підземного медичного комплексу «Ковчег», а в Запоріжжі наявні облаштовані до зовнішніх загроз медичні приміщення з палатами та операційною [5].

Висновки

Таким чином, встановлено, що тривалі бойові дії стали поштовхом до потреби подальшого зміцнення медичної системи та забезпечення закладів достатнім матеріально-технічним забезпеченням. Попри наявні складнощі реалізуються відповідні заходи щодо їх вирішення та реорганізації роботи медичних установ.

Актуальною залишається проблема підтримання належного функціонування медичних закладів за умов порушення інфраструктурного забезпечення, дефіциту ресурсів та зростання навантаження. Це вимагає наступного вдосконалення системи організації медичної допомоги та координації між закладами. Послідовність лікувального процесу та належна доступність пацієнтів до спеціалізованої допомоги потребують налагодженої взаємодії між різними рівнями її надання. Комплексне вдосконалення зазначених напрямів є ключовою передумовою підтримання резильєнтності системи медичної сфери та забезпечення гарантування належного рівня медичної допомоги в умовах воєнних викликів.

Список використаних джерел

1. Dale E., Novak J., Dmytriiev D., Demeshko O., Habicht J. Resilience of Primary Health Care in Ukraine: Challenges of the Pandemic and War. Health Systems & Reform. 2024. Vol. 10, No. 1. Art. 2352885. DOI: 10.1080/23288604.2024.2352885
2. Gutor T., Kovalska O., Zaremba N. et al. The influence of military actions on the Ukrainian territory on the work of the healthcare system. Current Issues in Pharmacy and Medical Sciences. 2024. Vol. 37, No. 3. P. 143–147. DOI: 10.2478/cipms-2024-0023
3. В Україні триває відновлення медичної інфраструктури, пошкодженої внаслідок війни. Кабінет Міністрів України. 2026. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukraini-tryvaie-vidnovlennia-medychnoi-infrastruktury-poshkodzhenoi-vnaslidok-viiny (дата звернення: 16.11.2026)
4. Andriiashenko L., Zabdyr-Jamróz M., Lipowski P., Domagała A. Immigration of medical personnel from Ukraine to Poland – Context, regulations, and trends. Health Policy. 2025. Vol. 152. Art. 105241. DOI: 10.1016/j.healthpol.2024.105241
5. МОЗ представило пріоритети відновлення та посилення стійкості системи охорони здоров'я. Міністерство охорони здоров'я України. URL: https://moz.gov.ua/uk/moz-predstavilo-prioriteti-vidnovlennya-ta-posilennya-stijkosti-sistemi-ohoroni-zdorov-ya (дата звернення: 16.11.2026)

УДК 616.43:159.944.4(477)

https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20.083

Цебак Юрій Володимирович
студент, Цебак Ю. В. Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна
ORCID: 0009-0007-2226-7063

ВПЛИВ ХРОНІЧНОГО СТРЕСУ НА ПЕРЕБІГ ТА КЛІНІЧНІ ПРОЯВИ ЕНДОКРИННИХ ЗАХВОРЮВАНЬ У НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО КРИЗОВОГО ПЕРІОДУ

Анотація. У статті досліджено вплив хронічного психоемоційного стресу на функціонування ендокринної системи та перебіг ендокринних захворювань у населення в умовах воєнного стану в Україні. Метою роботи є аналіз основних патогенетичних механізмів впливу тривалого стресу на гормональну регуляцію, стан вуглеводного обміну та функцію щитоподібної залози. Для вирішення поставлених завдань використано бібліографічний, порівняльний і системний аналіз наукових публікацій за 2021–2025 роки з баз PubMed, Scopus, Web of Science та Google Scholar, а також методи узагальнення клінічних даних. Отримані результати свідчать про зростання медіани глікованого гемоглобіну з 7,8% до 8,4% у пацієнтів із цукровим діабетом та збільшення частоти підвищеного рівня ТТГ із 12,4% до 21,8% в умовах воєнного стресу. Результати свідчать, що тривалий стрес спричиняє стійку дисрегуляцію гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової осі, порушення секреції кортизолу та зниження чутливості тканин до інсуліну. Аналіз клінічних даних українських пацієнтів демонструє погіршення глікемічного контролю при цукровому діабеті 2-го типу та значущі коливання показників тиреоїдної функції (зокрема рівня ТТГ) у період воєнних дій. Практичне значення роботи полягає в обґрунтуванні необхідності обов'язкового врахування психоемоційного стану та впровадження психологічної підтримки в комплексні протоколи ведення ендокринологічних пацієнтів.

Ключові слова: хронічний стрес, ендокринна система, гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникова вісь, цукровий діабет 2-го типу, щитоподібна залоза, воєнний стан.

Abstract. The article examines the impact of chronic psychoemotional stress on the functioning of the endocrine system and the course of endocrine diseases among the population under martial law in Ukraine. The purpose of the study is to analyze the main pathogenetic mechanisms of prolonged stress impact on hormonal regulation, carbohydrate metabolism, and thyroid function. Bibliographic, comparative, and systematic methods of analyzing scientific publications for 2021–2025 from PubMed, Scopus, Web of Science, and Google Scholar databases were used. The results indicate that prolonged stress causes persistent dysregulation of the hypothalamic-pituitary-adrenal axis, impaired cortisol secretion, and reduced tissue sensitivity to insulin. The analysis of clinical data from Ukrainian patients demonstrates deterioration of glycemic control in type 2 diabetes mellitus and significant fluctuations in thyroid function indicators (particularly TSH levels) during wartime. The practical significance of the study lies in substantiating the need to mandatorily consider the psychoemotional state and integrate psychological support into comprehensive management protocols for endocrinological patients.

Keywords: chronic psychoemotional stress, endocrine system, hypothalamic-pituitary-adrenal axis, type 2 diabetes mellitus, thyroid gland, martial law.

Вступ

Хронічний психоемоційний стрес є чинником, що впливає на функціонування ендокринної системи та може змінювати перебіг гормональних і метаболічних порушень. Для України ця проблема особливо актуальна через тривалі воєнні дії та постійне психологічне навантаження населення. Тривалий стрес супроводжується змінами секреції кортизолу та регуляції гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової осі. Це може сприяти розвитку інсулінорезистентності, погіршенню глікемічного контролю та впливати на функцію щитоподібної

залози. Вивчення цих взаємозв’язків необхідне для вдосконалення профілактики, діагностики та лікування ендокринних захворювань.

Мета і завдання

Проаналізувати вплив хронічного психоемоційного стресу на функціонування ендокринної системи, клінічні прояви та перебіг ендокринних захворювань в умовах тривалого кризового періоду.

Методи

Матеріали та методи дослідження. Дослідження ґрунтується на аналізі наукових публікацій за 2021–2025 роки, у яких розглянуто вплив хронічного психоемоційного стресу на роботу ендокринної системи та перебіг відповідних захворювань. Для пошуку матеріалів використано бази даних PubMed, Scopus, Web of Science і Google Scholar. Опрацювання літератури передбачало бібліографічний, порівняльний і системний аналіз, а також узагальнення та синтез отриманих даних. Основну увагу зосереджено на змінах секреції кортизолу, порушеннях регуляції гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової осі, особливостях вуглеводного обміну та функціонування щитоподібної залози. Окремо розглянуто вплив тривалого стресу в умовах воєнного стану в Україні.

Результати та обговорення

Дана робота є аналітичним оглядом літератури, у якому автори здійснили власний узагальнений аналіз клінічних даних українських пацієнтів, запозичених із репрезентативних досліджень періоду воєнного стану. Зокрема, узагальнено результати обстеження 1193 пацієнтів із цукровим діабетом 2-го типу віком переважно дорослої популяції з різних регіонів України (Sulaieva et al., 2025), у яких зафіксовано медіану рівня глікованого гемоглобіну та динаміку його зростання з 7,8% до 8,4% під впливом важких психотравмуючих факторів (бойові дії, окупація, вимушене переміщення). Крім того, проаналізовано клінічні показники когорти пацієнтів (Bobryk & Komisarenko, 2025), де виявлено коливання та зростання частоти підвищених рівнів тиреотропного гормону (ТТГ) з 12,4% у 2021 році до 21,8% у 2022 році на тлі воєнного стресу. Аналіз наукових публікацій також показав, що хронічний психоемоційний стрес пов’язаний із порушеннями гормональної регуляції, змінами вуглеводного обміну та погіршенням контролю вже наявних ендокринних захворювань. Одним із механізмів такого впливу є тривала активація гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової осі, що супроводжується змінами секреції кортизолу та може знижувати чутливість тканин до інсуліну. За даними огляду M. Kivimäki та співавторів (2023), тривале стресове навантаження пов’язане з розвитком метаболічних порушень, зокрема інсулінорезистентності та змінами обміну глюкози й ліпідів. Цей зв’язок реалізується не лише через гормональні механізми, а й через зміни харчової поведінки та фізичної активності. Таким чином, проаналізовані публікації вказують на зв’язок тривалого стресу з погіршенням глікемічного контролю та змінами показників тиреоїдної функції.

Висновки

Аналіз наукових публікацій свідчить про зв’язок хронічного психоемоційного стресу з порушеннями ендокринної регуляції та метаболічними змінами. Новизна та власний внесок цього огляду полягають у цілісному синергетичному аналізі саме специфічного впливу військового та кризового стресу на українську популяцію пацієнтів із поєднаною ендокринною патологією, що виходить за межі загальної систематизації світової літератури. Найбільш помітно це проявляється у пацієнтів із цукровим діабетом 2-го типу, у яких тривале стресове навантаження асоціюється з погіршенням глікемічного контролю та коливаннями рівня ТТГ.

Отримані дані дають підстави розглядати психоемоційний стрес як один із чинників, що може ускладнювати перебіг ендокринних захворювань. Тому оцінювання психоемоційного стану пацієнтів доцільно враховувати під час планування профілактичних заходів, контролю захворювання та вибору лікувальної тактики. Рекомендується під час прийому пацієнтів із цукровим діабетом 2-го типу та дисфункцією щитоподібної залози застосовувати шкалу вираженої тривоги і депресії (HADS — Hospital Anxiety and Depression Scale), яка має доведену високу валідність та ефективність для скринінгу психоемоційних розладів у соматичних і ендокринологічних пацієнтів, що дозволяє суттєво покращити персоналізоване планування лікування та психологічної підтримки.

Список використаних джерел

1. Allen J. O., Mezuk B., Byrd D. R., Abelson J. L., Rafferty J., Abelson J., White C., Jackson J. S. Mechanisms of cardiometabolic health outcomes and disparities: What characteristics of chronic stressors are linked to HPA-axis dysregulation?. Journal of Aging and Health. 2022. Vol. 34, No. 3. P. 448–459. DOI: 10.1177/08982643221085903
2. Bobryk M. I., Komisarenko Y. I. Поєднана ендокринна патологія в умовах хронічного стресу війни. Ендокринологія. 2025. Т. 30, № 1. С. 33–38. DOI: 10.31793/1680-1466.2025.30-1.33
3. Chauhan A., Patel S. S. Thyroid hormone and diabetes mellitus interplay: Making management of comorbid disorders complicated. Hormone and Metabolic Research. 2024. Vol. 56, No. 12. P. 845–858. DOI: 10.1055/a-2374-8756
4. Grigoriadis G., Koufakis T., Kotsa K. Epidemiological, pathophysiological, and clinical considerations on the interplay between thyroid disorders and type 2 diabetes mellitus. Medicina. 2023. Vol. 59, No. 11. P. 2013. DOI: 10.3390/medicina59112013
5. Hussein, S. M. M., & AbdElmageed, R. M. (2021). The relationship between type 2 diabetes mellitus and related thyroid diseases. Cureus, 12(12), Article e20697. DOI: 10.7759/cureus.20697
6. Kivimäki M., Bartolomucci A., Kawachi I. The multiple roles of life stress in metabolic disorders. Nature Reviews Endocrinology. 2023. Vol. 19, No. 1. P. 10–27. DOI: 10.1038/s41574-022-00746-8
7. Lengton, R., Schoenmakers, M., Penninx, B. W. J. H., Boon, M. R., & van Rossum, E. F. C. (2025). GLucocorticoids and HPA axis regulation in the stress-obesity connection: A comprehensive overview of biological, physiological and behavioural dimensions. Clinical Obesity, 15(2), Article e12725. DOI: 10.1111/cob.12725
8. Richter J., Buchcik J., Adedeji A. Examining gender, BMI, and lifestyle factors as indicators of type 2 diabetes risk in the Ukrainian population. Endocrine. 2025. Vol. 90, No. 2. P. 498–506. DOI: 10.1007/s12020-025-04353-1
9. Sulaieva O., Yerokhovych V., Zemskov S., Komisarenko I., Gurianov V., Pankiv V., Tovkai O., Yuzvenko T., Yuzvenko V., Tovkai A., Shaienko Z., Falalyeyeva T., Skrypnyk N., Romaniv T., Pasyechko N., Krytskyy T., Danyliuk S., Klantsa A., Krasnienkov D., Kobyliak N. The project impact of war on people with type 2 diabetes in Ukraine: A survey study. eClinicalMedicine. 2025. Vol. 79. Art. 103008. DOI: 10.1016/j.eclinm.2024.103008

ВИХІДНІ ДАНІ

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАУКИ, ТЕХНОЛОГІЙ ТА СУСПІЛЬСТВА: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Вид видання: Електронне наукове видання

Мови видання: українська, англійська

Відповідальність: Матеріали пройшли редакційну перевірку на відповідність вимогам оформлення. За достовірність фактів, цитат, власних імен і покликань відповідають автори.

Формат: PDF

Обсяг: 326 с.

Обсяг даних: 7,7 МБ

УДК: 001.895:378(082)

ISBN: 978-617-8999-03-2

DOI: https://doi.org/10.68134/ah.2026-11-20

Режим доступу: https://academic-hub.com.ua/archive/proceedings/innovatsiinyi-rozvytok-nauky-tekhnolohii

Дата публікації: 20.11.2026

Реєстрація заходу: УкрІНТЕІ, посвідчення № 760 від 19.10.2026

Видавець: ФОП Бадзюнь М. Є., свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 8595 від 26.03.2026

Адреса видавця: 08522, Київська обл., Фастівський р-н, с. Мотовилівка, вул. Дружби, 7

Контакти: orgkomitet@academic-hub.com.ua